

หนังสือเรียนภาษาไทย

ท ๕๐๓ ท ๕๐๔

ชุด **วรรณวิจักขณ์** เล่ม ๒

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ (ม.๕)

ว 4๑5.๑1
ม.๕:๗
ว 54๔๗
ว 3(๒53๔)

DCID LIBRARY

0000004632

กระทรวงศึกษาธิการ

ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๒๔
(ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓)

30.-

ตัวอย่างสื่อการเรียนการสอน
ศูนย์พัฒนาหนังสือ

ศูนย์พัฒนาหนังสือ
กรมวิชาการ

หนังสือเรียนภาษาไทย

ท ๕๐๓ ท ๕๐๔

ชุด วรรณวิจักขณ์ เล่ม ๒

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ (ม.๕)

ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๒๔

(ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓)

ของ

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

พิมพ์ครั้งที่สิบเอ็ด 150,000 เล่ม

พ.ศ. ๒๕๓๖

ปกกระดาษราคาเล่มละ ๓๐.๐๐ บาท

(ห้ามขายเกินกว่าราคาที่กำหนดไว้)

วันที่... ๗ ๕ ๑ ๒๕๔๕

เลขทะเบียน... ๒ ๐๙๑๖๒ ๔.๖.

เลขเรียกหนังสือ... ๒ ๔๙๕.๙๑.๒.๓:๓ ๖๕๔๕

องค์การค้ำของคุรุสภาจัดพิมพ์จำหน่าย

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว

๒๒๔๕ ถนนลาดพร้าว บางกะปิ กรุงเทพมหานคร

มีลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ
เรื่อง อนุญาตให้ใช้หนังสือในโรงเรียน

ตามที่กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๒๔ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓) แล้วนั้น กระทรวงศึกษาธิการได้พิจารณาเห็นว่าหนังสือเรียนภาษาไทย ชุดวรรณวิภังค์ เล่ม ๒ ท ๕๐๓ ท ๕๐๔ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ (ม. ๕) มีเนื้อหาสาระสอดคล้องกับหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๒๔ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓) จึงอนุญาตให้ใช้หนังสือนี้ในโรงเรียนได้

ประกาศ ณ วันที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๖

(นายโกวิท วรพิพัฒน์)
ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

คำนำครั้งที่ ๒

ตามที่กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๒๔ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓) และใช้ทั่วประเทศตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๓๔ เป็นต้นไป นั้น กรมวิชาการเห็นว่าหนังสือเรียนภาษาไทย ชุดวรรณวิจักขณ์ เล่ม ๒ ท ๕๐๓ ท ๕๐๔ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ (ม. ๕) นี้ มีเนื้อหาสาระสอดคล้องกับหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๒๔ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓) จึงยังคงใช้ในการเรียนการสอนได้เหมือนเดิม กรมวิชาการหวังว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอนได้เป็นอย่างดี

(นายพนม พงษ์ไพบูลย์)
อธิบดีกรมวิชาการ
๕ สิงหาคม ๒๕๓๖

คำนำ

ตามที่กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๒๔ แล้วนั้น เพื่อให้การเรียนการสอนเป็นไปอย่างได้ผลและบรรลุตามจุดประสงค์ของหลักสูตร กระทรวงศึกษาธิการจึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำหนังสือเรียนและคู่มือครูภาษาไทย ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายขึ้น คณะกรรมการฯ ได้จัดทำหนังสือเรียนสำหรับรายวิชาภาษาไทย ท ๕๐๓ ท ๕๐๔ สำหรับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ (ม. ๕) ขึ้น ๒ เล่ม คือ หนังสือเรียนภาษาไทย ชุดวรรณวิจักษ์ เล่ม ๒ และหนังสือเรียนภาษาไทย ชุดทักษะพัฒนา เล่ม ๒ กับได้พิจารณาคัดเลือกหนังสืออ่านนอกเวลาซึ่งเป็นวรรณกรรมทั้งเก่าและใหม่ที่มีคุณค่าในด้านภาษา รูปแบบของการประพันธ์ และความคิดสร้างสรรค์ให้นักเรียนได้เลือกอ่านอีกจำนวนหนึ่งด้วย

หนังสือเรียนภาษาไทย ชุดวรรณวิจักษ์ เล่ม ๒ สำหรับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ (ม. ๕) เล่มนี้ ต่อจากหนังสือเรียนภาษาไทย ชุดวรรณวิจักษ์ เล่ม ๑ สำหรับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ (ม. ๔) ประกอบด้วยงานประพันธ์ประเภทต่าง ๆ มีเนื้อหาสาระต่าง ๆ กันไป จุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อให้นักเรียนได้ใช้ทักษะทางภาษาเพื่อศึกษาวิเคราะห์ความคิด ความรู้สึกของผู้เขียนวรรณกรรมแต่ละเรื่อง และให้มีความรู้พื้นฐานในการวิเคราะห์กระบวนการประพันธ์อีกด้วย

กรมวิชาการหวังว่าหนังสือเรียนภาษาไทยเล่มนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอน ช่วยให้การเรียนการสอนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุผลตรงตามเป้าหมายของหลักสูตร อย่างไรก็ตามหนังสือเล่มนี้อาจยังมีข้อควรปรับปรุงแก้ไขอยู่อีกบ้าง กรมวิชาการยินดีรับข้อเสนอแนะเพื่อปรับปรุงแก้ไขหนังสือเรียนให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณคณะกรรมการฯ ที่ได้ช่วยให้หนังสือเรียนนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดีไว้ ณ โอกาสนี้

(นายเอกวิทย์ ณ ถลาง)

อธิบดีกรมวิชาการ

๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๕

สารบัญ

หน้า

คำชี้แจงการใช้หนังสือเรียนภาษาไทย ชุดวรรณวิจิตร		ก
พระบรมราโชวาท	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช	๑
โคลงสุภาษิตโสฬสไตรยางค์ และ		
โคลงสุภาษิตนฤทมนการ	พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	๑๑
ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง	พ่อขุนรามคำแหงมหาราช	๒๕
มหาเวสสันดรชาดก		
กุมารบรรพ ภัณฑที่ ๔	เจ้าพระยาพระคลัง (หน)	๓๓
นิทานเวตาล	น.ม.ส.	๖๓
เรื่องสั้น : เราคือลูกของแม่พระธรณี	อิสรา อมันตกุล	๗๗
หัวใจนักปราชญ์	พระยาอุปกิตศิลปสาร	๘๑
สมเด็จพระปิยมหาราชทรงรักษา		
เอกราชของชาติไว้ได้อย่างไร	เจตน์ อติจิตต์	๑๐๑
บทร้อยกรอง		๑๐๕
ควรแก่สรรเสริญกราว		
คือชวนา	แสงทอง	๑๑๒
น้ำตา	กำชัย ทองหล่อ	๑๑๓
บโย สยาม	น.ม.ส.	๑๑๔
ณ ยามสายัณห์	สุกร ผลชีวิน	๑๑๔
พระจันทร์กระจ่าง	สุกร ผลชีวิน	๑๑๕
ลิลิตตะเลงพ่าย	สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส	๑๒๑
สังเขปประวัติ		๑๖๑
ศัพท์านุกรม		๑๖๕
ภาคผนวก		๑๕๕

คำชี้แจงการใช้หนังสือเรียนภาษาไทย

ชุดวรรณวิภักษ์

หนังสือเรียนภาษาไทย ชุดวรรณวิภักษ์ เป็นหนังสือเรียนภาษาไทยต่อจากหนังสือเรียนภาษาไทย ชุดทักษะสัมพันธ์ มีหลักการคล้ายคลึงกัน คือเป็นหนังสือที่เจตนาให้นักเรียนได้อ่านในใจเป็นส่วนใหญ่ และให้ได้ใช้อ่านออกเสียงบ้าง นอกจากนั้นก็ประสงค์ให้นักเรียนได้ใช้ทักษะอื่น ๆ สัมพันธ์กับทักษะอ่านเช่นเดียวกัน

บทที่คัดมาให้อ่านในหนังสือชุดวรรณวิภักษ์ มีข้อคิดที่ซับซ้อนลึกซึ้งขึ้นกว่าในชุดทักษะสัมพันธ์ ในการเรียนหนังสือชุดนี้ นักเรียนจึงต้องช่วยตนเองให้มากขึ้น ขณะเดียวกัน ครูกับนักเรียนก็ต้องมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันยิ่งขึ้น กล่าวคือ ครูจะต้องช่วยนักเรียนในการค้นคว้าหาความรู้ที่ได้มีในหนังสือนี้ แต่จะหาได้ในหนังสืออื่น ๆ มาประสมประสานด้วย ในบางกรณี นักเรียนก็จะต้องถามครูมากขึ้น เช่น ในการทบทวนความรู้ ซึ่งปรากฏเป็นกิจกรรมท้ายบทอ่านทุกบทคำถามที่ใช้สำหรับทบทวนความรู้เกี่ยวกับเนื้อเรื่อง จะไม่เป็นขั้นดีให้นักเรียนตอบได้เป็นขั้น ๆ แต่คำถามนั้นจะเว้นบางขั้นในการทบทวนความรู้เป็นช่วงยาวขึ้น คำถามในลักษณะนี้อาจยากเกินไปสำหรับนักเรียนบางคน นักเรียนที่จับเนื้อความมาประสานกันไม่ได้ด้วยตนเอง ก็จะต้องขอให้ครูช่วยอธิบาย

บทอ่านที่บรรจุในหนังสือชุดวรรณวิภักษ์ มีรูปแบบต่าง ๆ กัน ทั้งนี้เพราะประสงค์ให้นักเรียนได้รู้จักวรรณกรรมไทยในรูปแบบต่าง ๆ ให้มากขึ้น และมุ่งให้นักเรียนมีโอกาสสำรวจตรวจค้นความคิดและความรู้สึกของคนอื่นเกิดขึ้นจากการอ่านหนังสือนี้ การตรวจค้นแยกแยะความรู้สึกของตนเอง เป็นขั้นหนึ่งของการเรียนรู้ที่มีความสำคัญมากสำหรับมนุษย์ อีกขั้นหนึ่งก็คือ สมรรถภาพที่จะวิเคราะห์ความคิดและอารมณ์ ซึ่งจะทำให้เข้าใจตนเอง รู้จักตั้งคำถามให้ตนเองว่าการกระทำอย่างไรควรหรือไม่ควรในชีวิตของแต่ละคน ความเข้าใจถึงความควรไม่ควรนี้ มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า *วิจารณ์* ซึ่งเป็นจุดหมายปลายทางของการศึกษา

การเรียนภาษาและวิชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับภาษา ย่อมต้องอาศัยทักษะทางภาษาเป็นพื้นฐาน ทักษะทั้งสี่ของภาษา ได้แก่ การฟัง พูด อ่าน เขียน มนุษย์ที่เจริญแล้วย่อมใช้ทักษะทั้งสี่นี้ให้สัมพันธ์กันตลอดเวลา และการกระทำเช่นนี้เป็นไปตามธรรมชาติของมนุษย์ หนังสือชุดวรรณวิภักษ์นี้ เป็นหนังสือสำหรับนักเรียนที่มีความชัดเจนในทักษะทางภาษามากพอสมควรแล้ว เป็นหนังสือมุ่งให้ใช้ความคิดสูงขึ้นไปอีก คือ มุ่งพัฒนาการทางสมอง โดยอาศัยการวิเคราะห์ความคิดและอารมณ์ของนักเรียนซึ่งเป็นผู้อ่านหนังสือ และมุ่งให้วิเคราะห์ความคิดและความรู้สึกของ *ผู้เขียนวรรณกรรม* (งานเขียน งานประพันธ์) แต่ละเรื่องที่นักเรียนอ่าน นอกจากนั้นได้มีการวางพื้นฐานให้รู้จักวิเคราะห์กระบวนการประพันธ์ซึ่งเราอาจเรียกว่า กลวิธีการแต่งหนังสือ หรือศิลปะการประพันธ์ด้วย โดยยังมีได้มุ่งหวังให้นักเรียนเรียนวิชาวรรณคดีวิจารณ์ตามหลักวิชาการ เพียงแต่เริ่มให้มีการเตรียมพร้อมไว้ สำหรับที่จะเรียนวิชานี้ต่อไป หรือถ้าไม่ต้องเรียนวิชานี้ ก็หวังให้นักเรียนเป็นนักอ่าน นักคิด ที่จะยังผลให้นักเรียนมีพฤติกรรมที่เหมาะสมที่ควรแก่ชีวิตของนักเรียนในวัยนี้ และในเวลาต่อไป อันที่จริงการเตรียมพื้นฐานดังกล่าวนี้ในหนังสือเรียนภาษาไทยชุดวรรณวิภักษ์ ก็มีกิจกรรมที่มีแนวโน้มไปในทางนี้มากขึ้น ขณะเดียวกัน เมื่อนักเรียนต้องใช้ทักษะทางภาษาอยู่แล้ว โดยปกติก็ไม่ควรจะละเลยความรู้ทางหลักภาษา ซึ่งเป็นเครื่องช่วยให้เข้าใจภาษาของตน และช่วยให้เข้าใจกระบวนการหรือกลวิธีการประพันธ์ดีขึ้นด้วย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช
พระราชทานพระบรมราโชวาท

(ภาพนี้ได้รับความเอื้อเฟื้อจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย)

พระบรมราโชวาท

นำเรื่อง

ในรอบปีหนึ่ง ๆ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทแก่บุคคลคณะต่าง ๆ มากมายหลายครั้ง ในโอกาสต่าง ๆ กัน พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาททั้งปวงนี้ มีคุณค่ายิ่งทั้งในด้านภาษา ในด้านสาระความรู้ และในด้านการจรรโลงใจ เมื่อได้รวบรวมพิมพ์เป็นเล่มขึ้นแล้ว ก็กลายเป็นวรรณกรรมร้อยแก้วชุดใหญ่ชุดหนึ่ง ที่คนไทยควรภูมิใจ

สำหรับพระบรมราโชวาททั้ง ๒ องค์ ที่อัญเชิญมาให้นักเรียนได้เรียนต่อไปนี้ คัดเลือกมาจากที่ตีพิมพ์อยู่ในหนังสือชุด **ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ** ซึ่งสำนักราชเลขาธิการได้จัดพิมพ์เป็นเล่มขึ้น ในโอกาสงานพระราชพิธีฉัตรมงคลวันที่ ๕ พฤษภาคม ทุกปี หนังสือชุดนี้นักเรียนอาจหาได้ที่ห้องสมุดทั่วไป

พระบรมราโชวาทองค์แรกที่จะได้เรียนนั้น เรียบเรียงขึ้นเป็นวาทนิพนธ์ หรือเป็นต้นฉบับไว้ก่อน แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงอ่านพระราชทานแก่บรรดากลุ่มผู้ฟังซึ่งเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทโดยใกล้ชิด ส่วนองค์หลังเป็นพระบรมราโชวาทที่ทรงกล่าวโดยไม่มีต้นฉบับ สำนักราชเลขาธิการได้ชี้แจงไว้ในเชิงอรรถว่า “เรียบเรียงขึ้นตามที่ได้บันทึกพระสุรเสียงไว้”

ข้อสังเกตในการวิเคราะห์วาทะของบุคคล

โดยธรรมดาแล้ว วาทะของบุคคลที่แสดงต่อที่ประชุม ด้วยวิธีอ่านจากต้นฉบับ ย่อมแตกต่างจากวาทะที่กล่าวโดยไม่มีต้นฉบับเลย ทั้งในด้านสำนวนภาษาและในด้านการนำเสนอรายละเอียด ข้อเท็จจริง ข้อคิด และหลักฐานบางอย่าง

วาทะที่กล่าวโดยไม่มีต้นฉบับนั้น ผู้กล่าวมีโอกาที่จะเลือกเฟ้น ทบทวน แก้ไขขัดเกลา ทั้งความคิดและถ้อยคำสำนวน รวมทั้งสามารถหาวิธีจัดลำดับความคิด การเรียบเรียงถ้อยคำ การจัดรูปประโยค และการเรียงประโยค ให้เหมาะสมจนเป็นที่พอใจได้ ส่วนวาทะที่กล่าวโดยไม่มีต้นฉบับนั้น ผู้กล่าวย่อมไม่มีโอกาที่จะทำเช่นนั้นได้ หากยังจะต้องดัดแปลง ปรับเปลี่ยนวิธีพูด วิธีใช้ถ้อยคำ ตลอดจนเนื้อหาความคิดที่แสดงออก ให้เหมาะแก่โอกาส กลุ่มผู้ฟัง และสถานการณ์ที่เป็นไปในขณะนั้นอีกด้วย

อย่างไรก็ดี การกล่าวโดยอ่านจากต้นฉบับ แม้จะใช้ภาษาอย่างกะทัดรัด สละสลวยแล้วก็ตาม ก็อาจทำให้ผู้ฟังคลายความสนใจได้ง่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อต้นฉบับมีความยาวมาก ต่างจากการกล่าวโดยไม่มีต้นฉบับ ซึ่งมักจะช่วยให้ช่วงความสนใจของผู้ฟังขยายออกไปได้นาน เพราะผู้ฟังได้รับสารผ่านทางอวัจนภาษา ซึ่งปรับเปลี่ยนได้ตลอดเวลา อาทิ

ได้เห็นการแสดงออกทางดวงหน้า การสบตา การเคลื่อนไหว การแสดงกิริยาอาการประกอบ รวมทั้งการปรับเปลี่ยนกระแสเสียง เพื่อช่วยในการสื่อความหมายของผู้พูด

ด้วยเหตุผลตามที่กล่าวมาข้างต้น ในการพิจารณาหรือวิเคราะห์วาตะของบุคคล เมื่อเราทราบแล้วว่าวาตะนั้นใครเป็นผู้กล่าว กล่าวแก่ใคร เนื่องในโอกาสใด เราจำเป็นต้องแยกเสียก่อนว่า วาตะนั้นกล่าวโดยใช้ต้นฉบับ หรือไม่ได้ใช้ต้นฉบับ ทั้งนี้เพื่อจะได้ไม่นำเอาเกณฑ์การพิจารณา วาตะชนิดหนึ่งไปใช้กับวาตะอีกชนิดหนึ่ง

โดยทั่วไปแล้ว หัวข้อในการพิจารณาวาตะของบุคคล มี ๓ ประการ คือ (๑) เนื้อหาความคิด (๒) การลำดับความคิด และ (๓) การใช้ภาษาแสดงความคิด

เนื้อหาความคิด ขั้นแรกเราพิจารณาว่าผู้กล่าวมีจุดมุ่งหมายอย่างไรในการแสดงออกซึ่งวาตะนั้น ความคิดที่เด่นชัดอันปรากฏอยู่ในวาตะนั้นคืออะไรบ้าง ความคิดนั้น ๆ ปรากฏเป็นข้อความรู้ ข้อคิดเห็น ข้อสังเกต ข้อแนะนำ ข้อเสนอ ฯลฯ ว่าอย่างไร มีประโยชน์แก่ผู้หนึ่งผู้ใด หรือบุคคลกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดโดยเฉพาะ หรือเป็นประโยชน์แก่บุคคลทั่วไป ความคิดต่าง ๆ ที่แสดงออกมานี้ เป็นความคิดอย่างมีเหตุผลหรือไม่ มีน้ำหนักน่าเชื่อถือเพียงไร มีหลักฐานสนับสนุนไว้อย่างไร เหล่านี้เป็นต้น

การลำดับความคิด เราพิจารณาว่าวาตะนั้น ๆ เริ่มต้นด้วยวิธีใด คลี่คลายไปอย่างไร และลงสรุปในลักษณะใด สัดส่วนของการเริ่มต้น การคลี่คลาย และการลงสรุปมีความพอเหมาะพอดีหรือไม่ เราควรพิจารณาต่อไปด้วยว่า ผู้กล่าววาตะได้พยายามทำให้ความคิดที่ลึกซึ้ง ชับซ้อน ค่อย ๆ คลี่คลายจนเป็นที่เข้าใจได้อย่างกระจ่างแจ้ง ชัดเจนขึ้น หรือไม่ อย่างไร ผู้กล่าวได้ใช้ตัวอย่างเพื่อช่วยให้เกิดความเข้าใจชัดเจนง่ายขึ้น หรือไม่ มีการใช้วิธีเปรียบเทียบ ทั้งในแง่ที่เหมือนกัน และแตกต่างกันอย่างไร หรือไม่

การใช้ภาษาแสดงความคิด เนื้อหาความคิดจะปรากฏขึ้นได้ ก็ต้องอาศัยภาษาเป็นเครื่องมือในการแสดงออก ฉะนั้นในการวิเคราะห์วาตะ เราจึงต้องพิจารณาว่า ภาษาที่ปรากฏในวาตะนั้นแจ่มแจ้ง กระชับ และมีชีวิตชีวาหรือไม่ เพียงไร คำหรือกลุ่มคำใดที่ช่วยให้ภาษามีคุณสมบัติดังที่กล่าวมา มีการใช้คำเปรียบเทียบมากน้อยเพียงไร และคำเปรียบเทียบนั้น ๆ ช่วยให้เกิดสัมฤทธิ์ผลในการสื่อสารอย่างไร การเข้าประโยคและการเรียบเรียงประโยคกลมกลืนกันเป็นอย่างดีหรือไม่

พระบรมราชาวาท

พระราชทานแก่คณะอาจารย์ ครู และนักเรียนโรงเรียนวังไกลกังวล

ณ ศาลาเริง พระราชวังไกลกังวล

วันจันทร์ ที่ ๑๓ มิถุนายน ๒๕๒๐

วันนี้เป็นวันสำคัญและเป็นวันที่น่ายินดี สำหรับครู นักเรียน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโรงเรียนวังไกลกังวล เพราะเป็นวันรับรางวัลประจำปี และวันที่ทุกคนได้มาชุมนุมกันรับทราบเรื่องความก้าวหน้าของโรงเรียน หรือจะกล่าวให้ตรง ก็คือเรื่องผลของการปฏิบัติงานด้วยความเข้มแข็ง ด้วยความขยันหมั่นเพียรเอาใจใส่และด้วยความดีของแต่ละคนในรอบปีที่แล้ว

ขอแสดงความยินดีกับผู้ที่ได้รับรางวัลเรียนดี การได้รับรางวัลแสดงถึงความตั้งใจและความอุตสาหะพยายามที่จะเล่าเรียนและหาความรู้ใส่ตัว การหาความรู้ใส่ตัวนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับทุกคน เพราะว่าต่อไปในชีวิตถ้าหาความรู้ความสามารถ จะไม่อาจเลี้ยงตัวให้รอดได้ จึงขอให้นักเรียนเพียรพยายามศึกษาเล่าเรียนให้เต็มที่ ตามที่ได้ปฏิญาณไว้ แม้จะมีได้เป็นผู้ที่ได้รับรางวัลในวันนี้ ก็ต้องมีความพยายาม เพราะว่าวันหนึ่งข้างหน้าก็จะได้รับรางวัล รางวัลนั้นไม่ใช่รางวัลที่ได้แจกให้ที่นี่ แต่เป็นรางวัลอีกอย่างหนึ่งที่ทุกคนจะได้รับแน่นอน คือความสำเร็จในชีวิต ความสุขสบาย และความเจริญก้าวหน้าในอนาคต วิธีที่จะหาความรู้เพื่อรางวัลอันนั้นสำคัญที่สุด จะต้องทำใจให้แน่วแน่ เข้มแข็ง พร้อมด้วยความหมั่นขยันที่จะเรียน จะต้องทำใจให้พร้อมที่จะรับความรู้ ที่จะเชื่อฟัง เคารพครู เพราะว่าถ้าเราเชื่อฟังเคารพครู ครูจะสามารถให้ความรู้ได้มากที่สุด และนักเรียนก็จะเรียนสำเร็จได้อย่างดีที่สุดด้วย

ในส่วนครูนั้น ก็มีหน้าที่ที่จะให้ความรู้แก่เด็กเพื่ออนาคตของส่วนรวม จึงจะต้องให้ความรู้แก่เด็ก ๆ ด้วยความเมตตา ด้วยความหวังดี คือเมตตาต่อผู้ที่เข้ามามอบตัวเป็นลูกศิษย์ และหวังดีต่อส่วนรวม ซึ่งเป็นที่พึงที่อาศัยของตนเอง ขอให้ทราบว่า ถ้าส่วนรวมประกอบด้วยบุคคลที่มีความรู้ดี มีความสามารถในการปฏิบัติ ส่วนรวมก็จะเจริญมั่นคง ถ้าส่วนรวมหรือคนหมู่มากไม่มีความรู้ ไม่มีความสามารถ บ้านเมืองก็จะเสื่อมทรามลงและไปไม่รอดในที่สุด

ขอให้ทั้งนักเรียนทั้งครูพยายามบากบั่นทำหน้าที่ของตัวเองให้เต็มกำลังความสามารถ เพื่อให้ได้ชื่อว่าได้ช่วยส่วนรวมให้มีความมั่นคง ได้ช่วยชาติให้มีความถาวร ขอให้ทุกคนมีกำลังสติปัญญาและกำลังกายเพื่อปฏิบัติหน้าที่นี้ และขอให้ทุกคนประสบแต่ความเจริญรุ่งเรือง มีความสุขความสบายและความสำเร็จทุกประการ

พระบรมราชาบาท

พระราชทานแก่คณะศูนย์กลางนักเรียนอาชีวศึกษาแห่งประเทศไทย

ณ ศาลาดุสิตาลัย

วันศุกร์ ที่ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๑๖

ขอขอบใจและแสดงความยินดีอย่างยิ่งกับทุกคนที่ได้มาในวันนี้ และนำเงินกับสิ่งของเพื่อการกุศลมา ซึ่งนับว่าเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งที่สำคัญที่ได้ทำตามปณิธานที่ได้ตั้งเอาไว้ที่จะทำประโยชน์แก่ประเทศชาติ การทำประโยชน์แก่ประเทศชาติและทำความดีนี้เป็นสิ่งที่ไม่ใช่่ง่าย เพราะว่าจะต้องมีความระมัดระวังอยู่อย่างมก และต้องใช้ความกิดที่สำเร็จลุล่วงมาด้วยดี และจะเป็นประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์เพื่อนร่วมชาติอย่างสมบูรณ์ อย่างนี้ก็นับว่าเป็นกิจกรรมที่นับเป็นมงคล และเป็นสิ่งที่น่าปลื้มอย่างยิ่ง

ที่ว่าการทำดีนี้เป็นสิ่งที่ยากก็เพราะว่าการทำดีนี้ต้องมีแผน ต้องคิดมก ถ้าเราเริ่มคิดอะไรสักอย่าง มักจะไขว้เขวไปไ้่ง่าย เมื่อไขว้เขวไปแล้ว ก็จะไปในทางที่เรียกว่าไม่ไ้่ง่ายที่สุด ฉะนั้นการที่สิ่งใดสำเร็จและเป็นที่น่ายกย่องในทางความดี จึงนับว่าเป็นสิ่งที่น่าปลื้มและนำยินดีอย่างยิ่ง เช่นถ้าเราพูดถึงว่าเราจะรักษาเกียรติ ถ้ารักษาเกียรติก็เป็นสิ่งที่ดี แต่บางทีเกิดรักษาเกียรติ เช่นเกียรติของโรงเรียน แล้วเราจะต้องไปปะทะกับอีกโรงเรียนหนึ่ง การรักษาเกียรติเช่นนี้ก็อาจเป็นสิ่งที่ดี แต่ผลที่ออกมาเป็นสิ่งที่ทำลาย ทำให้เกิดแตกสามัคคี ทำให้เสียทรัพย์สิน ทำให้เสียต่อร่างกาย การรักษาเกียรตินั้นจึงต้องพยายามที่จะทำอย่างที่จะสร้างสรรค์ไม่ไช่ทำลาย ซึ่งเป็นสิ่งที่ยาก และเมื่อทำได้แล้วก็น่าปลื้มใจ

ในส่วนที่คิดที่จะช่วยผู้ที่ประสบภัยธรรมชาติในภาคใ้้นี้เป็นความคิดที่ถูกต้อง และวิธีการที่ทำโดยที่ได้ไปบอกบุญ และไปหาผู้ที่จะบริจาค ทั้งพร้อมใจกันนำมาในวันนี้เพื่อให้ได้ไปถึงผู้ที่ประสบภัยนั้น ก็นับว่าเป็นกิจกรรมที่สำเร็จอย่างดี และที่ได้รับเช่นนี้ทำให้ปลื้มใจ เพราะว่าแสดงให้เห็นว่าท่านทั้งหลายเข้าใจในความกิดว่าบ้านเมืองเราอยู่ไ้ด้ด้วยความสามัคคี ผู้ใดที่เดือดร้อนย่อมต้องมีผู้ที่เห็นใจ และการเห็นใจเช่นนี้จะทำให้บ้านเมืองอยู่ไ้ได้

การบริจาคให้แก่ผู้ที่เคราะห์ร้ายนั้นเป็นสิ่งที่เรียกว่าทำบุญ และการทำบุญนั้นเพื่ออะไร ก็คือทำบุญเพื่อให้จิตใจเราสบาย นอกจากนั้นจะเป็นทางที่จะไ้บุญ ไ้บุญนั้น คือไ้ความสุข ความสุขเรามีอยู่แล้วตั้งตอนแรกที่บริจาค เพราะรู้สึกสบายใจ ที่ไ้บุญต่อไปก็คือถ้าหากว่าเราตกทุกข์ไ้ยากเมื่อใดก็มีคนเห็นใจ จะมีคนมาช่วยเหลือเราได้แน่นอนในอนาคต ฉะนั้นการทำบุญย่อมจะไ้ผลมาในวันหนึ่งแน่นอน และการทำบุญแบบนี้เป็นเจตนาของมุสลิชิ

ราชประชานุเคราะห์ ซึ่งจะทำให้ความคิดนี้แพร่ออกไปสู่คนทั่วทั้งประเทศ คือคนไหนที่พอมีฐานะที่จะมีความสุขพอสมควร ก็คิดถึงคนที่เคราะห์ร้าย ช่วยกันส่งเสริมซึ่งกันและกัน เช่นที่ราชประชานุเคราะห์ได้ปฏิบัติมา วิธีที่ปฏิบัติก็คือ เวลาเมื่อไรที่ใด มีภัยธรรมชาติที่ใด เราได้ทราบข่าวมา ก็ออกไปช่วยโดยทันที โดยใช้ทุนที่มีอยู่ และทุนนี้ก็มาจากผู้ที่เข้าใจในจุดประสงค์ของกิจการนี้ เราก็ไปช่วยผู้ที่เคราะห์ร้าย ในเวลาปรกติผู้ที่เคราะห์ร้ายนั้นเขาก็คิดเหมือนกันว่ามีผู้อื่นเคราะห์ร้าย เขาได้บริจาค จึงมีทุนสำรองเอาไว้สำหรับช่วย

นอกจากนี้ เวลาปรกติไม่มีภัยธรรมชาติ ก็มีการเตรียมการอยู่เสมอ ได้มีการส่งสิ่งของ ทั้งอาหารและสิ่งที่เป็นแก่ชีวิตไปให้แก่หน่วยตำรวจและทหารตามท้องที่ต่าง ๆ เมื่อมีภัยเมื่อใดก็สามารถที่จะไปช่วยได้ทันที ได้ทำมาเช่นนี้มาเป็นเวลาหลายปีแล้ว โดยเฉพาะเช่นปีนี้ และโดยเฉพาะภาคใต้ ซึ่งเกิดอุทกภัยและวาคภัยขึ้นมาหลายครั้งหลายคราวในจังหวัดต่าง ๆ ตั้งแต่ชุมพรลงไปถึงสุราษฎร์ นครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา จนถึงทางปัตตานี นราธิวาส ฯลฯ เมื่อเร็ว ๆ นี้ ก็ได้มีการช่วยเหลือ ถ้าดู ๆ แล้วที่ได้ส่งของและได้เข้าไปในระยะปีนี้ ก็นับเป็นมูลค่าทั้งหมดประมาณ ๑ ล้าน ๖ แสนบาท ในจำนวนนี้ก็เงินที่ได้มีผู้บริจาคมาให้แก่มูลนิธิราชประชานุเคราะห์ และบริจาคโดยตรงเป็นส่วนใหญ่

เวลาเกิดภัย เจ้าหน้าที่ตำรวจและทหารก็ได้ออกไปสงเคราะห์ไปช่วยเหลือโดยใช้กำลังของตำรวจและทหารออกไปร่วมกับบ้านเมือง ทั้งมีเจ้าหน้าที่ราชประชานุเคราะห์และสภากาชาดไทยได้ไปช่วยด้วย นอกจากนี้ก็มีแพทย์ที่อาสาสมัครไปช่วยเหลือประชาชน ดังนี้ทำให้ประชาชนได้รับความอุ่นใจและบรรเทาความเดือดร้อนได้โดยเร็ว ทำให้เกิดความรู้สึกว่าไม่ถูกทอดทิ้ง ฉะนั้นการที่ท่านทั้งหลายได้นำทั้งเงินทั้งสิ่งของมา ก็เท่ากับได้ร่วมกุศลนี้ ได้ร่วมกันสร้างจิตใจความสามัคคีและแผ่เมตตาช่วยซึ่งกันและกัน เช่นนี้จะทำให้บ้านเมืองของเราอยู่ได้และอยู่ได้ดียิ่งด้วย ฉะนั้นก็ขอขอบใจศูนย์นักเรียนอาชีวะที่ได้ทำกิจกรรมเช่นนี้ และได้มีปณิธานอันแน่วแน่ที่จะปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์ ทั้งได้ตั้งปณิธานที่จะทำให้ตนมีกำลังแข็งแรงทั้งในวิชาความรู้ทั้งในร่างกาย

ในโอกาสนี้ ซึ่งเป็นโอกาสใกล้วันปีใหม่ ก็เป็นโอกาสที่ดีที่จะขออวยพรให้นักเรียนทุกคน ได้มีความสำเร็จในปณิธานในจุดประสงค์ของชีวิต คือได้มีความสำเร็จในการเล่าเรียน ทั้งสามารถที่จะปฏิบัติสิ่งที่ตนเป็นมงคล สิ่งที่จะทำให้ชีวิตรุ่งเรืองต่อไป

ในการนี้ ก็จะขอมอบเงินทุนสำหรับศูนย์ที่จะเป็นทุนเพื่อกิจการที่ได้ทำมา เช่น การดูแลสอดส่องความเรียบร้อยของหมู่ชนของนักเรียนทั้งในกรุงเทพฯ ฯ ทั้งในต่างจังหวัด ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง เพราะว่าทำให้กระชับความสัมพันธ์ไมตรี และทำให้มีความสามัคคีเกิดขึ้น ซึ่งสามัคคีนี้ก็ขออย่าว่าเป็นสิ่งที่สำคัญ เป็นพลังสำคัญสำหรับให้บ้านเมืองอยู่ ก็จะขอมอบเงินส่วนนี้เพื่อกิจการ เพื่อที่จะให้ทุกคนมีทางที่จะปฏิบัติหน้าที่ที่ได้ตั้งเอาไว้แก่ตน และต่อจากนี้ ก็จะขอมอบเงินและสิ่งของที่ท่านทั้งหลายได้บริจาคแก่มูลนิธิราชประชานุเคราะห์ เพื่อให้สามารถ

ไปปฏิบัติได้ตามความประสงค์ของทุก ๆ คน ขอทุกคนจงมีความสุขและความดีโดยพลังของการกุศลที่ได้ทำ ของประสบความสำเร็จทุกประการ

กิจกรรม

๑. ทบทวนความรู้

- ๑) นักเรียนเข้าใจความหมายของคำ“วาทนิพนธ์”ว่าอย่างไร ตอบโดยใช้ถ้อยคำ
ของนักเรียนเอง
- ๒) วาทะที่กล่าวต่อที่ประชุม โดยมีต้นฉบับกับที่ไม่มีต้นฉบับ มีข้อได้เปรียบและ
เสียเปรียบแตกต่างกันอย่างไร
- ๓) การวิเคราะห์วาทะของบุคคล เราควรพิจารณาในแง่ใดบ้าง และในแต่ละแง่นั้น
เราควรพิจารณาอย่างไร ระบุเฉพาะที่สำคัญ
- ๔) เหตุใดจึงกล่าวว่า วาทะของบุคคลอาจกลายเป็นวรรณกรรมร้อยแก้วที่มีคุณค่า
ยิ่งได้ในภายหลัง
- ๕) พระบรมราโชวาทที่อัญเชิญมาให้นักเรียนเรียนในบทนี้ ถ้าพิจารณาในแง่ของ
การสื่อสารแล้ว องค์ประกอบของการสื่อสารนั้น มีอยู่อย่างใดบ้าง ให้ระบุเป็นข้อๆ
ให้เข้าใจชัดเจน โดยบอกให้ทราบว่าองค์ประกอบแต่ละข้อนั้นได้แก่อะไร

๒. อภิปรายร่วมกัน

- ๑) สารที่สำคัญที่สุดและที่สำคัญรอง ๆ ลงไป ในพระบรมราโชวาท ๒ องค์นี้ได้แก่
อะไร
- ๒) ข้อแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญของพระบรมราโชวาททั้ง ๒ องค์นี้ มีอะไรบ้าง
- ๓) พระบรมราโชวาทแต่ละองค์เริ่มต้นด้วยวิธีใด คล้ายคลึงไปอย่างไร และลงสรุป
ในลักษณะใด
- ๔) มี คำ กลุ่มคำ หรือประโยคใด ในพระบรมราโชวาทที่นักเรียนเห็นว่า มีความ
สำคัญเป็นพิเศษ ในข้อที่ช่วยแสดงความคิดให้แจ่มแจ้ง กระชับ และมีชีวิตชีวา
- ๕) นอกจากบรรดาขณะบุคคลที่ได้เฝ้า ฯ โดยใกล้ชิดเพื่อรับพระราชทานพระบรม
ราโชวาทนั้นแล้ว บุคคลกลุ่มอื่นกลุ่มใดอีกบ้างที่อาจได้รับประโยชน์จาก
พระบรมราโชวาทนี้เช่นกัน ให้บอกโดยชี้เหตุผลประกอบด้วย

๓. กิจกรรมเสริม

แบ่งกลุ่มศึกษาค้นคว้าหนังสือประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส ของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน กลุ่มละ ๒ เรื่อง แล้วทำรายงานวิเคราะห์ตามแนว ที่ได้ศึกษาไปแล้ว นำมาแลกเปลี่ยนกันอ่านระหว่างกลุ่ม

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงฉลองพระองค์ครุยนิสิตาตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์
มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ อังกฤษ (๒๕ มิถุนายน ๒๔๕๐)

(ภาพนี้ได้รับความเอื้อเฟื้อจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)

โคลงสุภาษิตโสฬสไตรยางค์ และโคลงสุภาษิตนฤทมนการ

นำเรื่อง

สุภาษิต แปลว่า “คำพูดที่ถือเป็นคติ” ไม่ว่าชาติใด ภาษาใด ย่อมมีสุภาษิตเป็นที่นิยมในชนชาติ นั้น ๆ ทั้งนี้เพราะสุภาษิตเป็นความคิดดีงาม ซึ่งผ่านการไตร่ตรองของปราชญ์มาแล้ว จึงปรากฏ เป็นถ้อยคำสั้น ๆ จำง่ายและมีความไพเราะจับใจผู้ฟัง ไทยเรามีสุภาษิตที่รู้จักกันแพร่หลายอยู่มาก เช่น สุภาษิตพระร่วง สุภาษิตโลกนิติคำโคลง พุทธศาสนสุภาษิต ฯลฯ

โคลงสุภาษิตโสฬสไตรยางค์ และโคลงสุภาษิตนฤทมนการที่นำมาให้นักเรียนเรียนนี้ เป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คำ “โสฬสไตรยางค์” แยกเป็น โสฬส แปลว่า สิบหก ไตรยางค์ แปลว่า องค์สาม สุภาษิตนี้จำแนกเนื้อความเป็น ๑๖ หมวด หมวด ละ ๓ ข้อ จึงมีชื่อว่า โสฬสไตรยางค์

ส่วนคำ “นฤทมนการ” นั้น แยกเป็น นฤ แปลว่า ไม่ ทมน แปลว่า เสียใจ อาการ แปลว่า สภาพ กิริยา สุภาษิตนี้มีความหมายตรงกับที่เขียนไว้ต้นเรื่องว่า กิจ ๑๐ ประการ ที่ผู้ประพจน์ ยังไม่เคยเสียใจ

นอกจากสุภาษิต ๒ เรื่องนี้แล้ว พระองค์ยังทรงพระราชนิพนธ์สุภาษิตไว้อีกหลายบท กล่าวถึงสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น ความกล้าหาญ ความเพียร ความรู้ ความยุติธรรม ความ สุจริต ฯลฯ การอธิบายสุภาษิตเกี่ยวกับนามธรรม เช่นนี้ มีวิธีอธิบายได้ ๒ วิธี คือ วิธีแรก เป็นการอธิบาย โดยยกธรรมชาติขึ้นแสดงโดยตรง ดังโคลงพระราชนิพนธ์ต่อไปนี้

ความสุจริต	สุจริตรวบรวมอดสิ้น	สรรพมวง กลเฮย
ห่อนยักอย่างยีนยง		ยิ่งฟ้า
โดยกลายฝ้ายโทษคง		เจือทุ จริตแฮ
หยั่งสติตรึกันคว่ำ		กูร้ายคงเห็น
	ฯลฯ	

ความรู้	ฝูงชนกำเนิดคล้าย	คลึงกัน
ใหญ่ย่อมเพศผิวพรรณ		แผกบ้าง
ความรู้้อาจเรียนทัน		กันหมด
ยกแต่ชั่วดีกระด้าง		อ่อนแก่ๆไหว

อีกวิธีหนึ่ง เป็นการอธิบายในเชิงเปรียบเทียบ ดังโคลงสุภาษิตพระราชนิพนธ์ต่อไปนี้

ความรู้คู่เปรียบด้วย	กำลัง ภายเฮย
สุจริตคือเกราะบัง	ศาสตร์พ้อง
ปัญญาประดุจดั่ง	อาวุธ
กุมสติต่างโล่ป้อง	อาจแก้กลางสนาม
ชนพาลปานน้ำผึ้ง	เก็บเขี้ยว
ขาวใหญ่ไหลเป็นเกลียว	ว่างโวง
ใสจริงแต่จับเดียว	ฤद्धิม ได้เลย
มากก็มากกดโค้ง	คบค้าพาเสีย
บัณฑิตจักเปรียบแม่	นที จืดฤ
เห็นชุ่มจอกแห่นม	มากด้วย
กระหายดื่มเย็นดี	คนสุข เกษมแฮ
น้อยยิ่งน้อยน้กม้วย	มอดได้แทนตัว

สุภาษิตทั้งปวงย่อมมีเนื้อหาสาระที่ให้เกิดในการดำรงชีวิต ชี้ให้เห็นสิ่งควรปฏิบัติและสิ่งควรเว้น ผู้ประสงค์ความเจริญในชีวิต ควรจะอ่านด้วยความพินิจพิจารณา แล้วเลือกนำสุภาษิตนั้น ๆ ไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตของคน และแก่สังคมส่วนรวมเท่าที่จะสามารถทำได้

โคลงสุภาพิตโสฬสไตรยางค์

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑ ปราศัญแสดงดำรงด้วย
โสฬสหมดหมวดปาง
เป็นมาติกาทาง
หวังสวัสดิ์จัดทุกข์สร้าง

ไตรยางค์
ก่อนอา
บัณฑิต แล
สืบสร้องกุศล

สามสิ่งควรรัก

ความกล้า ความสุภาพ ความรักใคร่

๑ ควรกล้ากล้ากลัวน้อย
สุภาพพจนภายใน
ความรักประจักษ์ใจ
สามสิ่งควรรักน้อม

ทั้งหทัย แท้เ
จิตพร้อม
จริงแน นอนฤ
จิตให้สนิทจริง

สามสิ่งควรชม

อำนาจปัญญา เกียรติยศ มีมารยาทดี

๒ ปัญญาสติล้ำ
อำนาจศักดิ์ศฤงคาร
มารยาทเรียบเสียมสาร
สามสิ่งควรจักตั้ง

เลิศญาณ
มั่งขัง
เสงี่ยมเงื่อน งามนอ
แต่ช่องสรรเสริญ

สามสิ่งควรเกลียด

ความดูร้าย ความหยิ่งกำเริบ อกตัญญู

๓ โง่บาปจิตหยาบร้าย
กำเริบเอิบเกินสกุล
อีกหนึ่งหอนรู้คุณ
สามสิ่งควรเกลียดท้อ

ทารุณ
หยิ่งก่อ
ใครปลูก ผังแฮ
จิตแท้อย่าสมาน

สามสิ่งควรรังเกียจคติเตียน

ชั่วเลวทราม มารยา วิทยา

๑. ใจชั่วชาติต่ำช้า	ทรชน
ทุจริตรยาปน	ปกไว้
หึงสัจจิตคิดเกลียดคน	ดีกว่า ตัวเฮ
สามส่วนควรเกลียดใกล้	เกลียดช่องสมาคม

สามสิ่งควรเคารพ

ศาสนา ยุติธรรม ความประพฤติเป็นประโยชน์ทั่วไปไม่เฉพาะตัวเอง

๒. ศาสนาสอนสั่งให้	ประพฤติดี
หนึ่งยุติธรรมไปมี	เลือกผู้
ประพฤติเพื่อประโยชน์ศรี	สวัสดิ์ทั่ว กันแฮ
สามสิ่งควรรอบรู้	เคารพเรื่องเจริญคุณ

สามสิ่งควรยินดี

งาม ตรงตรง ไทยแก้ตน

๓. สรรพวงศโสภาคย์พร้อม	ธัญลักษณ์
ภานิตจิตประจักษ์	ข้อพร้อม
เป็นสุขโสดคนรัก	การชอบ ธรรมนา
สามสิ่งควรชักน้อม	จิตให้ยินดี

สามสิ่งควรปรารณา

ความสุขสบาย มิตรสหายที่ดีดี ใจสบายปรุโปร่ง

๔. สุขกายวายโรคร้อน	รำคาญ
มากเพื่อนผู้วานการ	ชีพได้
จิตแผ้วผ่องสำราญ	รมย์สุข เกษมแฮ
สามสิ่งควรจักให้	รีบร้อนปรารณา

สามสิ่งควรอันวอนขอ
ความเชื่อถือ ความสงบ ใจบริสุทธิ์

๕ ศรัทธาทำจิตหมั่น	คงตรง
สงบระงับดับประสงก์	สิ่งเศร้า
จิตสะอาดปราศสิ่งพะวง	วุ่นวุ่น หมองแธ
สามส่วนควรไฝ่เฝ้า	แต่ตั้งอธิษฐาน

สามสิ่งควรนับถือ
ปัญญา ฉลาด มั่นคง

๖ ปัญญาตรองไตร่	ลึกหลาย
ฉลาดยิ่งสิ่งแยกคาย	คาดรู้
มั่นคงไม่ตื่นคลาย	คลอนกลับ กลายแธ
สามสิ่งควรกอบกู้	กับผู้นับถือ

สามสิ่งควรจะชอบ
ใจอารีสุจริต ใจดี ความสนุกเบิกบานพร้อมเพรียง

๗ สุจริตจิตโอบอ้อม	อารี
ใจโปร่งปราศราคะ	ขุนข้อง
สิ่งเกษมสุขเปรมปรี	คาพรั่ง พร้อมแธ
สามสิ่งสมควรต้อง	ชอบต้องยินดี

สามสิ่งควรสงสัย
यो หน้าเนื้อใจเสือ กลับกลอก

๘ คำขอยกย่องเทียร	ทุกประการ
พักตร์จิตผิดกันประมาณ	ยากรู้
เร็วรักผลักพล้นขาน	คำกลับ พลันๆ
สามส่วนควรแล้วผู้	พะพ้องพึงแกล้ง

สามสิ่งควรละ

เกียจคร้าน วาจาพั่นเฟื่อ หยอกหยาบแลแสดง ฤาخذคอ

๑๒ เกียจคร้านการทํานอง	การคน กิดิ
พูดมากเปล่าเปลืองปน	ปลดเหล่น
คำแสดงเสียดแทงระคน	คำหยาบ หยอกฤา
สามสิ่งควรทิ้งเว้น	ขาดสิ้นสันดาน

สามสิ่งควรกระทำให้มี

หนังสือดีดี เพื่อนดี ใจเย็นดี

๑๓ หนังสือสอนสั่งข้อ	วิทยา
เว้นบาปเสาะกัลยาณ	มิตรไว้
หนึ่งขาดปราศโทษา	คดีห่อ ใจเฮย
สามสิ่งควรมีให้	มากหยั่งขึ้นเจริญ

สามสิ่งควรจะหวังแทนฤาต่อสู้เพื่อรักษา

ชื่อเสียงยศศักดิ์ บ้านเมืองของคน มิตรสหาย

๑๔ ความดีมีชื่อทั้ง	ยศดา ศักดิ์เฮย
ประเทศเกิดกุลพงศา	อยู่ยัง
คนรักร่วมอริยา	ศัษสุฯ ทุกข์เฮ
สามสิ่งควรสงวนตั้ง	ต่อสู้ผู้เบียน

สามสิ่งควรครองระวัง

กิริยาที่เป็นในใจ มักง่าย วาจา

๑๕ อาการอันเกิดด้วย	น้ำใจ แปรฤา
ใจซึ่งรีบเร็วไว	ก่อนรู้
วาจาจักพูดใน	กิจสบ สรรพเฮ
สามสิ่งจำท้าวผู้	พิทักษ์หมั่นครองระวัง

สามสิ่งควรเตรียมรับ

อนิจจัง ชรา มรณะ

๖ สิ่งใดในโลกล้วน
หนึ่งชราห่ออันแรง
ความตายติดตามแสวง
สามส่วนควรคิดกัน

เปลี่ยนแปลง
เร่งรีบ
ทำชีพ ประลัยเฮย
คดีรู้เตรียมคอย

๗ จบสารสิบหกเก้า
หมวดละสามกิตสรรพ
เป็นสี่สิบแปดฉบับ
ตามแบบปชาดหวิน

กะเนนั บ หมวดเฮ
เสร็จสิ้น
บอกเขียง อย่างแเฮ
เสร็จแล้วบริบูรณ์

โคลงสุภาษิตนฤทมนการ

กิจ ๑๐ ประการที่ผู้ประพดียังไม่เคยเสียใจ

๑ บัณฑิตวินิจแล้ว	แถลงสาร สอนเอย
ทศนฤทมนการ	ข้อชี้
เหตุผู้ประพดิปาน	ดั่งกล่าว นั้นนอ
โทมนัสเพราะกิจนี้	ห่อนได้เคยมี

เพราะทำความดีทั่วไป

๖ ทำดีไปเลือกเว้น	ผู้ใด ไฉนเอย
แต่ผูกไมตรีไป	รอบข้าง
ทำคุณอดหนุนใน	การชอบ ธรรมนา
ไว้ศัตรูปองมล้าง	กลับช่องสรรเสริญ

เพราะไม่ได้พุดร้ายต่อใครเลย

๗ เห็นห่างโมหะร้อน	ริษยา
สละส่อเสียดมารยา	ใส่ร้าย
กำหยาบจาบจ้วงอา	ฆาตขู่ เชิญเอย
ไปหมิ่นนินทาป้าย	โทษให้ผู้ใด

เพราะถามฟังความก่อนตัดสิน

๘ ยินคดีมีเรื่องน้อย	ใหญ่ โฉน ก็ดี
ยังปลงเห็นไป	เด็ดด้วย
ฟังตอบสอบคำไข	คิดไว้ กรวณนา
ห่อนตัดสินห้วนห้วน	เหตุด้วยเบาความ

เพราะคิดเสียก่อนจึงพูด

๕ พาทิมีสติรู้	รอกิด
รอบคอบชอบแลคิด	ก่อนพร้อม
คำพูดฟังลิจิต	เขียนร่าง เรียงแฮ
ฟังเพราะเสนาด้อง	โสดทั้งห่างภัย

เพราะอดพูดในเวลาโกรธ

๕ สามารถอาจห้ามงด	วาจา คนเฮย
ปางเมื่อยังโกรธา	ขุนแก่น
หยุดคิดพิจารณา	แพ้นะ ก่อนนา
ชอบคิดคิดเห็นมั่น	ไม่ยังเสียความ

เพราะได้กรุณาต่อคนที่ถึงอับจน

๕ กรุณาราชาคิผู้	พ้องภัย พิบัติเฮย
ช่วยรอดปลอดภัย	สว่างร้อน
ผลจักเพิ่มพูนใน	อนาคต กาลแฮ
ชนจักชูช้อซอน	ปางเบื่องประจวบ

เพราะขอโทษบรรดาที่ได้ผิด

๕ ไฉกิจผิดพลาดแล้ว	ไปละ ลืมเลย
หย่อนทิฐิมานะ	อ่อนน้อม
ขอโทษเพื่อการวะ	วายบาด หมายแฮ
ดีกว่าปดอ้อมค้อม	คิดแก้โดยโง

เพราะความอดกลั้นต่อผู้อื่น

๕ ขันตีมีมากหมั้น	สันดาน
ใครเกะกะระราน	อดกลั้น
ไปขุนเฉียบเฉกพาล	พาเดือด ร้อนพ้อ
ผู้ประพฤติดังนั้น	จักได้ใจเย็น

เพราะไม่ฟังคำคนพูดเพศนิทาน

๖ ไปฟังคนพูดฟัง	พินเพื่อ
เท็จและจริงงานเจือ	กละเกล้า
คือมีดเกี่ยวกรีดเถื่อ	ท่านทั่ว ไปนา
ฟังจะพาพลอยเข้า	พวกเพื่อรังควาน

เพราะไม่หลงเชื่อข่าวร้าย

๗ อีกหนึ่งไปเชื่อถ้อย	คำคน ลือเฮ
บอกเล่าข่าวเหตุผล	เรื่องร้าย
สืบสอบประกอบจน	แจ่มเท็จ จริงนา
ยังป่วนยังยักย้าย	ดินแดนก่อนกาล

๘ ข้อความตามกล่าวแก่	สืบประการ นีนอ
ควรแก้ความพินิจ	ทั่วผู้
แม้จะไปขาดปาน	โคลงกล่าว ก็ดี
ควรระงับดับสู้	สงบบ้างยังดี

กิจกรรม

๑. ทบทวน ขวนคิด

โคลงสุภาษิตโสฬสไตรยางค์

- ๑) อธิบายความหมายของคำ โสฬสไตรยางค์
- ๒) ระบุ สามสิ่งควรรัก สามสิ่งควรเคารพ สามสิ่งควรยินดี สามสิ่งควรปรารถนา มาให้ครบ และให้เหตุผลสั้น ๆ ว่าเหตุใดจึงควรปฏิบัติเช่นนั้น
- ๓) ระบุ สามสิ่งควรเกลียด สามสิ่งควรรังเกียจคติเตือน สามสิ่งควรสงสัย สามสิ่งควรละมาให้ครบ ชี้แจงเหตุผลสั้น ๆ ประกอบ
- ๔) สามสิ่งควรนับถือ สามสิ่งควรจะชอบ สามสิ่งควรกระทำให้มี สามสิ่งควรจะห่วงแทน ญาติผู้เพื่อรักษา ได้แก่อะไรบ้าง นักเรียนเห็นด้วยหรือไม่เพราะเหตุใด
- ๕) นอกจากสิ่งที่กล่าวแล้วในข้อ ๒, ๓, ๔ ยังมีข้ออื่น ๆ อะไรอีกบ้างที่ควรปฏิบัติ ระบุ และให้เหตุผลประกอบ

โคลงสุภาษิตนฤทมนการ

- ๖) ชื่อสุภาษิต นฤทมนการ มีความหมายว่าอย่างไร
- ๗) ข้อควรปฏิบัติเกี่ยวกับการพูด ตามนัยแห่งสุภาษิต มีอะไรบ้าง
- ๘) ข้อควรปฏิบัติเกี่ยวกับการฟัง ตามนัยแห่งสุภาษิต มีอะไรบ้าง
- ๙) การทำความดีทั่วไป การกรุณาต่อคนที่ถึงอับจน การขอโทษบรรดาที่ได้ผิด ให้ประโยชน์อย่างไรแก่ผู้ปฏิบัติ
- ๑๐) ข้อปฏิบัติข้อใดบ้างที่แสดงถึงควมมีวิจรรณญาณ และควมมีใจเอือกเย็นสุขุม

๒. แบ่งกลุ่มทำงาน

นักเรียนแบ่งเป็น ๖ กลุ่ม ๓ กลุ่มแรกทำงานเกี่ยวกับโคลงสุภาษิตโสฬสไตรยางค์

๓ กลุ่มหลังทำงานเกี่ยวกับโคลงสุภาษิตนฤทมนการ ตามหัวข้อต่อไปนี้ แล้วรายงานในชั้น

กลุ่มที่ ๑, ๒, ๓ (โคลงสุภาษิตโสฬสไตรยางค์)

- ๑) ปรีกษากันในกลุ่มย่อย จำแนกสิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวถึงในโคลงแต่ละบทเป็น ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มที่เกี่ยวกับตนเอง กลุ่มที่เกี่ยวกับส่วนรวม และกลุ่มที่เป็นโทษ ทั้งแก่ตนเองและส่วนรวม
- ๒) รวบรวมศัพท์ยากและคำแปลให้ได้ประมาณ ๑๐ - ๑๕ คำ

- ๓) หลังจากที่ได้ศึกษาและอภิปรายกันแล้ว ทำรายงานของกลุ่มและส่งผู้แทนไปชี้แจง พร้อมทั้งให้เหตุผลประกอบ และให้ข้อเสนอแนะแนวทางปฏิบัติ

กลุ่มที่ ๔,๕,๖ (โคลงสุภาษิตนฤทมนการ)

- ๑) ศึกษากันในกลุ่มย่อย จำแนกสิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวถึงในโคลงแต่ละบทออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มกาย กลุ่มวาจา และกลุ่มใจ
- ๒) รวบรวมศัพท์ยากและคำแปลให้ได้ประมาณ ๑๐ - ๑๕ คำ
- ๓) หลังจากที่ได้ศึกษาและอภิปรายกันแล้ว ทำรายงานของกลุ่ม และส่งผู้แทนไปชี้แจง พร้อมทั้งให้เหตุผล และเสนอแนะความคิดเห็นเพิ่มเติม

๓. กิจกรรมเสริม

- ๑) ฝึกแต่งโคลงและกาพย์ แล้วเขียนโคลง หรือกาพย์ หรือกาพย์ห่อโคลง กล่าวถึงคุณธรรมบางประการ ที่เยาวชนควรอบรมให้มีในตน เพื่อประโยชน์แก่สังคมไทย
- ๒) แต่งบทสนทนาแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสุภาษิต ๒ เรื่อง ที่ได้อ่านไปแล้ว แสดงทางวิทยุกระจายเสียง หรือสนทนาโดยใช้เครื่องขยายเสียงระหว่างพักรับประทานอาหารกลางวัน

พระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช
ณ จังหวัดสุโขทัย

(ภาพนี้ได้รับความเอื้อเฟื้อจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย)

ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง

นำเรื่อง

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๖ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขณะทรงพระผนวชอยู่ยังไม่ได้ขึ้นครองราชสมบัติ ได้เสด็จไปชุกชุมทางเหนือ ได้ทรงพบหลักศิลาจารึกและพระแท่นมณีศิลาที่เนินปราสาทเก่า เมืองสุโขทัย จึงโปรดเกล้าฯ ให้ชะลอมาไว้ที่กรุงเทพฯ ๑ ศิลาจารึกหลักนี้เป็นที่รู้จักกันต่อมาว่า เป็นศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง นักโบราณคดีสันนิษฐานว่าพ่อขุนรามคำแหงมหาราชโปรดเกล้าฯ ให้จารึกขึ้นไว้ประมาณปี พ.ศ. ๑๘๒๖ เป็นต้นมา จนกระทั่งหลัง พ.ศ. ๑๘๓๕ จึงครบทั้ง ๔ ด้าน

ลักษณะของศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงเป็นแท่งศิลารูปสี่เหลี่ยม มียอดแหลมมน สูง ๑ เมตร ๑๑ เซนติเมตร มีด้อยคำจารึก ๔ ด้าน ด้านที่ ๑ และที่ ๒ มีจารึกด้านละ ๓๕ บรรทัด ด้านที่ ๓ และที่ ๔ มีจารึกด้านละ ๒๗ บรรทัด

เนื้อความในศิลาจารึกมีเป็น ๓ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ เป็นพระราชประวัติของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ใช้คำแทนชื่อพระองค์ว่า ภู คลอด (บรรทัดที่ ๑ ถึงบรรทัดที่ ๑๘)

ตอนที่ ๒ เป็นประวัติเหตุการณ์สำคัญในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เช่น เรื่องสร้างพระแท่นมณีศิลาบาตร เรื่องประดิษฐ์อักษรไทย และเรื่องสร้างพระมหาธาตุเมืองศรีสัชนาลัย เป็นต้น ไม่ใช่คำแทนชื่อว่าภู แต่ออกพระนามพ่อขุนรามคำแหง

ตอนที่ ๓ สรรเสริญพระเกียรติพ่อขุนรามคำแหงมหาราช และอธิบายขอบเขตอำนาจอาณาจักรสุโขทัย เข้าใจว่าจารึกในภายหลัง รูปอักษรที่จารึกแปลกไป

ศิลาจารึกทั้งหลายเป็นหลักฐานสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดี ศิลาจารึกสุโขทัยของพ่อขุนรามคำแหงนั้น นอกจากจะเป็นหลักฐานสำคัญดังกล่าวแล้วยังมีคุณค่าในการศึกษาค้นคว้าด้านอื่น ๆ อีกหลายสาขาวิชา เป็นต้นว่า ด้านรัฐศาสตร์ นิติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยา อักษรศาสตร์ และวรรณคดี โดยเฉพาะในด้านอักษรศาสตร์ ตัวอักษรที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราชประดิษฐ์ขึ้นใช้ เป็นต้นดาร์บให้ศึกษาวิวัฒนาการของอักษรไทยได้เป็นอย่างดี ในทางวรรณคดีนั้น แม้ศิลาจารึกนี้จะไม่มีเจตนาให้เป็นวรรณคดีเพื่อความบันเทิงทางอารมณ์ก็จริง แต่ก็ได้แสดงลักษณะชีวิต สภาพสังคมของชาวสุโขทัยในอดีตไว้อย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง ก่อให้เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจในบรรพชนของคนไทย และเกียรติภูมิของประเทศชาติ ส่วนจำนวนภาษาที่ใช้ในการเรียบเรียงนั้น ใช้คำไทยแท้เป็นส่วนใหญ่ ใช้ประโยคสั้น ง่าย ไม่ซับซ้อน ทั้งยังมีเสียงสัมผัสอันไพเราะเป็นบางครั้ง และมีการกล่าวซ้ำเน้นย้ำความให้ชัดเจน น่าได้ว่ามีศิลปะในการเรียบเรียง

ตั้งแต่บรรพตที่ ๑ ถึงบรรพตที่ ๑๘ ซึ่งคัดลอกมาให้เรียนนี้ กล่าวถึงพระราชประวัติของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช และเหตุการณ์บ้านเมืองก่อนที่จะขึ้นครองราชสมบัติ ทำให้เราได้ทราบถึงการต่อสู้แย่งชิงความเป็นใหญ่ระหว่างเจ้าเมืองที่เป็นคนไทยด้วยกัน ความมองอาจกล่าวหาของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ตลอดจนพระจริยวัตรอันงดงามของพระองค์ตามแบบแผนวัฒนธรรมไทย

ความรู้เพื่อช่วยในการอ่าน

เนื่องจากภาษาในศิลาจารึกเป็นภาษาเก่า จึงได้ประมวลคำยากและสำนวนที่นักเรียนอาจจะเข้าใจได้ยากมาไว้ในตอนต้นเพื่อให้ นักเรียนได้ศึกษาก่อนที่จะอ่านด้วยบท และในขณะที่อ่านนักเรียนก็อาจพลิกดูได้ด้วย

คำ “กู” ในศิลาจารึก ทำให้เราทราบว่า ในสมัยเมื่อ ๗๐๐ ปีมาแล้ว เป็นสรรพนามบุรุษที่ ๑ เอกพจน์ที่ใช้กันเป็นปกติ ปัจจุบันเป็นคำต่ำ ถือว่าไม่สุภาพ ความผันแปรของความหมายของคำในภาษาใด ๆ เป็นปรากฏการณ์ธรรมดา

บานเมือง เป็นชื่อเฉพาะ(ไม่ใช่บาลเมือง คำ บาน เป็นคำไทย) มีความหมายว่า ทำให้บ้านเมืองเบิกบาน

เช้า มีความหมายว่า “ปี” ใช้เป็นเครื่องบอกกาลเวลา เช่นเดียวกับมีผู้ใช้ “ฝน” หรือ “พรรษา” เป็นเครื่องบอกเวลา

เมืองผด ชื่อเมือง ๆ หนึ่ง อยู่ไม่ไกลจากสุโขทัย

ไพร่ฟ้าหน้าใส หมายถึงประชาชน ไพร่พล ในสมัยก่อนพลเรือนเป็นทหารในยามมีศึกสงคราม ในยามสงบก็เป็นประชาชน ในยามรบก็เป็นไพร่พล ข้อความที่ว่า ไพร่ฟ้าหน้าใสพอง หมายถึง ไพร่พลของฝ่ายพ่อขุนศรีอินทราทิตย์พระราชบิดา

หนีญญาพายจแจ หมายถึงหลีกเลี่ยงหนีไปอย่างซุกซน (ภาษาอีสาน พาย หมายความว่าไป)

ได้ช้างได้วง งวงเป็นลักษณะนามของช้าง บทร้องเล่นพื้นเมืองของเด็กมีว่า ได้วัวสิบหาง ได้ช้างสิบวง

ได้บัวได้นาง หมายความว่า ได้บิรवारชายหญิง บัว แปลว่า ชาย

ศิลาจารึก

หลักที่ ๑ ด้านที่ ๑

- (๑) พ่อ กู ชื่อ ศรีอินทราทิตย์ แม่ กู ชื่อ นาง เสือ ฟี่ กู ชื่อ บาน เมือง
- (๒) กู ชื่อ ฟี่ น้อง ท้อง เดียว ห้า คน ผู้ชาย สาม ผู้หญิง สอง ฟี่ เดี-
- (๓) อ ผู้ อ้าย ดาย จาก เดีอ เดียม แด่ ยัง เล็ก เมื่อ กู ขึ้น ใหญ่ ได้
- (๔) ชื่อ สบ เก้า เข้า , ขน สาม ขน เจ้า เมือง ลอด มา ที่ เมือง ดาก ฟี่ กู ไป รบ
- (๕) , ขน สาม ขน หวว ซ้าย , ขน สาม ขน ขบมา หวว ขวา , ขน สาม
- (๖) ขน ชื่อ เกล่อน เข้า ไฟร ผา หน้า ไส ฟี่ กู หน ญญา ย พาย จแจ้ง
- (๗) -กู ปี่ หน กู ชื่อ ช้าง เบกั พล กู ขบมา เข้า ก่อน ฟี่ กู กู ภู
- (๘) (ช้าง) ง ด้วย , ขน สาม ขน คน กู กู ฟ่ง ช้าง , ขน สาม ขน ดว ชื่อ
- (๙) มาส เมือง แพ้ , ขน สาม ขน พาย หน ฟี่ กู ชื่อ ช้าง ชื่อ ฟี่ กู
- (๑๐) ชื่อ พระรามคำแหง ชื่อ เฟอ กู กู ฟ่ง ช้าง , ขน สาม ขน ชื่อ เมอ
- (๑๑) อ ชวว ฟี่ กู กู บ่เรอ แก่ ฟี่ กู กู บ่เรอ แก่ แม่ กู กู ได้ ดว
- (๑๒) ชื่อ เนื่อ ดว ปลา กู เอา มา แก่ ฟี่ กู กู ได้ หมา กู หมา กู หว
- (๑๓) น อนน ไค กน อร่อย กน ชื่อ ดูก เอา มา แก่ ฟี่ กู กู ไป ชื่อ ด
- (๑๔) หนงง วงง ช้าง ได้ กู เอา มา แก่ ฟี่ กู กู ไป ที่ บ้าน ที่ ชื่อ เม
- (๑๕) อง ได้ ช้าง ได้ งว ได้ ปัวว ได้ นาง ได้ ชื่อ เอน ได้ ทอง กู เอา
- (๑๖) มา เวณ แก่ ฟี่ กู ฟี่ กู ดาย ญง ชื่อ ฟี่ กู กู พรำบเรอ แก่ ชื่อ ฟ
- (๑๗) กู ภู่งง บ่เรอ แก่ ฟี่ กู ชื่อ ฟี่ กู ดาย ชื่อ ช้าง ได้ ชื่อ เมือง แก่ กู ทอง
- (๑๘) (ก) ถี่

(คำอ่าน)

ศิลาจารึก

หลักที่ ๑ ด้านที่ ๑

๑. พ่อ กู ชื่อ ศรีอินทราทิตย์ แม่ กู ชื่อ นาง เสือ ฟี่ กู ชื่อ บานเมือง
๒. กู ชื่อ ฟี่ น้อง ท้อง เดียว ห้า คน ผู้ชาย สาม ผู้หญิง สอง ฟี่ เดี-
๓. อ ผู้ อ้าย ดาย จาก เดีอ เดียม แด่ ยัง เล็ก เมื่อ กู ขึ้น ใหญ่ ได้

๔. สิบเก้า เข้า ขุนสามชน เจ้า เมือง ลอด มา ที่ เมือง ตาก พ่อ ภู ไป รบ
๕. ขุนสามชน หัว ช้าย ขุนสามชน ขับ มา หัว ขวา ขุนสาม-
๖. ชน เคลื่อน เข้า ไพร่ ฟ้า หน้า ไส พ่อ ภู หนี ญญา ย พาย จแจ-
๗. ภู ป่ หนี ภู ชี ช้าง เบกพล ภู ขับ เข้า ก่อน พ่อ ภู ภู ต่อ
๘. ช้าง ด้วย ขุนสามชน ตน ภู ฟุ้ง ช้าง ขุนสามชน ตัว ชื่อ
๙. มาสเมือง แพ้ ขุนสามชน พาย หนี พ่อ ภู จึง ขึ้น ชื่อ ภู
๑๐. ชื่อ พระรามคำแหง เพื่อ ภู ฟุ้ง ช้าง ขุนสามชน เม-
๑๑. อ ชั่ว พ่อ ภู ภู บำเรอ แก่ พ่อ ภู ภู บำเรอ แก่ แม่ ภู ภู ได้ ตัว
๑๒. เนื้อ ตัว ปลา ภู เอา มา แก่ พ่อ ภู ภู ได้ หมาก ส้ม หมาก หวา-
๑๓. น อันใด กิน อร่อย กิน ดี ภู เอา มา แก่ พ่อ ภู ภู ไป ดี-
๑๔. หนังสือ ช้าง ได้ ภู เอา มา แก่ พ่อ ภู ภู ไป ที่ บ้าน ที่ เม-
๑๕. อง ได้ ช้าง ได้ งวง ได้ บัว ได้ นาง ได้ เงื่อน ได้ ทอง ภู เอา
๑๖. มา เวณ แก่ พ่อ ภู พ่อ ภู คาย ยัง พี่ ภู ภู พร้า บำเรอ แก่ พี่
๑๗. ภู ค้าง บำเรอ แก่ พ่อ ภู พี่ ภู คาย จึง ได้ เมือง แก่ ภู ทั้ง
๑๘. กลม

กิจกรรม

๑. นักเรียนแบ่งกันเป็น ๖ กลุ่ม แต่ละกลุ่มแบ่งกันเรียบเรียงเรื่องราวจากศิลาจารึกเป็นช่วง ๆ ไป ด้วยสำนวนภาษาที่ใช้ในปัจจุบัน และให้ใช้ราชาศัพท์ให้ถูกต้องด้วย ดังตัวอย่างบรรทัดที่ ๑ อาจเรียบเรียงได้ดังนี้ “พระราชบิดาของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงพระนามว่า ศรีอินทราทิตย์ พระราชมารดา ทรงพระนามว่า นางเสือง พระเชษฐาทรงพระนามว่า บานเมือง”

๒. ผลัดกันทายศัพท์ โดยนักเรียนฝ่ายหนึ่งบอกศัพท์ที่ใช้ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช อีกฝ่ายหนึ่งบอกคำที่ใช้ในปัจจุบัน หรือมิฉะนั้นให้ฝ่ายหนึ่งบอกคำที่ใช้ในปัจจุบัน และให้อีกฝ่ายหนึ่งบอกศัพท์ที่ใช้ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช

๓. ให้ยกประโยคจากข้อความในศิลาจารึกมาประมาณ ๑๐ ประโยค แล้วช่วยกันวิเคราะห์ส่วนประกอบของประโยคว่า เหมือนหรือแตกต่างจากส่วนประกอบของประโยคในปัจจุบันอย่างไร

๔. ให้ยกคำเชื่อมจากข้อความในศิลาจารึกมาให้ครบ แล้วชี้ให้เห็นว่า หน้าที่ของคำเชื่อมนั้น ๆ เหมือนหรือแตกต่างจากที่ใช้ในปัจจุบันอย่างไร

๕. ให้คัดลอกกลุ่มคำที่มีเสียงสัมผัส (เช่น ฟีน้อง ห้องเดียว) และกลุ่มคำที่มีการใช้คำซ้ำกัน (เช่น ไค้ช้าง ไค้วง) และอธิบายว่า การใช้คำทั้งสองวิธีนั้นมีผลต่อการสื่อสารอย่างไร

๖. ข้อเท็จจริงที่ขุนสามชนยกมาตีเมืองตาก แสดงลักษณะของระบบการปกครองของคนไทยในสมัยนั้นอย่างไร ให้อภิปรายแสดงความคิดเห็นด้วยการเขียนหรือด้วยวาจา

๗. จงอธิบายให้เห็นการต่อสู้อย่างต่อเนื่องตามที่ปรากฏในศิลาจารึก

๘. สถาบันครอบครัวและสถาบันพระมหากษัตริย์มีความสำคัญต่อสังคมไทยในสมัยนั้นอย่างไร

๙. ความประพฤติกุศลธรรมที่สังคมยกย่องจนเป็นค่านิยมของสมัยนั้น มีอะไรบ้าง

๑๐. ในฐานะที่นักเรียนเป็นคนไทย นักเรียนภูมิใจในบรรพชนคนไทยสมัยสุโขทัยในข้อใดบ้าง

การเทศน์มหาชาติ กัณฑ์กุมาร
ณ ธรรมสถาน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
รูปสำเภา เป็น สัญลักษณ์ แทน โลภียนาวา

(ภาพนี้ได้รับความเอื้อเฟื้อจากธรรมสถาน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)

มหาเวสสันดรชาดก

กุมารบรรพ ภัณฑที่ ๔

นำเรื่อง

ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกเป็นชาดกเรื่องใหญ่ที่สุด กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ซึ่งเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร ในชาตินี้พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญบารมีอันยิ่งใหญ่ครบถ้วนทั้ง ๑๐ ประการ มีทานบารมีเป็นสูงสุด ยากเกินจะมีผู้ใดทำได้ คือได้บริจาคบุตรและภรรยาเป็นทาน เป็นอุคมคติอันสูง แสดงให้เห็นถึงการเสียสละประโยชน์สุขส่วนตนของพระมหากษัตริย์ อันเป็นทางนำไปสู่พระโพธิญาณ เมื่อได้พระโพธิญาณมาแล้วก็มีได้เป็นประโยชน์เฉพาะพระเวสสันดรเท่านั้น แต่นำมาเผยแพร่เพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลกด้วย

เนื่องจากการเสวยพระชาติของพระโพธิสัตว์ครั้งนี้เป็นชาติที่สำคัญและยิ่งใหญ่มาก จึงเรียกว่า มหาชาติ และการเทศน์เรื่องมหาเวสสันดร ก็เรียกกันโดยทั่วไปว่า เทศน์มหาชาติ

ประเพณีการเทศน์มหาชาติมีมานานนับแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ในปัจจุบันนี้ก็ยังนิยมกันอยู่ทั่วทุกภาค สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แปลเรื่องมหาเวสสันดรชาดกจากภาษาบาลีเป็นไทย ทรงมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว แต่เรายังหาด้นฉบับไม่ได้ เราได้หลักฐานแน่นอนแต่เพียงว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๕ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้โปรดให้ประชุมปราชญ์และกวี แต่งเรื่องมหาเวสสันดรชาดกเป็นภาษาไทย ใช้คำประพันธ์หลายชนิดมีทั้งโคลง ฉันท์ กาพย์ ร่าย เรียกกันว่า มหาชาติคำหลวง สำหรับสวดให้พุทธศาสนิกชนฟัง

ต่อมาประมาณ พ.ศ. ๒๑๑๐ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมได้โปรดให้ประชุมปราชญ์และกวี แต่งมหาชาติขึ้นอีกสำนวนหนึ่งสำหรับให้พระเทศน์ โปรดให้แต่งเป็นร่ายยาวอันเป็นคำประพันธ์ที่เหมาะสมจะใช้เทศน์ มหาชาติฉบับนี้มีชื่อเรียกว่า กาพย์มหาชาติ กาพย์มหาชาติฉบับพระเจ้าทรงธรรมยาวมากเทศน์ให้จบภายในหนึ่งวันไม่ได้ จึงได้มีกวีอีกหลายคนแต่งมหาชาติสำนวนอื่นขึ้นอีกหลายสำนวนใช้คำประพันธ์เป็นร่ายยาวเช่นเดียวกัน เมื่อกรมศึกษาธิการรวบรวมจัดทำหนังสืออ่านกวีนิพนธ์เพื่อใช้เป็นแบบเรียน ได้คัดเลือกสำนวนที่ดีจากหลาย ๆ แหล่ง ได้ครบทั้ง ๑๓ ภัณฑ์ และได้พิมพ์เป็นเล่มขึ้น ใช้ต่อมาจนกระทั่งทุกวันนี้

กวีผู้รจนาร้อยเรื่อง มหาเวสสันดรชาดก มีจุดประสงค์สำหรับจะให้น่าฟังเทศน์ให้ประชาชนฟัง แต่เมื่อเรานำมาอ่าน เราก็จะได้รับอรรถรส เพราะกวีใช้ถ้อยคำไพเราะเหมาะกับเนื้อเรื่อง เรื่องมหาเวสสันดร แต่ละภัณฑ์ล้วนมีรสไพเราะ ภัณฑ์ที่เลือกมาให้นักเรียนเรียนนี้ คือ ภัณฑ์กุมารเป็นสำนวนของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ซึ่งนักเรียนคงได้รู้จักกวีท่านนี้มาแล้ว นักเรียนจะได้เห็นต่อไปว่า เจ้าพระยาพระคลัง (หน) นั้นนอกจากจะมีความสามารถในการประพันธ์เชิงร้อยแก้วแล้วในงานประพันธ์ร้อยกรองเช่น ร่ายยาวมหาเวสสันดร ภัณฑ์กุมารเรื่องนี้ ท่านก็มีความสามารถอย่างเยี่ยมยิ่งเช่นกัน

เรื่องย่อมหาเวสสันดรชาดก

หลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ได้เสด็จไปยังกรุงกบิลพัสดุ์ มีพระประยูรญาติส่วนหนึ่ง ซึ่งมีอายุสูงกว่าเกิดมานะทิฐิไม่ยอมถวายบังคม พระพุทธองค์จึงทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์เพื่อให้พระประยูรญาติเหล่านั้นกลายจากมานะทิฐิ ขณะนั้นก็บังเกิดฝนโบกขรพรรษตกลงมา สงฆ์ทั้งหลายได้กล่าวแก่กันว่าเป็นของประหลาดไม่เคยมี พระพุทธองค์จึงทรงปรารภว่า เหตุการณ์เช่นนี้เคยมีมาแล้วในกาลก่อน พระสงฆ์ทั้งหลายจึงอาราธนาให้ทรงเล่า เรื่องที่ทรงเล่ามีความว่า เมื่อพระองค์เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์เวสสันดร พระราชบิดาทรงพระนามว่า พระเจ้าศุณฺध्य ครองเมืองสีพี พระราชมารดาพระนามว่า พระนางมุตตตี พระนางมุตตตินั้นชาติก่อนเป็นมเหสีของพระอินทร์ เมื่อจะจุติจากดาวดึงส์มาเกิดในโลกมนุษย์ พระอินทร์ได้ประทานพรให้สืบประการ พรประการที่ห้าที่พระนางขอคือ ให้ได้มีโอรสที่ใฝ่ในทางทาน

เมื่อพระเวสสันดรประสูติ ได้มีนางข้างนำลูกซึ่งเป็นข้างเผือกมาไว้ในโรงช้างคั่น ข้างเผือกนั้นเป็นช้างคู่บ้านคู่เมือง ได้ชื่อว่า ช้างปัจจัยนาค เพราะนำความอุดมสมบูรณ์มาสู่แว่นแคว้น พระเวสสันดรได้อภิเษกสมรสกับพระนางมัทรี มีโอรสธิดาคือ ชาลิ์ กัณหา พระเจ้าศุณฺध्यมอบราชสมบัติให้พระเวสสันดรครองเมืองสีพีสืบต่อมา

เมืองกลิงกราษฎร์เกิดฝนแล้ง ได้ส่งพราหมณ์มาขอช้างปัจจัยนาคไปเป็นสมบัติของตน พระเวสสันดรก็ประทานให้ ทำให้ชาวเมืองสีพีโกรธแค้นมาก พากันมาชุมนุมที่หน้าพระลาน ทูลขอให้พระเจ้าศุณฺध्यเนรเทศพระเวสสันดรไปเสียจากเมือง พระเจ้าศุณฺध्यก็ทรงยอมตามคำของชาวเมือง ก่อนที่พระเวสสันดรจะเสด็จออกจากเมืองสีพี พระองค์ได้ทรงทำทานอย่างยิ่งใหญ่เรียกว่า สัตตศกมหาทาน แล้วจึงเสด็จออกจากเมืองพร้อมด้วยพระนางมัทรี ชาลิ์และกัณหา

เมื่อทั้งสี่พระองค์เสด็จไปถึงเมืองมาตุลนคร บรรดาภักตริย์แห่งมาตุลได้ทูลเชิญให้พระเวสสันดรครองเมือง แต่พระเวสสันดรทรงปฏิเสธ ภักตริย์เหล่านั้นจึงมอบหมายให้เจตบุตรพรานป่าไปคอยดูแลมิให้ผู้ใดล่วงล้ำไปรบกวนพระเวสสันดร แล้วทรงชี้ทางและพรรณนาความงามของป่าเขาที่จะเสด็จผ่านไป สักภักตริย์ได้เสด็จไปจนถึงเขาวงกต ก็ได้พบศาลาที่พระอินทร์ได้มาเนรมิตไว้ให้ พระเวสสันดรและพระนางมัทรี ก็ได้ถือเพศเป็นดาบสและดาบสินีอยู่ในที่นั้น

กล่าวถึงชุกพราหมณ์ชราชาวเมืองกลิงกราษฎร์ ได้ภรรยาสาวชื่อนางอมิตตดาซึ่งปรนนิบัติชุกเป็นอย่างดีจนพราหมณ์หนุ่มในละแวกบ้านนั้นเกิดความอิจฉา ได้ทุบตีและคำทอกรรยาตนว่ามิได้ปฏิบัติต่อคนเช่นนั้นเลย นางพราหมณ์เหล่านั้นจึงพากันโกรธแค้นนางอมิตตดาพากันมารุมด่าว่านางอมิตตดาอย่างรุนแรง นางอมิตตดาโกรธมากจึงบังคับให้ชุกไปขอสงกุมารมาให้นางใช้เป็นทาส ชุกจำใจทำตาม เมื่อชุกมาถึงเขตเขาคันธมาทน์ ได้พบพรานเจตบุตร ชุกก็พูดหลอกให้เจตบุตรหลงเชื่อว่าตนเป็นทูตจะมาเชิญพระเวสสันดรกลับไปครองเมือง เจตบุตรหลงเชื่อก็ปล่อย

ซุชกไป โดยซื้อมากทางในป่าให้ไปพบพระอัญจุตฤณี ซุชกเดินทางไปจนถึงพระอาศรมพระอัญจุตฤณี ก็เจรจาหลอกลวงพระฤณีว่าจะมาสนทนาธรรมกับพระเวสสันดร พระอัญจุตฤณีหลงเชื่อก็แนะทางไป เขาวงกตให้ โดยพรรณนาถึงภูมิประเทศป่าเขาและสัตว์ต่าง ๆ ให้ซุชกฟัง

เมื่อซุชกเดินทางไปถึงเขาวงกต ก็ได้รั้งรออยู่ คอยให้พระมัทรีออกไปหาผลไม้ในป่าเสีย ก่อน จึงเข้าไปทูลขอสองกุมาร พระเวสสันดรซึ่งทรงทราบด้วยญาณว่า ซุชกจะมาขอ ก็ประทานสองกุมารให้ ซุชกโอบอุ้มสองกุมารอย่างทะนุถนอม แล้วพาไปพ้นเขตป่าก่อนที่พระมัทรีจะกลับมา เทพดาเกรงว่า ถ้าพระมัทรีกลับมาแต่วันเช่นเคย ก็จะขัดขวางการบำเพ็ญบุตรทานของพระเวสสันดรครั้งนี้ จึงเนรมิตกายเป็นเสือและราชสีห์มาขวางทางกลับอาศรมไว้ เกือบค่ำจึงหลีกทางให้ พระนางกลับมา อาศรมไม่เห็นสองกุมารก็เศร้าโศกและเที่ยวตามหาจนสลบไป เมื่อพระเวสสันดรแก้ไขจนฟื้นแล้ว จึงตรัสบอกความจริงให้ทราบ พระมัทรีก็ทรงอนุโมทนาด้วย

พระอินทร์ทรงทราบถึงบุตรทานนี้แล้ว ทรงเกรงว่าจะมีผู้มาขอพระมัทรีไป จึงแปลงองค์เป็นพราหมณ์มาทูลขอพระมัทรี เมื่อพระเวสสันดรประทานให้แล้ว พระอินทร์ก็แสดงพระองค์และทรงมอบพระนางไว้กับพระเวสสันดร แล้วประทานพรแปลประการแก่พระเวสสันดรด้วย ฝ่ายซุชกพาสองกุมารลงมาถึงเมืองสีพี ผ่านหน้าพระลาน พระเจ้าศุภชัยทอดพระเนตรเห็น ก็ตรัสให้เสนาไปนำซุชกและสองกุมารมาเฝ้า เมื่อทรงทราบเรื่องก็ได้ทรงไถ่สองกุมารคืนตามคำที่พระเวสสันดรได้กำหนดไว้ แล้วเตรียมไพร่พลจะเสด็จไปรับพระเวสสันดรกลับเมือง เมื่อพระเจ้าศุภชัย และพระนางผุสสดีพร้อมด้วยขาสีกันหาเสด็จมาถึงเขาวงกต ได้ทรงพบพระเวสสันดรและพระมัทรีอีกครั้งหนึ่ง ทั้ง ๒ พระองค์บังเกิดความโสมนัสตื้นตันพระทัย จนสิ้นสมปฤดีพร้อมกันทุกองค์ พระอินทร์ทรงทราบก็บันดาลให้ฝนโบกขรพรรษตกลงมา ณ ที่นั้น กษัตริย์ทั้งหกพระองค์รวมทั้งข้าราชการบริพารที่สลบไปด้วย ก็ฟื้นขึ้นทั้งหมด พระเจ้าศุภชัยและชาวเมืองทูลขอให้พระเวสสันดรเสด็จคืนเข้าครองเมือง พระเวสสันดรจึงทรงทำพิธีราชาภิเษกอีกครั้งหนึ่ง มีพิธีฉลองและทำทานอย่างมโหฬาร

เมื่อพระพุทธรูปองค์ศรีสเทวณเรียมหาเวสสันดรจบแล้ว ก็ทรงเทศนาแสดงอริยสัจ และตรัสถึงการกลับชาติมาเกิดเป็นบุคคลต่าง ๆ ในชาติปัจจุบัน

ความรู้เพื่อช่วยในการอ่าน

จุดนิยบท

เป็นบทนำเรื่องของแต่ละกัณฑ์ แต่งเป็นภาษาบาลีสรุปให้รู้ว่าในกัณฑ์นั้น ๆ เบื้องต้นกล่าวถึงเรื่องอะไร เช่น จุดนิยบทในกัณฑ์ทศพรก็กล่าวถึงเหตุที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนาเรื่องฝนโบกขรพรรษในกรุงกบิลพัสดุ์ จุดนิยบทในกัณฑ์ชุชก กล่าวถึงชุชกพราหมณ์ชาวเมืองกลิงคราษฎร์ เอาเงินไปฝากพราหมณ์ผู้เพื่อนไว้ แล้วเพื่อนเอาเงินไปใช้หมดเลยต้องยกนางอมิตตดาให้เป็นภรรยาชุชก จุดนิยบทในกัณฑ์กุมาร นำเรื่องของ หลังจากชุชกได้พบกับพระอภัยมณีแล้วได้เดินทางมาถึงสระโบกขรณี รังรออยู่เพื่อให้พระมัทรีออกไปสู่ป่า หาผลไม้เสียก่อน ชุชกมีความคิดว่าสตรีย่อมเป็นอันตรายต่อการให้ทาน ครั้นได้เวลาชุชกก็เข้าไปขอสองกุมารจากพระเวสสันดร โดยปกติจุดนิยบทแต่งเป็นความเรียง แต่เฉพาะกัณฑ์มหาพนและกัณฑ์นครกัณฑ์ ขึ้นต้นจุดนิยบทเป็นฉันท

คาถา

เรื่องมหาเวสสันดรชาดก เดิมแต่งเป็นภาษาบาลี ๑๓ กัณฑ์ มีอยู่พันคาถา คาถาหนึ่ง คือฉันทบทหนึ่ง ฉันทที่ใช้แต่งในมหาเวสสันดรชาดก เรียกว่า ปัญาวัตฉันท บทหนึ่งมีสี่บาท บาทหนึ่งมีแปดคำ บังคับให้ใช้คำ ครุ ลหุ เฉพาะคำที่ห้า ที่หก และที่เจ็ดในทุกบาท ดังตัวอย่าง

นิชฌตุตา	สิวิโย	สพฺเพ	ปีตานํ	ทิจฺจมิชฺชติ
มาดา จ	ทุพฺพลา	ตสุส	อจิรา	จกฺขุณี ชีเยเร

ถ้าเขียน ~ แทนคำกรุ ˘ แทนคำลหุ และ ๐ แทนคำกรุหรือลหุก็ได้ จะเป็นดังนี้

บาทหน้า	บาทหลัง
๐ ๐ ๐ ๐ , ~ ~ ๐	๐ ๐ ๐ ๐ , ~ ๐ ๐

ในบางบาทอาจจะผิดพลาดไปจากผังภูมิได้บ้าง

ร่ายยาว

เป็นลักษณะของคำประพันธ์ประเภทหนึ่ง บทหนึ่งจะมีกัวรรคก็ได้ แต่ส่วนมากมี ๕ วรรคขึ้นไป ในวรรคหนึ่ง ๆ มีจำนวนคำตั้งแต่ ๖ คำขึ้นไป มีบังคับเฉพาะสัมผัสระหว่างวรรค คือคำสุดท้ายของวรรคหน้าจะสัมผัสกับคำใดคำหนึ่งในวรรคต่อไป

ตามความเหมาะสม สำหรับรายชื่อนหาเวสสันดรชาดก ซึ่งแต่งเป็นรายยาวสำหรับ
เทศน์นั้น จะยกศัพท์บาลีขึ้นก่อนเสมอไป แล้วจึงมีรายตาม และในระหว่างที่
ดำเนินเรื่อง มีคำบาลีคั่นเป็นระยะ ๆ คำบาลีนั้นมีความหมายเกี่ยวข้องกับเนื้อ
ความที่ตามมา เช่น คำบาลีว่า อาวุธหตุโถ มีความหมายว่า มีอาวุธอยู่ในมือ
เนื้อความที่ตามมาก็มีว่า มีหัตถ์เบื้องขวานั้นถือดาบ คมเขี้ยวเป็นมันปลาบตะเลื่อม
แสง แกว่งกวัดฉวัดเฉวียนวิ่งวุ่นเข้ามาถึงตีนทวารดึงทลายลง

มหาเวสสันดรชาดก

กุมารบรพ กัณฑ์ที่ ๔

เจ้าพระยาพระคลัง (หน)

ชูชโกปี อจจุตตาปเสน กถิตมกุเคน ยาว จตุรสสุโปกขรณิตรี
ปตุวา จินุเตสิ อชฺชาตีสายณฺเห อิทานิ มหุที อรณฺญโค อากมิสฺสติ
มาตุคาโม หิ นาม ทานสฺส อนุตฺตรายกโร โหติ. เสว ตสฺสา อรณฺญกตกาเล
อสุตฺตมปทํ กนฺตุวา, เวสฺสณฺตรํ อุปสฺงกมิตุวา, ทารเก ยาจิตฺวา, ตาย
อนาคตาย เอวฺนเต กเหตุวา ปกฺกมิสฺสตามิติ

อสุตโม อันว่าพระอาศรมบรมนิเวศน์วงศ์ เป็นที่เจริญพรตพรหมวิหาร แสนสนุก
รมณิยรโหฐานทิพพาอาสน์ ดังชะลอบัณชุกัมพลศิลาถาดเลิศแล้วมาลอยลง สึกษัตริย์เสด็จ
ดำรงสำรวมกิจ ทรงเทศน์สอนเป็นนักสิทธิ์สืบโบราณ โดยอุปนิสัยสมภารหล่อพุทธชาต
ท้าวเธอก็รู้เสียดสละละซึ่งมโหฬารยศวรรยางค์ ออกมาก่อนสร้างซึ่งพระสมเด็จสภารมี น้ำพระทัย
ท้าวเธอไปเร่งเปรมปรีดีปราโมทย์ ชูชโกปี แม้อันว่าเหล่าที่หรือโหดหินชาติทาสเมณ กนฺตุวา
ตะแกก็มุ่นมุ่นง้วนง้วนต่อกายเกินตะเกียกเดิน โดยพนัสแถวเดินทางเฉพาะตามคำพระอัญจุตะเจ้า
เจาแจ่งคดี พอล่วงวิถีระยะโยชน์ถึงสโรชโอบกษณิแนวพนัสแผ่นหนาป่าระหง พอพระสุริยงเธอ
เยื้องรถทจรเย็นขอแสงสังทวิป^๑ ผุ่งทิวากรก็ร่อนรีบเข้าเร่งเรียง ได้ยินเสียงฝีเท้าไปโป้งโป้งก้อง
ร้องกระหิม ฝีเท้าพึมพำพอง เสียงชะนีร้องอยู่โหยวโหยวไว้วีวเกาะหวมอก พรหมณก็
หยุดยืนต้นดกตะลึงนึก ว่าเอ๊ะกูนี่สู่สมสะอีกมาถึงไหนเข้าแล้วสิหัว เหลียวซ้ายแลขวาเห็นช่อฟ้า
อยู่ลิบ ๆ สองตาตะแกไม่กะพริบเพ่งจ้องเล็งแล ก็หมายแน่ว่าโน่นแล้วสิหน่อพระอาศรม
ชชีแกก็มีมโนกรรมปรารถนาฟังกาลว่า อชฺชาตีสายณฺเห เวลาปานฉะนี้แน่ที่จะมีอุดั่งประจักษ์
ที่ตุนี่เจตนอง ด้วยสมเด็จพระอนงค์นางนาฏมตรี พระนางจรลิกกลับจากที่แสวงหาผล
เสด็จรีบร้อนเข้ามายังพระอาศรมสถาน อนึ่งก็เป็นคำโบราณท่านยอมว่า ว่าช้า ๆ จะได้พริ้ว
สองเล่มงาม ค่วนได้ด้วยสามผลามมักพลิกเพลง มาตุคาโม ชรรคดาว่าสตรีนี้เป็นเกาะ
แกร่งก็ดกระแสะกุล มีมัจฉริยะมีคมนคือตัวมารี ขามเมื่อสามีจะทำทานมักทำลาย ด้วยแสบ
กายคอยค้อนตึงเข้าทักท้วงให้ทอดทิ้งเสียศรัทธาผล มาตรแน้นและว่าอาตมะจะรุกรันโลกเข้า
ไปขอ ซึ่งพระปิยบุตรน้อยหน่อผู้แนบออก ที่ไหนพระนางเธอจะยอมยกซึ่งพระปิยบุตรทาน
บารมี นำที่จะเสียที่ทั้งสองทาง ฝ่ายพระองค์ผู้ทรงสร้างก็จะเสียศรัทธาผล ฝ่ายเราผู้แสนจน

^๑ บอแสงสังทวิป พระอาทิตย์ส่องแสงอ่อนลงเป็นการส่งโลกก่อนที่จะลับหายไป

ก็จะปราศจากลาภค้ำน้ำเหลวอยู่ลึงเล เสว เอ! ต่อรุ่งเวลาพຸ່ງนี้เกิดสินะ คอยให้พระนาง
เธอหลีกละพระเจ้าลูกทั้งคู่เข้าสู่ดง ยังแแต่องค์สมเด็จพระชินวงศ์วรราช อุปสงกมิตวา อาคมะ
จึงจะลีลาตลอดเกาะเข้าไปสู่เฉพาะพระเพ็ญพักตร์ จะทูลขอพระยอครรักปิโยรส ได้แล้วก็จะ
บทธรมุ่งไปหาเมีย เห็นจะไม่เสียที่ที่ถ่อร่างมาหอบรวน คิดแล้วเฒ่าก็หันหวนหาที่นอน พอจะ
ซอกซอนให้พ้นสัตว์จัตุบาท เฒ่าก็ป็นทะเลดุดะลาดขึ้นสู่ชะง่อนเขา พราหมณ์ก็นั่งซบเขาคำนิ้ง
นึก เสียงสกุณร้องก้องกึกให้หวั่นหวาด พระพายชายพัดบุปผชาติหอมระรวยมา เฒ่าก็เหวี่ยง
ขำมละว้าวางลงต่างหมอน นอนไขว่ห้างทางสาขายมนต์ ตะแก็กกรนอนอยู่ครีครอกบนซอก
ผา พระพายชายพัดมาฉิวเฉื่อย พราหมณ์ก็นอนหลับเรื่อยสำราญใจ เหนือสิ่งขรเนินไศล
นั้นแล

คัม ปน รุดดี ในเมื่อราชตรีชขึ้นนอนเหนือสิ่งขรขอบเขตพระอาวาส ส่วนสมเด็จพระนางนาถุมัทธิ เสด็จบรรทมที่ในห้อมพระอาศรมบรรณศาลา ยังมีทันที่จะนิทราจะงับพอหลับ
พระเนตร ก็อาเพศเป็นกลางกลาง ขามเมื่อจะจำจากพระลูกรักทั้งสองศรี พระอินทรีย์เธอสำ
ระรัวริก สะดุ้งพระองค์พลิกดั่งใครผลักให้พลัดแปลง เสียว ๆ สยะแสยงยะเยือกเย็น ว่า
เอ๊ะจะเป็นพิกลฉันทใด หรือว่าภัยจะบังเกิดมี เธอก็แผ่พระไมตรีลงสู่ที่นิทรารมณั้บรมไสยาสน์
พระนางให้หวาด ๆ จนเพลาปัจจุสมัยจึงม้วยสียหลับสนิท เสวพระสุบินนิมิตผิดประหลาด
ลามกว่า เอโก ปุริโส ยังมีบุรุษผู้หนึ่งนั้นเดิบโตด่ำล่ำสันเห็นพิลึก ผิวกายดำเป็นมันหมึกมืด
ดั่งมหาเมฆ คูณิโกกเกกเก้งฉกาจ ปรีทิตวา ปຸ່ງผ้าข้อมผาดคาดกาสาวิสัย กระสันพันเป็น
เกลียวเหนียวเหนียวรั้ง ผืนหนึ่งคาดพุงนุ่งนั้งจั่งมั่งทะมัดทะแมง ปิลนุชิตวา ทัดดอกไม้แดง
ทั้งสองหูตง่า อารุหตุโก มีหัตถ์เบื้องขวานั้นถือดาบ คมเขี้ยวเป็นมันปลาบตะเลื่อมแสง
แกว่งกวัดฉวัดเฉวียนวิ่งวู่วู่มเข้ามาถึงถืบทวารตึงทลายลง ดชฺเชนุโต กระทีบเท้าตะคอกปูคำราม
สำราญ ลวชฎานางกระซกนุดให้หลุดพลัด รวบพระกรกระหวัดทั้งซ้ายขวาให้พระนางอุดตานภาพ
ฟาดด้วยดาบแล้วก็เหวี่ยงลงตรงพระพาหา สองซ้ายขวาขาดเป็นสิน พระกรกระเด็นดินอยู่
แดดาล แล้วมีหน้าซำเขวะคว้านควักพระนัยนเนตรทั้งสองปลิ้นให้วันหะ อูร์ ภิณูชิตวา เอา
ดาบตะเชือดพระทรงถ่วงชำแหละแหะหาพระหทัยพระนางนั้น ดตุสา วิรวนุติยา ใน
ลักษณะผืนว่า พระนางเธอมิได้ต่อเถียง แต่ร้อง ๆ จนสุดสิ้นพระสุรเสียง สำเนียงกระกรีดกรีด
หวีดวิงวอนขออิกรณโทษ ชายนั่นกริ้วโกรธเค็ดได้ดวงหทัย พระโลหิตไหลละลุ่มลง นางก็
สะดุ้งพระองค์ออกพระโอบุษฐ์ โคลลอลพลอยผวาดันพื้นขึ้นทันที ในปัจฉิมราตรี นั้นแล

สา ปพุชฌิตวา เมื่อนางพระยาผวาดันตระหนกตกประหม่าไม่มีขวัญ พระทัย
พระนางเธอไหวหวั่นหวีดหวาด เจียนหัวใจจะขาดอยู่ร่อแร่ สำคัญว่าเป็นแม่นแท้เหมือนความฝัน
จึงสอดพระกรพลัดวันลูปไล่หา พระกายยังปรากฏ จึงกำหนดแน่วว่านิมิต เอ๊ะอัศจรรย์จริง
เจียวสิหว่า จึงทรงพระจินตนาโดยเหตุว่า โอ้อาเพศผิดผวนมิบังควรเคยนิมิตก็มาวิปริตผิด
ประหลาด จนตกไรรินราครตนบุรีเรือนจันทร์ ออกมาโสภณาลัยแสนทรพล เชิญใจจนเหลือ

ลำบากแล้วมีหน้าจ้ำจะยากไปถึงไหน จะยื่นหน้าไปหาใครในกลางป่าที่จะเป็นโหรโหรารู้ทำนายทายทัก ให้แจ้งประจักษ์ว่าร้ายหรือดีไม่มีเนตร เห็นแต่พระปิ่นปกเกศผู้เพื่อนเชิญ ท้าวเธอก็เป็นมิ่งมงคล ฆราวาส คิดแล้วก็ลุกขึ้นจากอาสน์โอบอุ้มประคองพระเจ้าลูกทั้งสองสายสุดสวาท ประโลม ปลอบให้ไสยาสน์หลับสนิทแล้ว นางแก้วก็เสด็จมายังพระอาศรมบรมราชสามี น้อมพระเกศ เกศีสมาโนตม์ ขออภิศุภโทษทางค่านับ ทรงขยับยกพระกรขึ้นเคาะพระทวารดังกะเกาะ ก้องกิง ศัพท์สำเนียงเสียงสนั่นลั่นถึงพระกรรมดระหนัก ท้าวเธอจึงตรัสทักออกมาว่า โโก เอโส ใครนั่นหน้าใครนั่นสิหว่า พระพุทธเจ้าข้าเกล้ากระหม่อมฉันมัทรี เอ๊ะ เจ้ามัทรี เจ้ามาไยเวลาปานฉะนี้พระน้องเอ๋ยผิดเวลากาล หรือเจ้าลืมคำปฏิญาณแรกนิยาม ว่าไม่ คบหาสมาคมกันเป็นเชิงชันฉันฆราวาส เวลานี้ก็ผิดประหลาดอยู่แล้วนะเจ้าเป็นไรเล่าจึงล่วง มา พระพุทธเจ้าข้า เกล้ากระหม่อมฉันฝันพิกุลจิ้งร่อนรนเป็นทูลระ ครั้นว่าจะนิ่งเฉยเลย ละเกรงว่าจะลืมหอง มานี้หวังว่าจะให้พระองค์ทรงทำนายทายทัก ออกระนั้นดอกหรือพระน้องรัก เจ้าฝันเป็นประการใด เจ้าอย่าเข้ามาในนั่งอยู่แต่ นอก บอกสุนทรคดีเข้ามาเถิดที่จะช่วยทำนาย สมเด็จพระมัทรีเธอก็ทูลถวายพระสุบินสิ้นทุกประการ แต่พระราชสมภาร นั้นแล

โศ โภชิตศุโต ปางนั้นสมเด็จพระหน่อชินวงศ์องค์โพธิสัตว์ เจียพระโสด สดับบรรณตั้งแต่ต้นจนอวสาน ก็ทรงทราบด้วยพระอนุমানปัญญาบารเมศว่า เสว วันรุ่งพรุ่งนี้ จะมีเหตุด้วยปฏิกาหก ขาจจะมารับพระราชทาน ไฉ่สงสารด้วยสองพระเจ้าลูกผู้เพื่อนยาก พรุ่งนี้เข้าเจ้าจะพลัดพราก พรหมณ์จะพาไปไกลจากอกพระบิดาแล้ว สงสารด้วยนางแก้วเกศ กษัตริย์มัทรีเอ๋ย จะเสวยพระทุกข์เพียงพินาศด้วยสองครุฑราชปิโยรสร่วมทุกข์ ครั้นอาตมะจะ อาลัยหลงอยู่ด้วยความรัก ไหนจะหักสินหาให้เหือดหาย ด้วยอาตมะจะมุ่งหมายพระโพธิญาณ ทานธุระจะเร็ดร้าง แม้นอาตมะจะทำนายทางบุญนิมิตแต่ตามจริง ไหนนางจะทอดทิ้งพระลูกเล่า ด้วยอาลัย ก็จะเป็นพาหิรภัยแก่โพธิญาณ จำจะทำนายด้วยโหราให้เหือดหาย จึงมีสุนทร ธิบายด้วยพระปัญญาว่า ดูกรมัทรี เป็นเหตุทั้งนี้ด้วยนางกษัตริย์ เกยเสวยไอศูรยสมบัติอัน อุดม เจ้าเคยสติดบรกรรมเหนือแท่นทอง พระขี้กู่อ่อนละอองสำอององค์ ยามเมื่อเจ้าจะทรง เสวยล้วนแต่เครื่องสุวรรณภาชน์ ยามเมื่อเจ้าเอื้องบุรยาตรก็มีได้อย่างลงเหยียบดินกระเดื่องใด บัดนี้ เจ้ามาตกเชิงใจไว้รันาศปราศจากที่อันเจริญ ออกมาโสกศัลย์แสนกันดารเดินในคงคองต้องแดด ลม เสวแต่ผลไม้อันเปรี้ยวขมเฟื่อนฝาด บรกรรมเหนือใบไม้ลาดล้วนละอองทราย เทพเจ้า ย่อมชักย้ายซึ่งราศี ชาติทั้งสี่จึงวิปริต ทรงพระสุบินนิมิตผิดประหลาดลามก เจ้าจะสะดุ้ง ตกพระทัยไปไยมี จงกลับไปค้นขกฏีโดยสำราญ ส่วนสมเด็จพระมัทรีรับสุนทรสารใส่เกศ ถวายบังคมลามายังพระอาวาส พออรรถโสภาสรงเรื่องจำรัสฟ้า ผุ่งสฤณออกหาकिनบินเกริ่นก้อง ร้องอยู่แจ้ว ๆ พระนางก็ประโลมปลุกพระลูกแก้วทั้งสองราเขวเรศ ว่าเจ้าผู้ดวงนัยนเนตรทั้ง กู่ของแม่นี้หนา ดั้นบรกรรมเกิดอย่างอนสายพระพักตร์จะหมองศรี เธอจึงอุ้มแก้วกัณหาฟอชาติ ขึ้นสู่ตัก วัคเหาวาริมาโสจรจรง สำอององค์เยี่ยมละออง ทรงขโลมขมื่นทองประเทืองผิวให้

ผ่องแผ้ว มุ่นพระเกษจุไรรัศมีร้อยสุมาลี มาสอดแซมพระเกศีตามประสาหยก น้ำพระชลนัยน์เธอไหลลงพราก ๆ แล้วปากก็พริ้วเล่า ว่าโอพระทูลเกล้าของแม่เอ๋ย เมื่อคืนนี้พระชนนีนิมิตผิดประหลาด ไปทูลถามพระบิดุราชนาท้าวเธอตรัสประภาษว่ามีเป็นไร มีเป็นไร แต่พระชนนีนี้ยังไม่ไว้พระทัยเลยนะชาติ พ่ออยู่หลังระวังน้องให้จงดี พ่ออย่าดีกันฟังแม่ว่า แม่กัณหาเอ๋ย แม่อย่าหลงละเลิงเลี่ยนไปนักนะแม่ แม่จงเสียม อย่าตะลิดะเลียมชะล่าไปให้ไกลพี่ พ่อชาติเล่าก็อย่าเดินเลื้อละพระน้องให้เล่นเล่นแต่ลำพัง จงฟังคำแม่พริ้วสอนพริ้วสั่งทุกสิ่งอัน เธอก็รับมิ่งรับขวัญพระลูกรักทั้งสองรา ว่ามาหรรมาพ้อมาแม่มา มาแม่จะพาเจ้าไปเฝ้าฝ่ากเสียบยั้งแล้ว ครัสพลางทางก็อ้อมแก้วกัณหา พระกรเบื่องขวางของพ่อชาติ มาสู่สำนักพระราชสามีแล้วก็ทูลฝาก พระเจ้าลูกผู้เพื่อนยากทั้งสองรา ว่าพระพุทธเจ้าข้า ได้โปรดกระหม่อมฉันด้วยช่วยแผ้วแผ้วพระบารมีปกเกศลูก เอาพระทัยผูกครัสประภาษเรียกหา ให้เล่นแต่ใกล้พระบาทาทั้งพี่น้องเจ้าสิทธิรามคณองปองแต่ที่จะเล่นเล่นลีลาศ เหมือนไปดกมฤคธาอันอ่อนแอ กรันพลัดเมื่ออยู่แต่ลำพังแล้ว ก็จะมาผัดผวนโผนเล่นตามประสาสัตว์ ไม่รู้ว่าภัยพิบัติจะมาเบียดเบียนเมื่อปางใด กระหม่อมฉันมิไว้ใจเหมือนทุกคราวครั้ง พระคุณเอ๋ยได้โปรดด้วยช่วยระวังในครั้งนีเหมือนหนึ่งเห็นแก่ข้าพระบาทมัทรีเถิดนะว่าเป็นเพื่อนยาก พระนางเธอทูลฝากพระลูกแก้วแล้ว ถวายบังคมลามาชัดหาขอเสียมกระเช้าสาน แสรลกานขึ้นใส่พระอังสาเสด็จจร น้ำพระทัยเธอชอบ ๆ คิดไม่ขาด เสด็จนิวัตลีลาศคืนหลัง^๑ กลับมาทรงพระกันแสงสั่งสองบงอรอีกเล่า ว่าทูลเกล้าของแม่เอ๋ย พ่อที่อยู่จงดีเถิดนะแม่นี้จะขอลา นางก็ยาดราเข้าสู่ป่าระหง เพื่อจะแสวงหาผลาผลไม้ที่ในดง มาปฏิบัติกษัตริย์ทั้งสามพระองค์ นั้นแล

โศ ปาโศว กรันอรุณรุ่งจรัสพระเวหน พดุมพาเหล่าหลักกรนอนอยู่ในชอกผา ได้ยินเสียงสกุณโกกิลาประเพียรร้องก้องพนาวาศ เผลาก็สังเกตว่าเอ๊ะเพลานี้รุ่งแล้วกระมัง ลูกขึ้นขึ้นหยัดคัคหลังอยู่เกรียด ๆ บิดขี้เกียจอยู่อึดอัด ถวยขำมละว่าสลัดซัดขึ้นใส่ไหล่ หมายมุ่งไปพระอาศรมบรมศิวาวาส^๒ บทจรมุ่งมาดโดยมรรคา ออ มหาสตุโด ปางนั้นสมเด็จพระมหาสัตว์เสด็จออกนั่งหน้าพระอาศรมบท งามปรากฏจุรูปทองทั้งแท่ง อันบุคคลแกล้งหล่อแล้วมาตั้งไว้ จินุเดลี มีน้ำพระทัยรำพึงหายาจจะมารับพระราชทาน สุราโสณโฑ ปัมปานประหนึ่งว่านักเลงสุราบานคอยหาเจ้าเหล่า ปุตุดาปี แม้อันว่าพระโอรสเจ้าทั้งคู่เล่นอยู่มิได้ห่างพระบิดุเรศ ส่วนพระโพธิสัตว์ทอดพระเนตรเห็นธิดีก็ชื่นชม เชื้อเชิญภิรมย์เรียกพราหมณ์ด้วยความปรีดาว่า เอหิติ วคุดพูโพ พราหมณ์เอ๋ย เชิญท่านผู้เป็นมหายมมงคลมิตร อันจะนำเราไปยังทิศพระนิพพาน เชิญเถิดพดุมอาจารย์ มาช่วยเรายกบิษณุครทานบารมี เมื่อท้าวเธอจะครัสเรียกพระชาติออกไปรับพราหมณ์พดุม ก็กล่าวเป็นบาทพระกาลาดังนี้

^๑ นิวัตลีลาศคืนหลัง เสด็จหวนกลับมา

^๒ พระอาศรมบรมศิวาวาส พระอาศรมอันเป็นที่อยู่เกษมสุข คิวะ ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงพระคิวะ เพราะไม่เกี่ยวข้องกัน แต่ใช้เป็นคำประกอบ

อุฏฺเฐหิ ชาลิ ปติฏฺฐ
 พุราหมณฺ วิย ปสุตฺตมิ
 อหฺปิ คาค ปสุตฺตมิ
 อตุฏฺโถ วิย อายาติ

โปราณฺ วิย ทิสฺสติ
 นนฺทโย มาภิกิเรติ
 โย โส พุรฺหมาว ทิสฺสติ
 อติถิ โน ภวิสฺสตีติ

คาค พ่อเอ๋ย พ่อชาลีศรีสุริยะรู้พระทัยของพระบิดา เจ้าจงขึ้นขึ้นตรงหน้าโน้น
 พราหมณ์หรือไร โปราณ วิย เหมือนเมื่อเราอยู่ในพระพารา หมู่วนิพกทั่วทั้งที่สามารถรับ
 พระราชทานอยู่นองเนือง ตั้งแต่จากเมืองมาอยู่ไพร่เชิงใจไร่ทรัพย์แสนทวี มาพบขุมนิธิที่ธรรมชาติ
 ก็มีใจประสาทหรรษา เหมือนหนึ่งน้ำพระทัยของบิดาในครั้งนี้ ฝ่ายพระชาลีแม่กัณหา
 ปจจุคนควา ถวายบังคมลาออกไปก่อนต้อนรับพราหมณ์ กรันถึงจึงได้ถามตามประสาเด็ก
 แต่โดยดี ว่าลุงซึ่งเจ้าชาคุดาเข้ามาแต่ทางไกล ลุงได้ไม่ทำอะไรไหนสัก สิ่งมาเกิดหลานรักจะ
 ช่วยรับไป เฒ่าจัญไรสันดานหยาบ เห็นสองครุณภาพเข้าวันนั้น เฒ่าสำคัญมั่นหมายว่ากุมาร
 หึงขานนี้แน่แล้วลืหาว่า ที่จะเป็นพ่อชาลีแม่กัณหา ทั้งถ้อยคำวาจาฉลาดเหลือเจ้าเล่ห์ ถ้าแม่น
 ขอได้สมคะเนจะใช้ต่างทาส จะฉลาดเฉลียวโก้งเอาจู จ่าจะขู่เสียให้ราบปราบเสียแต่เดิมที อย่า
 ให้ออชาลีเหลาะแหละลามเลียมเข้ามา อจฺณรฺ ปหริตฺวา เฒ่าก็คิดนี้ว่ามีดั่งทะถับทะถับ ร้อง
 ลำทับด้วยวาจาว่า อเปหิ ฮ้าเฮ้ยเด็กน้อยถอยขยายเสียร้ายจะเดินทาง อย่าเข้ามาขวางจังหวะทำ
 ไว้ไว้ เหม! อ่อนี้หนักหนา ซี้ตาไม่กะพริบเลย ว่าแล้วสียงเฉยคือถือนุญ เหวี่ยงเข้าด้วยไม้เท้า
 เจ้าประคุณให้วิ่งวุ่นไปเกิดกระมัง เทว กุมารา ส่วนพระทองร้อยชั่งทั้งกู่ พิศดูเห็น
 บุรุษโทษสิบแปดประการ* เกิดในสันดานเฒ่าบัดสี พ่อชาลีก็นิ่งไว้ในพระทัย ส่วนเฒ่าจัญไร
 ตะแคงได้ช่อง ตะแคงก็เหยาะย่องขอบกขหมายกิมุขหมอบมือประนม ถวายบังคมพระเวสสันดร
 เอื้อนโอรุฎถวายพระพรศรัทธาผล พูลถามถึงกัณฑ์แล้ววันท้าวเธอนิราศพระราชาธิ มาผนวช
 ในพนาวาส ก็กล่าวเป็นบาทพระคาถาว่า

กจฺจิ นุ โภโต กุสฺลํ
 กจฺจิ อุฏฺเฐน ยาเปต
 กจฺจิ ทํสา จ มกฺสา
 วเน พาพมิกาภิณฺเณ
 กุสฺลณฺเจว โน พุรฺหม
 อโถ อุฏฺเฐน ยาเปม
 อโถ ทํสา จ มกฺสา
 วเน พาพมิกาภิณฺเณ

กจฺจิ โภโต อนามยํ
 กจฺจิ มุลผลา พหู
 อปฺปเมว สิริสฺปา
 กจฺจิ ทิสา น วิชฺชตีติ
 อโถ พุรฺหม อนามยํ
 อโถ มุลผลา พหู
 อปฺปเมว สิริสฺปา
 ทิสา มยฺหํ วิชฺชติ

* บุรุษโทษสิบแปดประการ ลักษณะชั่ว ๑๘ ประการของคน เช่น ตาเหล่เหลือกเหลือง เล็บมือเล็บเท้ากัดเน่าเหม็น เส้นเอ็นนูน
 หัวตัว เป็นต้น

สดุด โน มาเส วสค์
 อิทปี ปจัม ปสฺสามิ
 อาทาย เวฬุว ฑณท์
 สุวาคคณฺเด มหาพฺรหฺเม
 อนฺโด ปวิสุส ภทฺทณฺเด
 ตินฺนุทกานิ ปิยาธานิ
 ผลานิ ชุทฺทกปฺปานิ
 อิทปี ปาณียํ สิตํ
 คโต ปิว มหาพฺรหฺเม
 อถ คฺวํ เกน วณฺณเนน
 อนฺนปฺปคฺโคติสิ พฺรหฺมณฺณ
 ยถา วาริวโห ปุโร
 เอวณฺตํ ยาจิตาณณฺณํ
 ททามิ น วิกรมปามิ
 ปาโต กตา ราชปฺตฺติ
 เอกรคฺติ วสิทฺวาน
 คสุสา นหาเต อุปฺสังฆาญ^๑
 เอกรคฺติ วสิทฺวาน
 นานาปฺปฺเพหิ สณฺณนฺเน
 นานามูลผลากิณฺณเณ
 น วาสมภิโรจามิ
 อนฺตราโยปี เม อสุส
 น เหตา ยาจโยคิ นํ
 อิตฺติโย มนฺตํ ชานนฺติ
 สทฺธาย ทานํ ททโต
 อนฺตราโยปี सा กยิรา
 อามนฺตยสฺสุ เต ปฺตฺเต
 สทฺธาย ทานํ ททโต
 อามนฺตยสฺสุ เต ปฺตฺเต
 มาทิสสฺส ธนํ ทควา

อรณฺณเ ชวีโสกินํ
 พฺรหฺมณํ เทวณฺณินํ
 อคฺคิหุคฺคํ กมณฺชาลํ
 อโธ เต อทฺราคํ
 ปาเท ปกฺขาลยสฺสุ เต
 มรฺุเก กาสมาริโย
 ภูณฺช พฺรหฺเม วรํ วรํ
 อากคํ คิริคพฺภรา
 สเจ คฺวํ อภิกงฺขสึติ
 เกน วา ปน เหตุนา
 คํ เม อภฺษาหิ ปุณฺณิโคติ
 สพฺพกาลํ น ชียติ
 ปฺตฺเต เม เทหิ ยาจิตฺติ
 อิสฺสโร นย พฺรหฺมณ
 สยํ อุณฺณาโต เอหิติ
 ปาโต กจฺจนฺติ พฺรหฺมณ
 อถ เน มาลธาริเน
 ปาโต กจฺจนฺติ พฺรหฺมณ
 นานาคณฺเธหิ ภูสิเต
 กจฺจนฺติสาทาย พฺรหฺมณฺณาติ
 คมนํ มยฺหิปี รุจฺจติ
 กจฺจนฺณเวย รเถสภ
 อนฺตราโยปี สทฺธาย
 สพฺพํ กณฺหนฺติ วามโต
 มา สมทกฺกจิ มาคฺรํ
 กจฺจนฺณเวย รเถสภ
 มา เต มาตรมทฺทสฺสุ
 เอวํ ปุณฺณํ ปวทฺธติ
 มา เต มาตรมทฺทสฺสุ
 ราช สกฺกํ คมิสฺสสึติ

^๑ ๒. อุปมาเต

สเจ คุว นิจุเส ทญุ
 อยุกสุสปีเม เทหิ
 อิเม กุมारे ทิสวาน
 ปิตโต สุมโน จิตโต
 อจุเจทนสุส ภายามิ
 ราชทณฺชาย มํ ทชฺชา
 ฉินฺโน ธนญฺจ ทาเส จ
 อิเม กุมारे ทิสวาน
 ธมฺเม จิตฺโต มหาราชา
 ลทฺธา ปิตฺติสฺมนสุสํ
 นาหนตฺปิ กริสฺสามิ
 ทารเก ว อหํ เนสุสํ
 ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตุถา อาห
 คโต กุมารา พุยฺยิตา
 เคน เคน ปธาวิสุ

มม ภริยํ ปติพุพฺคํ
 ชาลี กณฺหาชีนา จุโก
 มณฺชฺเฏ ปิยภาณิน
 พหุํ ทสฺสติ เต ธนฺนุติ
 ราชปฺตฺต สฺสโนหิ เม
 วิกฺกิณฺเอยฺย หนฺเอยฺย วา
 คาเรยฺหสฺส พฺรหฺมพฺนฺรฺยาติ
 มณฺชฺเฏ ปิยภาณิน
 สิวิํ รฏฺฐวาทฺมโน
 พหุํ ทสฺสติ เต ธนฺนุติ
 ยํ มํ คุว อนุสาสสิ
 พฺรหฺมณฺเีย ปรีจาริเกติ
 สตุวา ลุทฺทสฺส ภาสิตํ
 ชาลี กณฺหาชีนา จุโกติ

เมื่อชุกกชชีเข้าไปถึงแล้ว เฒ่าใจแกล้วกระทำประพฤติปราศรัย เป็นสัสมโหมนียนัย
 กถาธรรมสวสดี พระบรมโพธิสัตว์ก็เปรมปรีดีปราศรัยตอบ โดยระบอบประเพณีเชษฐชีฉ้น
 ผลไม้อันโอชา เฒ่าชราได้โอกาสด้วยตะแคงลาดในเชิงภิกษาจาร เมื่อจะทูลขอสองครุณราชกุมาร
 เฒ่าก็พูดหวานล้อมด้วยคำยอ ชักเอาแม่น้ำทั้งห้าเข้ามาล่อ อุปมาถวายเป็นเสียก่อน แล้วจึงหวน
 ข้อนขอต่อเมื่อภายหลังว่าพระพุทธเจ้าข้า วาริวโห เมาะ ปณฺจมหานทีโย พระคุณเจ้าเอ๋ย อัน
 ว่าแม่น้ำทั้งห้าห้วงกระแสนสายชลชลา ไหลมาจากห้วงคงคาเป็นห้าแฉก นองไปด้วยน้ำแนวเต็ม
 ติรติรานามชื่อว่า คงคา ยมฺนา อจิรวตี สรณฺที มหิมหาสาครเรศ จึงแตกเป็นนิเทศ
 กุณทีน้อย ๆ ประมาณห้าร้อยโดยสังขยา ปุโร ไหลหลังถั่งมา ล้นล้นกระทบกระแทงฟากฝั่ง
 ฟุ้งเป็นฝอยฝ่น บ้างก็เป็นวังวนวังชะวากเว้ง บ้างก็เป็นกระพັกกระเพิงกระพังพู่ บ้างก็เป็นคะค
 ดะคั่นกระเด็นดาดคั่งดวงแก้ว ตามทางแฉกแนวท่อธาร ไหลสะ ๆ ช่านสะเซาะโซม เสี่ยง
 ระ ๆ ระโรมโครมครื้นครั่น พิลึกล้นบันลือหือฤทธรรย์ บ้างก็เลี้ยวลัดคดคั่นชลไหล บ่าไปสู่
 ป่อปึงบางน้อยใหญ่่นอบเนกอนันต์ เป็นคลื่นหมื่นมหันตัมไพโรไลฟุ้งช่านสุดที่จะพรรณนา ย่อม
 เป็นที่อาศัยทั่วไปแก่ฝูงปลานานาสรพสัตว์ในภูมิพื้นจังหวัดมณฑลทวิป ฝูงชนได้เลี้ยงชีพก็ชุ่ม
 ชื่น ถึงจะวิดวกัดกดวงทุกคำคืนทิววัน ถึงจะทอดทอระหัดหันเข้าทุ่งนาป่าและดง น้ำในสาคร
 จะน้อยลงก็หามิได้ เสมือนหนึ่งน้ำพระทัยทูลกระหม่อมแก้ว อันยากมาถึงแล้วไม่เลือก

* บางฉบับเป็น ภยภิกขา, ย. พุยฺยิตา

หน้า ตามแต่จะปรารถนาทุกวดยาน กาญจนอลงกตรัตนอัสวสรรพสารพัดพิพิธโกลย จนกระทั่งถึงภายในปัญจมหาวริจาด อันเป็นยอดเขากิ่งทานไม่ทอดย ด้วยพระองค์หมายมั่น พระสร้อยสรเพชญญาณ พระคุณเจ้าเอ๋ย ข้าพระสมภารนี้เป็นคนจนทุพพลภาพสุดเข็ญ จะหาเข้าได้กินเย็นก็ทั้งยาก ครั้นนี้อุดสาห์ป่วยบากบุกป่าฝ่าพวงพณัสแสนกันดาร หวังจะรับพระราชทานพระราชลัคนาไปเป็นทาสทาสทาสี ขอพระองค์จงทรงยกยอดปิยบุตรทานบารมี ให้แก่ข้ารชินเกิด

โส โพรสุโต ปางนั้นสมเด็จพระบรมนราพิสุทธิพุทธานุ ได้ฟังพราหมณ์ธบาย ทูลขอสองกุมาร มีน้ำพระทัยขึ้นบานเฝืออาบด้วยกุศลลาภอันเลิศฟ้า อุปมาเหมือนบุรุษอันยากไร้ มีผู้นำทรัพย์มานับให้พันคำถึงถึงมือแล้วเมื่อใด น้ำพระทัยท้าวเธอก็ปราโมทย์เหมือนฉะนั้น เมื่อจะยังเขาวงกตให้บันลือลั่นกัมปนาท ท้าวเธอก็ตรัสประภาษว่า พราหมณ์เอ๋ย ท่านมาออกปากขอสองกุมารพระลูกรักเราดังดวงดา เราก็จะตัดห้วงแสนหาให้แก่พราหมณ์เฒ่า แต่ทว่าเราขอทะเลาะเลื่อนลักราตรี พอให้ทันพระมัทรีเธอกลับมา ต่อพຸ່ງนี้จึงไปเกิดหรือไรนะพฤดาจารย์ พราหมณ์จึงทูลตอบสารคดี ว่าพระพุทเจ้าข้า พระองค์จะให้อยู่ท่าพระมัทรี ขอนี้จวนจะกราบลา อิตฺติโย มนุ่ ขึ้นชื่อว่ามารยาหญิงนี้แสนแยบ ดีแต่ว่าจะคิดแคบเสียดายของ เคยครอบครองภริมยรีน คอยแต่จะรวมริบยากที่จะยกหยิบเอาออกยื่นเป็นยอดทาน ชื่อว่าสามานย์มัจฉริยะเกิดกันกันกุศล หมั่นแสนจะได้ดีแต่ละคนนี้ทั้งยาก สทุธาย ทานํ ททโต พระองค์จึงตรัสเรียกพระลูกแก้วมาพระราชทาน กระหม่อมฉันจะพาไปในวันนี้ อย่าให้ทันพระมัทรีเธอกลับมา พราหมณ์เอ๋ย อันพระมัทรีนั้นจะเหมือนอย่างท่านว่าหามิได้ ท่านไม่ชอบใจอยู่ท่าแล้วก็ตามมา จงพาสองกุมารเจ้าเข้าไปสู่สำนักพระอัยกา ให้ท้าวเธอทราบว่พระนัดดาดวงสาวทเข้าไปสู่พระราชธานี ท้าวเธอก็จะได้พระราชทานเงินทองของดี ๆ หลากเหลือหลาย ทั้งวัวควายช้างม้าข้าใช้สอยสรงการเครื่องบริโภค คณะจะมีโซครวยนุยเสียอีกนะธชี พราหมณ์ก็ทูลตอบคดีในทันใด ว่าไม่ได้ไม่ได้พระพุทเจ้าข้า ซึ่งโซครวยนั้นก็จะดีถ้าฉวยว่าเสียทีลิมิเป็นการ พุดหน้าเป็นหลัง ความกลัวไขพอดี ท้าวเธอก็จะลงเอาจว่าธชินี้ลักพระราชนัดดา ตัวก็ต้องราชอาชญา ไม่เห็นหน้าเมีย ลากก็จะเสีย เมียก็จะว่า ผิดชอบพาไปเมืองกลิงกราษฎร์ ให้นางอมิตตดาใช้ต่างทาสทาสทาสี นี้แล้วแล

เต กุมารา ควรจะสงสารเอ๋ยด้วยพระชาติแม่กัณหา สดฺวา เมื่อได้ฟังผรุสวณฺ์ ซึ่งถ้อยคำอันหยาบช้า ถิดา เจ้าก็สะดุ้งตระหนกตกพระทัยไหวหวั่นขวัญไม่มี ตั้งไปดกมฤตอันอ่อนแอ ได้ยินเสียงพยัคฆ์คำรามเฮ่เร่งตระหนกหนี ปลายิดฺวา เจ้าก็พาพระน้องจรีลาตลงจากอาสน์พระอาศรม เข้าไปซ่อนอยู่ในสุมทุมพุ่มพรมอันรกชัฏ ยิ่งกลัวว่าจะไม่มิดพราหมณ์จะเห็น ออกใจนี้หรือเดินอยู่ทีกทัก พระพักตร์สองกุมารเผือดผ่น พระกายสั่น

* ปัญจมหาวริจาด การบริจาดอันใหญ่ยิ่ง ๕ ประการ คือให้ทานเงินทอง บุตร ภรรยา เลือดเนื้อ และชีวิต

ระวีวงศ์ตั้งศิลา พระชาลีจึงกระซิบบอกแก้วกัณหาว่า กัณหาอย่าเข้าก่อยุ่ง ครั้นเหยียบต้องใบไม้ ไหวกริบ เจ้าขยิบตาให้แก้วกัณหาหมอบ ครั้นเหยียบต้องใบไม้ไหวกรอบ เจ้าก็พากันหมอบ อยู่แน่นิ่ง เคน เคน ปราชิตู สองเจ้าก็วิ่งวนจนถึงมงคลสระศรี สองกุมารกุมารีทรงผ้า คากรองเข้าให้มันคง แล้วเสียรอยถอยหลังลงสู่สระศรี เอาวารีมาบังองค์ เอาใบบุษบงมาบัง พระเกศ หวังจะซ่อนพระบิคุเรศกับพราหมณ์ด้วยความกลัวอยู่ในสระบัว นั้นแล

โส ชุชโก ส่วนชูชกพฤตอาจารย์ อทิสวา มิได้เห็นสองกุมารในที่นั้น เฒ่า อารมย์ดัดพ้อว่า โก เวสฺสณฺดร ดูกรพระมหาเวสสันดร เขาขึ้นซื้อลือขจรว่าไฉนบุญบริสุทฺธิ แต่เดิมทีบุตติจิงใจศรัทธาไม่ย่อท้อ เราอย่าปากขอคำเดียวก็ให้ลูก ถูกกับคำเขาลือเล่าว่าเลิศกษัตริย์ บัดเดี๋ยวนี้สัพพัญญูจะให้อยู่ท่าพระมัทรี ครั้นว่ารัชฌิยอมอยู่ กลับจะให้พาไปสู่สำนักพระเจ้ากรุง สณฺขย ครั้นว่ารู้เท่าเขามิไปเหมือนใจคิด ก็จินจิดนั่งนิ่งทำหน้าเฉย ขยิบตาชำเลื่อง เลยลอบแลลอดสอดพยักหน้าให้ลูกหนี ขออาลัยก็ไหวเหลื่อลูกประสม เห็นพ่อทำดาคมคอย ขยับ พอเบือนหงับก็ไปเจียน ไม่ทันแยง ตูยา สทิส เจ้าข้าอย่าบอกคนผู้ใดเลยในโลกนี้ที่จะ เจรจาตลบเลี้ยวลลศด ๆ ร้อน ๆ เหมือนเจ้าพระยาเวสสันดรชีไพร เป็นว่าหามิได้นี้แล้วแล

โส โพธิสคฺโค ปางนั้นสมเด็จพระบรมโพธิสัตว์ ได้ทรงฟังพราหมณ์บริภาษ กุมฺปมาโน ตกพระทัยไหวหวัคไปทั้งพระองค์ ทรงพระจินตนาในเหตุว่าสองพระครูณเขาวเรศ นี้กลัวภัย จึงตรัสประภาษไปว่าพราหมณ์อย่า อย่างเพ่อน้อยใจแก่เราก่อน เราจะพาสองกุมาร บังอรมาให้งได้ ตรัสแล้วก็เสด็จไปนิมนาดามรอยบทวาลัญญาสองกุมารจนถึงสถานโบกขรณี ก็แจ้งว่ากัณหาชาติอยู่ในสระสงรง เมื่อพระองค์จะตรัสเรียกพระลูกยา ก็กล่าวเป็นสารพระคาถา ดังนี้

เอहि คาค ปิยปุตฺต

ททย เมภิสิญฺเจต

ยานนาวา เม โทถ

ชาติปาริ คริสฺสุสามิ

เอहि อมฺม ปิยา ธิดา

ททย เมภิสิญฺเจต

ยานนาวา เม โทถ

ชาติปาริ คริสฺสุสามิ

คมคฺคํ ปกาเสนฺโต สคฺคา อาห

คโต กุมาร อาทาย

พฺราหฺมณฺสฺส อทา ทานํ

คโต กุมาร อาทาย

ปุเรถ มม ปารมี

กโรถ วณฺํ มม

อจลา ภวสาครา

สนฺตารสุสํ สเทวกนฺติ

ปิยา เม ทานปารมี

กโรถ วณฺํ มม

อจลา ภวสาครา

อุทฺธริสฺสุสํ สเทวกนฺติ

ชาลี กณฺหาชีนา จโก

สิวีนํ รฏฺฐวฑฺฒโน

ชาลี กณฺหาชีนา จโก

พราหมณสุส อทา จิตโต^๑
 ตทาสี ยัม ภีสนกัม
 ยัม กุมारे ปทินนมุหิ
 ตทาสี ยัม ภีสนกัม
 ยัมปณชลิกโต ราชา
 พราหมณสุส อทา ทานัม

ตมคณฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห
 ตโต โส พราหมโณ ลุทโท
 ลดาช หตฺถเณ พนฺธิตฺวา
 ตโต โส ราชฺฐมาทาย
 อาโกฏยนฺโต เต เนติ

ตมคณฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห
 ตโต กุมารา ปกุกามัม
 อสฺสพฺปนฺณเณหิ เนตฺเตหิ
 เวธมสฺสสตฺตปตฺตํ
 ปิตุ ปาทานิ วนฺทิตฺวา
 อมฺมา จ คาค นิกฺขนฺตา
 ยาว อมฺมาปิปิ ปสฺสเสมฺ
 อมฺมา จ คาค นิกฺขนฺตา
 มา โน ตวํ คาค อททา
 ตทายํ พราหมโณ กามัม
 พลฺลภฺกปาโท อทฺธนฺโช
 ทีโฆตฺตโรฏฺฐโง จปโล
 กุมฺภาทโร ภคฺคปิฏฺจิ
 โลหมสฺสสุ หริตฺเตโส
 ปิงฺกลโง จ วินฺโต จ
 อชินานิปิ สนฺนทฺโร
 มนฺุสฺโส อุทาหุ ยกฺโข
 กามา อรณฺณํ อาคมฺม
 นิยฺมานา ปิสาเจน

ปุตฺตเก ทานมฺคตมัม
 ตทาสี โลมหํสนัม
 เมทนี สมกมฺปด
 ตทาสี โลมหํสนัม
 กุมारे สุขวจฺฉิเต
 สิวินํ รมฺมชวทฺฒโนติ

ลตํ ทนฺเตหิ ฉินฺทีย
 ลดาช อนฺนชฺชช
 ทณฺฑมาทาย พราหมโณ
 สิวีราชสฺส เปกฺขโตติ

พราหมณสุส ปมฺณจฺฉิ
 ปีตรํ โส อุทิกฺขติ
 ปีตุ ปาทกฺวินฺทติ
 อิทํ วจนมฺพรว
 ตฺวณฺจ โน คาค ทสฺสสิ
 อถ โน คาค ทสฺสสิ
 ตฺวณฺจ โน คาค ทสฺสสิ
 ยาว อมฺมาปิปิ เอติ โน
 วิกฺกิตฺตํ หนาคฺ วา
 อโถ โอพทฺธปิณฺฑติโก
 กพาริ ภคฺคนาสโก
 อโถ วิสํจกฺขโก
 วสีนํ คิลกาทโต
 วิกฺกโง จ พุรหาชโร
 อมฺนฺุสฺโส ภยานโก
 มํสโลหิตโกชโน
 ธนํ ตํ คาค ยาจติ
 กิณฺณุ คาค อุทิกฺขติ

อสุมา ฐุน เต ททยํ
 โย โน พนฺธเน น ชานาสี
 อจฺจายิเกน ลุทฺเทน
 อิธเว อจฺจคํ กณฺหา
 มิคีว จีรสมตฺตา
 น เม อิทํ คตา ทุกฺขํ
 ยณฺจ อมฺมํ น ปสฺสามิ
 น เม อิทํ คตา ทุกฺขํ
 ยณฺจ คาคํ น ปสฺสามิ
 สา ฐุน กปฺภา อมฺมา
 กณฺหาชินํ อปสฺสณฺตี
 โส ฐุน กปฺโณ คาคา
 กณฺหาชินํ อปสฺสณฺโต
 สา ฐุน กปฺภา อมฺมา
 กณฺหาชินํ อปสฺสณฺตี
 โส ฐุน กปฺโณ คาคา
 กณฺหาชินํ อปสฺสณฺโต
 สา ฐุน กปฺภา อมฺมา
 อจฺจตฺตเตว รตฺเต วา
 โส ฐุน กปฺโณ คาคา
 อจฺจตฺตเตว รตฺเต วา
 อิม เต ชมฺพุกา รุกฺขา
 วิวิธานิ รุกฺขชาตานิ
 อสฺสคฺคตา ปนฺสา เจเม
 วิวิธานิ ผลชาตานิ
 อิม คิณฺณนฺติ อารามา
 ยคฺคตฺสฺส ปุพฺเพ กิฬาม
 วิวิธานิ ปุพฺผชาตานิ
 ยานตฺสฺส ปุพฺเพ ธารม
 วิวิธานิ ผลชาตานิ
 ยานตฺสฺส ปุพฺเพ ภูณฺชาม*

อยฺสา ทพฺพพฺพนฺธนํ
 พฺราหฺมณฺเนน ธเนสินา
 โย โน คาโวว สุมฺภติ
 น สา ชานาติ กิสมิณฺจิ
 ยฺธา หีนา ว กนฺทตฺติ
 ลพฺภา หิ ปุณฺนา อิทํ
 ตํ เม ทุกฺขตฺรํ อิโต
 ลพฺภา หิ ปุณฺนา อิทํ
 ตํ เม ทุกฺขตฺรํ อิโต
 จิรํ รตฺตาย รุจฺฉิตฺติ
 กุมาริ จารุทตฺตนิ
 จิรํ รตฺตาย รุจฺฉิตฺติ
 กุมาริ จารุทตฺตนิ
 จิรํ รุจฺฉิตฺติ อสฺสเม
 กุมาริ จารุทตฺตนิ
 จิรํ รุจฺฉิตฺติ อสฺสเม
 กุมาริ จารุทตฺตนิ
 จิรํ รตฺตาย รุจฺฉิตฺติ
 นทิว อวสฺสตฺติ
 จิรํ รตฺตาย รุจฺฉิตฺติ
 นทิว อวสฺสตฺติ
 เวทิสสา สินฺธุวาริตา
 ตานิ อชฺช ชหามฺหเส
 นิโครธา ช กปิตฺถนา
 ตานิ อชฺช ชหามฺหเส
 อํ สีสฺสุทกา นที
 ตานิ อชฺช ชหามฺหเส
 อสมิ อฺปริปพฺพเต
 ตานิ อชฺช ชหามฺหเส
 อสมิ อฺปริปพฺพเต
 ตานิ อชฺช ชหามฺหเส

* บางฉบับว่า ชาทามิ

อิเม โน หตุถิกา อสุสา
 เยหิสสุ ปุพเพ กิฬาม
 คมคุถิ ปกาเสนโต สตฺธา อาห
 นียมานา กุมารา เต
 อมฺม อโรกฺข วชฺชาสิ
 อิเม โน หตุถิกา อสุสา
 ดานิ อมฺมาย ทชฺชาสิ
 อิเม โน หตุถิกา อสุสา
 ดานิ อมฺมา อุทิกฺขนฺตี

พลิตฺพทา จ โน อิเม
 ดานิ อชฺช ชหามุหเสติ
 ปีตรึ เอตมฺพรวุ
 ควณฺจ คาค สฺวี ภว
 พลิตฺพทา จ โน อิเม
 โสกนฺเดหิ วินฺสฺสติ
 พลิตฺพทา จ โน อิเม
 โสกํ ปฏฺวิเนสฺสตีติ

คาค พ่อเอ๋ย เจ้าชาลีศรีสุริยวงศ์เยาวเรศ ปิยบุตุค เจ้าก็เกิดในมกุฎนครกรุงศรีวิราชบุรี
 ไยพ่อไม่องอาจยอมข้อม้อมทั้งพระบิดา ให้พราหมณ์มันจ้วงจาบหยาบช้า เจ้าเห็นชอบอยู่แล้ว
 หรือหนาพ่อสายใจ เราก็เป็นชาติคหิมโหมหาสมมุติวงศ์พิเศษสุทธินิษิตริย์ ไม่มีใครที่จะมาพ้อคัด
 ตีเตียนเลยพระลูกเอ๋ย เจ้าไม่รู้หรือพระบิดุรงค์บรรจงรักพระโพธิญาณ หวังจะยังสัตว์ให้
 ข้ามห้วงมหรณพภพสงสารให้ถึงฟาก เป็นเยี่ยงอย่างขอดอยากที่จะข้ามได้ สำเภาลำใดของ
 พาณิซึ่งจะตกแต่งต่อติดเป็นกงวาน ประกอบประกับกระดานตอกตึงตะปุดะปลิงยั้งตึงกระซบ
 ชิด พัดเหล็กก็ตีติดตอกหมั่น โขมน้ำมันชันเกี่ยวแล้วเชียววา กระดานคาคเป็นคาคฟ้า
 จังกอบกวนสมอขัน เสากระโดงยื่นยันยึดด้วยพืดพวนผูกชิง รัศรีงคายติดกับเสาออกคู่นี้เรียว
 แรง เสากระโดงสายระโยงระยางแย่งมันคงปักทวนธงอยู่ริ้ว ๆ ธงตะขาบปลิวสะบัด
 ปลาย นายช่างจำลองจำหลักลายรายด้วยรูปสัตว์ ราชสีห์สิงห์อัดแน่นออกกอดกระหนกกระหนาบ
 คาบแก้วกุม ครั้นได้ฤกษ์เดือนมรสุมแล้วก็แซ่ซ้อง บรรทุกสิ่งของลงต่าง ๆ ไว้ระวางทางวินน้ำ
 ทำเป็นโขงโลง อับเฉากันโคลงประจุเรียบ สำเภานี้ก็พาบเพียบเพียงราโท ครั้นได้ฤกษ์แล้วให้
 เลิกให้ขึ้นสามลา ยิงปืนบนนาวาเสียงฆะผางผิงตึงตัง กนกการขึ้นสะพรั่งอยู่พร้อมเพรียง ศัพท์
 สำเนียงเสียงเฮโล เฮลา เข้าจุดคร่าสายสมอตีม้าล่อลั่นอยู่ต่าง ๆ โบกธงอยู่กว้าง ๆ แล้ว
 แกว่งกวัด พระพายชายพัดติดใบบน ล้าด้าดันหนก็มุงมอง ตั้งเข็มส่องกล้องสลัด
 โดยกำหนดชนิดคะเนหมาย นายท้ายก็ชักย้ายพายเปียงเลี้ยวเล่นออกทะเลเล็กแลไม่เห็นฝั่ง บังเกิด
 ลมสลาตันตั้งดีเป็นลูกคลื่นอยู่ครั้นแรง สำเภาก็โคลงเคลงไปตามคลื่นคืบคั้น เสากระโดงหัก
 กระเด็นกระดานแตก กลิ่นใหญ่โยนกระทบกระแทกกระทั้นฆะผิงผาง สำเภาก็อับปางลงในท่าม
 กลางทะเลหลวง ผุงมนุษย์ทั้งปวงไม่เหลือเหลือล้วนเป็นเหยื่อแก่เต่าปลา ด้วยเป็นโลกียนาวาไม่
 จิริงเลย พระลูกเอ๋ย พ่อเห็นแต่หน้าเจ้าพระพี่น้องทั้งสองรา เจ้าจงมาเป็นมหาสำเภาทองธรรมชาติ
 อันนายช่างชาญฉลาดจำลองทำ ด้วยกงแก้วประกาดตึงด้วยเพชรแน่นหนา แก้วประพาพแผ่เป็น
 คาคฟ้าฝาระบุระเปิดเปิดช่องน้ำ แก้วไพฑูรย์กระทำเป็นราโทโมราประทับสลัปลัก กรอบลาย

รายคอรักเนาวรัตน์จุลลักษ์เป็นรูปสัตว์ภาพเพชรนิลเนม เกมหงส์วิหคระหนกคาบลำดัด มังกรกัดคอดแก้วเขียวเป็นก้านขดคูสไส ครั้นสำเร็จลำสำเนาแล้วเมื่อใดได้พระพิชัยมงคล พระบิดาจะทรงเครื่องต้นมงคลพิชัยสำหรับกษัตริย์ ดังจะเอาพระสมาบัติกระหวัดทรงเป็นสร้อยสังวาล อยู่สรรพเสร็จ จะเอาพระขันตีต่างพระขรรค์เพชรอันคมกล้า สุนทรจะย่างเยื้องลงสู่ที่นั่งท้าย เกตราสูงระหงแล้วไปด้วยทวนธงเสวตฉัตร วายุวิเวกพัดอยู่เฉื่อยฉิว สำเนาทองก็จะล่องลว ไปตามลม สรรพสัตว์ก็จะชื่นชมโสมนัส ถึงจะเกิดลมภาพพานกระพือพัดคือโลโก ถึงจะ โด่สัณฐานโตตั้งดีเป็นลูกกลืนอยู่ครั้นโครมโถมกระแทก สำเนาก็มิได้ออกแคววาทวันไหว ก็ จะเล่นระริ่เรือยเฉื่อยไปจนถึงเมืองแก้ว อันกล่าวแล้วก็พระอมตมหานครนฤพาน พระลูกเอ๋ย เจ้าจะนั่งนานอยู่ไซ้ในสระศรีขึ้นมาสินะพ้อมาแม่มา มาช่วยพระบิดายกยอดปิยบุตรทานบารมี แต่ในครั้งเดียวนี้เกิด

ชาติ กุมารโปี แม่อันว่าพระชาติราชกุมาร เมื่อได้สดับวโรกาสพระปิตุราข จึง คิดว่าอาตมานี้เป็นลูกกษัตริย์ขัดตียอดยิ่ง อะไรมานั่งนิ่งให้พระบิดาเรียกถึงสองคำมึงควร นัก ถึงว่าเผ่าทรลักษณ์จะตีค่ามาเสียก็ตามเถิด คิดแล้วเธอก็เปิดใบบัวจากเสียรเกล้า ขึ้น มากอดพระบาทเบื้องขวาพระบิดุรงก์ทรงพระกันแสงเศร้า ท้าวเธอตรัสถามว่าพระน้องอยู่ไหนเล่า พ่อชาติ เธอก็กราบทูลคดีโดยคำกลาง ว่าพระพุทธเจ้าข้า อิม สดุดา เยี่ยงอย่างสัตว์ทั้งหลาย ภัยจะมาถึงกายย่อมเอาตัวหนี ท้าวเธอก็ทราบคดีด้วยปริษา จึงตรัสเรียกแก้วกัณหาจุ ตรีศรีเรียกพระชาติ พระเจ้าน้องคิดแล้วเหมือนพระพี่ไม่ผิดเพี้ยน ขึ้นมาขอบพระเสียรกอดพระบาท เบื้องซ้ายสมเด็จพระบิดา เติ กุมาร กวระจะสงสารเอ๋ย ด้วยสองครุณทรมารักน้อย ๆ ทั้ง คู่ พิศแลดูหน้ากันแล้วก็ตั้งแต่จะร้องไห้ น้ำพระอัสสุชลนัยน์เธอไหลลงหลัง ๆ ตกต้องหลัง พระบาทพระบรมราชฤณี ผลุลปทุม วิช ดังกลีบบุษยมาลีปทุมเมศ มาเคียงสองรองรับ น้ำชลเนตรพระเจ้าลูกท้าวเธอไว้ ส่วนสมเด็จพระนราธิปโดยพิสุทธชินวงศ์ ท้าวเธอก็พลอยทรงพระ กันแสงให้ จนพระอัสสุชลนัยน์ไหลลงริน ๆ ไชยพระพักตร์ ตกต้องพระปฤษฎางค์พระลูกรัก ทั้งสอง คุณแผ่นดินกระดานทองมารองรับไว้ทั้งคู่ กุมป มาณโส น้ำพระทัยเธอห่อหุ้มอยู่เย็น สดคลง ปัมประหนึ่งว่าจะดำรงพระทานบารมีนั้นไว้มิได้ ปราม สนโด เธอจึงยกพระกร ลูบหลังพระลูกแก้วแล้วก็รับขวัญ กุมพระกรพระลูกรักทั้งสองนั้นให้ทรงยืนประดิษฐาน พลาจ ประโลมปลอบปิยกุมารทั้งสองว่า พระลูกเอ๋ยขึ้นขึ้นเถิดนะเจ้าฟังบิดาว่า แม่กัณหาเอ๋ยเงยหน้าขึ้น เถิดนะแม่ แลดูหน้าพระบิดาเสียยังแล้วให้ชื่นมื่น เจ้าจะสะอึกสะอื้นไปไหนพระลูก เจ้าจะ กินน้ำดำน้ามูกไปว่าไร พระบิดามีหรือหาไม่ เจ้าก็ยอมแฉ่งอยู่เถิดเจ้าทั้งสอง มาตราว่าถ้าบิดา นี้มีเงินและทองเล่าเถิดรา พ้อมิให้สองกำพร้าต้องระเหินระหกตกไปไกลเถิดนะลูกเอ๋ย ครั้นนี้พระ บิดามาไร่สิ้นไร่เสียที่สุด เห็นแต่หน้าพระปิยบุตรเจ้าทั้งสอง ก็ดียิ่งกว่าเงินและทองได้ร้อยเท่าพันทวี พระบรมราชฤณีเธอจึงคาค่าสองกุมารเหมือนนายโคบาลอันสันหัดคาค่าโค โส กิร ปุค โด จึงตรัสว่าพระลูกเอ๋ย เจ้าจงจำคำของบิดาไว้ สเจ ฤชชีสุโส มาตราว่าเจ้าอยู่มิได้จะ

ใคร่พันทาสวิสัยของธชี่ พ่อชาลึงเพียรพยายาม หาทองทุนทรัพย์ตามให้ถ้วนถึงนับตำลึง ได้พันเท่า อันนี้เป็นพิภักแด่เจ้า ยังกัณหาพระน้องเล้าเจ้าอย่าลืมหนา หตุธินาธิสเดน วา จำบิดาจะคาดค่าแก้กัณหาไว้มิได้น้อย สิ่งละร้อยละร้อยทั้งโคลาวิ อุตฺตรราชทาสทาสาทาสี รัตนพาหนาลงกคคขสารม้ามิงกรบทุกสิ่งสินสุพรรณทองพันตำลึง ขึ้นให้ถึงมือธชี่แล้วเมื่อใด กัณหาพระน้องเจ้าจึงจะได้เป็นไทยขึ้นเมื่อนั้น อย่าโสกศัลย์เศร้าสร้อยน้อยพระทัยเลยนะ พระลูก เอื่อยอย่าว่าบิดานี้ลำเอียง รักลูกเล่าก็ไม่เพียงเสมอกัน ไซ้กระนั้นดอกหนาพ่อชาลี พระบรม ราชฤษีเธอจึงตรัสประโลมแล้วว่าพระลูกเอ๋ย มาเถิดนะเจ้าอย่าช้านักพราหมณ์จะคอย เธอ ก็พาพระลูกน้อยเข้าสู่รัษฎาภิบาล นิ่งเหนือบัลลังก์อาสน์หน้าพระอาศรม ทรงพระเศ้าอันอุดม เต็มด้วยวารี จึงตรัสเรียกฤษีชราจารย์ว่า เอหิสิ วศุตพุโพ พราหมณ์เอ๋ยจงมารับพระราช ทานสองกุมารแต่โดยดี เธอก็หล่อหลังอุทกวารีลงในมือพราหมณ์ ดังพระทัยไว้ให้งามดังดวง แก้ว แล้วก็ออกพระอุทานวาจาอันแจ่มใส ว่าพราหมณ์เอ๋ย ลูกทั้งสองของเรานี้เรารักดังดวง ใจนิยมนเณร เหตุว่าเรารักพระโพธิญาณยิ่งกว่าสองกุมารได้ร้อยเท่าพันทวี อิหิ ทานั เดชผล ทานในครั้งนี้จึงสำเร็จ แต่พระสร้อยสรพษญพุทธรัตนอนาวรรณญาณในอนาคตกาลโน้นเถิด

ภิกฺขเว ดูกรสงฆ์ผู้ทรงศีลสมาธิปัญญา เวสฺสณฺดร ราชา อันว่าพระมหา เวสสันดรอดุลดวงดิลก เมื่อพระองค์ทรงขอยกปิยบุตรทานมิทันช้า จึงหล่อหลังอุทกวารีให้ตกลง เหนือมือธชี่ อัสจรรยก็บันดาลบังเกิดมี อัย มหาปจวี อันว่าภาคพื้นพระธรณีอันหนาแน่น ได้สองแสนสี่หมื่นโยชน์ เสียงอุโฆษครืนครืนดังไฟบรรลัยกัลป์จะผลาญโลกให้ทำลายวาย วินาศ ผุ่งสัตว์จดับททวิบาทก็ตื่นตื่นแผ่นผืนโชนโชนดิน ประหนึ่งว่าปิดพินจะพลิกคว่ำพลั่วแปลง ให้พลิกหงาย อกนางพระธรณีจะเยะแยกแตกกระจายอยู่รอน ๆ สะเทือนสะท้านเลื่อนลั่น อยู่ครืน ๆ ดูหนึ่งว่าเป็นสักแสนนับมากระหน่ำซ้ำยังอยู่เปรี้ยง ๆ เสียงจะฉาดฉาน ทั้ง พญาคชสารชาติฉัททันต์ ทะลึ่งถลันร้องวะแหว ๆ ประเปร้แปร้นเล่นทะเลวงววงกว้างหาย เกย ประหนึ่งว่าจะสอยเสขเอาดวงดาวเหี่ยมหัวกระหิมดกมันอยู่ฮัด ๆ ดังว่าใครมาขู่แยงเกล้ง ผัดพานเคียดทะยานอยู่ฮักฮัก สะอึกเข้าไล่แทงเงาอยู่ผลสูงผลัง ไม่ไล่พังผะผางโง่งลมพินาศ ทั้ง พญาพาฬมฤคราชเสือโคร่งคระครางครี๊มกระหิมเสียงสำเนียงก้องร้องปะเป๊ปปี้บตีบทะยานย่องแยก เจี้ยวเคี้ยวฟันตัวสั้นอยู่ริ๊ก ๆ ประหนึ่งว่าจะถาโถมโถมจิกจับเอาสัตว์ในไพรวัน มาคาบคั่นกิน เสี้ยคำเดียวเป็นภักยา ทั้งพญาภาสรวักล้าก็กลับเขาโขยคโกลดองเซิง เริงฤทธิ์ไกรไล่ขวิดควิวอยู่ ฉาน ๆ ประหนึ่งจะควั่นควักให้ตักดิน สีนรูปพุดราราชา ทั้งพญาเขาพระสุเมรุก็เอนอ่อน อยู่ทบเทา แก้วแก่นาวรัตน์แสนสัตว์รัตน์เรืองรองช่องสาธุการอยู่อิงมี สาคโร ทั้งพระ สมุทราครว้งวน บันดาลน้ำพุเป็นฝอยฝน พญานาคฤทธิ์ธรมเล็กพังพานสลอนลอยอยู่ไปมา ทั้ง พญาครุฑราชปักษาก็โผบินบินขึ้นเวหน เล่นลมบนอยู่ลิบลัว เมฆหมอกปลิวอยู่เกลื่อน กลาด บนอากาศก็วิกลเป็นหมอกกลุ่มอัมพรชรอุมอับลวนอลเวง เสียงกระโครมเครงครืนครืน ฟ้าฝนสวรรค์ก็เฟื่องฟุ้งเป็นฟองฝอย เมฆลาหะลอยล่อแก้วอยู่แว่ววับ รามสุรขยับขยิกขยี้ แสง

สาขมณีแววาววาวสว่าง อสุรก็ขว้างขวานประหารอยู่เปรี้ยง ๆ เสียงสนั่นลั่นโลกวิจลจลาจล เทพเจ้าในเมืองบนก็เบือนบิดนิรมิตกาย ชูเศียรถวายสักการบูชา เทพดานิกรนับโกฏิ น้อมเศียรศิโรตม์อยู่ไสว ขกพระกรไหว้อยู่มี ว่าเจ้าประคุณของสัตว์ผู้ยากเอ๋ย ยากที่บุคคลผู้ใดเลยจะทำได้ เว้นไว้แต่หน่อพระชินศรี อันทรงสร้างพระบารมีมามากแล้ว ขอให้พระทูลกระหม่อมแก้วจงสำเร็จ แก่พระวิสุทธิสร้อยสรพชฌพุทธอัครอนาวรณญาณ ในอนาคตกาลโน้นเถิด

ภิกษเว ดูกุรสงฆ์ผู้ทรงศีลสมาธิปัญญา โส พราหมโณ อันว่าเผ่าชราทิชาชาติ เมื่อได้รับพระราชทานสองกุมารได้แล้ว เผ่าใจแก่ลี้ก็จุลลากลกระซอกสองกุมารมา เอกโคพนธิควา ผูกพันพระพี่น้องสองกระแสนเข้าให้มั่นกับมือ ปลายเชือกข้างหนึ่งนั้นถือตามคัต้อนสองบังอรมาต่อหน้าสมเด็จพระบิดาไม่ปราณี ฝ่ายพระชาติจึงกราบบังคมทูล ว่าข้าแต่พระบรมสมเด็จพระบิดาเจ้าข้าเอ๋ย กระไรเลยไม่ปราณี ว่าพระแม่มัทรีเป็นเพื่อนยาก เมื่อเข้าพระแม่เจ้าจะจากไปสู่ป่า ก็พาลูกทั้งสองรามาฝากฝัง ทรงพระกันแสงสั่งแสนเทวชน ควรแล้วหรือพระบิดุเรศมานิ่งได้ ให้เผ่าจัญไรตะแกมาตีดำไปต่อหน้าพระที่นั่ง ฝืนไม้กระไรตั้งอยู่ควั่นเคียวเสียว แสบแทบจะบรรลัย เจ้าประคุณของลูกเอ๋ย ลูกนี้ยกมือขึ้นไหว้ตะแกยิงโกธร ลูกร้อง ๆ ขอโทษตะแกยิงดี แดกทุกที่ทุกที่ทุกฝืนไม้ เลือดเนื้อไหลลงหยดย้อย พระบิดาเจ้าเอ๋ยโปรดทอดพระเนตรหลังลูกน้อย ๆ นี้บ้าง ลูกที่ขัดที่ขวางตะแกช่างไม่คิดเลย เจ้าประคุณของลูกเอ๋ย สุดท้ายลูกนี้จะกลั่นจะทนพ้นกำลังแล้ว แต่คอย ๆ พระชนนีจะวิเวกมาก็หาไม่ได้ พระบิดาเจ้าเอ๋ย ช่วยโปรดห้ามพราหมณ์ไว้ให้สงบอยู่ท่าพระมารดา ทั้งเวลานี้เล่าก็ภัยดีร้ายพระแม่เจ้าจะมาทัน เอนี่สียังวันอยู่อกใจ ขาว อนุมาปี เอดี โน โอเวลาปานฉะนี้ พระแม่มัทรีจะมิกกลับมาแล้ว และหรือถึงกลางทาง แม้นพระบิดุรงค์ทรงพระกรุณาเยี่ยมพระโอรสโปรดประภาษบ้างก็จะยังชั่ว ตะแกจะได้เกรงได้กลัวพระราชอาญา ถึงจะตีจะด่าก็จะอับจนสาบสูญ นี่ตะแกทำเล่นทำตามอำเภอใจของตะแกเอง พราหมณ์จะกลัวจะเกรงใครมีเล่า ด้วยพระทูลเกล้ามานิ่งเฉย กัณหาพระน้องเอ๋ยจะเอาพระคุณของผู้ใดมาปกเกล้า จะฟังพระบิดาเล่าก็หลากแล้ว เจ้าประคุณทูลกระหม่อมแก้วของลูกเอ๋ย มิโปรดข้าชาติเลยก็ทำเนา จงโปรดเกล้าแต่เจ้ากัณหา พระน้องของข้ายังเยาว์นัก ทรมารรักพระมารดามีทรงพระกรุณาทำนึ่งนึ่ง ดุจแผ่นกระดานครึ่งกระหน่ำแน่นมิได้หวาดไหว ทูลพลางทางพิไรร้องว่ากัณหาพระน้องเอ๋ย ที่ไหนเลยจะได้กลับมาเห็นพระพักตร์สมเด็จพระบิดาและมาตุเรศ จะต้องทนทุกข์ทเวชนมอดม้วยด้วยอาชญาของธชีชราณีแล้วแล

เมื่อพระชาติศรีราชโอรส ทรงพระกำสรดทูลพระบิดุราช ท้าวเธอด้งสมาธิมธยัสถ์มิได้ตรัสจันรรจา สงสารพระชาติเหลือวมาดูพระน้องแก้วกัณหา แล้วก็ทรงพระโสกาพิไรว่า กณเฑศกูรเจ้าแก้วกัณหาเอ๋ย หมึงชายผู้ใดเลยเกิดมาในห้วงมหรณพภพสงสาร ยังมีถึงซึ่งพระนิพพานตราบใด ก็ข้อมต้องทุกข์โศกภัยประหาร ปานประหนึ่งว่าตัวเรานะเจ้าพี่ ดตา ทุกข์ทุกข์ทั้งนี้ก็มีทุกข์เท่าถึงทุกข์พระแม่เจ้าจะกลับเข้ามาแต่ป่า จะมีได้เห็นหน้าเราพี่น้องแล้วก็ทรงกันแสงให้ ด้วยว่าลูกเพื่อนไร่มาจากอก จะทรงพระปริวิตกมิวายเลย พระคุณเอ๋ย พระคุณ

เคยได้เชยชมแก้วกัณหาลูกทุกเวลา กปณา จะเป็นกำพร้าพลัดพระลูกแล้วนะพระแม่เจ้า โส
 หนูน กปโณ ตาโต สมเด็จพระปิตุณรินทรปิ่นเกล้าของเรา อุปสุสนโธ เมื่อมิได้เห็นเจ้าแก้ว
 กัณหาลูกแล้วก็จะพลอยทรงพระเศร้าโศกาปรารภร่ำไห้ เมื่อพระแม่เจ้าเสด็จมา อิเม โน
 หฤดิกา อสุสา โอ คิดขึ้นมาก็น่าเสียดาย แต่รูปสัตว์ทั้งหลายก็อกระต่ายโคก็ฉีกเถื่อน
 ไล่ล่าลากเลื้อนเขี่ยอ่อนโยน พระบิตุรงค์บรรจงปิ่นให้เราเล่น โอ ที่นี้จะนานเห็นเมื่อใดจะได้
 กลับมาเล่นของเราอีกเล่า กัณหาลูก เราพี่น้องนี้ตั้งแต่เราจะโศกเศร้า ไปเป็นข้าพญาจารย์
 เขาทรมานในมรรคากันดาร นั้นแล

คมคุณ ปกาเสนโธ สดุดา อาห

คโค เวสุสนโธ ราช
 ปณณสาธัม ปวิสิควา
 กนุชชจุนดา คสิตา
 สายัม สเวสนากาเล
 กนุชชจุนดา คสิตา
 สายัม สเวสนากาเล
 กณนุ ปถัม กจุนนติ
 สนดา สุนเนหิ ปาเทหิ
 กณนุ โส น - ลชเชย
 อทิสกานัม ปุตตานัม
 โยปี เม ทาสีทาสสุ
 คสุสาปี สุวิหีนสุ
 วาริชสุเสว เม สโค
 อกโกสติ ปหริ
 อาทูป จาปี กเหตุวาน
 อาเนยยามิ สเก ปุตเต
 อฏฺฐานเมตัม* ทุกขรูป
 สดณฺจ ธมฺมมณฺเฑาย
 สจฺจัม กิเรวมาหํสุ
 ยสุส นคฺคิ สกา มาตา
 เอหิ กณฺเฑ มริสุสาม
 ทินฺนมหาปี ชนินฺเทน

ทามํ ทตฺวาน ขตฺติโย
 กลุณํ ปรีเทวยิ
 อุปฺปจฺเจนฺติ ทารกา
 โก เน ทสฺสติ โกชนํ
 อุปฺปจฺเจนฺติ ทารกา
 อมฺมจฺจาทมฺหา เทถ โน
 ปตฺติกา อนุปาหนา
 โก เน หตฺเต กเหตุสฺสติ
 สมฺมุขา ปหํ มม
 อลฺหสิ วต พฺราหฺมโณ
 อญฺโณ วา ปน เปสิโย
 โก ลชฺชิ ปหริสฺสติ
 พนฺธุสฺส กุมฺมิโน มุเข
 ปิเย ปุตเต อุปสฺสโตติ
 ขกุกํ พนฺธิควา วามโต
 ปุตตานํ หิ วโร ทุกฺโข
 ยํ กุมารา วิหณฺณเร
 โก ทควา อนุตฺตปฺปติ
 นรา เอกจฺจิยา อิธ
 ยถา นคฺคิ คเถว โส
 นคฺคตฺโต ชีวเตน โน
 พฺราหฺมณฺสฺส ธเนสิโน

อจุจายิกสุต อุตฺตสุต
 อิม เต ชมฺพุกา รุกฺขา
 วิวิธานิ รุกฺขชาตานิ
 อสุตฺตถา ปนสา เจเม
 วิวิธานิ ผลชาตานิ
 อิม คิฏฺฐนฺติ อารามา
 ยตฺตสุตฺต ปุพฺเพ กิพาม
 วิวิธานิ ปุพฺผชาตานิ
 ยานสุตฺต ปุพฺเพ ธาเรม
 วิวิธานิ ผลชาตานิ
 ยานสุตฺต ปุพฺเพ ภูตฺตชาม
 อิม โน หตฺติกา อสุตฺตา
 เขยิสฺสุตฺต ปุพฺเพ กิพาม

ตมฺคณฺถํ ปกาเสณฺโฑ ตตฺถา อาห
 นียมานา กุมารา เต
 เตน เตน ปชาวิสุ

โย โน คาโว สุมฺภติ
 เวทิสสา สินฺธุวาริตา
 ตานิ กณฺเห ชหามฺหเส
 นิโครฺธา จ กปิคุตฺตา
 ตานิ กณฺเห ชหามฺหเส
 อยํ สีตฺตูกา นที
 ตานิ กณฺเห ชหามฺหเส
 อสุมฺมิ อฺปฺริ ปพฺพเต
 ตานิ กณฺเห ชหามฺหเส
 อสุมฺมิ อฺปฺริ ปพฺพเต
 ตานิ กณฺเห ชหามฺหเส
 พลฺลพฺพุทา จ โน อิม
 ตานิ กณฺเห ชหามฺหเสติ

พฺรหฺมณฺสสุต ปมฺมุจฺย
 ชาลํ กณฺหาชินา จุโกติ

โส โพธิสฺสโธ ปางนั้นสมเด็จพระบรมโพธิสัตว์ ครัสได้ทรงฟังพระอุกนน้อยทรง
 กันแสงทูลละห้อยวันนั้น กลับพระโสภมิได้ละอายพระทัยแก่เทพดา ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา
 เสด็จเข้าสู่ภายในพระบรรณศาลา ชบพระพักตราทรงพระกันแสงสะอื้นให้ ว่าโอเจ้าเพื่อนเชิญ
 ใจของพ่อเอ๋ยเจ้าเคยกระทำความไวเป็นไฉน จึงมาตกเชิญใจไร้ยากอนาถาให้พราหมณ์ชราว่างร่ำ
 ภาย คะแกมาทำสีหนาทโทยโทยดี โอเวลาปานจะนี่ก็สาธัณห์ คนทั้งหลายเขาเรียกกันกิน
 อาหาร บ้างก็เล่าโลมลูกหลานให้อาบน้ำแล้วหลับนอน แลสองมังกรของพ่อนี้ ใครจะปรานี
 ให้นมน้ำ ก็จะต้องคร่ำคร่าบากใจ ที่ไหนจะเดินได้ด้วยพระบาทเปล่า ทั้งโอแดดจะแผดเผาให้
 พุพฺพอง จะชอกช้ำคล้ำเป็นหนองลงลามไหล สองสุริยวงศ์ตั้งแต่ว่าจะทรงกันแสงให้ สุดอาลัย
 ของพ่อแล้วที่จะติดตาม จะบ้ายหน้าไปหาพราหมณ์เมื่อยามเย็น เผล่าจัญไรไหนเลยจะเห็นด้วย
 สองเจ้า มีแต่จะรูกเร้าการามตี รัชชียะอะไรเลยไม่เกรงขามเราบ้างเมื่อยามจน จะคิดดูบ้างเป็น
 ไรว่าลูกทั้งสองคนคู่ชีวิตรวม ยังตั้งใจให้ขาดมิให้เสียประโยชน์ แต่ก่อนโสธคำสินไถ่สืบมาถึงสี่
 ชั่ว* ผู้เฒ่ารู้ก็เกรงกลัวไม่ทำได้เหมือนพราหมณ์ผู้นี้ วาริชฺสเสว เม สโธ เสมือนหนึ่ง
 พรานเบ็ดมาตีปลาที่หน้าไซ บรรดาปลาจะเข้าไปให้แตกฉาน ตัวเราผู้ทำทานเหมือนตัวปลา

* คำสินไถ่สืบมาถึงสี่ชั่ว ควรจะเป็น ข้าสินไถ่ (อันเป็นข้าประเภทหนึ่งตามที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวงบทที่ว่าด้วย
 พระอัยการทาส) ความในที่นี้หมายถึง ข้าที่ไถ่กันต่อมาถึงสี่เจ้าของ ความในมหาชาติคำหลวง และมหาชาติภาคพายัพก็ยืนยันเช่นนั้น

พระโพธิญาณในภพหน้านั้นคือไซ้ ปรารถนาจะเข้าไปจึงยกพระลูกให้เป็นทานบารมี พระลูกรักทั้งสองศรีดังกระแสดินรุ้ พราหมณ์ประมาณหมื่นมาด่าตี เสมือนกระทุ่มวารีให้ปลาตื่น น้ำพระทัยท้าวเธอถอยคืนจากอุเบกขา บังเกิดวิฆาณมาห่อหุ้ม พระปัญญานั้นกลัดกลุ้มไปด้วยโมโหให้ลุ่มหลง โทโสเข้าซ้ำสงให้บังเกิดวิหิงสาขึ้นทันที ว่าอุเหม! อุเหม! พราหมณ์ผู้นี้เฝ้าของทะนงหนอ มาตีลูกต่อหน้าพ่อไม่เกรงใจ ธิ์เอ๋ยกุมารอยู่ป่าเปล่าเมื่อไร ทั้งพระขรรค์ศิลปชัยก็ถือมา ธนุจาปี กเหตุวา ก็ทรงพระแสงธนูศรกระสันมันกับมือ มาพราหมณ์ผู้นี้เสียเถิดหรือ เธอก็ฮึดหื้ออยู่แต่ในพระทัย ภายหลังจึงตั้งจิตพิจารณาในพระอริยประเพณีหน่อพุททางกูร ก็รู้ว่าอาตมะนี้เพิ่มพูนมหาปฏติจาจากเจียวลิหว่า เมื่อพระปัญญาบังเกิดมี พระบรมราชฤธีเธอจึงตรัสสอนพระองค์เองว่า โภ เวสสุณฺดร จูกรมหาเวสสันดร อย่าอาวรณไว้เว้ทำเนาเขาข้ากับเจ้าเขาจะตีกันไม่ต้องการ ให้ลูกเป็นทานแล้ว ยังมาสอแค้นแล้วเมื่อภายหลัง ท้าวเธอก็ตั้งพระสมาธิระงับดับพระวิโยค กลั่นพระโสภสงบแล้ว พระพักตร์ก็ผ่องแผ้วแจ่มใส คุจทองอุไรทั้งแท่ง อันบุคคณเกลี้ยงหล่อแล้วมาวางไว้ในพระอาศรม ตั้งแต่จะเชยชมพระปิยบุตรทานบารมี แห่งหน่อพระชินศรีเจ้านั้นแล

เมื่ออุชุกพฤตญาจารย์พาสองกุมารไปวันนั้น เฝ้าอาธรรมลัมแล้วลูกขึ้นได้ ฉวยได้เร็วไวไม้ไล่ตีค้อนสองบังอรมาต่อหน้าพระที่นั่งสมเด็จพระบิดาไม่ช้าที กวรจะสงสารเอ๋ยด้วยพระชาติศรีตรุณเขวาลักษณ์ ผันพระพักตร์มาทูลลาพระมาตุเรศอยู่แจ้ง ๆ แล้วก็ทรงพระกันแสงละห้อย ทรงปริกษาแก่น้องน้อยกนิษฐา ว่า กณฺเห จูกรแก้วกัณหาเอ๋ย พี่ได้ยินเนื้อความท่านเล่าสืบกันมา ว่ากำพร้าสองประการสืบสันดานโดยประเพณี นรา เอกจุจียา กุมารกุมาริไคว้ไฉนราศปราศจากพ่อตั้งแต่แม่ผู้เดียว ก็พอเลพลือยเชื่อว่าอยู่พร้อมทั้งบิดาและมารดา ทารกา ทารกผู้ใดไฉนราศปราศจากแม่ตั้งแต่พ่อผู้เดียว ก็เปล่าเปลี่ยวได้ชื่อว่าสูญสิ้นทั้งบิดาและมารดา ถึงจะประโลมเลี้ยงรักษาเล่าก็ไม่ถึงใจ ถึงจะได้ทุกข์ภัยสักร้อยสิ่ง อันบิดาแล้วก็นิ่งได้ไม่นำพา อันคุณของพระมารดาท่านพรรณนาไว้ว่าเป็นที่ยิ่ง สจฺจ คำที่ว่ามานั้นก็จริงเสมออยู่แล้วนะ พระน้องแก้วกัณหา เหมือนหนึ่งออกเราทั้งสองราในครั้งนี้ พระชนนีไม่อยู่ อ้ายพราหมณ์มันจึงข่มขู่เคียวเจ็ญกระทำโทษ นตฺตตุโถ ชิวเดน โน โอ จะประโยชน์อันใดกับด้วยชีวิตเราเท่านี้ หน่าพระน้องเอ๋ย กัณหาเจ้าพี่ผู้เพื่อนไว้ จะอยู่ไปโยให้ทนทุกข์ทรมาน มาได้ความรำคาญเคืองแค้น พราหมณ์ตะแคงตีให้เล่นแสนลำบากยากแค้นน้อย ๆ นมนิดน้ำน้อยหนึ่งก็มีได้เสวยกัณหาพระน้องเอ๋ยมาเถิดนะเจ้า มาเราจะสวมกอดคอกันเข้าให้มันกลั่นใจตาย เสียให้พ้นเผ่าแสนร้ายนี้เถิด

เมื่ออุชุกพฤตญาจารย์พาสองกุมารมาเต็มพัก ถึงทางตะกุดตะกักก้อนศิลา เฝ้าชราเดินทะเลด ทะลาดเหยียบบพลาตลัมผลุง เกรือเถาสะดั่งหลุดออกจากข้อพระกร สองบังอรก็วิ่งมาสู่สำนักพระบิดา เฝ้าชราฉวยได้เร็วไวไม้ไล่ขบฟัน นุดลากกระชากรันด้วยโทโส อากทุณฺนโด เสมือนหนึ่งจะเชือดเนื้อหนังกินเสียทั้งเป็นเห็นเวทนา เข้านุดคร่ำพาลากตำรากู๋ ว่าดูตู่เด็กน้อย ๆ

ทั้งคู่นี้รู้แต่ว่าจะหนี ครั้นพราหมณ์ดีคิดว่าพราหมณ์ร้าย เอ็งสิมาร้ายไปก่อนพราหมณ์นั้นไม่ว่า ตะแบกก็เหลียวมาดีพระชาติเข้าตำราแล้วก็เหลียวมาดีนางกัณหาให้ร้องอยู่กรีดกรีดหวีดหวาดดูเวทนา ควรจะสงสารเอ๋ยด้วยแก้วกัณหา พระชนนางมียอ ๆ ชม้อยแลดูไม้ที่พราหมณ์ดีแล้วก็ตั้งแต่จะทรงกันแสงโสภิให้พระบิดาช่วย ว่าชีวิตลูกนี้จะม้วยเสียจริงแล้ว เป็นไฉนพระทูลกระหม่อมแก้วจึงนั่งเฉยเสียได้ในครั้งนี้ โอ้นางเวทนายนางแก้วกัณหากุมารี เธอทรงพระโสภิกันแสงให้น้ำพระชนนีน้ำไหลลงหลัง ๆ พลังก็ร้องทูลสั่งอยู่แจ้ว ๆ ว่าเจ้าประคุณทูลกระหม่อมแก้วของลูกเอ๋ย ดัดลูกเสียแล้วหรือจึงนั่งเฉยเสียได้ ปลอຍให้พราหมณ์จัญไรแกดีค่าคร่ำไปต่อหน้าพระที่นั่ง ฆเร ชาคฺ คังว่าข้าครอกเกิดในเรือนเบี้ย โยยตีบรรดาเสียสุดกำลัง น จายํ พราหมโณ มิใช่พราหมณ์แล้วหนะพระพ่อเจ้า เฒ่านี้ทำไมตะแบกจึงร้ายกาจยกุโข ชะรอยว่าผีปีศาจมันแก้งแปลงมาขอทาน ดีประจานให้เจ็บใจจะขาด ชูต้อนควาครกระทำเจิญ จะฉีกเนื้อลูกกินเสียทั้งเป็นนั่นมิได้ จึงแก้งตีด้วยฝ่าไม้ไปให้ลับพระเนตรพระบิดุเรศเจ้าแล้ว ก็จะหักคอลูกแก้วลงกลางดิน จะฉีกเชือดสุบเลือดกินเป็นภักษา พระพุทธเจ้าข้าไม่โปรดแล้วลูกแก้วจะขอลา พระบิดาอย่าได้น้อยพระทัยเลย พระคุณเอ๋ย พระคุณเจ้าเอ๋ย เจ้าประคุณของลูกเอ๋ยอย่าว่าลูกนี้ล่วงมาดุถูก ที่จะได้กลับมาเป็นพ่อลูกกันสืบไปนั้นอย่าสงสัยด้วยว่ากระดูกและเลือดเนื้อจะเป็นเหยื่อของตาพราหมณ์ ลูกนี้กราบทูลความสักเท่าใดเท่าใดไม่เชื่อเลย กรรมเอ๋ยกรรม ชะรอยว่ากรรมกัณหาน้อยนี้ได้กระทำไว้แต่ชาติหลัง จึงให้เผชิญพระพ่อเจ้าซึ่งยังไม่ดูหน้ามาเมินเลย โอกรรมเอ๋ยเห็นจะสิ้นวสานของแก้วกัณหาเสียจริง ๆ พระลูกหญิงขอถวายบังคมลา เป็นไปตามเวรานั้นแล้วแล

คมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาท

คโต โส รชฺชมาทาย

อาโกฏยนฺโต เต เนติ

คมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาท

คํ คํ กณฺหาชีนาโวจ

ลฺภุจฺฉา ปฏฺิโกฏฺเฐติ

น จายํ พราหมโณ ตาต

ยกุโข พราหมณฺวณฺเณน

นียมานา ปิสาเจน

อิเม โน ปาทุกา ทุกฺขา

นีเจ โวลมฺพเก สุริเย

โอกนฺทามฺหเส ภูตานิ

สรสฺส สิริสา วณฺทาม

ทณฺฑ ชมาทาย พราหมโณ

สิริราชสฺส เปกฺขโตติ

อยํ มํ ตาต พราหมโณ

ฆเร ชาคํ ทาสี

ธมฺมิกา โหนฺติ พราหมณา

ชาทิตฺถํ ตาต เนติ โน

กิณฺนุ ตาต อุทิกฺขสฺสิดิ

ทีโฆ จทฺธา สุกฺกุโม

พราหมโณ ว ตเรติ โน

ปพฺพตานิ วณานิ จ

สุปฺปิตฺตเต จ อาปเก

ติณมา ลดา จ โอสโถย
 อมัม อาโรคุย์ วชชาถ
 วชชนตุ โภณโต อมมณจ
 สเจ อนุปปติคฺคามา
 อย์ เอกปที เอติ
 คเมว อนุปปตฺเตยฺยาสิ
 อโห วต เร ชฎินิ
 สุณฺณํ ทิสฺวาน อสุสมํ
 อติเวลํ นุน อมฺมาย
 ยา โน พนฺธุเร น ชานาติ
 อจฺจุยิเกน สุทฺเทน
 อปชฺช อมัม ปสฺสเม
 ทชฺชา อมฺมา พุราหฺมณสฺส
 ตทายํ อาสิโต ฉาโต
 สุณฺมา จ วต โน ปาทา
 อิติ คคฺคฺท วิลปํ สุ

ปพฺพคานํ วนานิ จ
 อย์ โน เนติ พุราหฺมโณ
 มทฺที อสุมากมาตฺร-
 จิปปิ อนุปปตฺเตยฺย โน
 อุขุํ กจฺจุตติ อสุสมํ
 อปี ปสฺสเสสิ โน ลหุํ
 วนมฺลผลาหาริยา
 คณฺเฑ ทุกฺขํ ภวิสฺสติ
 อุณฺณลทฺธํ อนุปปกํ
 พุราหฺมณฺเณ ธเนสินา
 โย โน กาโวว สุมฺภติ
 สายํ อุณฺณโต อาคคํ
 ผลํ ชุทฺเทน มิสฺสํ
 น พาพฺหํ ตฺรยฺเยยฺย โน
 พาพฺหํ ตฺรติ พุราหฺมโณ
 กุมารํ มาคฺคิทฺธิโนติ

โส โพรธสตฺโต ส่วนสมเด็จพระบรมโพรธสัตรี ครัสได้ทรงฟังพระสุรเสียงแก้วกัณหา
 เสียวพระสกลกายาเย็นระย้อย เสริสลดระทดท้อพระหฤทัยเธอถอยหลัง พระนาสิกอีกด้วย
 อัสสาสปีสสาส น้ำพระเนตรเธอไหลหยาดหยดเป็นสายเลือด ไม่เว้นวายหายเหือดซึ่งโสกา จึง
 เอาพระปัญญาวิญญ์เข้ามาข่มโสก ว่าบุตรวิโยคทั้งนี้บังเกิดมีเพราะความรัก จำจะเอาอุเบกขา
 เข้ามาประหารหักให้เสื่อมหาย ท้าวเธอกลับสุขเกษมเปรมสบายพระกายก็ใสสด ดังพระจันทร์
 ทรงกลด นั้นแล

คิริทวาริ อสมฺปคฺคา เมื่อพราหมณ์ชุกชราพาสองครุณล้าพาพงศ์ เกือบจะออก
 ประตูดงพระหิมเวศ ควรจะสงสารเอ๋ยด้วยนางกัณหากุมารศเธอทรงพระกันแสง จนสุดสิ้น
 กำลังแรงระทวยอ่อน เจ้าก็สะอึกสะอื้นอ้อนวอนพระพี่ยา ว่าข้าแต่พระเชษฐาชาติของน้องเอ๋ย
 น้องนี้หิวอ่อนด้วยอดคนมวิงเวียนเจียนจะล้มเสียจริงแล้ว พระชาติจึงปลอบแก้วกัณหา ว่ากัณหาเอ๋ย
 อุดส่าห์เดินเถิดนะแม่ อย่าระย้อยท้อแท้ทางนี้ก็ยังไกล ใครจะช่วยเราได้ไม่มีเลย เจ้าเพื่อนยาก
 ของพี่เอ๋ย มาตราว่าพระน้องเจ้าจะวอดวาย ตัวพี่นี้จะขอตายไปตามเจ้า จะอยู่ไปใยเล่า
 ให้ทนทุกข์ทรมาน ควรจะสงสารเอ๋ยด้วยสองกุมารพร่ำปรึกษากัน ว่าเราจะอภิวันทนน์ให้ไว้แก่
 เทเวศ สั่งให้ช่วยบอกเหตุพลึงพระมารดา ว่าพลางทางก็แอบพระอังกา ชบพระเสียรถวาย
 ต่างประทีปรูปเทียนปทุมชาติ พระพี่น้องก็ร้องประกาศด้วยวาจาว่า โภณโต เทวสงฆาโย

ข้าแต่เทพดาเจ้าทั้งหลายเอ๋ย อันศักดิ์สิทธิ์สถิตที่เรือหน้ำดาววัลย์ อันทรงทิพยกรรมและ
 ทิพยเนตร ได้โปรดเกศเกล้ากระหม่อมฉันด้วยช่วยบอกพระมารดา ว่ายังมีพราหมณ์ชราบุรุษไทย
 พาลูกทั้งสองโสดมาทางนี้ ชื่อว่ากัณหาขาลีได้ส่งความ ให้พระมารดาเร่งติดตามมาให้จงได้
 โดยมรรคาลัยไพร่พระหง ตรงตลอดทอดเดียวกระทั่งถึงประตูป่า แต่พอลูกได้เห็นหน้าฝ่า
 พระบาท โอโฮ วด เร ชฎินี โอพระชนนีศรีศุภมาตุของลูกเอ๋ย เวลาป่านจะนั่นแล้วมิตาม
 มา เออ ก็เกือบจะพ้นประตูป่าไปเสียยังแล้ว ที่ไหนเลยจะได้เห็นหน้าพระลูกแก้วทั้งสองรา มา
 ดุจทิฐิโน โอสงสารเอ๋ยด้วยสองครุณทรมาสวาท เมื่อนิราศร้างห่างพระมารดา พราหมณ์ชรา
 ตะแคงพระน่อง เทพเจ้าก็ร้องหวาดไม่เว้นองค์ ครั้นพราหมณ์ตะแคงพระฟ้ลง เจ้าก็ร้องกรีด ๆ
 เทพเจ้าก็ร้องหวีดขึ้นพร้อมกันเสียงสนั่นทุกออกสัคว์ วาญวิเวกพัดมาเฉื่อยฉิว ใบพุดกษา
 ปลิวร่วงระรุมเย็นทุกเส้นหญ้า พอโพล้เพล้พลบค่ำอำสนธยเสศ พราหมณ์ก็พาสองครุณเขาวเรศ
 ลับล่องประตูป่า อิติ เมาะ อิมินา ปกาเรน โดยปการะดังแสดงมา ฉะนี้แล

กุมารปทุพ นิภูจิต

ประดับด้วยพระกาลา ๑๐๑ พระกาลา

กิจกรรม

๑. ทบทวนเนื้อเรื่อง

- ๑) ชูชกเดินทางไปเฝ้าพระเวสสันดรด้วยความมุ่งหมายอย่างไร
- ๒) เหตุใดชูชกจึงรอให้พระมัทรีเสด็จไปหาผลไม้เสียก่อน แล้วจึงเข้าไปเฝ้าพระเวสสันดร
- ๓) ความฝันของพระมัทรีเทียบกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแก่พระองค์ในภายหลังได้อย่างไร
- ๔) พระเวสสันดรคร่ำว่าอย่างไร เพื่อทำนายความฝันให้แก่พระมัทรี
- ๕) ก่อนพระมัทรีจะเสด็จไปหาผลไม้ ได้ทรงปฏิบัติอย่างไรบ้าง ในวันที่ชูชกมาขอสองกุมารนั้น
- ๖) เมื่อพระเวสสันดรทอดพระเนตรเห็นชูชกเดินมาที่อาศรม พระองค์ทรงปฏิบัติอย่างไร เพราะเหตุไร
- ๗) เมื่อสองกุมารทราบว่พระบิดาจะยกคนให้เป็นทานแก่ชูชก สองกุมารทำอย่างไร
- ๘) พระเวสสันดรทรงใช้วิธีใดจึงทำให้สองกุมารออกมาจากที่ซ่อนได้
- ๙) หลังจากที่ชูชกได้รับพระราชทานสองกุมารแล้ว ได้ทำอย่างไรต่อสองกุมาร
- ๑๐) พระเวสสันดรทรงรู้สึกอย่างไรบ้าง ต่อการกระทำเช่นนั้นของชูชก
- ๑๑) กัณท์นี้จบลงอย่างไร

๒. แบ่งกลุ่มทำงาน

นักเรียนแบ่งเป็น ๖ กลุ่ม แต่ละกลุ่มทำงานแตกต่างกันตามหัวข้อต่อไปนี้ แล้วรายงานในชั้น

- หัวข้อที่ ๑ ศึกษาเรื่องสำนวนเปรียบเทียบในกัณท์กุมาร โดยรวบรวมข้อความที่ใช้สำนวนเปรียบเทียบ และตีความว่ามีความหมายอย่างไร
- หัวข้อที่ ๒ ศึกษาวิธีใช้คำกริยา และ คำวิเศษณ์ (ทั้งคำและกลุ่มคำ) ที่ใช้ในการพรรณนาข้อความให้นักเห็นภาพ เช่น ภาพในความฝันของพระมัทรี แม่น้ำทั้งห้า บรรยากาศในป่า ฯลฯ โดยรวบรวมคำและกลุ่มคำมาเขียนให้ดู ชี้ให้เห็นว่าการใช้คำนั้นมีประสิทธิผลอย่างไร
- หัวข้อที่ ๓ เขียนบันทึกย่อโดยสมมติตนเป็นพระชาติ เล่าเรื่องราวตั้งแต่เห็นชูชกเข้ามาเฝ้าพระเวสสันดรจนกระทั่งถูกชูชกฉุดลากตัวไป
- หัวข้อที่ ๔ รวบรวมคำประพันธ์ที่ทำให้เกิดความสะเทือนอารมณ์จากเรื่องอย่างน้อย ๔ ตอน และชี้ให้เห็นว่าทำให้สะเทือนอารมณ์ในด้านใด

หัวข้อที่ ๕ บอกลักษณะนิสัยของพระเวสสันดร พระมัทรี ชูชก กัณหา ชาลี โดยยกเหตุการณ์ในกัณฑ์ที่เรียน

หัวข้อที่ ๖ หยิบยกคุณธรรมที่แทรกอยู่ในเรื่องมาชี้แจงอย่างน้อย ๓ ข้อ เช่น ความกตัญญู ความเสียสละ ความอดทน ฯลฯ ชี้ให้เห็นชัดว่า พฤติกรรมของบุคคลใดแสดงถึงคุณธรรมนั้น ๆ ในเหตุการณ์ตอนใด

๓. กิจกรรมเสริม

- ๑) ให้นักเรียนหาโอกาสไปชมภาพจิตรกรรมฝาผนังในโบสถ์ตามวัดที่มีภาพเรื่องมหาเวสสันดรชาดก
- ๒) ในโอกาสที่มีเทศน์มหาชาติตามวัด ทางโรงเรียนอาจจัดให้นักเรียนไปฟัง และทำรายงานมาเสนอในชั้น

พระราชวรวงศ์เชอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์
พระนามแฝง น.ม.ส.

นิทานเวตาล

นำเรื่อง

นิทานเวตาลที่นำมาให้เรียนในหนังสือเล่มนี้ เป็นนิทานเรื่องที่ ๖ จากวรรณคดีสันสกฤต ชื่อ *เวตาลปัญญาวิสถิติ* แปลว่า นิทาน ๒๕ เรื่องของเวตาล น.ม.ส. ทรงนำมาเรียบเรียงเป็นภาษาไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ วรรณกรรมที่มีรูปแบบอย่างนิทานเวตาลคือนิทานชุด มีผู้เล่าต่อ ๆ กันไปหลายเรื่อง เป็นรูปแบบซึ่งเป็นที่นิยมมากในชาติที่มีความเจริญในสมัยโบราณ ในวรรณคดีสันสกฤตมีอยู่หลายเรื่อง และวรรณคดีโบราณของยุโรปก็มีหลายเรื่อง และที่รู้จักกันแพร่หลายคือ *อาหรับราตรี*

นิทานเวตาลนี้มีโครงเรื่องคือ พระวิกรมาทิพย์ ผู้ซึ่งเป็นกษัตริย์มีปัญญาและอำนาจ เมื่อ ๒,๐๐๐ กว่าปีมาแล้ว มีเหตุให้ต้องสัญญากับโยคีคนหนึ่งว่า จะไปนำเอาตัวเวตาลจากป่าช้าแห่งหนึ่งมาให้ เวตาลเป็นอมมนุษย์ชนิดหนึ่ง ในเรื่องกล่าวว่าเป็นศพ แต่เป็นศพที่พูดได้ ผู้ที่ไปเอาตัวเวตาลมานั้นจะต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขอันหนึ่ง มิฉะนั้นเวตาลก็จะลอยหลุดจากผู้ที่จับมานั้น กลับไปแขวนอยู่ที่ต้นอโศกซึ่งเป็นที่อาศัยของเวตาล

ตัวเวตาลมีลักษณะตามที่กล่าวในเรื่องดังนี้

“ศพนั้นลืมน้ำตาล ภูคาสีเขียวเรือง ๆ ผมหินน้ำตาล หน้าสีน้ำตาล ตัวผอม เห็นซี่โครงเป็นซี่ ๆ ห้อยหัวลงมาทำนองคางคาว แต่เป็นคางคาวตัวใหญ่ที่สุด เมื่อจับถูกตัวก็เย็นชืดเหนียว ๆ เหมือนงู ปรากฏเหมือนหนึ่งว่าไม่มีชีวิต แต่หางซึ่งเป็นเหมือนหางแพะนั้นกระดิกได้”

คนในสมัยโบราณมีความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจนอกเหนือธรรมชาติอยู่ทั่วไป จึงเป็นธรรมดาที่วรรณคดีโบราณย่อมจะมีพฤติกรรมนอกเหนือธรรมชาติ ตัวในเรื่องอาจจะเป็นอมมนุษย์ที่มีคุณธรรมหรืออิทธิฤทธิ์สูงกว่ามนุษย์ คือเป็นเทพชนิดต่าง ๆ หรือเป็นอมมนุษย์ที่มีฤทธิ์มากกว่ามนุษย์ แต่มีคุณธรรมต่ำกว่ามนุษย์ก็เป็นได้ แต่ในวรรณคดีโบราณเรามักจะสรุปได้ว่า อมมนุษย์ที่มีคุณธรรมดำนั้นถึงจะมีฤทธิ์เดชอย่างไรก็จะพ่ายแพ้มนุษย์ที่มีคุณธรรมสูง โดยเฉพาะมนุษย์ที่มีความกล้าหาญ ในขณะที่ตัวนิทานวรรณคดีโบราณจะแสดงให้เห็นว่า มนุษย์ที่มีคุณธรรมสูงนั้น ก็มักจะมีกิเลสบางอย่างซึ่งทำให้คนต้องตกอยู่ในที่ลำบาก มีปัญหาที่ต้องขบคิดจนกว่าจะเอาชนะกิเลสนั้นได้ จึงจะมีชัยชนะต่ออมมนุษย์ที่มีคุณธรรมต่ำกว่าคน

นิทานเวตาลแสดงให้เห็นว่า พระวิกรมาทิพย์เป็นกษัตริย์ที่มีคุณธรรมสูง แต่ก็ยังมีกิเลสซึ่งทำให้ต้องตกอยู่ในที่ลำบาก เกือบจะเอาชนะเวตาลไม่ได้ จนถึงนิทานเรื่องสุดท้าย พระวิกรมาทิพย์จึงเอาชนะตนเองและชนะเวตาลได้ เงื่อนไขของการจับเอาเวตาลนั้นมีอยู่ว่า พระวิกรมาทิพย์จะต้องฝ่าอันตรายเข้าไปในป่าช้าซึ่งมีต้นอโศกและเวตาลเป็นศพแขวนอยู่ที่กิ่งอโศกในป่าช้านั้น ปลดเอาเวตาลใส่ย่ามพาเอาเวตาลออกมาจากป่าช้า ระหว่างที่เวตาลอยู่ในย่าม พระวิกรมาทิพย์จะต้องไม่ตรัสอะไร

เลย หากตรัสขึ้น เวตาลก็จะเกิดฤทธิ์ลอยหลุดจากข่ามไปแขวนอยู่กับต้นโอศกตามเดิม

เวตาลพยายามยั่วให้พระวิกรมมัททีย์ตรัส จึงเล่านิทานที่มีปัญหาชวนคิด แล้วกล่าวคำยั่วให้พระวิกรมมัททีย์แก้ปัญหา พระวิกรมมัททีย์ก็อดไม่ได้ ตรัสแก้ปัญหาคือว่าเวตาลยั่วให้ตรัส เวตาลก็ลอยหลุดออกไปยังต้นโอศกได้ จนกระทั่งเวตาลเล่านิทานเรื่องที่ ๒๕ พระวิกรมมัททีย์จึงได้สติ เอาชนะพระองค์เองได้ ไม่ตรัสตอบเวตาล จึงได้ตัวเวตาลมาให้แก่โยคีตามสัญญา

ความรู้เพื่อช่วยในการอ่าน

นิทานเวตาลเป็นวรรณคดีที่มีศิลปะแบบเขียนแบบโบราณ เช่น การให้เวตาลเล่านิทานยั่วให้พระวิกรมมัททีย์ตรัส แสดงถึงความรู้ของผู้แต่งเชิงจิตวิทยาที่น้อยคนจะคิดไปถึง ตามธรรมชาติของคนฉลาดมักจะทนฟังจนออกความเห็นแสดงความโง่เขลาไม่ได้ โดยเฉพาะคำพูดที่ดูหมิ่นพวกพ้องของตน เวตาลได้ใช้วิธีแสดงความเห็นที่โง่เขลาในทรรณะของพระวิกรมมัททีย์ และได้กล่าวดูหมิ่นวรรณกะษัตริย์ พระวิกรมมัททีย์ก็อดโต้เถียงไม่ได้ แต่การที่ผู้แต่งให้เวตาลเล่านิทานไปจนถึง ๒๕ เรื่อง เป็นกลวิธีของวรรณกรรมในสมัยนั้น ผู้แต่งคงจะไม่ได้คาดหมายให้ผู้อ่าน (หรือผู้ฟังในกรณีที่ใช้การเล่าแทนที่จะมีหนังสืออ่าน) เชื่อตามนั้น

ความรู้ที่เราคนไทยจะได้จากนิทานเวตาลก็คือ ความนิยมในการประพฤติปฏิบัติของคนอินเดีย ผู้แต่งเดิมแสดงให้เห็นว่า ในสมัยพระวิกรมมัททีย์ คนอินเดียนิยมประพฤติอย่างไรในโอกาสต่าง ๆ เมื่อ น.ม.ส. แปลนิทานเวตาลออกเป็นภาษาไทย คนอินเดียที่ยังนิยมพฤติกรรมที่ปรากฏในนิทานนี้ ก็ยังมีอยู่มากและ น.ม.ส. คงจะตั้งพระทัยแสดงให้คนไทยทราบ แม้จนกระทั่งปัจจุบันนี้ ความนิยมเช่นเดียวกันนี้ก็ยังไม่หมดไปจากอินเดีย นอกจากนั้นเราอาจสังเกตเอาเองได้ว่า มีข้อความใดที่เราอาจนำมาขบคิดและใช้เป็นประโยชน์ ข้อความใดเราไม่ยอมรับนับถือ เห็นว่าผิดไปจากความเชื่อถือของเราในปัจจุบัน

นิทานเวตาล

น.ม.ส.

เหนือฝั่งอันงามแห่งแม่น้ำยมนา มีกรุงชื่อธรรมสถล ในกรุงธรรมสถลมีพราหมณ์คนหนึ่ง ชื่อเกสวะ พราหมณ์เกสวะเป็นคนมีบุญ ปกติเป็นผู้ที่ทำบะแลบูชายัญญ ฌ ผึ่งแม่น้ำ เทวรูปที่ใช้ในการบูชาก็ปั้นเองด้วยดินเหนียว หาที่บูชาจากผู้ที่ทำขายไม่ พราหมณ์ผู้นี้เป็นผู้มีความรู้เมื่ออายุมาก เมื่อยังเด็กเป็นผู้ที่ไม่มีเพื่อนในทางเล่าเรียน ใช้เวลาเมื่อยังเป็นหนุ่มในการบูชาเทพแลนางรดี มิใคร่สร้างคามมัวเมาในกาม เป็นเหตุให้บิดามารดามีเรื่องร้อนใจบ่อย ๆ

วันหนึ่งเกสวะกระทำผิด ให้เป็นเครื่องชุ่นเกื่องในบิดามารดาเป็นข้อใหญ่ บิดามารดาจึงตีเตือนกล่าวแสดงโทษแห่งความประพฤติของบุตรอย่างรุนแรง เกสวะแค้นใจก็หลบหนีออกจากหมู่บ้านของตนไปจนเข้าละแวกอื่น พบต้นไม้ใหญ่ ก็ขึ้นไปซ่อนตัวอยู่บนต้นไม้ แลได้ต้นไม้นั้นมีเทวรูปปัญจानน คือรูปพระอิศวร ๕ พักตร์ คนทั้งหลายในละแวกนั้นนับถือว่าศักดิ์สิทธิ์ยิ่งนัก เทวรูปนั้นมีผู้เฝ้าระวังรักษาเพื่อการหากินของเขา แต่เวลานั้นผจญผู้เฝ้าไม่อยู่ เกสวะอยู่บนต้นไม้ เห็นเทวรูปตั้งอยู่ข้างล่าง ก็เกิดความคิดลามกจึงถ่ายปัสสาวะรดลงมาบนเทวรูป แล้วลงจากต้นไม้ ผลักเทวรูปปลั่งตกลงในสระซึ่งอยู่ข้างนั้น

รุ่งเช้าผู้เฝ้าเทวรูปไปถึงที่ใต้ต้นไม้ ไม่พบเทวรูป ซึ่งเคยเป็นเครื่องหากินของตน ก็เดือดร้อนตีโทษตีพายกลับไปบ้าน แลประกาศให้ฝูงชนทราบ ไม่เข้าชาวบ้านก็ออกเกรียวกราวช่วยกันตามหาเทวรูปที่หาย แลโจษจันแซ่ไปในหมู่บ้าน ในขณะนั้นบิดามารดาของเกสวะเที่ยวตามหาบุตรที่หลบหายไป ครั้นไปตามหาคนหนุ่มซึ่งมีลักษณะอย่างนั้น ๆ ก็มีคนหนึ่งกล่าวว่า จำได้ว่าเมื่อวันก่อนมีคนหนุ่มเช่นที่ว่าไปนั่งอยู่บนต้นไม้ อันเป็นที่สำนักของเทวรูปปัญจानน รุ่งขึ้นก็ทราบกันว่าเทวรูปหายไปแล้ว

ต่อมาไม่นานเกสวะกลับเข้ามาในหมู่บ้าน ชาวบ้านทั้งหลายพากันชี้เป็นนิ้วเดียวกันว่าคนนี้จะเป็นผู้ขโมยเทวรูป เกสวะเห็นจะปฏิเสธไม่ไหวก็รับเป็นสัตย์ แลชี้ให้ค้นในสระซึ่งทิ้งเทวรูปลงไว้ ทั้งบอกคนเหล่านั้นว่าได้ถ่ายปัสสาวะรดเสียแล้ว คนทั้งหลายได้ฟังดังนั้นก็กล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่าเกสวะทำบาปมีโทษใหญ่หลวง มนุษย์ไม่จำต้องลงโทษ เพราะพระปัญจानนคงจะลงโทษถึงสิ้นชีวิตในทันทีไม่ต้องสงสัยเลย เกสวะได้ทราบว่าเป็นเจ้าจะลงโทษถึงดังนั้น ก็ตกใจกลัวเป็นกำลัง กลับเป็นคนว่าง่าย สอนง่าย เชื่อถ้อยฟังคำบิดามารดาดังแต่นั้นมา แลพากเพียรเรียนรูจนได้ชื่อว่าเป็นผู้มีวิชายิ่งยวดในชนบท มีคำกล่าวว่า ชะรอยจะเป็นเพราะเกสวะกลับตัวได้ในทันทีที่พระปัญจानนจึงไม่ประหารชีวิตเพราะกรรมที่กระทำบนต้นไม้ครั้งนั้น

ตั้งแต่เกสวะกลับตัวได้แล้ว ก็จำเริญในวิชาสามารถทุกประการ จนมีเห้ายาเรือนเป็นหลัก
แหล่ง ภายหลังมีบุตรชื่อ มธุมาลดี เป็นหญิงที่งามนัก มีคำถามว่าเทวดาได้สิ่งใดมาจากไหน จึงบัน
หน้าคนได้งามถึงเท่านี้ ได้แบ่งเอาภาคอันงามที่สุดในพระจันทร์มาหรือ จึงทำให้มีรอยแห่อง ซึ่งคนอาจ
เห็นได้ในดวงเดือน นางมธุมาลดีเหมือนนีโลตบิล ซึ่งบานเต็มที่ มีแขนเหมือนก้านบัว มีผมหยาวห้อย
เหมือนความมิดแห่งกลางคืน

ครั้นนางงามผู้มีอายุสมควรวิวาหะ มารดาบิดาแลพี่ชายก็ช่วยกันเป็นทุกข์ด้วยการหาผู้
เพราะปราชญ์ยอมกล่าวไว้ว่า

“ลูกหญิงซึ่งอายุควรมีคู่ไม่มีคู่ ย่อมเป็นเช่นก้อนอุบาทว์ห้อยอยู่เหนือหลังคาเรือน”
แล “พระราชา ๑ หญิง ๑ ไม่เลื้อย ๑ ย่อมรักผู้แลสิ่งที่อยู่ใกล้”

แล “ใครบ้างไม่เคยได้ทุกข์เพราะหญิง เหตุว่าหญิงนั้นผู้ใดจะบังคับให้อยู่ในถ้อยในคำก็
บังคับไม่ได้ แม้จะบังคับด้วยใจของที่ชอบใจ หรือบังคับด้วยความกรุณา หรือบังคับด้วยปฏิบัติดีต่อ
หรือบังคับด้วยรับทำการให้อย่างดีที่สุด หรือบังคับด้วยนิยัตินิยม หรือบังคับด้วยการลงโทษก็บังคับ
ไม่ได้ทั้งนั้น เพราะหญิงไม่รู้จักผิดแลชอบ”

วันหนึ่งพราหมณ์เกสวะไปจากบ้านเพื่อช่วยในการแต่งงาน บุตรของพราหมณ์ไปบ้าน
อุปัชฌาย์เพื่อการศึกษา แลในระหว่างที่บิดาแลบุตรไม่อยู่บ้านนั้น มีชายคนหนึ่งมาที่บ้านพราหมณ์
นางพราหมณ์ภริยาเกสวะเข้าใจว่าชายคนนั้นจะมีคุณดี เพราะเหตุมีรูปร่าง งาม จึงบอกยกลูกสาวให้
ฝ่ายพราหมณ์เกสวะนั้น ไปพบพราหมณ์หนุ่มคนหนึ่งเป็นที่ชอบใจ ก็บอกยกลูกสาวให้ แลส่วน
บุตรชายนั้นไปพบชายเพื่อนเรียนคนหนึ่งที่บ้านอุปัชฌาย์ก็ยกน้องสาวให้เหมือนกัน

ต่อนั้นมาบิดาแลบุตร ก็พาชายหนุ่มคนละคนมาบ้านตน ครั้นถึงบ้านพบชายหนุ่มอีกคนหนึ่ง
ที่นางพราหมณ์ยกลูกสาวให้ ชายหนุ่มทั้ง ๓ คนนั้นเสมอกันในวิชา ในคุณความดี ในรูป แลใน
อายุ จึงเกิดปัญหาขงยากขึ้นในทันที ชายทั้งสามต่างร้องทุกข์ คนหนึ่งว่ามาถึงเรือนก่อน คนหนึ่งว่า
บิดานางเป็นผู้ยกให้ แลบิดาย่อมเป็นใหญ่ในครอบครัว อีกคนหนึ่งร้องทุกข์ว่ากระไรไม่มีใครจำได้
ปรากฏแต่ตัวเป็นคนที่ดีควรได้นางเท่านั้น คนทั้งสามร้องขอความเป็นธรรม แลความเป็นธรรมตาม
ความเห็นของชายหนุ่มคนหนึ่ง ๆ ก็คือให้นางแก่ตัว จึงเป็นอันกล่าวได้ว่า ธรรมะในเวลานั้นแยกได้
เป็นสามแพ่ง เพราะชายหนุ่มสามคน

ฝ่ายพราหมณ์เกสวะผู้บิดา ครั้นเกิดเหตุเช่นนี้ ก็รำพึงว่า “เจ้าสาวคนเดียวเจ้าหนุ่มสามคน
เช่นนี้จะทำอย่างไรหนอ จะยกให้คนไหน จะไม่ยกให้สองคน ๆ ไหน จึงจะถูกต้องตามธรรมเนียม
เราผู้บิดามารดาแลพี่ชายก็ให้คำตกลงแก่เขาทั้งสามแล้วคนละหน เหตุเกิดประหลาดเผอิญเป็นไปเช่นนี้
จะทำอย่างไรดี”

พราหมณ์เกสวะอ้างอิงอยู่ช้านาน ไม่ตกลงใจว่ากระไร หรือกับภริยาแลบุตรก็ไม่ได้
ประโยชน์ เพราะคนทั้ง ๒ ก็ไม่รู้จะว่ากระไรเหมือนกัน ส่วนชายหนุ่มทั้ง ๓ คนนั้น เมื่อบิดานาง

ยังไม่ได้ตัดสินใจอะไร ก็พากันนั่งดูเดือนเพ็ญคือหน้าแห่งนาง จนไม่กะพริบตา ดูประหนึ่งจะประพติตัวเป็นนกจิ้งจอก ซึ่งกล่าวกันว่ากินแสงจันทร์เป็นอาหาร

พราหมณ์เกศวะดริกครองอยู่ช้านาน นึกว่าเห็นช่องที่พอจะแก้ปัญหาได้ จึงกล่าวแก่ชายทั้งสามว่า จะต้องตัดสินใจด้วยวิธีให้สำแดงความรู้ประชันกัน ใครยกเอาภานิตซึ่งกวีผู้มีเกียรติแต่งไว้แต่โบราณ มากล่าวให้ดีกว่าคนอื่น คนนั้นจะได้รางวัลคือลูกสาวพราหมณ์

ชายหนุ่มคนที่ ๑ ได้ยินดังนั้น ก็กล่าวภานิตของกวีโบราณโดยที่มีดริกครองว่า

๑ ชายหาญเห็นได้เมื่อ	สงคราม นั้นเนอ
ความซื่อสัตย์นาคาม	สงหนี่
เห็นมิตรคิดเห็นความ	จริงเมื่อ ทุกข์แล
เมียดัดยัชชชช	เมื่อใช้ไรสิน ฯ

ชายหนุ่มคนที่ ๒ ยกภานิตขึ้นกล่าวว่า

หญิงใด (๑) อยู่ในเหย้าแห่งพ่อก็จริงอยู่แท้ แต่มีฟังบังคับ (๒) มิกำชับใจตัว
มัวแต่เที่ยววิ่งเร่ชิงสนุกทุกเบื้อง (๓) ปลดเปลื้องผ้าคลุมหน้าต่อหน้าชาย (๔) หลับราวตายแล้ว
มิวายง่วง (๕) ดื่มเหล้าล่องลำคอ (๖) พอใจอยู่หากจากสามี สตรีนั้นปราศจากกรรมนำจิตชอบ
ประกอบด้วยใจบาปหยาบยิ่ง จริงแล ฯ

ชายหนุ่มคนที่ ๓ กล่าวว่า

๑ ใครจะไว้ใจอะไรตามใจเกิด	แต่อย่าเกิดไว้ในสิ่งห้า
หนึ่งอย่าไว้ใจทะเลทุกเวลา	สองสัตว์เขี้ยวเล็บงายาวใจ
สามผู้ถืออาวุธสุดจกร้าย	สี่ผู้หญิงทั้งหลายอย่ากราบไถ่
ห้าหากษัตริย์ทรงฉัตรชัย	ถ้าแม่นใครประมาทอาจตายเอย

พราหมณ์เกศวะได้ฟังชายหนุ่มทั้งสามท่องภานิต ซึ่งกล่าวว่าเป็นของโบราณ ก็จับใจแกทั้งหมด ไม่รู้ว่าชอบภานิตไหนมากกว่าอีกสองภานิต ก็ทำให้อึ้งไปอีก คราวนี้ไม่ใช่ดริกครองว่า
ควรยกลูกสาวให้ชายคนไหน ดริกครองว่าควรยกให้ภานิตบทไหน เป็นเรื่องนี่ถึงคำพูด ไม่ใช่ถึงถึง
คน จึงลงเลไปอีกทางหนึ่ง

ขณะนั้นมีหญิงสาวหนึ่ง มาตัดปัญหาที่มีในใจพราหมณ์เกศวะ พราหมณ์ยังดริกครองรวนเร
ในใจ พอรู้เลื้อยเข้ามาใกล้ลูกสาวตาย คนทั้งหกก็ร้องให้ดีโหยดีพวยเพราะทุกข์สามัญ ครั้นได้สติก็วิ่ง
ตามหอมแลแม่มด รวมทั้งคนฉลาดทั้งปวง ที่ประกาศตัวว่าเรียกพิษงูออกจากกายผู้ถูกกัดได้
คนเหล่านั้นเมื่อได้มาเห็นศพนางมรุมตติแล้ว ต่างคนก็สั่นศีรษะ คนหนึ่งกล่าวว่า คนที่ถูกงูกัด
ขึ้น ๕ คำ ๖ คำ ๗ คำ ๘ คำ ๙ คำ แล ๑๔ คำนั้นไม่มีรอด อีกคนหนึ่งกล่าวว่า คนที่ถูกงูกัดวันเสาร์แล
วันอังคารต้องตายเสมอ คนที่ ๓ กล่าวว่า คนที่ถูกงูกัดจะตายหรือไม่ ก็แล้วแต่ว่าพระจันทร์สถิต

ราศีไหนดในเวลาที่ถูกมัด คนที่ ๔ กล่าวว่า ผู้ใดถูกมัดที่ตา หู ลิ้น จมูก ริมฝีปากล่าง แก้ม คอ แลท้อง คนนั้นต้องตาย คนที่ ๕ กล่าวว่า แม้พระพรหมก็ไม่อาจแก้แค้นให้คืนชีวิตได้

ครั้นหมอทั้งหลายกลับไปหมดแล้ว พราหมณ์เกศวะก็จัดการเผาศพลูกสาว แล้วก็กลับบ้าน ฝ่ายชายหนุ่มสามคนจึงกล่าวแก่กันว่า “เราทั้ง ๓ คนห้าวอกอันเดียวกัน ได้ทุกข์อย่างเดียวกัน เกิดเพราะเหตุอันเดียวกัน เราต้องไปเที่ยวหาความสุขที่อื่น แลในการหาความสุข ไม่มีทางใดดีกว่าทางที่พระอินทร์ผู้เป็นเจ้าแห่งสวรรค์กล่าวไว้ คือ

๖๖ ชายใดไม่เที่ยวเที่ยวไป	ทุกแคว้นแดนไพรี
มิอาจประสบพบสุข	
๖๗ ชายใดอยู่เหย้าเนาทุกข์	ไม่ค้นชนชุก
ก็ชื่อว่าชั่วมัวเมา	
๖๘ จงจรเที่ยว	เที่ยวบทไป
พงพนไพรี	ไสละลำเนา
๖๙ คั่นบทเดิน	เพลินจิตรา
แบ่งทุกข์เบา	เขาวะไว ฯ
๗๐ ชายหาญชาญเชี่ยวชาญไพรี	สองขาพาไป
ปมัวบ่เมาเขลาขลาด	
๗๑ ขาเขาคือกิ่งพฤษภชาติ	ช่อชูดุคาช
และดกด้วยดอกออกกระดะ	
๗๒ ไปเข้าเป็นผลปนกละ	โคโตโอชะ
รสาภิรสมคมวล	
๗๓ โทษหลายกลายแก้แปรปรวน	เจือจุนคุณการ
เพราะเหตุที่เที่ยวเที่ยวเดิน	
๗๔ จงจรเที่ยว	เที่ยวบทไป
พงพนไพรี	ไสละดำเนิน
๗๕ คุ่มบทคว้น	ชวนจิตเพลิน
โคปมิเกิน	เชิญบทจร
๗๖ เชิญคำนึงซึ่งพระทินกร	ฤาถลับฐานอน
ธเดินและคั่นบนสวรรค์	
๗๗ เธอมีความสุขทุกวัน	หมั่นถป้แสนกลับ
บ่อ่อนบ่เปลี่ยนเปลี่ยของค์	
๗๘ จงจรเที่ยว	เที่ยวบทไป
คั่งจิตใน	ไพรีพทง

๑ คูทินกร
แสนสุขทรง

จรจิรวง
ทุกขปม

ชายหนุ่มทั้งสามตกลงใจว่า จะออกเที่ยวคันคัมไปตามบุญตามกรรมดังนี้แล้ว ชายคนที่ ๑ ก็เก็บกระดุกแห่งนางรวมเข้าเป็นห่อขึ้นห้อยป่า แล้วประพาดตัวเป็นไวเสกิก ถือศีลวันบาปใหญ่ ทั้ง ๘ อย่าง คือกินกลางคืน ๑ ฆ่าชีวิต ๑ กินผลไม้เกิดบนต้นไม้ซึ่งมียาง หรือกินผักทองหรือหน่อไม้ไผ่ ๑ กินน้ำผึ้งหรือเนื้อสัตว์ ๑ ถักทรัพย์ของผู้อื่น ๑ ข่มขืนหญิงมีสามี ๑ กินดอกไม้หรือเนยเหลวหรือเนยแข็ง ๑ บุกาเทวดาในศาสนาอื่น ๑ ส่วนการปฏิบัติด้วยดี ชายผู้เป็นไวเสกิกยอมตั้งใจมั่นว่าการไม่ทำร้ายคนแลสัตว์อื่น เป็นทางเว้นที่ชอบ แม้ผู้ทำความผิดก็ไม่ควรเอาชีวิต อนึ่งศีลทั้ง ๕ คือไม่กล่าวเท็จ ไม่กินเนื้อสัตว์ ไม่ขโมย ไม่ดื่มน้ำเมา ไม่มีภริยานั้นต้องถือมั่นเป็นนิตยทรัพย์ทั้งหลายจะมีไม่ได้ เว้นแต่ผ้าพันกาย ผ้าเช็ดปาก ภาชนะสำหรับรับประทาน คือ อาหารแลเสื่อสำหรับกวาดดิน ด้วยเกรงจะเหยียบสัตว์มีชีวิตเท่านั้น อนึ่งอาจารย์ไวเสกิกยอมสอนให้ศิษย์ไม่ไว้วางใจทางที่นอกหลักทฤษฎีของตน ให้กลัวความทุกข์ในภพหน้า ให้รับประทานจากผู้อื่นไม่เกินที่จะพอเป็นอาหารชั่ววันเดียว ไม่ให้กินอาหารที่เกี่ยวกับชีวิตสัตว์ แลให้ทำคุณต่อคนทั้งหลาย

ชายหนุ่มคนที่ ๑ เมื่อเป็นไวเสกิกแล้วจะนี้ ก็เพียรจะลืมนามรักที่เคยมี เพียรจะลืมนางที่หนีตาบ กล่าวแก่ตัวเองว่า “ที่เราได้เคยนึกว่าหญิงอาจให้ความสุขได้นั้น ไม่ใช่เหตุอื่นเป็นด้วยความทะนงแลความนึกถึงตัวเองถ่ายเดียว เราได้เคยคิดว่าริมฝีปากของนางเหมือนผลไม้สุก ออกเหมือนบัวควม พระจันทร์ยอมจะขีด เพราะเพียรจะเอาอย่างแสงหน้าแห่งนาง ฯลฯ เช่นนี้ก็เพราะหลง บัดนี้ใจเราออกหากจากโลกไปแล้ว ถ้าเราได้เห็นนางอีก เราก็คงจะกล่าวว่า นี่หรือรูปที่ชายหลงไหลสิ่งนี้มีโชอันไกล คือตะกร้าซึ่งมีหนังหุ้มภายนอก ข้างในคือกระดูกเลือดเนื้อแลสิ่งโสโครกทั้งหลายเท่านั้น ธรรมดาคนที่หลงเมื่อเห็นสิ่งซึ่งประกอบขึ้นด้วยของสกปรก ก็เรียกว่าหน้า แลพิศชมดูดื่มราวกับคนขี้เมากินเหล้า เราไม่ควรยินดียินร้ายในร่างกายนที่เต็มไปด้วยเลือดแลเนื้อ หนังของเราคือ เข้าหาพระผู้เป็นเจ้า ผู้เป็นต้นเหตุแห่งสังขาร เลิกความเอาใจใส่ในสิ่งทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความสำราญ หรือความเร่าร้อน”

ฝ่ายชายหนุ่มคนที่ ๒ นั้น กวาดเอาเถาถ่านที่เผาศพนาง รวมกันเข้าเป็นห่อแล้วก็ออกพาเข้าป่า ทำตัวเป็นวานปรสธ ตามบัญญัติของพระมนู แม้อายุยังไม่สมควรก็ทำงานได้

พระมนูบัญญัติไว้ในธรรมสาสตร์ว่า เมื่อชายผู้เป็นพ่อบ้าน รู้สึกว่ากล้ำเนื้อของตนอ่อนเทิบเทาบ ผมหงอก แลทั้งได้เห็นลูกแห่งลูกของตน ก็ถึงเวลาที่ควรออกป่า ให้พาเอาไฟสำหรับบูชา (อักษิโศตร) ของตน กับเครื่องใช้ในการบูชาไฟไปด้วยกับตน แลเมื่อถึงป่าที่สงัดแล้ว ก็ให้อยู่สำรวมอินทรีย์ในที่นั้น ให้กินของสะอาดซึ่งเป็นอาหารของฤๅษี คือมูลผลาหารต่าง ๆ แลให้ทำการบูชาทั้ง ๕ คือ (๑) สอนพระเวท (บูชาพระเวท) (๒) เช่นด้วยขนมแลน้ำ (บูชาบิตร) (๓) เผาของในไฟ (บูชาเทวดา) (๔) ให้อาหารเป็นทาน (บูชาสัตว์ทั้งหลาย) (๕) ดื่มน้ำแช่

(บุษาคณ) แลให้มุ่งหนังหรือเปลือกไม้ ให้อาบน้ำเข้าเย็น ให้ผมแลหนวดแลเส้นงอกไม่มีกำหนดคัด ให้อนเสือกกายไปมาบนแผ่นดิน หรือขึ้นเข่งบนนิ้วหัวแม่เท้าตลอดวัน หน้าร้อนให้ผิงไฟ ๕ กอง คือไฟล้อมตัว ๔ กอง ไฟบนหัวคือพระอาทิตย์กองหนึ่ง หน้าฝนให้ตากฝน หน้าหนาวให้ใช้ ผ้าเปียก แลทรมานตัวอย่างอื่น ๆ อีกมาก

ฝ่ายชายหนุ่มคนที่ ๓ นั้น บวชเป็นโยคีเที่ยวเร่ร่อนไปในที่ต่าง ๆ แลปฏิบัติตนตามควรแก่ โยคีทุกประการ

วันหนึ่งโยคีไปถึงบ้านแห่งหนึ่ง ก็แวะเข้าไปเพื่อจะขออาหาร ชายเจ้าของบ้าน ครั้นเห็น โยคีก็ต้อนรับเป็นอันดี แลเชิญให้รับเลี้ยงอาหารในบ้าน ครั้นเตรียมอาหารพร้อมเสร็จ เจ้าของบ้านก็ เชิญโยคีไปยังที่กินอาหาร แลเมื่อได้ล้างมือแลเท้าแล้ว ก็กล่าวแก่โยคีว่า “ธรรมดาเจ้าของบ้าน จะขับให้แขกที่มาถึงในตอนเย็นไปพ้นบ้านนั้นทำไมได้ แยกมาถึงเพราะพระอาทิตย์ที่กลับจากเดินทาง นั้นเป็นผู้ให้มา แลแม้จะมาตามควรแก่ฤดูหรือมิควรก็ดี เจ้าของบ้านจะให้เข้าพักอยู่ในบ้าน โดยที่ มิเลี้ยงดูนั้นมีได้ ข้าพเจ้าไม่อาจกินอาหารอันอร่อยได้ก่อนเชิญแขกให้กิน เพราะการเลี้ยงแขกให้อิ่มหนำ สำราญนั้น ย่อมนำทรัพย์ นำเกียรติ นำความมีอายุยืนมาสู่เจ้าของบ้าน แลทั้งเตรียมที่ในสวรรค์ไว้ ให้ด้วย”

เจ้าของบ้านกล่าวดังนี้แล้ว ภริยาก็นำอาหารมาเลี้ยง คือข้าวกับถั่วแลน้ำมันแลเครื่องเทศ ต่าง ๆ ซึ่งผสมกันหุงในหม้อเหนียวไฟซึ่งใช้พื้นอันสะอาด ครั้นเลี้ยงอาหารได้ครึ่งหนึ่งยังไม่สำเร็จ การกิน ภริยาเจ้าของบ้านจะยกอาหารมาเพิ่มเติม พอทราบดีว่าเป็นบุตรร้องไห้ด้วยเสียงอันดัง แล้วเข้ายึด ผ้ามารดาไว้ไม่ให้ยกอาหารไปตั้ง มารดาจะห้ามก็ไม่หยุด ยิ่งร้องแลยิ่งยึดผ้าดึงไว้ มารดาขัดใจก็วาง เครื่องเลี้ยงลง แล้วจับตัวลูกโยนเข้าไปในกองไฟ ทารกก็ไหม้เป็นจุณไป

ฝ่ายโยคีเมื่อเห็นดังนั้นก็ลุกขึ้นจากที่นั่ง เจ้าของบ้านจึงถามว่า “เหตุใดอาจารย์จึงไม่ กินเล่า”

โยคีตอบว่า “ข้าพเจ้าเป็นแขกมารับเลี้ยงของท่าน แต่ข้าพเจ้าไม่อาจกินอาหารได้ ในที่เลี้ยง ของคนที่ประพฤติดูกับรากษส ถ้าโบราณย่อมกล่าวว่า “คนที่สำรวมความยินดียินดีไม่ได้นั้นมี ชีวิตป่วยการเปล่า”

“แล พระราชาโง่ ๑ ผู้เย่อหยิ่งเพราะมีทรัพย์มาก ๑ เด็กอ่อนแอ ๑ ทั้งสามนี้ประสงคฺสิ่งซึ่ง ไม่อาจได้มาดังประสงคฺ”

“แล พระราชาย่อมทำลายศัตรูแม้เมื่อกำลังหนี ช้างแม้เพียงกระทบ แลงแม้เพียงหายใจรด ก็ย่อมนำมาซึ่งความตาย คนใจบาปแม้กำลังหัวเราะก็อาจทำลายผู้อื่นได้”

ฝ่ายเจ้าของบ้านเมื่อได้ยินดังนี้ก็ยัม แล้วลุกไปหีบสมุนไพรหนึ่ง มาจากที่ซึ่งซ่อนไว้บน ภูเขา สมุดนั้นกล่าวสัณนิเวทยา คือวิชาชุบคนตายให้คืนชีวิต ครั้นหีบหนังสือลงมาแล้ว ชายเจ้าของ หนังสือก็ทางดำราออกทำพิธีชุบลูกให้คืนเป็น ไม่ช้าเด็กก็กลับมาร้องไห้เสียงดังอยู่อย่างเก่า ชายผู้เป็น บิดาจึงกล่าวว่า “บรรดาของมีค่าทั้งหลายจะหาสิ่งใดมีค่าเกินวิชานี้หาไม่ได้ ทรัพย์อื่น ๆ อาจจะถูกล

ขโมยลักหรือลดน้อยลงไปด้วยการจับจ่าย แต่วิชานั้นไม่มีความตาย แลยิ่งจ่ายมากก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้น วิชานี้จะแบ่งให้แก่ใครก็ได้ แลขโมยจะลักก็ลักไม่ได้”

ฝ่ายโยคีเมื่อเห็นอัศจรรย์ดังนั้นก็นึกในใจ “ถ้าเราได้สมุดเล่มนี้เราก็อาจชุบนางผู้เป็นที่รักของเราให้คืนชีวิตมาดังเก่า แล้วเราจะเลิกประพฤติดังไม่สบายต่าง ๆ ดังซึ่งเราทำอยู่เดี๋ยวนี้”

โยคีตรึกตรองดังนั้นแล้ว ก็กลับนั่งลงกินอาหารแลค้างอยู่ในเรือนนั้น ครั้นเวลากลางคืนเมื่อได้เลี้ยงกันอีกมื้อหนึ่งแล้ว ต่างคนก็ไปยังที่นอนของตน โยคินอนแล้วระวังตัวไม่ยอมให้หลับจนเวลาที่เที่ยงคืน เห็นว่าคนทั้งหลายคงจะหลับสนิทแน่นแล้ว โยคีก็ลุกขึ้นย่องเข้าไปในห้องนอนเจ้าของบ้านลักหยิบเอาสมุดตำราสัพพัญญูมาจากราคีได้แล้ว ก็ลอบออกจากบ้านหนีไปในเวลากลางคืน รีบเดินตรงไปยังป่าช้าที่เผาศพนางผู้เป็นที่รัก เพื่อยุพบชายหนุ่มอีกสองคนกลับมาอยู่ในที่เดียวกัน ต่างคนเล่าความเป็นไปแห่งตนแลตนสู่กันฟังอยู่ ครั้นชายทั้งสองนั้นเห็นโยคีก็จำได้ จึงร้องทักขึ้นว่า “ท่านเอยท่านได้เที่ยวไปในโลกแล้ว ท่านได้ความรู้อันใด ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่เราทั้งสามบ้างหรือเปล่า”

ชายผู้เป็นโยคีตอบว่า “ข้าพเจ้าได้เรียนวิชาชุบคนตายให้คืนชีวิตได้”

ชายสองคนตอบว่า “ถ้าท่านมีวิชาเช่นนั้น ท่านจงชุบนางผู้เป็นที่รักของเราให้คืนชีวิตมาเถิด”

ชายผู้เป็นโยคีก็จัดการตั้งพิธีชุบนาง เริ่มการร่ายมนตร์ทำให้ฟ้าแลอากาศเต็มไปด้วยสิ่งที่น่าหวาดเสียว คือภูตผีมีร่างกายเป็นที่พึงแสง ส้มแดงอาการให้เห็นปรากฏต่าง ๆ ทั้งตระหลบไปด้วยเสียงที่ไม่พึงฟัง คือ เสียงหมาหอน เสียงนกฮูกแลสัตว์อื่น ๆ ชายทั้งสามก็เทงตัวเองให้เลือดตกเป็นเครื่องบูชานางฉันทิ แล้วกล่าวสรรเสริญว่า “ข้าแต่พระแม่ผู้เป็นเจ้าแห่งสากลโลก พระองค์เป็นผู้กระทำความสำเร็จให้เกิดตามความประสงค์ของชนทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอถวายเลือดจากกายของข้าพเจ้า เป็นเครื่องบูชาพระองค์ ขอพระองค์จงโปรดอนุเคราะห์ข้าพเจ้า”

ชายทั้งสามกล่าวอย่างข้างบนแล้ว ก็เชือดเนื้อเผาไฟบูชาอีกชั้นหนึ่งแล้วกล่าวว่า “ข้าแต่พระเทวี ขอพระองค์จงโปรดให้นางผู้เป็นที่รักของข้าพเจ้าคืนชีวิตมาเถิด ขอพระองค์จงโปรดกรุณาข้าพเจ้าตามส่วนแห่งความจงรัก ซึ่งเป็นเหตุให้ข้าพเจ้าถวายเนื้อของตนเป็นเครื่องบูชานั้นเถิด ข้าพเจ้าขอถวายนมัสการพระองค์ด้วยความนับถือแท้จริง โอม”

เมื่อได้กล่าวสรรเสริญแลบูชานางฉันทิ ด้วยเลือดเนื้อของตนดังนั้นแล้ว ชายทั้งสามก็ช่วยกันรวมถ้ำแลธูแห่งนางซึ่งชายคนที่ ๑ แลคนที่ ๒ ได้เก็บรักษาไว้นั้น ให้เป็นกองเดียวกัน ชายคนที่ ๓ ผู้เป็นเจ้าของตำรา ก็ร่ายมนตร์จนเกิดไอสีขาวขึ้นมาจากดิน แล้วเกิดเป็นรูปลอยอยู่ แล้วเกิดความคิดเอาถ้ำแลธูซึ่งกองอยู่นั้น เข้าไปในรูป อีกครู่หนึ่งก็เกิดเป็นนางมธุมาลคีมีชีวิตคืนมาอย่างเดิม แลนางขอให้ชายทั้งสามพาไปส่งยังเรือนบิดา

ฝ่ายชายทั้งสามเมื่อนางคืนชีวิตมาแล้วก็วิวาทแย่งชิงนาง ต่างคนกล่าวว่าตนควรจะได้นางเป็นภริยาโดยความชอบธรรม ชายคนที่ ๑ กล่าวว่า นางคืนชีวิตมาได้ก็เพราะกระดูกที่เขารักษาไว้

ชายคนที่ ๒ กล่าวว่าเพราะเจ้าถ่านต่างหาก ชายคนที่ ๓ หัวเราะเยาะคนทั้ง ๒ ว่า กระจกแลเจ้าถ่านถ้าไม่ได้ตั้งพิธี่แลร้ายมนตร์ตามตำรา จะมีชีวิตมาอย่างไรได้ ชายทั้งสามทุ่มเถียงกัน ไม่มีใครยอมใครจึงพากันไปหาบัณฑิตผู้เรืองปราดให้ตัดสินก็ไม่มีใครตัดสินได้ ส่วนพระรานั้น ใครบ้างนึกว่าจะได้ปัญญาจากพระราชา ใครบ้างไปหาพระราชาในขณะที่ต้องการพบผู้เฉลียวฉลาด ส่วนตัวข้าพเจ้า (เวตาล) นี้พิศวงว่าพระองค์ผู้ทรงนามว่าวิกรมาทิพย์ เป็นพระราชาผู้ประกอบด้วยปัญญามหาษัตริย์ทั้งปวง พระองค์จะตัดสินได้บ้างกระมัง ว่านางนั้นควรเป็นของชายคนไหนโดยทางที่ชอบ

พระวิกรมาทิพย์กำลังขุนพระหฤทัย ในข้อที่เวตาลกล่าวดูหมิ่นปัญญาพระราชาทั้งปวง กรันเวตาลทูลให้ตัดสินก็ตรัสออกมาว่า “เอ็งมันโง่ไม่รู้จักอะไร ชายคนที่ ๒ ลีควรรได้นางเป็นภริยา”

เวตาลถามว่า “เพราะเหตุใดจึงทรงตัดสินอย่างนั้น”

รับสั่งตอบว่า “เพราะเขาเป็นผู้เก็บเจ้าถ่านไว้”

เวตาลกล่าวว่า “ถ้าชายคนที่ ๑ ไม่ได้เก็บกระจกไว้บริบูรณ์ นางจะกินชีวิตมาอย่างไรได้ แลถ้าชายคนที่ ๓ ไม่ได้เรียนวิชาสัณฐานี รู้รายมนตร์แลตั้งพิธี่ถูกต้องตามตำรา การชুবนางก็ไม่อาจทำได้ ชายคนที่ ๒ เก็บไว้แต่เจ้าถ่านจะได้เปรียบชายอีก ๒ คนอย่างไร ไม่เห็นเหตุ แต่พระราชาปัญญาล้าลึกเห็นจะทรงอธิบายได้ดอกกระมัง”

พระราชาทรงทวาดว่า “เอ็งโง่แล้วยังคิดด้วย ชายคนที่ ๑ นั้นเก็บกระจกของนางรักษาไว้ จึงอยู่ในตำแหน่งเสมอลูก ไม่ควรได้นางเป็นภริยา ชายคนที่ ๓ ได้ชুবนางให้กินชีวิต คือให้ชีวิตแก่นางจึงอยู่ในตำแหน่งบิดา ไม่ควรได้นางเป็นภริยาเหมือนกัน ส่วนชายคนที่ ๒ นั้นเป็นแต่เพียงเก็บเจ้าถ่านไว้ จึงควรได้เป็นผัวนาง คำอธิบายเช่นนี้จะทะลุความโง่ของเอ็งเข้าไป ทำให้เอ็งเข้าใจได้หรือยัง”

เวตาลตอบว่า “ความโง่ของข้าพเจ้าทะลุแล้ว แต่พระองค์นั้นยัง จึงเป็นเหตุให้ข้าพเจ้าได้กลับไปแขวนตัวอยู่ยังต้นอโศกในบัดนี้”

ครันเวตาลหัวเราะก๊องฟ้ายลนไปแล้ว พระวิกรมาทิพย์กับพระราชนุตรก็เสด็จกลับไปยังต้นอโศก พระราชาทรงป็นขึ้นไปปลดเวตาลลงมาใส่ยามแล้วก็ทรงรำพึงว่า “ถ้าเรานั่งลงวางอ้ายตัวนี้ไว้กับดิน ให้มันพูดไปจนสิ้นฤทธิ์ของมันบางทีจะสำเร็จได้ เมื่อเราเดินพลางคิดพลางนั้น คงจะเหนื่อยเกินไป จึงทำให้เสียที่มันรำไป”

ทรงคิดดังนี้ก็เอายามวางลงยังพื้นดิน ทรงนั่งลงข้าง ๆ แล้วเอาเชือกผูกยามล่ามกับฝักรัดสะเอวแน่นหนา รับสั่งให้พระราชนุตรทำอย่างเดียวกัน

เวตาลรู้ดังนั้นก็ร้องทุกข์ว่าผิดระเบียบสัญญา พระราชาทรงตอบว่าสัญญาไม่ได้กล่าวว่าเดินหรือนั่ง เวตาลสาบานว่าจะไม่อ้าปากพูดอะไรอีกจนคำเดียว แต่ไม่ช้าก็อดไม่ได้ เอ่ยเล่าเรื่องใหม่ขึ้นอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งกล่าวว่าเป็นเรื่องจริงตามเคย

กิจกรรม

๑. ทบทวนความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องที่ได้อ่าน

ตอบคำถามต่อไปนี้เป็นวาจาหรือโดยการเขียน

- ๑) ใครเป็นผู้เรียบเรียงนิทานเวตาลเป็นภาษาไทย เรื่องเดิมเป็นภาษาอะไร ชื่ออะไร
- ๒) พระวิกรมมัททยคือใคร เกี่ยวข้องกับเวตาลอย่างไร
- ๓) จงเล่าประวัติของพราหมณ์เกศวะอย่างย่อ ๆ เขียนประมาณ ๓ บรรทัด แสดงให้เห็นว่าเมื่อยังหนุ่มเป็นคนอย่างไร แล้วต่อมาเป็นคนอย่างไร
- ๔) ใครเป็นผู้ก่อปัญหาในการเลือกคู่ของนางมธุมาลดี
- ๕) พราหมณ์เกศวะผู้บิดาพยายามขบปัญหาคับด้วยวิธีอย่างไร
- ๖) ในที่สุดปัญหาเกี่ยวกับการเลือกคู่ของนางมธุมาลดีหมดสิ้นไปอย่างไร
- ๗) จงเล่าย่อ ๆ ว่า ชายหนุ่มสามคนที่ต้องการจะแต่งงานกับนางมธุมาลดีประพฤติดังไร
- ๘) ปัญหาการแย่งชิงนางมธุมาลดีเกิดขึ้นอีกเพราะพฤติกรรมอันใด
- ๙) พระวิกรมมัททยตัดสินว่า ชายผู้ใดควรได้นางเป็นภริยาเพราะเหตุใด

๒. พิจารณารายละเอียดของเรื่อง และฝึกเขียนเรียบเรียงคนละเรื่อง

- ๑) มีพฤติกรรมที่คนไทยเราในปัจจุบันย่อมจะเห็นว่า เป็นเรื่องเกินจริงในนิทานเรื่องนี้ อย่างไรบ้าง ยกตัวอย่าง ๓ - ๔ ตัวอย่าง เรียบเรียงเป็นข้อความสั้น ๆ ประมาณ ๑๐ บรรทัด ใช้ถ้อยคำของนักเรียนเอง พยายามเขียนให้อ่านได้ง่าย แจ่มแจ้ง
- ๒) ไวเศษิกคือนุคคลที่ประพฤติดังไร
- ๓) วานปรัสถคือนุคคลที่ประพฤติดังไร
- ๔) ในนิทานเรื่องนี้มีคำกล่าวแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับพระราชาอย่างไร รวบรวมมาเขียนไว้เป็นเรื่องเดียวกัน
- ๕) สำนวนนี้วิทยาคืออะไร สร้างปัญหาอะไรขึ้นในนิทานเรื่องนี้

๓. ฝึกการอ่านออกเสียง

นักเรียนผลัดกันอ่านออกเสียงคนละประมาณ ๗ - ๘ บรรทัด ให้เพื่อนในห้องฟัง เเท่าที่จะมีเวลาทำได้

๔. ฝึกอภิปราย

นักเรียนแบ่งเป็นกลุ่ม กลุ่มละ ๕ - ๘ คน แล้วเลือกอภิปรายตามหัวข้อต่อไปนี้ กลุ่มละ ๑ หัวข้อ หรือมากกว่าตามสะดวก

- ๑) ตัวละครตัวใดในเรื่อง เป็นผู้ที่มีความประพฤติน่ารังเกียจที่สุด เพราะเหตุใด
- ๒) ตัวละครตัวใดในเรื่อง มีความประพฤติที่น่านิยมเพราะเหตุใด
- ๓) คติของอินเดียที่กล่าวในเรื่องที่ไม่สอดคล้องกับคติของไทยมีอะไรบ้าง นักเรียนมีความเห็นว่าเราควรเปลี่ยนคติของเราและรับเอาคติของอินเดียมาแทนหรือไม่ เพราะเหตุใด
- ๔) นักเรียนมีความคิดเห็นอย่างไร เกี่ยวกับไสยศาสตร์ (พิธีกรรมที่อ่อนวอนร้องขออำนาจเหนือธรรมชาติมาช่วยมนุษย์)
- ๕) คำพูดของเวตาล “ความโง่ของข้าพเจ้าทะลุแล้ว แต่พระองค์นั้นยัง” มีความหมายว่าอย่างไร

๕. ฝึกการเขียนวิจารณ์

เรียงความสั้น ๆ เชิงวิจารณ์โดยใช้หัวข้อต่อไปนี้

- ก. แก้วโครงเรื่องและที่มาของเรื่อง
- ข. ตัวละครที่สำคัญ
- ค. คติธรรมและแง่คิดที่แฝงอยู่ในเรื่อง
- ง. ส่วนวนโวหารและถ้อยคำที่ใช้ เช่น อุปมาอุปไมย

๖. ฝึกสังเกตภาษา

- ๑) ศึกษาลักษณะ แพนผัง สัมผัสของกลอนสุภาพ โคลงสี่สุภาพ กาพย์ฉบัง และมาฉวกฉันท์ที่อยู่ในเรื่อง
- ๒) แยกคำศัพท์ต่อไปนี้ บอกความหมายของแต่ละศัพท์ที่แยก พร้อมทั้งบอกความหมายรวมด้วย นิโถดบล เทวรูป ราษฎร นิติธรรม มหาษัตริย์ พฤกษชาติ ทินกร ธรรมศาสตร์ สาทกลโลก
- ๓) รวบรวมคำประสมมาสัก ๑๐ คำ
- ๔) รวบรวมวิธีใช้คำที่นักเรียนเห็นว่าแปลกไปจากวิธีใช้คำในภาษาไทยคนละ ๔-๕ ข้อ เปรียบเทียบกันว่า นักเรียนเห็นตรงกันหรือไม่

๗. กิจกรรมเสริม

ประกวดการวาดภาพเวตาลตามคำอธิบายในหนังสือ โดยอาจให้แข่งขันกันระหว่างห้องที่เรียนระดับเดียวกัน

เราคือลูกของแม่พระธรณี

(ภาพนี้ได้รับความเอื้อเฟื้อจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย)

เรื่องสั้น : เราคือลูกของแม่พระธรณี

นำเรื่อง

เรื่องสั้น เป็นศัพท์เฉพาะ หมายถึงวรรณกรรมร้อยแก้วบันเทิงคดีประเภทหนึ่ง มี **โครงเรื่อง** ซึ่งประกอบด้วย **เหตุการณ์ ตัวละคร** ในเรื่องมีน้อย ข้อขัดแย้งหรือปัญหาชีวิตของตัวละคร จึงน้อยไปด้วย และมักมีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับชีวิตของคนทั่วไป ตามที่กล่าวนี้เรื่องสั้นจะคล้ายกับนวนิยาย คือมีเนื้อเรื่องที่ผู้แต่งพยายามแต่งให้สมจริงตามลักษณะชีวิตมนุษย์ เรื่องสั้นต่างกับนวนิยายในประการสำคัญบางประการ คือนวนิยายกล่าวถึงชีวิตของคนหลายคน หลายด้าน และมีเหตุการณ์ในเรื่องซับซ้อนหลายเหตุการณ์ แต่เรื่องสั้นมีน้อย อีกประการหนึ่งตัวละครในนวนิยายอาจพัฒนาลักษณะนิสัยเปลี่ยนแปลงไปตามประสบการณ์ของตนในเนื้อเรื่อง ตัวละครในเรื่องสั้นจะค่อย ๆ เปลี่ยนไม่ได้ ถ้าจะมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะนิสัยก็ต้องเป็นไปอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เพราะขนาดของเรื่องบังคับอยู่

นักเรียนเคยศึกษามาแล้วในหนังสือเรียนภาษาไทย ชุดทักษะสัมพันธ์ จะเห็นได้ว่า เรื่องสั้นเป็นวรรณกรรมประเภทหนึ่งที่มีรูปแบบเฉพาะ ไม่ใช่วรรณกรรมขนาดสั้น ๆ ประเภทใดก็ได้อย่างที่มักมีผู้เข้าใจกัน

เนื้อเรื่อง ของเรื่องสั้นจะเกี่ยวกับอะไรก็ได้ อาจเป็นเรื่องชวนขัน การผจญภัย เรื่องลึกลับ เรื่องมีเค้าความจริง เรื่องเหนือธรรมชาติ เหนือวิสัย การสืบสวน และเรื่องเกี่ยวกับลักษณะนิสัยหรือจิตใจมนุษย์ หรือเรื่องเกี่ยวกับสังคมมนุษย์ก็ได้ทั้งสิ้น

เรื่องสั้นทุกเรื่องย่อมประกอบด้วยเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นตามลำดับเวลา และเป็นเหตุผลแก่กัน เหตุการณ์สำคัญที่ประมวลกันเข้าเป็นเรื่องราวนี้เรียกว่า **โครงเรื่อง** เรื่องสั้นสมัยใหม่อาจไม่มีโครงเรื่อง พฤติกรรมของตัวละครและความเปลี่ยนแปลงผันแปรของเหตุการณ์ในเรื่องมีน้อยหรืออาจไม่มีเลย แต่เรื่องสั้นส่วนใหญ่ยังคงมีลักษณะตามแบบเดิม คือมีแก่นเรื่องเป็นแกนกลาง เหตุการณ์ต่าง ๆ ในเรื่องดำเนินไปอย่างรวดเร็ว เรื่องจึงสั้นและตรงเข้าสู่จุด ตอน “สุดชั้น” (หรือที่เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า ไคลแมกซ์) เกิดขึ้นในตอนจบ หรือเกือบจบ บางครั้งจะปรากฏในบรรทัดสุดท้ายของเรื่องเลยทีเดียว อาจมีข้อแตกต่างไปบ้างในด้านกลวิธี คือนำเอาจุดสุดชั้นมาไว้ในตอนต้นแล้วใช้กลวิธีดำเนินเรื่องย้อนต้นไปจากจุดนี้ แต่ไม่ว่าจะใช้กลวิธีใด การดำเนินเรื่องจะต้องสั้น กระชับรัดกุม จะไม่มีเหตุการณ์ที่ไม่เกี่ยวข้องกันกับจุดประสงค์ของเรื่องเข้ามาปรากฏอยู่โดยไม่จำเป็นเลย

อย่างไรก็ดี เรื่องสั้นบางเรื่อง ผู้แต่งสร้างโครงเรื่องขึ้นไม่ใช่เพื่อเล่าเรื่องเท่านั้น แต่ประสงค์จะแสดงลักษณะนิสัยของตัวละคร หรือเปิดเผยความรู้สึกนึกคิดในจิตใจของตัวละครด้วย ตัวละคร

และบทสนทนาของตัวละครในเรื่อง จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญอีกประการหนึ่งในการเขียนเรื่องสั้น

ตัวละคร คือผู้มีบทบาทในเรื่อง อาจเป็นคน หรือไม่ใช่คน เช่น สัตว์ วัตถุสิ่งของ ต้นไม้ ดอกไม้ ฯลฯ ก็เป็นตัวละครได้ แม้เรื่องสั้นจะมีตัวละครน้อย และไม่มีโอกาสค่อย ๆ พัฒนา ลักษณะนิสัย แต่ตัวละครก็มีความหมายสำคัญ ผู้แต่งอาจไม่พรรณนารูปร่างหน้าตาของตัวละคร อาจไม่บอกแม้แต่ชื่อของตัวละคร แต่ตัวละครเหล่านั้นจะมีชีวิตและเป็นเหมือนบุคคลที่มีตัวตนจริง ๆ บทบาทของตัวละครและเหตุการณ์ในเรื่องจะทำให้ผู้อ่านรู้จักและเข้าใจจิตใจของตัวละคร บุคลิกภาพของตัวละครจะบังเกิดขึ้นในความคิดของผู้อ่าน โดยที่บางครั้งผู้แต่งไม่ได้บอกเล่าออกมาโดยตรง การสร้างภาพให้เห็นชัดเจนที่สุดโดยใช้คำน้อยที่สุดเป็นหัวใจของการแต่งเรื่องสั้น

ในปัจจุบันนี้มีแนวโน้มในการเปลี่ยนแปลงกลวิธีสร้างตัวละครแตกต่างไปจากแต่ก่อน คือในสมัยแรก ๆ ของการเขียนเรื่องสั้น นักเขียนส่วนมากจะอธิบายรูปร่าง หน้าตา กิริยาอาการ หรือปรกติวิสัยต่าง ๆ ของตัวละครอย่างแจ่มแจ้ง ด้วยถ้อยคำของนักเขียนเอง เหลือไว้ให้ผู้อ่านคิด แต่เพียงเล็กน้อย แต่ในระยะเวลาต่อ ๆ มา วิธีการ “บอกเล่าโดยนักเขียนจนแจ่มแจ้ง” ค่อย ๆ หายไป นักเขียนรุ่นหลังพอใจจะให้ผู้อ่านได้สัมผัสตัวละครด้วยตนเอง โดยอาศัยบทสนทนา หรือพฤติกรรมอื่น ๆ ของตัวละคร ทำให้ผู้อ่านรู้จักเข้าใจตัวละครนั้น ๆ ได้ ตัวละครจึง “แสดงตัวของตัวเอง” แทนคำอธิบายชี้แจงของนักเขียน ส่วนผู้อ่านก็มีหน้าที่ใช้ความคิดคำนึงของตนเพื่อให้ได้สัมผัสกับตัวละครอย่างแท้จริง

นักเขียนเรื่องสั้นในปัจจุบัน นอกจากจะนิยมเขียนให้ตัวละครแสดงตัวเองด้วยบทสนทนา หรือพฤติกรรมแล้ว ยังพยายามทำให้ผู้อ่านเข้าใจลึกเข้าไปถึงความนึกคิดในจิตใจของตัวละครอีกด้วย ตัวละครอาจกล่าวถ้อยคำ หรือข้อความที่ไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ หรือโดยไม่เกี่ยวกับสถานการณ์ในเวลา นั้นเลย แต่เมื่อก้าวออกมาแล้วก็ทำให้ผู้อ่านพอจะประสมประสานเรื่องราว จนเข้าใจได้ว่าตัวละคร มีความนึกคิดอะไรอยู่ในใจจึงได้กล่าวออกมาเช่นนั้น บทสนทนาจึงมีความสำคัญยิ่งในกลวิธีเขียน เพื่อเผยลักษณะนิสัย และความรู้สึกนึกคิดภายในใจของตัวละคร

องค์ประกอบสำคัญของเรื่องสั้นอีกอย่างหนึ่ง คือ **ฉาก** ซึ่งหมายถึงสถานที่และเวลา ที่นักเขียนกำหนดให้เรื่องเกิดขึ้นและดำเนินไป รวมตลอดถึงวันเวลา ฤดูกาล และสมัย และยังหมายถึง สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่ตัวละครใช้ชีวิตอยู่ เช่น โรงเลี้ยงเด็กกำพร้า ท้องถิ่นกันดาร ชนบทที่ธรรมชาติ สวยงาม เมืองอุตสาหกรรม หรือประเทศที่ถูกยึดครองโดยศัตรู ฤดูหนาวจัด ร้อนจัด หรือเวลา หลังเที่ยงคืนที่ผิ้ออกอาละวาดในเรื่องสยองขวัญ ตัวอย่างเหล่านี้เป็นสถานที่และเวลาซึ่งจะเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในเรื่องและมีผลกระทบต่อชีวิตและพฤติกรรมของตัวละครในเรื่อง ฉากจึงมีความสัมพันธ์กับโครงเรื่องและตัวละครอย่างสอดคล้องกัน

ในเรื่องสั้น ความสัมพันธ์กลมกลืนกันระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ตามที่กล่าวมา คือ โครงเรื่อง ตัวละคร และฉาก มีความสำคัญมาก นักเขียนที่ต้องการเน้นความคิด หรืออารมณ์อย่างใด ให้เกิดแก่ผู้อ่าน มักกล่าวถึงฉาก ตั้งแต่ตอนต้นของเรื่องเป็นการปูพื้นไว้ก่อน และแล้วก็จะกล่าวถึง

อีกในตอนต่อมาตามความเหมาะสม เพื่อย้ำให้ผู้อ่านรับสารได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ความแข็งแรงของ
 ธรรมชาติที่สร้างความเดือดร้อนใจ ความบริสุทธิ์สดชื่นของภูมิประเทศที่ทำให้เกิดความเบิกบาน
 หรือความยากจนข้นแค้นในชนบทที่ก่อให้เกิดความรู้สึกละเอียดอ่อนด้านมนุษยธรรม เหล่านี้
 เป็นตัวอย่างที่นักเขียนอาจใช้จากเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างบรรยากาศในเรื่องและอารมณ์
 ร่วมของผู้อ่านให้สำเร็จสมประสงค์ได้

เรื่องสั้นที่นักเขียนเขียนขึ้น ย่อมมีความมุ่งหมายจะเสนอสารที่สำคัญต่อผู้อ่านเสมอ
 เช่น “ความรักชาติที่แท้จริงนั้นไม่อาจซื้อขายเป็นเงินทองได้” หรือ “การไม่พูดให้แจ่มแจ้งทำให้ความ
 เข้าใจผิดเล็กน้อย มีผลเสียหายมากมายได้” นักเรียนจึงควรใช้ความรู้จากหนังสือเรียนภาษาไทย
 ชุดทักษะพัฒนา วิเคราะห์และพิจารณาเรื่องสั้นให้เข้าใจอย่างแท้จริงว่าผู้เขียนมีเจตนาส่งสารสำคัญ
 อันใดมายังผู้อ่าน จึงจะเข้าใจเรื่องนั้นอย่างแท้จริง

อนึ่ง กลวิธีในการเขียนเรื่องสั้นก็มีความสำคัญมาก เพราะเรื่องสั้นที่ให้ความบันเทิงใจ
 เข้าถึงอารมณ์ของผู้อ่านได้นั้น ขึ้นอยู่กับกลวิธีการแต่งอย่างยิ่ง คำอธิบายข้างต้นและความรู้เกี่ยวกับ
 การเขียนเรื่องสั้นที่นักเรียนได้เคยเรียนมาแล้ว ได้กล่าวถึงกลวิธีไว้หลายประการ นักเรียนอาจใช้เป็น
 แนวทางศึกษาพิจารณาเรื่องสั้นให้ได้ผลสมบูรณ์ได้

เรื่องสั้น “เราก็คือลูกของแม่พระธรณี” ที่นำมาอ่านกันนี้ เป็นเรื่องสั้นเรื่องหนึ่งของ
 อิศรา อมันตกุล เนื้อเรื่องกล่าวถึงการทำมาหากินในท้องถิ่นแห้งแล้งกันดารของสามัคคีราษฎร์หนึ่ง
 คนทั้งสองได้พยายามต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ ด้วยความมานะอดทนอย่างยิ่ง ทั้งคู่ประสบความ
 ยากลำบากในการดำรงชีวิตและความผิดหวังครั้งแล้วครั้งเล่า จนที่สุดได้เสียลูกในครรภ์ไปคนหนึ่ง
 ภรรยาหมดกำลังใจต่อสู้ และจะหนีไปให้พ้นเมื่อใกล้จะคลอดลูกคนที่สอง แต่ครั้นแล้วในระหว่างเดินทาง
 จากไปนั้น เธอก็ได้พบสิ่งหนึ่งซึ่งมีความหมายสำคัญอย่างยิ่งเป็นสัญลักษณ์ ที่ทำให้เกิด
 ความประจักษ์แจ้งแก่ใจของเธอว่า ถึงแม้ผืนแผ่นดินที่อาศัยอยู่จะเป็นอย่างไรก็ตาม แต่ก็ยังเป็นที่รวม
 แห่งความรักและความหวัง เป็น “แม่พระธรณี” คือเป็นแม่ซึ่งเลี้ยงคนไทยทุกคนในแผ่นดินนี้
 ตลอดไปชั่วลูกชั่วหลาน

เราก็คือลูกของแม่พระธรณี

อิสรา อมันตกุล

หล่อนนอนอยู่ซิดเขาในความมืด ตาเบิกโพลงและตัวสั่นนิด ๆ ขณะเงืงหูฟังเสียงหวีดของรถไฟที่ก้องกรีดขึ้นในความสงัดของราตรี ความคมของเสียงนั้นเหมือนดังว่าได้ฝ่าผืนอากาศที่หนักและหนาว เข้ามาบาดหัวใจหล่อน นี่เป็นครั้งแรกในระยะสามปี นับแต่หล่อนติดสอยห้อยตามเขามาอยู่บนที่นาโล่งแล้งนี้ ที่รมณีย์เกิดความรู้สึกเสียดยึดในเสียงหวูดของรถไฟ

เอนกำลังหลับสนิทและกรนเบา ๆ โครงร่างของเขาขณะเหยียดสุดตัว ช่างยาวและกำยำเหลือเกิน เขาไม่รู้หรือว่า หล่อนกำลังคืนและกำลังเบ่งตาอย่างเจ็บปวดอยู่ในระยะห่างไม่กี่กระเปียดนี้ เสียงหวีดที่ยาวยัดของรถไฟครวญแผ่วหายไปแล้ว ในทันใดรมณีย์ก็เกิดความรู้สึกใหม่พร้อมกับกัดฟันแน่น

ลึกลงไปในกรรมของหล่อน ชีวิตน้อย ๆ ชีวิตหนึ่งกำลังคืนอย่างจะรีบร้อนออกมาดูโลก - -

นี่เป็นลูกคนที่สอง ที่เคยเข้ามาคืนอยู่ในท้องของหล่อน เป็นลูกคนใหม่ที่ดูเหมือนจะคืนแรงกว่าคนแรกอยู่หลายเท่า คงเป็นผู้ชาย - - หล่อนคิด - - หน้าคือเหมือนเอน และตาโศกเหมือนเอน แต่คราวนี้ หล่อนจะต้องไม่ให้เหมือนคราวที่แล้วอย่างหัวเด็ดตีนขาด

คราวที่แล้ว หมายถึงการคลอดของลูกคนแรก ชีวิตนั้นไม่มีวันผ่านกรรมหล่อนออกมาหายใจ อากาศของโลกนี้ - - ของที่นาบ้า ๆ แสนจะแห้งแล้งผืนนี้! รมณีย์ตัดสินใจมาหลายวันแล้วว่าจะไม่ให้ประวัติศาสตร์อุบัติซ้ำ หล่อนจะหนีเอนกลับกรุงเทพฯ เพื่อคลอดลูกออกจากกรรมที่นั่น - - และไม่ใช่ที่ที่นาสารเลวผืนนี้!

พรุ่งนี้แหละคือกำหนดหนีของหล่อน

หล่อนพยายามจะบอกเล่าเก้าสิบให้เอนรู้ถึงความคิดนี้มานานแล้ว แต่เอนเป็นคนหัวดีต่อ ๆ กับพระนาง เขารักที่นาของเขาอย่างรุนแรง เขาเคยบอกว่า “รม...ที่นาของเรานี้อาจไม่ใช่ที่อุดมสมบูรณ์เหมือนแถวรังสิตหรืออยุธยา อาจแห้งแล้งเกินไปสำหรับลูกคนรวย ๆ ผู้ดีเก่าอย่างเธอ แต่มันก็เป็นแม่บังเกิดเกล้าของฉัน ฉันเป็นลูกของธรณีสผินนี้”

เพราะว่าเขาบูชาที่นาของเขาเท่าชีวิตนั่นเอง ทุกครั้งที่รมณีย์จะเอ่ยปากพูด ความเข้มแข็งในใจดูเหมือนจะหลบลี้หล่อนไปเสียทุกที เคยมีอยู่ราว ๆ สองครั้งที่หล่อนปรารภกับเอนถึงการทิ้งมันไป หลังจากหล่อนแท้งลูกคนแรกแล้ว

หล่อนบอกเขาด้วยเสียงขมขื่นว่า “ฉันจะไม่ยอมเกิดลูกคนที่สองของฉันบนที่นาผืนนี้เป็นอันขาดค่ะเอน ฉันจะไม่ยอมเอาชีวิตลูกคนที่สองเป็นธรณีสผินอย่างคนแรก ที่นี่ก็อนรค เต็มด้วย

ความร้อนแห้งผากและฝุ่นบ้า ๆ และความตาย ถ้าเธอไม่ไปกับฉัน ฉันก็จะทิ้งมันไปคนเดียว ฉันทนไม่ไหวที่จะเห็นลูกของฉันต้องตายไปเพราะมันเป็นข้าสอง”

ไหล่ที่กว้าง และอกที่พิดด้วยกล้ามเนื้อของเอนพองออกอย่างเต็มเกรียม เขามองหล่อนคล้ายกับจะใช้ดวงตาทั้งคู่ถามแทนปากว่า เป็นความผิดของที่ดินผืนนี้แน่หรือ ที่หล่อนจะปรักปรำมันว่าเป็นจำเลยฆ่าลูกคนแรกของหล่อนและเขา

มันทำให้รมณีย์เองต้องคิดว่าหล่อนเองก็ต่อไปผิด ๆ เหมือนกัน เป็นความผิดของธรณีนี้อหรือ — เป็นความชั่วร้ายของแผ่นดินผืนนี้หรือ ที่ลูกของหล่อนต้องตายทั้ง ๆ อยู่ในครรภ์? วันนั้นเป็นวันกลางฤดูร้อน แดดกล้าแดดเปรี้ยงแต่เช้า เผาผักที่หล่อนลงไว้ในร่องหลังบ้านให้ลมเขาเย็นขั้วมาเข้าไปในเมืองแต่ตอนสายเพื่อซื้ออาหารแห้ง ๆ ผ้ามาทำผ้าอ้อม หนังสือพิมพ์ ยาเส้นและของกระจุกกระจิกบางอย่างมาสะสมสำรองไว้ ก่อนไปเขายังได้กำชับมิให้หล่อนทำงานที่ต้องออกแรงหนัก แต่หล่อนกลับคว้าถังน้ำไปที่บ่อ เพื่อดักน้ำมารดผัก ดวงอาทิตย์ที่สาดแรงกล้าบนฟ้าเปลือย ดูเหมือนจะหยามเยาะในความสะเพร่าของหล่อน ขณะที่หล่อนหย่อนถังลงไปใบบ่อน้ำลึกและจ้วงน้ำดื่มขึ้นมาหล่อนเสียวแปลบที่หน้าท้อง ถึงกับต้องปล่อยมันและล้มลงบนแผ่นดินที่แตกกระแหงแห้งคมทันที

เมื่อเอนตะบึงมักกลับมา เขาจึงพบเมียนอนสิ้นสติอยู่ปากบ่อ เขาโจนลงม้ามและอุ้มหล่อนเข้ากระท่อม เพียงเพื่อที่จะพบว่าหล่อนแท้งลูกเสียแล้ว...

ความตายของลูก เป็นสาเหตุที่ทำให้รมณีย์อาฆาตเคียดแค้นที่ดิน ซึ่งหล่อนล้มลงนอนสลบนั่นอย่างรุนแรงเข้ากระดูกดำ “...ที่นี้คืออนรก เต็มด้วยความร้อนแห้งผากและฝุ่นบ้า ๆ และความตาย...” หล่อนบอกเขา “ถ้าเธอไม่ไปกับฉัน ฉันก็จะทิ้งมันไปคนเดียว...”

เอนพยายามจิบเช็ดน้ำตาหล่อนให้แห้งจากร่องแก้ม ด้วยเสียงกระร่อนกระเท็น เขาตอบว่า “เราจะไปด้วยกัน ยอครัก” กรามของเขาขบกันไปในขณะนั้น “เราจะกลับไปสู่ที่ที่เป็นความผาสุกของเธอ แต่...”

“แต่...?” หล่อนทวนคำ

“แต่ขอเวลาให้ฉันอีกสักหน่อย ขอเวลาให้แกฉันอีกสักปี ขอให้ฉันได้เก็บเกี่ยวเหงื่อที่ฉันหว่านลงไปบนมันพอเป็นทุนติดตัวไปข้างเสียก่อนแล้วเราก็จะทิ้งธรณีที่เป็นแม่บังเกิดเกล้านี้ไป”

เขาพูดห้าว ๆ เท่านั้น ก็หันหลังเดินตัวตรงออกประตูไป

นั่นเป็นข้อเจรจาที่เกิดขึ้นเมื่อปีกว่ามาแล้ว มันเกินกำหนดที่เขาหันปากคำมาหลายเดือน และเขาก็มิได้พาหล่อนย้ายไปเสียจากที่ดินอันเป็นชุมชนรกร้าง พุ่มนี้แหละ รมณีย์จะไปกับที่นี้ด้วยขาของหล่อนเอง เอนจะออกจากบ้านแต่เช้าเพื่อไปเจรจาเรื่องเช่าเครื่องจักรสำหรับวิดน้ำเข้านาที่อำเภอ ปีนี้ช่างแล้งเหลือเกิน ทั้ง ๆ ที่ได้เวลาหว่านแล้วฝนไม่ดั่งเค้าตามปกติของฤดูกาล นาแตกกระแหง และวัวควายดินรกรกระวนกระวายมาหลายวัน เพราะขาดน้ำ ในบ่อหลังบ้านเองก็แห้งขอด

แทบจะไม่พอสำหรับหล่อนและเขากินไปได้เกินมะรืนนี้ พรุ่งนี้แหละหล่อนจะหนีมันไป หล่อนจะพา ลูกในท้องไปคลอดที่อื่น ซึ่งชุ่มชื้นและอาริกว่าที่นาบ้า ๆ ผืนนี้

รมณีย์เบิ่งตาโพลงในความมืด และคิดต่อไป

หล่อนได้วางแผนการหนีไว้ละเอียดลออทุกชั้นแล้ว แม้กระทั่งถ้อยคำที่เขียนลงในจดหมาย ร่ำลาเ็น หล่อนจะเขียนลงไ้ว่า

ขอรัก

โปรดรู้ไว้ด้วยว่า ขณะที่เธอพบจดหมายนี้นั้น เมียของเธอได้ขึ้นรถไฟกลับไปบ้านที่กรุงเทพฯ แล้ว ที่นั่นฉันมีพ่อแม่ที่กำลังรออยู่ และมีความปลอดภัยที่จะให้แก่ลูกซึ่งกำลังจะลืมตาดูโลกอย่างพร้อมเพรียง เ็นขา... อย่าเกลียดฉันเลยที่ต้องทำลงไปเช่นนี้ เธอรู้แล้วว่าฉันมิได้หนีไปเพื่อความสุขของตัวเอง หากเพื่อความสุขของลูกในท้องโดยตรง ฉันจะไม่ยอมให้ที่ดินรกรกนี้ มาถูกของฉันอย่างคนแรกอีกต่อไป ฉัน ยังรักเธอเสมอ --

เมียของเธอ

หล่อนทวนท่องถ้อยคำที่จะใช้อาลาในจดหมายให้แม่นยำอยู่ในใจ เ็นกำลังหลับสนิท และอาจกำลังฝันไม่ดี เพราะหล่อนได้ยินเขากัดฟันติด ๆ กันหลายกรอดและละเมอเพิ่มพำดู ๆ ออกมา หล่อนเกิดความรักในเขาท่วมทันห้วงขึ้นอย่างฉับพลัน ปมว่าจะพาเข้ากอดร่างอันเหมือน ฉาบไว้ด้วยสีเงินจากแสงจันทร์ก่อนดวงนั้นไว้ และร้องให้สารภาพแผนการหนีออกมา

แต่หล่อนไม่กล้าแม้จะเอื้อมมือไปเสยผมที่ยุ่งย่อยลงมาปรกตาเขา มันไม่ใช่ความผิด ของหล่อนเลย มันเป็นความเหลวไหลของเ็นต่างหาก ที่ไม่รักษาคำพูดของตัวเอง เวลาผ่านไป ปีกับหลายเดือนแล้ว แต่เขาก็กังไม่ส่อทีท่าว่าจะพาหล่อนย้ายจากที่นาผืนนี้ ไปตามที่ดกปากคำไว้ วันที่เขาจูบเช็ดน้ำตาให้หล่อนวันนั้น

หล่อนได้ปรนนิบัติเขาตลอดมาด้วยหน้าที่ของเมียที่ดี และแม้ว่าเขาจะเพิ่มพูนความรัก ในหล่อนขึ้นตามวันเวลาก็จริง แต่มีสิ่งแวดล้อมบางอย่างเป็นตัวมารคอยขัดขวางความสุข ระหว่างหล่อนและเขาอยู่ มันคือที่ดินที่แห้งแล้งไร้ผลผืนนี้ !

หล่อนเคยบเร้าให้เขากลับไปกรุงเทพฯ “เธอน่าจะกลับไปเป็นอาจารย์ที่มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์อย่างเก่าละ เ็น” หล่อนแนะเขา “ไม่ต้องมาลำบากลำบากกับที่นาแล้ว ๆ นี้ ไม่ต้อง ดากแดดคว่ำคว่ำทั้งวัน ไม่ต้องสู้รบประมือกับภัยธรรมชาติอย่างนี้ ไม่ต้องคอยแหงนหน้ารอพระพิรุณจะ ปรดออย่างน่าทุเรศเช่นนี้”

เขาเคยเป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ที่บางเขนมาแล้ว แต่เขาว่า “ฉันทำ ประโยชน์น้อยเหลือเกิน เมื่อสอนนักเรียนอยู่ในห้อง การเป็นอาจารย์ไม่ใช่สาระในชีวิตของฉันหรอก มันดูเป็นทำตัวเหมือนกาฝากยังใจชอบกล ฉันเกิดมาสำหรับเป็นกสิกรมากกว่า ปู่ของฉัน ย่าของฉัน พ่อของฉัน และแม่ของฉัน เกิดและตายบนที่นาทั้งนั้น ฉันไปเรียนนอกมา ก็เพื่อที่

จะเป็นชาวนาตัวอย่างคนหนึ่งของเมืองไทย รอยเท้าที่ฉันทำทางไว้ อาจเป็นประโยชน์เหลือหลาย แก่ชาวนาอีกหลายหมื่นหลายแสนคนในวันข้างหน้า”

“เธอใช้วิทยาศาสตร์มาช่วยการทำนาสมัยใหม่ในโลกที่ยังสมัยเก่าเกินไป. มันถึงอับจนกันเช่นนี้” หล่อนคัดพ้อเสียงเกรือ น้ำตาซึมมาปิดตา

“อย่าร้องไห้ซี” เขาอุบผมของหล่อน “ถ้าผมจะมองดูอะไรด้วยดวงตาที่มีฝ้าน้ำตา ปิดอยู่ละก็ เธอไม่มีหวังจะเห็นสิ่งนั้นได้ชัดเจนหรอก เหมือนกับการทำนาแบบสมัยใหม่ของฉันเหมือนกัน ถ้าเธอคิดอย่างสั้น ๆ ก็คืออย่างมือคด ก็คืออย่างยังหลงไหลความสนุกสนานที่กรุงเทพฯ เธอก็จะไม่เห็นว่าผลข้างหน้านั้นรุ่งเรืองปานไหน เธอต้องมองและศึกษาวิธีการของฉันด้วยเหตุผล แล้วเธอจึงจะมีกำลังใจร่วมยืนเคียงบ่าเคียงไหล่กับผัวต่อสู้ต่อไป”

ครั้งนั้นฝนแล้งเหมือนครั้งนี้ ทุก ๆ วันเอนจะออกไปยืนโคดเดี่ยวอยู่กลางนา ร่างตะมึน บึกบึนของเขาตัดเด่นกับขอบฟ้าอันเว้งว่าง แหงนหน้ารอความกรุณาจากพระพิรุณ รมณีย์พยายามหัวเราะประชดให้เขารู้สึกตัว หล่อนพยายามให้เขาได้ตระหนักคิดว่า การที่จะรอพระเจ้าช่วยนั้นเป็นเรื่องของคนโง่ ๆ แต่แล้วหล่อนเองกลับเป็นฝ่ายผิดหวัง คืบนั้นฟ้าคำรามมาแต่ไกล และในตอนดึกขณะที่เขานอนเคียงกับหล่อนอยู่ฝนก็เทจ๊ก ๆ ลงมา

เขาขยับตัวลุกจากเตียง กอดหล่อนแน่นและระดมจูบที่แก้ม “ไซโย – – ความหวังของเรา! ฟังซี รม ฟังเสียงฝนนั้นซี มันช่างมีความหมายเหลือเกิน พรุ่งนี้แหละ ฉันจะระดมคนลงมือไถ ขอเวลาฉันอีกหน่อยเถอะ รม ฉันจะพิสูจน์ให้เธอเห็นว่า การเป็นเมียชาวนานั้น มีความสุขยิ่งกว่าเป็นเมียพวกนายหน้าในเมืองหลวงแก่ไหน”

คืบนั้น หล่อนหลับอย่างอบอุ่นได้อ้อมกอดของเขาทั้งคืน

...แต่คืบนี้ ไม่เหมือนคืบนั้น ฝนไม่ได้ตกลงมาราวปาฏิหาริย์แม้แต่เปาะเดียว ชาวบ้านแห่งนางแมวบนบานฟ้าดินมาหลายเพลา ก็ไม่ปรากฏว่าฟ้าจะมีเมฆตั้งเค้าให้ชื่นใจ ที่นาหายใจคล้ายคนร่อแร่จนจะตาย วัวควายเปิดไถ่ซึมเซาเหมือนคนอมโรคตลอดวัน และร้ายที่สุดเจ้าหวีครดไฟนั้นชั่วเข้าให้หล่อนทิ้งที่นี้ไปเสีย ร้ายที่สุดกว่าที่สุด ลูกคนใหม่ของหล่อนกำลังดิ้นอยู่ในท้อง คล้ายจะเตือนว่าถ้ามันขึ้นออกมาชมโลกบนที่อันเหมือนนรกนี้ มันก็มีหวังอำลาหล่อนตามคนแรกไป

หล่อนเฝ้าพลิกกลับกระดืบกระด่ำ ครุ่นคิดแผนการหนี จนฟ้าสว่าง

เอนตื่นก่อน เขาผลุนผลันลุกจากเตียงออกไปให้อาหารเปิดไถ่และวัวควาย ครึ่งชั่วโมงกว่าจึงกลับมา

ขณะที่หล่อนกำลังเตรียมจัดอาหาร เขาบอกว่า “วันนี้ฉันต้องเข้าไปในเมืองกับพวกบ้านโน้น รม ชื่นรอฝนเห็นจะไม่ได้การแน่ เราจะต้องจัดการขุดลำกระโดงจากคลองส่งน้ำมาถึงนาเสียแล้ว เราจะต้องบอกพวกฟ้องมาลงมือแต่วันนี้ ฉันจะไปเช่าเครื่องฉุดระหัดที่สหกรณ์ ถ้าไม่ได้ก็เห็นจะต้องไปเช่าเจ้าแก้อ่วนหลี่ที่ท้ายตลาด แต่อย่าเฝ้าแน่นมันหน้าเลื้อยบรรลัย คงคิดราคาขูดเราเลื้อยหนังหัวซิบ ๆ ไปหรอก”

เขากินข้าวอย่างรีบร้อน แล้วคว้าหมวกฟางปีกใหญ่ครอบหัว “ฉันไปละ เดี่ยวสายแดดจะร้อน ระวังนะรม อย่าออกไปทำงานหนักอีกเป็นอันขาด ระวังตัวหน่อย เธอจะต้องแก่เต็มที่แล้ว คงเป็นผู้ชายแก่คราวนี้ ฉันจะอบรมให้เก่งเหมือนพ่อทีเดียว”

เขาหัวเราะหิ ๆ แล้วจูบหล่อนที่ผมหูและเดินตัวโคลงออกไป

หล่อนยืนฟังประตูดูเขาควมม้าฝุ่นตระหลบไปรับพวกที่นาแปลงโน้นจนสุดคลองสายคาเวลาได้มาถึงแล้ว! หล่อนบอกตัวเอง _ ในอกสะอื้นและในตาเริ่มฟางฝ้า _ เวลาที่ฉันจะอำลาที่ดินเฝ้า ๆ ผืนนี้ได้มาถึงแล้ว!

หล่อนลงมือเก็บข้าวของอย่างไม่เร่งรีบนัก เอาแค่เสื้อผ้าที่จำเป็นยัดลงไปใ้กระเป๋า หล่อนยังมีเวลาอีกสองชั่วโมงกว่า ที่จะรอรถไฟขบวนเช้าล่องเข้ากรุงเทพฯ ขณะเมื่อขึ้นแต่งตัวอยู่หน้ากระจก หล่อนพินิจพิศดูสารรูปของตัวเองเศร้า ๆ ผมที่เคยหยิกสลวยมันระยับ บัดนี้เส้นกระด้างหยาบแดง แก้มที่เคยนวลผ่องเป็นของไข บัดนี้เกรียมคล้ำ มือที่เคยนิ่มละไมบัดนี้กร้านสาก ลิปสติกและครีมประทึนผิวและเครื่องสำอางประเทืองโฉม ไม่เคยแตะต้องมานานแล้ว สิ่งสัมผัสอยู่ทุก ๆ วันมีแต่แดดกล้า และลมแรงและน้ำกร่อย ๆ จากบ่อสำหรับอาบกายา

หล่อนจะไม่เอาอะไรติดตัวไปมาก เพราะมั่นใจเสียว่าเอนจะต้องขนเอาไปให้ที่กรุงเทพฯ แน่่อน _ เอนจะเอามันมาเองเมื่อเขากลับไปหาหล่อน เขาจะต้องไปอยู่กับหล่อน เขาจะใคร่ครวญคิดดูและลงความเห็นพ้องต้องกันว่า หล่อนได้กระทำในสิ่งที่ถูกต้องอย่างยิ่งแล้ว เขาจะขายเครื่องมือในการทำนาหมด เพื่อไปเริ่มชีวิตใหม่ในกรุงเทพฯ กับหล่อนและลูกอีกครั้งหนึ่ง เอนจะมีชีวิตที่ปราศจากหล่อนไม่ได้เด็ด ๆ

หล่อนแต่งตัวและเขียนจดหมายลาด้วยถ้อยคำอันทบทวนมาหลายคืนจนจิตใจเสร็จก็หยิบกระเป๋าเดินทางขึ้น และกวาดสายคาไปรอบ ๆ เพื่ออำลาบ้านหลังนั้นเป็นวาระสุดท้าย ทันใดนั้นตาเจ้ากรรมพลัดไหลออกมา เมื่อมองสะดุดไปเห็นถุงยาเส้นกับกล่องของเขาเข้า เอนไม่เคยลืมยาเส้นที่เขาโปรดและที่ขาดปากไม่ได้

ความอ่อนแอทำให้หล่อนวิ่งควาไปจับกล่องยาเส้นของเขา เกือบจะขวางกระเป๋าเดินทางทิ้งเสียแล้ว แต่ที่สุดก็หักใจได้อีกครั้งหนึ่ง “ฉันจะต้องไปเพื่อความสุขของลูก ฉันจะปล่อยให้ลูกของฉันตายเพื่อเอาชีวิตเช่นพลีแก่ธรณีผืนอัปรีชนี้ก็อีกคนหนึ่งไม่ได้!” หล่อนกัดฟันคิด

แล้วหล่อนก็หัวกระเป๋าดังหน้าเดินคุ่มออกจากกระท่อมมุ่งดังไปสู่สถานีรถไฟทันที

ระยะทางนั้นราวสามกิโลเมตรมันเป็นเส้นทางสายเปลี่ยวซึ่งยากจะมีใครมาพบหล่อนในท่วงที่อันมีพิรุณนั้นเข้าได้ หล่อนย่ำเท้าลงไปบนที่ดินแดกระแทงแห้งเกราะ ซึ่งทุก ๆ ครั้งที่รองเท้าเหยียบไปจะเกิดเสียงเหมือนร่ำร้องเรียกหาความปราณี แต่เจ้าแม่พิรุณก็มีได้สงสาร แม้เพียงจะหลั่งน้ำตาลงมาเวทนามันสักหยด

ราวครึ่งชั่วโมงต่อมาเสื้อของรมณียก็ชุ่มไปด้วยเหงื่อ พระอาทิตย์แผดกล้าอยู่เบื้องบน หล่อนจำได้ว่านาที่หล่อนกำลังผ่านอยู่นี้เป็นนาของกำนันเผือกผู้ซึ่งมีอาจต่อสู้อย่างโหดร้ายของ

ธรรมชาติได้ ต้องอพยพย้ายไปเมื่อปีกลาย หล่อนเห็นโครงกระดูกควายสีขาวกองทิ้งอยู่ข้างทางเดิน ได้ถนัด เจ้าควายตัวนั้นได้ตายไปเพื่อใช้ชีวิตมันบวงสรวงที่นาผืนนี้แล้ว แต่มีอะไรเกิดขึ้น ? หล่อนเองเคยเสียชีวิตลูกคนหัวปีไปเพื่อบวงสรวงที่นาของเอนและก็มีอะไรเป็นผลดีเกิดขึ้น ?

คอของหล่อนเริ่มแห้ง ลิ้นฝืดเหนียวและปวดที่ข้อเท้า ยังอยู่อีกกิโลกว่า กว่าที่จะถึงตัวสถานีรถไฟ เร็วแรงของหล่อนดูเหมือนจะถูกแดดเผาละลายไปสิ้นจากร่างกาย หล่อนหอบถี่ ๆ และนัยน์ตาพร่าพราย ทันใดก็รู้สึกปวดคออย่างแรงในท้อง

หล่อนลากกายโซเซไปยังร่มไม้ข้างหน้า เพื่ออาศัยร่มเงาของมันหยุดพักสักครู่ ดูช่างไกลอะไรเช่นนั้นแม้จะเห็นมันตั้งอยู่ใกล้ชนิดเดียว เมื่อไปถึงและทรุดกายลงนั่งนั้นหล่อนรู้ทันทีว่าเด็กในท้องคันอีกแล้ว — คันประหนึ่งว่าต้องการจะร้องให้หล่อนยังหยุดอยู่เพียงแค่นี้ — คันประหนึ่งว่าไม่ต้องการจากที่นาเหล่านี้ไป!

หล่อนอดโรยจนต้องทอดกายลงนอน บนผืนดินที่แห้งกราะและดำเนือดำตัวนั้น หล่อนยืดแขนออกไขว่คว้าหาอะไรยึด เพราะต่อสู้กับความปวดภายใน สิ่งที่หล่อนคว้าได้ คือคันข้าวแห้ง ๆ ที่หลุดจากดินติดมือออกมาอย่างง่ายดาย

หล่อนมองไปที่คันข้าวเหล่านั้นแล้วขำขันมันทั้งอย่างโกรธกริ้ว แต่ครั้นหันไปดูที่พื้นดินอีกครั้งหล่อนก็เห็นสิ่งประหลาด...

หล่อนเห็นคันหญ้าเล็ก ๆ สามสี่ต้น ชูริ้วใบอันเขียวขจีของมันขึ้นมา...เป็นเขียวขจีแห่งชีวิตซึ่งซ่อนตัวอยู่ท่ามกลางความเหี่ยวแห้ง และแสงระแหงซุ่มอยู่กับคันข้าวที่ตายกรังไปนานแล้ว ความตื่นใจอันลึกลับและความแจ่มใสวิ่งเข้าสู่ดวงจิตของหล่อนทันที

หล่อนปิดตาลง ต่อสู้อย่างหนักหน่วงและทรหดกับความต้องการที่แตกเป็นสองทัพ ทัพหนึ่ง...หนีไปเสีย! ทัพหนึ่ง...จงอยู่ต่อไปอย่างคันหญ้าเขียวขจีเล็ก ๆ อย่างนั้น!

ก็โง่งมเล่า คันข้าวซึ่งบรรดาชาวนาพากันเอาใจใส่และไปรยเหงื่อลงมาเพื่อให้งอกงามกลับมีอันแห้งเหี่ยวตายไป ขณะที่คันหญ้าซึ่งซ่อนตัวอยู่เงียบ ๆ ไม่มีใครใยดีกลับข่มสดชื่น? หล่อนลืมหัดและเอื้อมมือไปลูบริ้วของมันเป็นพิสมัย เออหนอ! ช่างเหมือนกับทารกที่ซ่อนตัวอยู่ในครรภ์ รอจังหวะเวลาที่จะถือกำเนิดเกิดมาสู่โลกอย่างกระปรี้กระเปร่าเสียจริง ๆ หล่อนแนบแก้มลงบนคันหญ้าเล็ก ๆ นั้น และรู้สึกว่ามันต้อนรับหล่อนตั้งแต่ปลายลงไปถึงรากอย่างเป็นมิตร ครั้นแล้วหล่อนจึงเข้าใจ!

หล่อนเข้าใจในלבปล้นนั่นเอง ว่าเหตุใดธรรมชาติและที่นาจึงมีความหมายยิ่งใหญ่ต่อเอน — ต่อชาวนาทุก ๆ คน ซึ่งตรำงานและลำเค็ญยากแค้นและมูมานะนัก แม้ว่ามันจะแตกระแหงแห้งแล้งปานใดก็ตาม สีเขียวดูความขจีของใบหญ้าเล็ก ๆ นี้เอง ที่เป็ความหวังของเขา — ของเอนและของชาวนาอีกหลายแสนคน สีเขียวดูความขจีของใบหญ้าเล็ก ๆ นี้แหละ ต้องการความอดทนและต่อสู้ไม่ย่อเยื่อ และหยาดเหงื่อ และน้ำตา ก่อนที่มันจะตอบแทนรางวัลอันน่าชื่นใจให้ เอนเรียก

ธรรมเนียมว่าแม่บังเกิดเกล้าของเขาก็คือเพราะเหตุนี้เอง เอ็นบุษยธรณีนี้ ว่าเป็นผู้มีพระคุณแก่เขา ก็เพราะเหตุนี้เอง

ความอดทนและความกล้าเท่านั้น ที่จะทำให้ได้มาซึ่งรางวัลอันล้ำค่าของธรรมชาติ ธรรมเนียมนี้เป็นสุข หล่อนจะขออนอนพักผ่อนได้ร่มไม้ไปสักครู่ก่อน เพื่อสวัสดิภาพของลูกในท้อง เพื่อสวัสดิภาพของหล่อนและของเอนเอง แล้วหล่อนจึงจะรีบกลับ -- ไปสู่ทางเก่า

หล่อนหลับตานิ่งในความรู้สึกครึ่งหลับครึ่งตื่น เกิดอารมณ์ผ่องแผ้วผาสุกอย่างที่ไม่เคยเกิดมาก่อนเลยในระยะ ๓ ปีนี้ แต่ที่สุดหล่อนก็หลับไป นานเท่าใดก็ไม่รู้ตัว เสียงฟ้าคำรามนั่นเอง ที่ปลุกให้หล่อนตื่นขึ้น ครั้งแรกเข้าใจว่าฝันเพื่อเชื่อไป แต่เมื่อลืมตาขึ้นก็พบว่ามันเป็นความจริง สายที่คาดเป็นผ้าอยู่ข้างหน้ามิใช่อุปาทานและภาพมารยา มันคือฝนที่กำลังสากลงมา ต้องแก้ของหล่อนอย่างเย็นเฉียบและหวานชื่นเหมือนน้ำมนต์อันศักดิ์สิทธิ์ของพระผู้เป็นเจ้า หล่อนหัวเราะออกมาดัง ๆ ขณะที่นอนหงายแขนหน้าสู่ฟ้า และหลับตาฟังเพลงบรรเลงไพเราะของพิรุณที่กระหน่ำลงมาบนเปลือกลดา หล่อนไม่วิตกกังวลอะไรอีกแล้ว หล่อนไม่อาลัยอาวรณ์ในความสะดวกสบายที่บ้านอันมั่งคั่งของพ่อแม่ในกรุงเทพฯ ต่อไปอีกแล้ว หล่อนจะต้องอยู่ที่นี้ และดาบบนธรณีผืนนี้

ทันใด มีเสียงกวนม้าตะบึงตรงมา หล่อนลืมตาขึ้น และเห็นเอนของหล่อนฝ่าฝนมาอย่างลมกรด “รม!...รม!” เขาตะโกนก้องแข่งเสียงฟ้า “รม!”

ใบหน้าของเขาดูเฉียว และเกร็งเครียดเมื่อโคดลงมายืนอยู่ตรงหน้าหล่อน แต่หล่อนยิ้มให้เขาอย่างแจ่มใสที่สุดและชูแขนทั้งคู่ออก

“กอดฉันเดี๋ยวนี้ เอนขา ฉันรักเธอเหลือเกิน”

เขามองหล่อนอย่างไม่เข้าใจ แล้วก้มตัวลงมา หล่อนจูบเขาที่แก้มทั้งสองข้าง “ฉันรักฝน รักเมฆ รักแผ่นดิน”

“ฝนบ้านะซี ฉันจะกลัวว่า เธอจะขึ้นรถไฟไปเสียแล้ว รีบตามเสียเห้ย ฝนบ้างก็เผอิญหลงมา”

หล่อนปิดปากเขาไว้ “อย่าพูดหยาบคายต่อผู้มีพระคุณของเราอย่างนั้นซีคะ เอน”

“กลับเถอะ รม” เขาตอบสะบัด ๆ “กลับไปบ้านก่อน พรุ่งนี้เราจะขายเครื่องมือ ขายที่ดินให้หมด แล้วไปกรุงเทพฯ ด้วยกัน ฉันจะไปเอง ฉันควรจะขายมันและไปอยู่กรุงเทพฯ ตามที่เธอรำร่อนนานแล้ว กลับเถอะ เดี่ยวเธอจะเป็นหวัด”

“อืมฉันขึ้นสิ เอน แต่เดี๋ยวก่อน เราจะกลับบ้านเท่านั้น เราจะไม่กลับไปกรุงเทพฯ ไม่ว่าพรุ่งนี้หรือพรุ่งไหน เราจะอยู่ที่นี้ตลอดไป ตราบกระทั่งลูกหลานของเรา เพราะว่า เราคือทายาทของแม่พระธรณี!”

กิจกรรม

๑. เมื่ออ่านเรื่องสั้นเรื่องนี้เข้าใจดีแล้ว ขอให้นักเรียนทบทวนเนื้อเรื่อง และพิจารณาเรื่องสั้นเรื่องนี้ อภิปรายร่วมกันในชั้น ใช้หัวข้อต่อไปนี้เป็นแนวทางอภิปราย

- ๑) ในเรื่องสั้นเรื่องนี้ ปัญหาหรือข้อขัดแย้งของตัวเอกคืออะไร
- ๒) หากในเรื่องนี้มีอิทธิพลต่อชีวิตของตัวละครอย่างไรบ้าง ทั้งด้านดี และด้านร้าย
- ๓) อะไรเตือนใจให้รมณีย์เข้าใจจิตใจของเอนว่า การที่เอนต่อสู้ไม่ท้อถอยนั้นเพราะเหตุใด
- ๔) เอนและรมณีย์ตกลงกันได้อย่างไรในที่สุด สารที่สำคัญซึ่งผู้แต่งต้องการสื่อมายังผู้อ่านคืออะไร

๒. นักเรียนแบ่งเป็นกลุ่ม อภิปรายตามหัวข้อที่กำหนดให้ต่อไปนี้ เลือกเฉพาะหัวข้อที่สนใจ แล้วเรียบเรียงผลการอภิปราย ความยาวประมาณ ๑๒ บรรทัด

- ๑) รูปร่างหน้าตาและลักษณะนิสัยของเอนและรมณีย์
- ๒) ความรู้สึกผูกพันต่อกันของเอนและรมณีย์ ตลอดจนความคิดที่เขาทั้งสองเห็นตรงกัน และสวนทางกัน
- ๓) อธิบายความรู้สึกผูกพันของเอนและรมณีย์ ที่มีต่อผืนแผ่นดิน
- ๔) ความประทับใจและความไม่พอใจคอนไหนหรือด้านใดของเรื่องสั้นเรื่องนี้

อำนวยการเอก พระยาอุปทิศศิลปสาร (นิม กาญจนานีวะ)

หัวใจนักปราชญ์

นำเรื่อง

บทที่นักเรียนจะอ่านต่อไปนี้คัดคัดตอนมาจากปาฐกถาของพระยาอุปกิตศิลปสาร แสดงแก่ครูที่มาอบรมวิชาวิทยาศาสตร์ที่โรงเรียนฝึกหัดครูพลศึกษา กรีฑาสถานแห่งชาติ เมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม ๒๔๘๑

ในตอนต้นของปาฐกถา พระยาอุปกิตศิลปสาร ได้อธิบายความหมายคำ “หัวใจ” ในสมัยโบราณว่า ท่านมีวิธีสอนช่วยความจำอยู่วิธีหนึ่งคือ นำพยางค์แรกของหัวข้อเรื่องที่จะให้จำมาเรียงกันเข้า เรียกพยางค์ที่เรียงกันเข้าว่า หัวใจ ความหมายคงจะเป็นว่า ถ้าจำได้ก็จะชักพาให้จำหัวข้อที่สำคัญได้ซึ่งจะทำให้จำเนื้อเรื่องที่ควรจำได้ต่อไปอีก เปรียบเหมือนชนะหัวใจของบุคคลใดบุคคลหนึ่งได้ ก็ย่อมผูกพันความเชื่อถือ ความเป็นมิตรของผู้นั้นได้ตลอดไป ตัวอย่างของหัวใจก็มีเช่น “ท. ส. นิ. ม.” คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค นี่ก็หัวใจอริยสัจ หัวใจพระเจ้าสิบชาติ ว่า “เต. ช. สุ. เน. ม. ภู. จ. นา. วิ. เว.” คือ เตมีย์ ชนก สุวรรณสาม เนมิราช มโหสถ ภูริทัต จันทกุมาร นารทะ วิฑูร เวสสันดร

แต่คนไทยสมัยโบราณมิได้ใช้หัวใจต่าง ๆ เป็นเครื่องช่วยความจำเท่านั้น บางคนใช้หัวใจเป็นมนต์ขลัง นับถือว่ามีอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ โดยมากมักเชื่อกันในหมู่ผู้เชื่อไสยศาสตร์ เช่น มีคำ “ส. สิ. นิ. ระ.” เรียกว่าหัวใจหมี ไม่มีความหมายเลย แต่เชื่อว่าถ้าภาวนาเข้าดีผั่งแล้ว ผั่งไม่ค่อย และพระยาอุปกิตศิลปสารยังได้ยกตัวอย่างหัวใจต่าง ๆ อีกหลายอย่าง แต่ที่เราจะอ่านกันต่อไปนี้เป็นความรู้สำคัญของผู้ที่ศึกษาเล่าเรียน อีกนัยหนึ่งเป็นแก่นของผู้ที่ใส่ใจจะค้นคว้าหาความรู้ไว้เป็นที่พึ่งแก่ตน

หัวใจนักปราชญ์

พระยาอุปทิศศิลปสาร

หัวใจนักปราชญ์ “สุ. จิ. ปุ. ลิ.” ที่ข้าพเจ้าจะนำมาอธิบายให้ท่านฟังบัดนี้ ท่านคงทราบกันมาแล้วว่า สุ. ได้แก่ สุต คือการฟัง จิ. ได้แก่ จินตนะ คือการคิด ปุ. ได้แก่ ปุจฉา คือการถาม และ ลิ. ได้แก่ ลิขิต คือการเขียน ทั้งนี้ถ้าเพียงจะจำได้ก็พอจะนำไปแสดงแนวของนักปราชญ์เพียงให้เขามได้อยู่ แต่ตัวเราหาได้เป็นนักปราชญ์ขึ้นไม่ ถ้าจะให้เราเป็นนักปราชญ์จริง ๆ เราต้องจำเรื่องทั้งจำและปฏิบัติด้วย การที่ข้าพเจ้านำหัวใจนักปราชญ์มาอธิบายนี้ ก็เพื่อขอร้องให้ท่านจำเรื่องจริง ๆ ซึ่งเห็นว่าเป็นหน้าที่ของพวกเราโดยแท้ ถ้าท่านจำเรื่องได้ครบบริบูรณ์ก็จะเป็นครุมีความรู้บริบูรณ์สมแก่ฐานะครูเป็นมั่นคง แต่ข้อที่ท่านจะเป็นนักปราชญ์จริงหรือไม่นั้น ไม่ใช่หน้าที่ที่เราจะยกยกตนเอง เอาไว้ให้ผู้อื่นเขาดัดสินเอาเองเถิด ขอให้ตั้งหน้าจำเรื่องจริง ๆ เถิด การที่ท่านมาอบรมครั้งนี้ก็ไม่ใช่อื่น คือท่านมาจำเรื่องหัวใจนักปราชญ์นี้โดยตรงทีเดียว เพราะท่านจำเรื่องหัวใจนักปราชญ์ตามที่ว่านี้แล้ว ท่านก็จะเป็นนักปราชญ์สมประสงค์ ไม่ว่านักปราชญ์ทางใด ๆ ได้ทั้งนั้น ดังจะอธิบายย่อ ๆ ต่อไปนี้

สุ. คือ สุต การฟัง ข้อนี้ได้แก่การแสวงหาความรู้ การเล่าเรียนสมัยโบราณต้องอาศัยการฟังเป็นพื้น เพราะการใช้หนังสือยังไม่มีแพร่หลาย ท่านจึงจัดเอาการฟังเป็นข้อสำคัญ คนที่จะเป็นปราชญ์ได้ก็ต้องได้ฟังมามาก ซึ่งเรียกว่า “พหูสูต” คือผู้ฟังมาก แต่สมัยนี้วิชาหนังสือแพร่หลายทั่วไป จึงควรนับการอ่านเข้าในข้อพหูสูตนี้ด้วย คือรวมความว่าผู้ที่ป็นนักปราชญ์จะต้องฟังมากและอ่านมากด้วย

เพราะฉะนั้นจึงยึดเอาการฟังการอ่านเป็นองค์เบื้องต้นของเรา และควรถือว่าเป็นหน้าที่ของเราทีเดียว และให้ถือว่าการฟังการอ่าน เป็นเหมือนการเดินชมสิ่งของต่าง ๆ เช่น พิพิธภัณฑ์ เป็นต้น ย่อมเป็นการให้เราได้รับความรู้ทั้งนั้น

จิ. ออกจาก จินตนะ แปลว่า ความคิด ซึ่งเป็นศัพท์พวกเดียวกับ “จิต” ว่าเครื่องคิดคือใจเรานั่นเอง

คำ จิ. คือความคิด ในที่นี้ท่านหมายความว่าให้ใช้ความคิด ซึ่งเป็นขั้นที่ ๒ รองจากการฟังหรือการอ่านในสมัยนี้ด้วย กล่าวคือ เมื่อเราฟังหรืออ่านเรื่องราวใด ๆ เราต้องคิดตามไปด้วยไม่ใช่ปล่อยจิตไปตามขบวนการอย่างฟังเสียงนกเสียงกา ถ้าพบข้อความแม้จนคำพูดที่ไม่เข้าใจหรือสงสัย ก็ผูกจิตไว้ตรึกตรองภายหลัง เพราะถ้าจะเอามาตรึกตรองเวลานั้น ก็จะได้ฟังเรื่องต่อไปหรือจะจดไว้ย่อ ๆ ก็ได้

จึงเป็นการควรอย่างยิ่ง ที่ผู้ใฝ่ความรู้จะควรปฏิบัติข้อนี้ให้เป็นนิสัยของเราทีเดียว ดังจะนำวิธีปฏิบัติในการฟังและอ่าน แล้วใช้ความคิดมาอธิบายไว้พอเป็นเค้าดังนี้

ก. การฟัง โบราณให้ความรู้ทางพูดให้ฟัง ซึ่งในทางพุทธศาสนาเรียกธรรมเทศนา คือ ส่ำแดงธรรม เพราะการอ่านเขียนยังไม่แพร่หลาย กล่าวคือผู้สอนก็พูดให้ฟังและหน้าที่ของผู้ฟังก็คือ ฟังให้เข้าใจข้อความ ดังนั้นข้อสำคัญจึงอยู่ที่ จิ. คือ คิดเอาข้อความที่ท่านอธิบายให้ได้ถูกต้อง ไม่ใช่ฟังเทศน์พอเป็นกิริยา ไม่ได้คิดข้อความไปตามพระเทศน์ จำหมอบหลับเสียบ้างก็มี เมื่อกลับมาถึงบ้าน นึกก็ไม่ออกว่าพระเทศน์เรื่องอะไร ดังนี้ นับว่าขาดองค์นักปราชญ์คือ จิ. กล่าวคือไม่ใฝ่ใจ คิดไปตามคำที่พระท่านแสดง ถ้าคำเทศน์เป็นธรรมสูง ๆ ยิ่งชักง่วงมากขึ้น สมกับที่ว่า “ฟังเทศน์ หาวนอน ดูละครตาสว่าง” เพื่อแก้ข้อนี้ผู้แสดงที่ฉลาด ท่านจึงนำเอาเรื่องที่สนุก ๆ เข้ามาระคน เป็นข้อเปรียบเทียบเพื่อจูงใจด้วย ที่เรียกกันว่า “เทศน์คาบลูกคาบดอก” และเรื่องชาดกต่าง ๆ นั้น ก็เข้าใจว่าเนื่องมาจากความมุ่งหมายข้อนี้ ซึ่งแม้บัดนี้ก็ยังนับว่าเป็นวิธีสอนจรรยาที่ดีไล่เลี่ยกับ สอนด้วยตัวอย่างของจริง ซึ่งเป็นการหายากมาก

ขอให้สังเกตอีกข้อหนึ่ง คือสมัยที่สอนโดยพูดให้ฟังนั้น ท่านพูดยึดยาคมีข้อความซ้ำ ๆ กันเพื่อให้ผู้ฟังติดตามทัน ดังเรื่องนิทานยายกับตาปลุกถั่วปลุกงาให้หลานเผ้า หลานไม่เผ้า กา กินถั่ว กินงาของยาย ๗ เมล็ด ๗ ทะนาน ยายมายายคำ ตามาตาดี และข้าอยู่เช่นนี้เรื่อยไป เช่น “แล้วหลาน ไปหาพี่พรานให้ช่วยยิงกา กา กินถั่ว กินงาของยาย ๗ เมล็ด ๗ ทะนาน ฯลฯ” ถึงคำบาลีก็มักกล่าวซ้ำ เช่นนี้ เช่นในสติปัญฐานสูตรว่า “จกขุ โลก ปิยรูป สาครูป ฯลฯ โสค โลก ปิยรูป สาครูป ฯลฯ ฆาน โลก ฯลฯ ชิวหา โลก ฯลฯ” เป็นต้น ทั้งนี้ก็เพื่อให้ผู้ฟังใช้ความคิดทันคำพูดและเข้าใจแม่นยำขึ้น

ข. การอ่าน ในปัจจุบันนี้ อักษรสมัยแพร่หลายทั่วไปแล้ว เราจึงเล่าเรียนด้วยการอ่านคู่เคียง กันไปกับการฟัง ยิ่งเรียนสูงยิ่งใช้การอ่านมากขึ้น และ จิ. คือการใช้ความคิดก็ยิ่งมีมากขึ้นด้วย เพราะฉะนั้นเราจึงควรใช้ความคิดในการอ่านให้เหมาะสมแก่ฐานะที่เราเป็นผู้ใดในการศึกษาจึงจะ เหมาะ กล่าวคือ ต้องใช้ จิ. ไปด้วย ให้ได้รับความรู้สมค่าที่ลงทุนอ่านและควรอบรมนิสัยของเราให้ ใช้ความคิดไปตามเรื่องที่อ่าน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑) ข้อแรกควรฝึกหัดให้อ่านไปด้วย ให้สังเกตเนื้อความไปด้วยให้ชำนาญ จนเมื่อ อ่านจบก็รู้เรื่องได้ ไม่ต้องกลับมาอ่านอีก ข้อนี้ดูเผิน ๆ ก็น่าจะทำได้ทุกคน ไม่น่าจะแนะนำ แต่โปรด ทดลองดู โดยมากไม่เป็นอย่างคิด กล่าวคือ เมื่อส่งหนังสือแปลก ๆ ให้ศิษย์อ่านเพียงหน้าหนึ่งหรือ กว่านั้น หมดแล้วเอาหนังสือคืนมาเสีย แล้วถามดูว่าได้รับความกระจ่างอะไร เราจะพบแต่ผู้งอแงอยู่เนาน ๆ กว่าเจ้าเล่าเรื่องให้เราฟังได้ ถ้าหนังสืออยู่กับมือก็อดอ่านทวนอีกครั้งหนึ่งไม่ได้ นี่แสดงว่าขาดความคิด ในการอ่าน เพราะฉะนั้นจึงควรหัดให้ใช้ความคิดกำกับไปกับการสอนอ่านเบื้องต้นทีเดียวให้ได้ผลว่า เมื่อท่านอ่านจบก็ให้เล่าความได้ และให้ยากขึ้นตามหนังสืออ่านเป็นลำดับต่อ ๆ ไป

(๒) ขึ้นต่อไปก็คือ แนะนำให้ฝึกหัดวิจารณ์เนื้อเรื่องและข้อความที่กล่าวไว้ ตลอดจนวิธีใช้ถ้อยคำ เช่น ตัวอย่างดังต่อไปนี้

ก. สมมติว่า มีผู้แต่งเรื่องว่า “เมื่อพระร่วงเจ้าทรงฉีกของจดหมายออกทอดพระเนตร” ครั้งนั้นมีจดหมายสอดซองหรือไม่ ผิดกาลเทศะไหม ฯลฯ

ข. “พระเวสสันดรให้ท่านลูกเป็นข้าซุก ซุกเขย็นตีนาสงสาร” ทำไมนำมายกย่อง ครั้งนั้นเขานิยมกันอย่างไร จึงกล่าวไว้เช่นนี้ ฯลฯ

ค. “พลตืนคาทธรณี” จะพูดเสียให้เข้าใจชัดเจนว่า “พลทหารเดินเท้าคายดินแผ่นดิน” ไม่ได้หรือ เพราะอะไร เหล่านี้เป็นต้น

ข้อเหล่านี้เราจะต้องแนะนำให้วิจารณ์ตามความรู้ในหลักสูตร คือเฉพาะแต่ข้อที่สมควรแก่ความรู้ศิษย์ ไม่ใช่แนะนำลุ่มไป ไม่คำนึงความรู้ศิษย์

(๓) ข้อความหรือถ้อยคำอันใดที่ศิษย์ไม่เข้าใจ แนะนำให้เขาค้นคว้าให้เข้าใจ ถ้าหมดความสามารถให้ถามผู้รู้ ดังจะกล่าวในข้อ ปุ. ต่อไป อบรมนิสัยอย่าให้อายในการถาม แม้ใครถามก็ยินดีบอก เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้กัน

(๔) หักให้คิดและชมโดยอ้างเหตุผล และพยายามแนะนำให้เห็นตามความนิยมของสำนักของบ้านเมือง ตลอดจนของโลก ตามฐานะของศิษย์ และในข้อติชมนี้ ศิษย์มักจะนิยมในข้อติไม่ชอบชม ที่จริงการชมเป็นของสำคัญมาก ควรอบรมศิษย์ให้นิยมการชม แต่ไม่ใช่อย่างขอเพื่อ ๆ ไปให้เหลิง ถึงแม้เห็นว่าควรติ เพราะถ้าไม่ติก็เสียผล แต่ก็กลับเอาข้อที่ตินั้นมาแปลงเป็นชมเสียก็ได้ผลมากขึ้นกว่าติหลายเท่า โปรดฟังตัวอย่างย่อ ๆ ต่อไปนี้

พระพุทธเจ้าหลวงรัชกาลที่ ๕ เสด็จพระราชทานทอดกฐินวัดหนึ่ง ทอดพระเนตรเห็นเลกวัดตัดคันโพธิ์ที่ขึ้นอยู่ตามกำแพงโดยสระเพร่า คือไม่ขุดเอารากเหง้าออกให้หมด เป็นแค่ตัดต้นแล้วเอาปูนขาวโปกกลบ ซึ่งไม่ชำนาญก็จะแตกหน่อขึ้นอีก และทรงเห็นรอยเกลี่ยเนินทรายที่สูง เอาไปถมที่ลุ่ม เพื่อให้พื้นที่สนามราบ ตามทางเสด็จพระราชดำเนิน พระองค์มิได้ติให้เดือดร้อนเลย เป็นแต่ทรงดำรัสชมท่านเจ้าอาวาสเป็นใจความว่า มีความพอพระทัยในการปราบหญ้า โดยขุดทรายขึ้นให้หมดรากแล้วยังเอาทรายถมที่ลุ่มได้อีก เป็นการทำประโยชน์อย่างเดียวก็น่าชม ๒ อย่าง และทรงเห็นใจว่ามีคนน้อย ปราบคันโพธิ์บนกำแพงเหมือนปราบหญ้าไม่ทัน และครัสเอาใจต่อไปว่า อย่าเสียใจเลย ทรงทราบได้ดีว่าคงจะทำเหมือนปราบหญ้าต่อไป เรื่องนี้ท่านผู้ใหญ่เล่าให้ข้าพเจ้าฟัง น่าจะจริงตามนี้ เพราะพระนามว่า “พระปิยมหาราช” สนับสนุนเป็นพยานอยู่แล้ว

เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าเห็นว่า เราควรจะพยายามเลือกติแต่ข้อสำคัญซึ่งจะพยายามให้กลายเป็นชมไม่ได้

และการศึกษามีข้อสำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือเราแนะนำให้ดิไปตามเหตุผลเพื่อฝึกหัดความคิด แต่เมื่อเรารับราชการเข้าจริง ๆ เราจะดิเรื่อยไปหาได้ไม่ ควรดิเฉพาะสิ่งที่เราจะแก้ไขได้ ดังเขากล่าวว่าผู้สำเร็จวิชาสุขวิทยา กลับมาบ้านเห็นผิปปิดไปหมด เรือนก็ทำไม่ถูก ครัว ส้วม หอนั่ง ฯลฯ ไม่ถูกทั้งนั้น ควรรื้อทำใหม่ให้หมด จนท่านบิดาฉิว พุดประชดว่า ถ้าเช่นนั้น พ่อแม่ของเจ้ามันก็ใช้ไม่ได้ทั้งเพ ควรเจดมันเสีย หาพ่อแม่เอาใหม่จะดีกระมัง ข้อนี้สำคัญนัก ผู้เข้ารับราชการใหม่ ๆ ควรระวังจงหนัก และจะเสนอความเห็นก็อย่าให้เป็นอย่างหนูหนูม เน้นนำให้เอาลูกพรวนไปผูกคอแมวเสีย เมื่อแมวมาจะได้รู้และหนีทัน

ป. หัวใจตัวที่ ๓ ออกจาก **ปจจา** ว่าการถาม ซึ่งเป็นข้อสำคัญไม่แพ้ข้อต้น ๆ เพราะตามธรรมดาไม่มีใครเป็นสัพพัญญู รู้ทุกสิ่งทุกอย่างได้ ดังนั้นผู้ที่จะเป็นนักปราชญ์ จึงต้องพยายามหาความรู้ในการถามด้วย กล่าวคือเมื่อเราฟังหรืออ่าน ถ้าพบข้อความหรือถ้อยคำที่สงสัย หรือไม่เข้าใจ ก็ผูกจิตไว้ตรึกตรองและค้นคว้าหาความเข้าใจ ถ้าได้ผลเป็นที่ล่งเลาใจก็ดี หรือยังไม่เข้าใจก็ดียิ่งต้องสอบถามผู้ที่เรานั้นใจว่าเขาจะรู้ดี เบื้องต้นก็คือผู้ที่เราฟังมาจากเขา หรือผู้แต่งหนังสือที่เราอ่านหรือครูบาอาจารย์ของเรา เมื่อยังติดขัดก็ถามท่านผู้รู้อื่น ๆ ต่อไป และไม่ควรที่จะกระดากอายในการได้ถามสิ่งที่เราไม่รู้ เพราะว่าการทะนงตัวว่าเรารู้มาก ๑ ถูกผู้อื่นว่าไม่รู้ ๑ และการถือเกียรติดำเนินการถามคนต่ำค้อยกว่าตน ๑ ทั้ง ๓ นี้เป็นมารที่จะรังเราให้ลงจากฐานะเป็นนักปราชญ์

อนึ่ง การถามนี้ย่อมเกี่ยวข้องกับจรรยาบรรณด้วย เพราะเราจะต้องพึงบุคคลหรือหมู่คณะเพื่อบำรุงสามัคคี ฉะนั้นจึงนับว่าเป็นจรรยาทางสมาคมในการใช้กิริยาวาจาของเราให้สมควรอยู่ด้วย ถ้าเรายึดหลักสุภาษิตว่า “พูดดีเป็นศรีแก่ตัว พูดชั่วอัปราชัย (ปราชัย)” ก็กินความมาถึงการถามของเราได้ครบครัน เพราะการถามก็รวมอยู่ในการพูด และเป็นการพูดขอความเอื้อเฟื้อ จากผู้รับคำถามของเราด้วย จึงควรจะต้องประกอบด้วยสัมมาคารวะอันงดงาม

ในการที่ท่านยกเอาการถามเป็นองค์สำคัญของนักปราชญ์นี้ ก็คือการถามนั้นเป็นดั่ง **ขั้นทดลอง** หรือ **ขั้นสอบสวน** กล่าวคือเราได้ฟังหรือได้อ่านเรื่องใด ๆ มาแล้ว เราควรเอาข้อความนั้นมาคิดตรึกตรองดู เมื่อเห็นอย่างไรที่ไม่แน่ใจ จึงเอาข้อความนั้นมาสอบถามดู ถ้ามีโอกาสถามผู้แสดงหรือผู้แต่งเรื่องที่ท่านอ่านนั้นได้ก็นับว่าเป็นโชคคิของเรา เพราะเขารู้ได้ดีกว่าผู้อื่น ถ้าไม่มีโอกาสเช่นนั้นก็ควรถามผู้อื่น แต่ต้องรักษากิริยาวัตรในการถามให้มาก ๆ คือแสดงให้เห็นว่าถามเพื่อต้องการความรู้จริง ด้วยความเคารพจริง ๆ ไม่ใช่ถามเพื่อสอบไล่เขา หรือถามเพื่อขัดคอเขา หรือเพื่อข่มเขาให้ได้ายเป็นต้น หวังว่าท่านคงรู้ดีในการใช้คำถามมาแล้ว เมื่อได้รับคำตอบตรงความคิดของเราที่ดี หรือได้รับคำอธิบายสมเหตุผลควรเชื่อได้ก็ดี จึงควรจำไว้เป็นหลักต่อไป นี้แหละเป็นจรรยาวัตรของนักปราชญ์โดยแท้ แต่ถ้าเรากลัวจะจำไม่ได้เราก็ควรที่จะจดบันทึกไว้ในสมุดหมายเหตุของเราเพื่อช่วยความจำดังจะกล่าวต่อไป

ล. หัวใจนักปราชญ์ตัวที่ ๔ ลิ มาจากคำ **ลิต** ซึ่งแปลว่า เขียนไว้ กล่าวคือท่านให้บันทึกข้อที่ควรรู้ควรจำไว้ หัวใจตัว ล. นี้แหละสำคัญกว่าอื่น เพราะเป็นการแสดงผลของการฟัง การอ่าน การใช้ความคิด การถามคือการสอบสวนของผู้ที่จะเป็นนักปราชญ์ ซึ่งต่อไปภายหน้าอาจจะปรากฏว่า ผู้ที่บันทึกข้อความไว้เป็นนักปราชญ์หรือไม่ เป็นนักปราชญ์เพียงไร เป็นต้น

เพราะฉะนั้นเราควรมีสุมุดหมายเหตุของเราไว้ เพื่อบันทึกข้อความต่าง ๆ ตามที่เราสอบสวนได้ ถ้าเราชอบทางนี้ จะจัดให้มีสมุดบันทึกหลายเล่มเพื่อแยกบันทึกเป็นแผนก ๆ ตัวอย่าง

(๑) แผนกประวัติส่วนตัว บันทึกวันเกิด วันเข้าเล่าเรียน วันรับราชการ วันสมรส ฯลฯ และเหตุการณ์อื่น ๆ ไปเที่ยวที่ไหน พบอะไร เจ็บไข้ ฝ่าอันตราย เหล่านี้เป็นต้น

(๒) แผนกหมายเหตุทั่วไป เช่น มีสุริยคราส เกิดน้ำท่วม มีวิฤต สงคราม ความไข้ และอื่น ๆ แล้วแต่จะเห็นควรเป็นต้น

(๓) แผนกค้นคว้าสืบสวน เช่น วิชาความรู้ ศัพท์นั้นพบในหนังสือไหน แปลว่าอย่างนั้น ถามท่านผู้นั้น ๆ บอกว่าอย่างนั้น ๆ พิธีเช่นนั้น ท่านผู้นั้นว่าอย่างนั้น ดำรานั้นกล่าวอย่างนั้น การทดลองต่าง ๆ เช่น เอากิ่งข่อยสีฟันได้ผลอย่างไร เนื้อวัวควายตายเอง เอามาทำเนื้อแห้งกินมีโทษหรือไม่ ดังนี้ เป็นต้น

(๔) แผนกสถิติ เช่น ปีนั้นเดือนนั้นฝนตกเท่าไร ปีนั้นผลไม้ชนิดนั้น ๆ มีตั้งแต่เดือนนั้นหมดเมื่อเดือนนั้น สินค้าต่างด้าวอย่างนั้น คนนิยมมากเพราะเหตุนั้น ๆ เครื่องใช้ชนิดนั้นใช้ทนได้เท่าไร เหล่านี้เป็นต้น

การบันทึกเหตุการณ์และความรู้ที่อ้างไว้ข้างบนนี้ ถ้าทำเป็นกิจส่วนตัวแล้ว โดยมากไม่มีใครทำได้ละเอียดลออถึงปานนี้ แต่แม้ทำได้เฉพาะสิ่งเฉพาะอย่างเท่านั้น ก็นับว่าดีไม่ใช่น้อยเลย เพราะเป็นเครื่องแสดงทั้งความรู้ทั่วไปและความรู้ถึงลักษณะส่วนตัวของผู้บันทึก นับว่าเป็นข้อสำคัญในเวลาต่อ ๆ มาด้วย สมุดหมายเหตุของโรงเรียนที่อาจารย์ใหญ่หรือครูใหญ่ทำ ก็เช่นเดียวกับที่ว่านี้ แต่สมุดหมายเหตุของโรงเรียนท่านต้องการประวัติของโรงเรียนเป็นข้อใหญ่ แต่เราก็ได้ทราบความคิดอ่านนิสสัยใจคอของผู้บันทึก เป็นคน ๆ ไปด้วย นับว่าเป็นประโยชน์เช่นเดียวกัน

ในสมัยโบราณ การบันทึกข้อความนับว่าสำคัญมาก เพราะมีผู้รู้หนังสือน้อย ท่านจึงตั้งไว้เป็นหัวใจตัวสุดท้ายของนักปราชญ์ เพราะสำคัญที่สุดและก็สำคัญจริง ๆ ด้วย โปรดนึกถึงจดหมายเหตุของหลวงจีนฟาเหียน ที่ไปสืบพุทธศาสนาในอินเดีย หลักศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราช ในอินเดีย หลักศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงกรุงสุโขทัย เป็นต้น ว่าให้ประโยชน์ทางประวัติศาสตร์และความรู้อื่น ๆ เพียงไร ถ้าพูดถึงเรื่องวิทยาศาสตร์แล้ว ข้อสำคัญที่สุดก็คือบันทึกความรู้ที่ได้ค้นคว้าลงไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อผู้ศึกษารุ่นหลังจะได้ดำเนินการรอย เมื่อได้จริงตามนั้นก็จะได้

บันทึกต่อ ๆ ไป ซึ่งเป็นการรู้ทางวิทยาศาสตร์มากขึ้น ๆ ที่เราจะได้เล่าเรียนและใช้ประโยชน์ในการค้นคว้านั้น ๆ ต่อไป จึงนับว่าสำคัญที่สุด

รวมความว่า นักศึกษาที่ต้องการเป็นผู้รู้ ที่เรียกว่านักปราชญ์ จะประพฤติตาม สุ. จิ. ปุ. ลิ. ๔ ข้อนี้เป็นจริยวัตรของตนทีเดียว ดังคำฉันท์ที่ท่านกล่าวไว้ในหนังสือสอนอ่าน “ประดมมาลา” ว่า

เริ่มเรียนให้เร่งรู้	ทั้งสี่องค์ประมาณหมาย
หนึ่งฟังอย่าฟังดาย	ให้ตั้งจิตกำหนดจำ
หนึ่งให้อุตสาหะ	เอาจิตคิดพินิจคำ
หนึ่งห้ามอย่าเอื้อนอ้า	จงนใดให้เร่งถาม
หนึ่งให้พินิจคิด	ลิขิตข้อสุขุมความ
พร้อมมองกิจทรงนาม	ว่าศิษย์แท้ที่ศึกษา

เพราะฉะนั้นก่อนที่จะจบนี้ ข้าพเจ้าขอเชิญชวนผู้เป็นนักศึกษา จงถือเอาหัวใจนักปราชญ์ หรือนักศึกษา ตามคำฉันท์นี้ ไว้เป็นจริยวัตรของตนทุก ๆ ท่านเถิด และท่านจะบรรลุความเป็นผู้รู้ คือนักปราชญ์ สมกับฐานะที่เราเป็นครูอย่างแน่แท้ และหวังอย่างยิ่งว่าเราทั้งหลายจะประกอบด้วยเมตตาจิต สอนคุณบวรคุณธิดาของไทยเราให้สมบูรณ์ทั้งทางศีลธรรม ทางวิชา และทางอนามัย ซึ่งท่านเรียกว่า จริยศึกษา พุทธิศึกษา และพลศึกษา ด้วยประการทั้งปวง ให้สมกับประเพณีของไทยเราที่นับถือครูบาอาจารย์ รองบิดามารดาลงมา ดังที่ท่านเรียงลำดับไว้ในคำนมัสการคุณานุคุณ หรือที่ท่านสุนทรภู่กล่าวไว้ในต้นคำกาพย์เรื่องพระไชยสุริยาว่า

“ตะรุสะจะขอไหว้ (๑) พระศรีไตรสรณา (๒) พ่อแม่ (๓) และ ครูบา” ดังนี้ เป็นต้น

กิจกรรม

๑. ฝึกเขียนย่อความ

นักเรียนเขียนข้อความสำคัญของปาฐกถาเรื่องนี้ โดยใช้ถ้อยคำของนักเรียนเอง เพื่อแสดงความเข้าใจ ความยาวไม่เกิน ๑๕๐ คำ (โดยประมาณ)

นักเรียนบันทึกข้อความสำคัญที่นักเรียนคิดว่าควรจำไว้ จากปาฐกถาเรื่องนี้ ใช้ถ้อยคำของนักเรียนเอง

๒. ฝึกความจำ

นักเรียนปิดหนังสือแล้วเขียนข้อความสำคัญที่จำได้ เป็นเรียงความสั้น ๆ ความยาวไม่เกิน ๒๐๐ คำ (โดยประมาณ)

๓. ฝึกแสดงความคิดเห็น

นักเรียนแบ่งกลุ่ม ๆ ละประมาณ ๕ - ๘ คน อภิปรายหัวข้อต่อไปนี้

- ๑) ประโยชน์ที่ได้จากการอ่านหนังสือ
- ๒) การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันเป็นประโยชน์อย่างไร
- ๓) ในประสบการณ์ของนักเรียน คนทั่ว ๆ ไป ชอบติกันหรือชมกัน เป็นเพราะเหตุใด การติชมควรกระทำในกรณีใด และอย่างไร
- ๔) “พูดดีเป็นศรีแก่ตัว พูดชั่วอัปราชัย (ปราชัย)”
- ๕) หลักในการจำและสิ่งที่จะช่วยความจำให้แม่นยำมีอะไรบ้าง
- ๖) ความเป็น “พหูสูตร” กับ “ความเป็นนักปราชญ์” มีความสัมพันธ์กันอย่างไร
- ๗) ผู้ที่ปรารถนาจะเป็นนักปราชญ์จะต้องถึงพร้อมด้วยองค์สี่ของหัวใจนักปราชญ์ คือ ฟัง คิด ถาม เขียน จะขาดไปข้อใดข้อหนึ่งจะได้หรือไม่
- ๘) ข้อความที่กล่าวถึงพระพุทธเจ้าหลวงรัชกาลที่ ๕ ว่า “เป็นการทำประโยชน์อย่างเดียว ได้ผล ๒ อย่าง” นั้น นักเรียนเข้าใจว่าอย่างไร

พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระปิยมหาราช

(ภาพนี้ได้รับความเอื้อเฟื้อจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย)

สมเด็จพระปิยมหาราชทรงรักษาเอกราชของชาติไว้ได้อย่างไร

นำเรื่อง

บทประพันธ์ที่จะอ่านต่อไปนี้ ผู้ประพันธ์คือ เจตน์ อติจิตต์ เป็นฉบับที่ได้รับรางวัลที่ ๑ จากการประกวดเรียงความเพื่อเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ของสมาคมนิสิตเก่าจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เนื่องในวันปิยมหาราช ๒๓ ตุลาคม ๒๕๑๘ สมาคมนิสิตเก่าจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้จัดประกวดเรียงความ โดยแยกเป็นประเภทร้อยแก้วและร้อยกรอง ผู้ส่งเข้าประกวดแบ่งเป็นประเภทนักเรียน นิสิตนักศึกษา และประชาชน ฉบับที่นำมาให้เรียนนี้เป็นฉบับชนะที่ ๑ ประเภทประชาชน ด้านร้อยกรอง แต่งเป็นโคลงสี่สุภาพ จำนวน ๒๕ บท บทร้อยกรองนี้แต่งต่อเนื่องเป็นเรื่องเดียวกัน มีเนื้อความชี้เฉพาะถึงพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระปิยมหาราชในการที่ทรงรักษาเอกราชของชาติไทยไว้ได้ ในขณะที่ประเทศเพื่อนบ้านต่างต้องตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศมหาอำนาจตะวันตก พระเกียรติคุณในเรื่องนี้ของสมเด็จพระปิยมหาราชมีปรากฏอยู่แล้วในประวัติศาสตร์ ในบทประพันธ์บทนี้ ผู้ประพันธ์มิได้นำเรื่องราวในประวัติศาสตร์ทั้งหมดมากล่าวไว้ แต่ได้ชี้เฉพาะเรื่องที่ประทับใจผู้ประพันธ์ ซึ่งเป็นธรรมชาติของการเขียนร้อยกรอง เราถือว่า ผู้ประพันธ์นั้นเป็นแค่เพียงผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ และได้ประพันธ์บทร้อยกรองถูกต้อง ไม่ผิดพลาดจากประวัติศาสตร์ แต่ไม่จำเป็นที่ผู้ประพันธ์บทร้อยกรองจะต้องกล่าวเรื่องราวในประวัติศาสตร์ให้ครบถ้วน

อย่างไรก็ดี สิ่งที่นักประวัติศาสตร์ถือว่า เป็นงานสำคัญที่สุด ที่ทำให้ประเทศไทยรอดพ้นจากการล่าเมืองขึ้น ในสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้น เราควรจะทราบไว้ด้วยว่า คือ การปรับปรุงการบริหารราชการแผ่นดิน การปรับปรุงกฎหมาย และวางรากฐานกิจการตุลาการ ให้สอดคล้องกับความนิยมของชาวตะวันตกในสมัยนั้น นอกจากนั้น สมเด็จพระปิยมหาราชยังได้ทรงกวาดล้างเกี่ยวกับการประกอบกิจการในบ้านเมืองให้ถูกต้อง ด้วยพระปรีชาสามารถ และพระวิริยะอุตสาหะเป็นอย่างยิ่ง มิให้ชาวตะวันตกหาโอกาสยกเหตุการณ์ใดมากล่าวแสดงความบกพร่องของราชการไทยได้

อนึ่ง พระราชกรณียกิจที่ไทยเราจดจำไว้เด่นชัดข้อหนึ่งก็คือ การเลิกทาส การเลิกทาสนั้นมิใช่เป็นการทำได้ง่าย เพราะเป็นการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงสังคมและระบบเศรษฐกิจอย่างหนึ่งซึ่งในประเทศอื่น ๆ ที่มีความเจริญก้าวหน้า ก็ถึงกับมีสงครามกลางเมืองเกิดขึ้นเป็นต้น ในการอ่านบทประพันธ์นี้ เราจึงต้องไม่อ่านอย่างหนังสือประวัติศาสตร์ แต่ควรอ่านโดยสังเกตอารมณ์ของผู้ประพันธ์ และศิลปะการใช้ถ้อยคำในการประพันธ์ เพื่อแสดงอารมณ์ที่เกิดขึ้น

สมเด็จพระปิยมหาราชทรงรักษาเอกราชของชาติไว้ได้อย่างไร

เจตน์ อติจิตต์

๑. ณ แดนผืนแผ่นดิน
ไพสิฐอุษระคาม
สรรพศิลป์แสดงความ
วิวัฒนาการธรรม

ภูมิสยาม
เขตนี้
เรืองโรจน์ รุ่งแสง
ขัดแจ้งแหล่งเจริญ

๒. ก้าวเดินโดดเด่นเบื้อง
คือประเทศไทยสา-
ผ่านภัยพิบัติปรา-
นับลากร้อยปีรู้

บุรพา
มารณัฐ
กฎเกียรติ
เลื่องทั้งราชตรี

๓. มีศรีมีศักดิ์สร้าง
สืบชาติตราบแต่บรรพ์
มีเอกราชจร-
เป็นประหลาดเรื่องดี

เสริมสรรพ
บัดนี้
โลงอยู่ ยังแล
หลักพันพิรัชภัย

๔. ไทยยังคงศักดิ์ด้วย
ฤาปะเหมาะเคราะห์ปี
ลำพังชะดามี
เพราะพิรัชภัยคลุม

ดวงดี เค้นฤ
สาจคุ้ม
ก็อาจ อับแสง
คลั่งล้อมรอบคาม

๕. บุญสยามยามอมิตรร้าย
มีพระปิยมหา
ทรงเป็นประจวบ-
พัตผ่อนเมฆร้ายเร้า

รุมมา
ราชเจ้า
ยุโวก
ร้อยร้างจางลง

๖. พระองค์ทรงปกป้อง
เมื่อพิรัชภัยพาล
อาวุธยุทธโธหาร
รุมกระหนาบหนักล้อม

ประการ ไฉนา
พรั่งพร้อม
แลเหลี่ยม เล่ห์แล
รอบกล้ำทำลาย

๗. หลายชาติพลาดพ่ายด้วย
ลัทธิล่าเมืองไถย-
วางกลอุบายไกร
รู้ผิดจักคิดแก้

ภัยไฟ รัชเฮย
จิตแท้
เข้ากับ คักแซ
ก็ช้ากว่าการณ

๘. มอญม่านหาญหักเข้า
ปรามาสขาดสติพบ
สูญสิ้นแผ่นดินจบ
คือเหยื่อเพื่อเริ่มครั้ง

รุกรบ
พ่ายพลั้ง
สิ้นเอก ราชนอ
ใหม่จ้องปองราญ

๙. ด้านใต้ภัยร้ายล่า
ยึดมลายูกาม
มาดมุงสยามหขาม
คาดคิดพิชิตแผ้ว

เมืองลาม รุกเฮย
เขตแล้ว
เยี่ยงเหยื่อ
ผ่องสร้างวางกล

๑๐. มณฑลประเทศเบื่อง
ฝ้ายฝรั่งเสศหา
พาลภัยพิรัชครา
ปองประทุษเทศไค้

บุรพา
เหตุให้
ใหม่มาด ร้ายแล
เดือดร้อนรอนแดน

๑๑. แคว้นสยามยามยากกลุ่ม
ภัยล่าเมืองขึ้นตะวัน
มองหาที่พึ่งหัน
เหลือแต่ตนเองต้อง

กลุ่มควัน ความเฮย
ตกจ้อง
หาห่าง หายแฮ
ตริกให้ไทยคง

๑๒. องค์พระปิยเจ้า
ทรงตริกกลิ้งซึ่งตาม
ผิ่วสู่วั่ววมขาม
ดับมิดับยิ่งไหม้

จอมสยาม
จิตให้
เพลิงพลุ่ง พล่านแฮ
มากเข้าเผาผลาญ

๑๓. เหมือนม่านขาดสติทั้ง
แคลนขาดสรรพศาตรา-
ยังพลาดรัฐประสา-
ผลย่อมพาชาติม้วย

ปัญญา
วุธด้วย
สนศาสตร์
หมดสิ้นเสรี

๑๔. วิธีพิทักษ์ป้อง
ขามพิบัติภัยเคือง
วิจัยวิจารณ์เนื่อง
หมั่นสอบเหตุเลศให้

๑๕. ประมาฐานะทั้ง
ชาติศัตรูชาติชน
ยอมรับคติผล
รู้รับความเจริญรู้

๑๖. เอาข้างขันติได้
ถือหลักผ่อนหนักเบาน
ยึดสันติกรรมเกณฑ์
เช่นชนกนาถชี้

๑๗. กรรทบทระทั้งบ้าง
สูญทรัพย์เสียสิทธิ์ศรี
เสียน้อยรักษาริ-
ดิกว่าแข่งกร้าวสร้าง

๑๘. จึงเมื่อภัยร้ายรุก
เพลิงตะวันตกกลาม
กลับลดหมดเปลวความ
ด้วยพระปรีชาใช้

๑๙. แลเมื่อภัยผ่านพ้น
องค์พระปิยะทรง
ตราบนามสยามขง
ย่อมมหาภัยครั้ง

๒๐. จึงหลายประเทศทั้ง
พระเสด็จเยือนไป
หวังผลเพื่อผูกไม-
เกลื่อนกลบลบเรื่องแค้น

ปกเมือง
ชุกใกล้
เนื่องอยู่
แจ่มแจ้งแห่งการณ

ทั่วตน เองนอ
เพื่อนผู้
เหตุที่ มีแธ
ผ่อนสั้นบรรเทา

ต่างเขน
เบี่ยงลิ
กำหนด นึกแธ
ช่องไว้ในบรรพ์

บางที่
สักดีบ้าง
รภาพ
เรื่องร้ายกรายถึง

ล้ำสยาม
ลูกไหม้
โรจน์เร่า ร้อนแธ
ฉ่ำน้ำใจเจือ

เพลาลง
ตริกตั้ง
ยืนอยู่
ใหม่จ้องปองหมาย

ใกล้ไกล
หลากแคว้น
ศรีต่อ
ชุ่มน้ำใจเคย

๒๑. เคยจิตเป็นมิตรทั้ง
กลกระดากำบังบำ
ผลพระพิริยะสำ
ไพรัชรับรูกัลยา

๒๒. อ้าพระปริยะเจ้า
เพราะพระปรีชาไว-
ผันภัยพิเทศภัย
ฟ่ายพระพิริยะแพ

๒๓. ไทยของขึ้นอยู่ด้วย
เกริกกิตติสิทธิ์ศรี
มีชาติพระศาสน์ที่-
เป็นพิพัฒประเทศล้อม

๒๔. ไปเกินที่กล่าวเน้น
ผิมีเพราะพระนาม
ฤาไทยจะรอดยาม
อาจจักเอกราชลี

๒๕. จงประชากรราษฎร์น้อม
จารพระคุณพระศรี
รักชาติศาสน์กษัตริย์ถึง
ยอมถวายแด่ไท้

ถือกรรม ดีเนอ
บัคร้าย
เร่จรู ล่วงเส
เครื่องค้าเสรี

จอมไพท ไทยเฮย
ทิดแท้
ผองฝาน
ฟ่ายน้ำใจจง

บารมี พระนอ
ศักดิ์พร้อม
ฉราชย์
สุขล้ำจำเรญ

เนื้อความ
นาคนี้
บุงยาก
เร็ดร้างห่างลง

คำนึง
ดริกไว้
สูญชีพ
ท้วนหน้าประชาสยามฯ

กิจกรรม

๑. ฝึกทบทวนเนื้อเรื่อง

- ๑) ส่วนนำในบทประพันธ์เรื่องนี้มีว่าอย่างไร (ดูโคลง ๔ บท ตอนเริ่มเรื่อง)
- ๒) ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นซึ่งทำให้คนไทยคิดว่า มีภัยอันตรายที่เราจะต้องระวัง
- ๓) ประเทศใดบ้างที่ทำการฉีดยาต้องเสียเอกราช
- ๔) ภัยที่คุกคามประเทศไทยนั้น ผ่านพ้นไปได้ได้อย่างไร
- ๕) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ มีพระราชสมัญญาว่าพระปิยมหาราชนั้น เพราะเหตุใด เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่กล่าวในข้อ ๓ และข้อ ๔ อย่างไร

๒. ฝึกพิจารณาศิลปะการประพันธ์

- ๑) นักเรียนเลือกโคลงที่นักเรียนชอบมากที่สุด ๓-๔ บท ถอดคำประพันธ์ พยายามเขียนให้เป็นร้อยแก้วที่ดี เท่าที่นักเรียนจะทำได้ และสังเกตว่าถ้อยคำของนักเรียน และถ้อยคำของผู้ประพันธ์ผิดกันอย่างไร มีคำใดที่ผู้ประพันธ์ใช้ ที่นักเรียนคิดเห็นว่าไพเราะเหมาะสมกับความรู้สึก แต่คำของนักเรียนนั้นยังไม่จูนนักเรียนเอง
- ๒) เลือกโคลงที่นักเรียนคิดว่ามีความหมายดีเด่น ๓-๔ โคลง ขวนเพื่อนนักเรียน ๔-๕ คน ท่องจำ และอ่านเป็นทำนองเสนาะให้กันและกันฟัง
- ๓) มีวรรคใดบ้าง ที่ผู้ประพันธ์ใช้สัมผัสใน ทั้งที่เป็นสัมผัสสระ และสัมผัสอักษร (เสียงพยัญชนะ) ที่ถูกใจนักเรียนมากที่สุด

๓. ฝึกสังเกตภาษาจากบทร้อยกรอง

- ๑) เลือกโคลงที่นักเรียนชอบสัก ๓ - ๔ โคลง แบ่งโคลงออกเป็นประโยค ๆ สังเกตว่าคำไหนเป็นประธาน คำไหนเป็นตัวแสดง มีประโยคกี่ชนิด นักเรียนสามารถชี้ส่วนขยายของประธาน ตัวแสดง และกรรมได้หรือไม่ ผู้ประพันธ์ได้ละความไว้ใจที่เข้าใจบ้างหรือไม่ นักเรียนเขียนความที่ละไว้ให้ประโยคมีความเต็มสมบูรณ์
- ๒) นักเรียนพิจารณาศัพท์ที่ผู้ประพันธ์ใช้ในบทประพันธ์นี้ พยายามหาความหมาย และพยายามแยกคำสมาสหรือคำที่มีเสียงสนธิ ตามที่ครูจะกำหนดให้

๔. ฝึกใช้ความคิด

- ๑) เมื่อนักเรียนอ่านบทประพันธ์นี้ตลอดแล้ว นักเรียนได้ข้อคิดข้อใดที่น่าจะเป็นประโยชน์แก่นักเรียนหรือแก่คนทั่ว ๆ ไปบ้าง ให้เขียนข้อคิดประมาณ ๕ ข้อ
- ๒) นักเรียนแบ่งกลุ่มอภิปรายว่า ชาตินะวันดกนั้นได้ประพาดิถูกต้องตามทำนองคลองธรรมหรือไม่ และชาติต่าง ๆ ในเอเชียประพาดิถูกต้องหรือไม่ ในการอภิปรายควรค้นคว้าความรู้จากประวัติศาสตร์มาอ้างอิง เป็นเหตุผลของนักเรียนด้วย

ครกกระเดื่อง
สำหรับตำข้าว ที่มาของเสีย
ที่ทำให้เกิดปณณาทันท์

(ภาพนี้ได้รับความเอื้อเฟื้อจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย)

บทร้อยกรอง

นำเรื่อง

บทร้อยกรองที่เลือกมาให้เรียนนี้ รวมทั้งโคลงสุภาษิตพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้อัญเชิญมาตีพิมพ์ไว้ในหนังสือเรียนเล่มนี้แล้ว จัดเป็น**วรรณกรรมปัจจุบัน** คำว่า วรรณกรรมปัจจุบัน เป็นที่ตกลงกันแล้วในกลุ่มนักวิชาการ นักเขียน และผู้ทรงคุณวุฒิในทางวรรณกรรมไทยว่า จะกำหนดนับวรรณกรรมที่เริ่มตั้งแต่ต้นรัชกาลที่ ๕ มาจนถึงบัดนี้ ทั้งนี้เพราะสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นระยะเริ่มแรกที่วรรณกรรมของไทยแบบใหม่ ๆ เกิดขึ้นมาก

บทร้อยกรองที่นำมาให้เรียนมีหลายรูปแบบแตกต่างกัน มีทั้งโคลง กาพย์ กลอน และฉันท์ บางชนิดก็เขียนตามแนวฉันทลักษณ์เดิม บางชนิดก็เป็นรูปแบบที่คิดขึ้นใหม่ตามความพอใจของผู้ประพันธ์ ส่วนเนื้อความเป็นการแสดงความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับชีวิตในสังคมไทย อาจเป็นข้อสังเกตเกี่ยวกับพืชพันธุ์ธัญญาหาร ข้อคิดแผ่แผ่จริยธรรมหรือค่านิยมที่สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมก็ได้ บทร้อยกรองตามแบบที่นำมาให้ศึกษานี้ ที่มีผู้นิยมแต่งกันแพร่หลายก็มิที่ยังไม่แพร่หลายก็มี น่าสังเกตว่ามีการพัฒนาร้อยกรอง ทั้งรูปแบบและความคิดนึกตามกาลสมัย นักเรียนควรสนใจพิจารณาทั้งในด้านศิลปะการประพันธ์และในด้านความคิดนึกของผู้ประพันธ์

ในการอ่านบทประพันธ์ เราจะนิยมชมชอบตามอุปนิสัยของแต่ละคน เราไม่จำเป็นต้องตรงกับผู้อื่น หรือพยายามแสดงความผิดแผกจากผู้อื่น เราควรพยายามทำให้มีอารมณ์ร่วมกับกวีหรือผู้ประพันธ์เท่าที่จะทำได้ หากทำไม่ได้แทนที่จะเกิดความนิยมชมชอบ กลับเกิดความรู้สึกตรงข้าม ก็ไม่ควรวิตกกังวลหรือยินดีในความผิดแผกของเราแต่ประการใด เราควรมีความจริงใจ แต่ควรใช้ความสังเกตและเอาใจใส่หาความรู้เกี่ยวกับเรื่องงานประพันธ์ต่างชนิด ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมของเรา

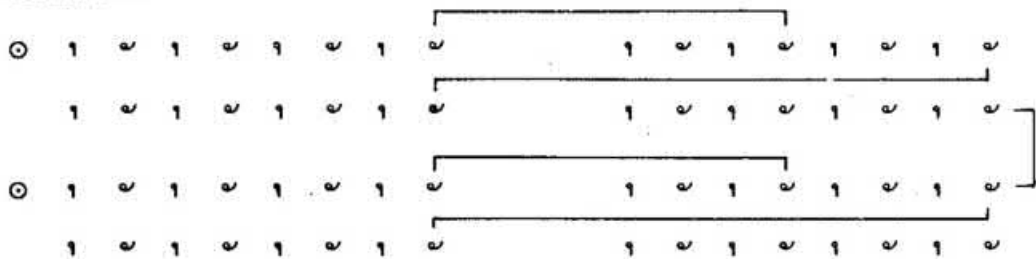
ความรู้เพื่อช่วยในการอ่าน

ผังภูมิและลักษณะบังคับของฉันท

ในที่นี้จะเสนอผังภูมิ และลักษณะบังคับของฉันท ๓ ชนิด ได้แก่ สยามมณีฉันท ปะชันนาทฉันท และมุทิตกนาทฉันท ดังนี้ :

เครื่องหมาย	·	ใช้แทน	ลหุ
”	~	”	กร

๑. สยามมณีฉันท

สยามมณีฉันทนี้ มีลักษณะคล้ายกลอนแปด แต่ใช้ลหุและครุสลับกันทั้งวรรค ทำให้เกิดจังหวะน่าฟัง

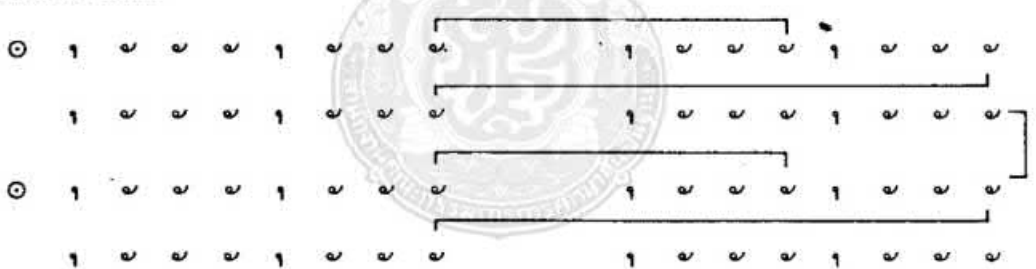
บทหนึ่งมี ๔ วรรค วรรคละ ๘ พยางค์ รวมทั้งบทมี ๓๒ พยางค์

มีสัมผัสบังคับตามที่เขียนเส้นโยงไว้ให้ดูในผังภูมิ

น.ม.ส. หรือพระราชวรรังษีเธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงริเริ่มคิดฉันทแบบนี้ขึ้นเป็นครั้งแรก นับเป็นของใหม่ในสมัยภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕

นอกจาก สยามมณีฉันทแล้ว น.ม.ส. ยังทรงประดิษฐ์ฉันทชนิดอื่นอีก ได้แก่ สยามรัตนฉันท สยามวิเชียรฉันท

๒. เปชณาทฉันท

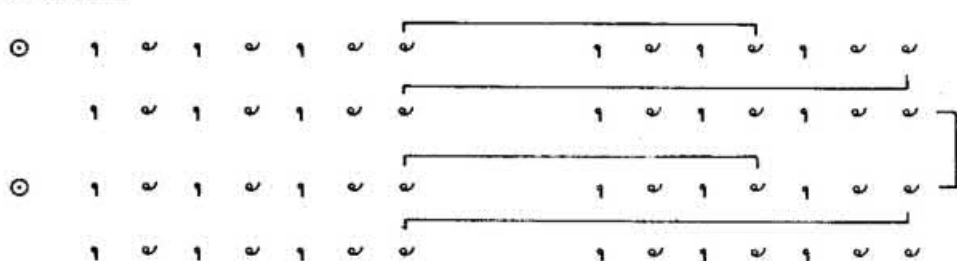

เปชณาทฉันทนี้ มีที่มาจากเสียงคำข้าวของชาวนา มีลหุ และครุ ที่ทำให้เกิดจังหวะคล้ายเสียงครกกระเดื่องตำข้าว

บทหนึ่งมี ๔ วรรค วรรคละ ๘ พยางค์ รวม ๓๒ พยางค์ แต่ละวรรค มี ลหุ ๒ ครุ ๖

มีสัมผัสบังคับตามที่เขียนเส้นโยงไว้ในผังภูมิ

๓. มุทิตกนาทฉันท

มูทิงคนาท แปลว่า เสียงตะโพน การที่เรียกชื่อฉันท์เช่นนี้ก็เพราะมีเสียงจังหวะเหมือนจังหวะตะโพนที่เล่นกันในสมัยก่อน ส่วนการรำโทนนั้นเป็นการรำที่ใช้โทนเป็นเครื่องเคาะจังหวะ ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีประเภทเดียวกัน การละเล่นชนิดนี้มีในท้องถิ่นชนบทของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

เสียงลหุและครุในมูทิงคนาทฉันท์ ทำให้เกิดจังหวะคล้ายเสียงตีโทนในขณะที่รำ บทหนึ่งมี ๔ วรรค วรรคละ ๙ พยางค์ รวม ๓๖ พยางค์ แต่ละวรรคมีลหุ ๓ กรุ ๔ มีสัมผัสบังคับตามที่เขียนเส้นโยงไว้ให้ดูในผังภูมิ

ฉันท์ ๒ ชนิดนี้ นายสุกร ผลชีวิน เป็นผู้ริเริ่มคิดขึ้น ประมาณพ.ศ. ๒๔๘๕

ควรแก่สรรเสริญกราว คือชานา

แสงทอง

กลอนสุภาพ

ในพรรษานาไรมากได้ฝน

สิ่งสำคัญัญญาอาหารคน

จากเมื่อดพันธุ์ข้าวเปลือกเลือกดีเพาะ

ชื่นใจชมรมณียัสีเขียวใบ

กล้าแดดจ้ำกล้าพายุกกล้าดัน

ครันกล้าแข็งแปลงขัดขิงอัตรา

แยกปลูกปลงลงในนาไพศาล

เสร็จขั้นนี้ดีครบภาพสพนัยน์

เพราะดูแลแนวข้าวกว้างยาวเย็น

ลำจำเริญเนินเดือนเลื่อนทวิ

สรุปแล้วแก้วัญญ์พืชพันธุ์นี้

ในพรรษานาอุดมสมบูรณ์ัญญ์

เม็ดพืชผลเพาะงอกออกหน่อต้น

ขึ้นโสภณพริบมากทุกภาคไทย

ถึงคราวเหมาะจะมาเป็นกล้าได้

ดันแน่นในหนึ่งแปลงแพ่งพึงดา

กล้าด้านทนร้อนลมระดมกล้า

ชานามาถอนทำกล้ากำไป

ลูกเหลนหลานมิตรช่วยอวยแรงใหญ่

ควรยกให้เกษตรินเป็นศิลป์

ช่างงามเพลินพันปีกระบายสี

ข้าวจะมีสีทองล้ำของพรรณ

คุณภาพมีศรีปานอาหารสวรรค์

ควรแก่สรรเสริญกราวคือชานา

* กราว เสียงดังพร้อม ๆ กัน เช่นเสียงปรบมือ เสียงของมาก ๆ ที่ร่วงลง เสียงไห ในที่นี้หมายความว่า ควรแก่การสรรเสริญ
อย่างยิ่ง รวากับปรบมือกราว

น้ำตา

กำชัย ทองหล่อ

ภาพยนั ๑๑

น้ำตาเปรียบเหมือนเพื่อน
 ขามชั้นรินอุทัย
 หยาดเฝ้มเป็นหยาดเฝ้ม
 ขามสุขสุดทวี
 ดีใจก็ไหลหลัง
 สบรักรักสนอง
 ชิงชังก็หลังไหล
 ขามเกิดเกิดปรีดา
 ขามคายใจสร้อยเศร้า
 ขามบวชบ่มบุญไป
 แต่งงานบานจิตเคลิ้ม
 พลาครักออกหักร่น
 พบกันพลันยินดี
 จากกันพลันโศกา
 น้ำตาเปรียบเหมือนเพื่อน
 เศร้าสุขทุกข์ม้วยมรณ์
 ระบายความในจิต
 ฤ้ทุกข์ฤ้ชีวา

คอยดักเตือนกระตุนใจ
 น้ำตาไหลหลังเปรมปรีดี
 อาบสองแก้มแกมยินดี
 น้ำตาปรีประปรายทอง
 โศกเศร้าคลั่งก็หลังนอง
 หลังหล่อคล่องนัยนา
 โกรธเกลียดใครก็ไหลมา
 เกิดน้ำตาตื่นตันใจ
 น้ำตาเกล้าเศร้าหทัย
 น้ำตาไหลเพราะอิมบุญ
 น้ำตาเฝ้มเสริมสุขหนุน
 น้ำตาหลังถั่งนัยน์ตา
 น้ำตาปรีเพราะปรีดา
 น้ำตาไหลใจอาวรณ์
 คอยดักเตือนอนุสรณ์
 รินเรงใจใช้น้ำตา
 จึงเหมือนมิตรเสนาหา
 เห็นใจฉันนิรันดร์เอย

ชโย สยาม

น.ม.ส.

สยามมณีนันท์ ๔

ชโยสยาม ณ ยามจะรุ่ง
ณ คราวจะเรียนก็เพียรจะเพียร
กุมาระไทยไหนจะหลง
สยามะรัฐอุบัติเพราะบุญ
ครุณสยามมิกรัมอุสาห์
ประเทศจะงามสยามจะยง
ชโยสยามอร่ามอะโฮ
สยามจะอยู่มีรัฐรา

สยามครุณจะเร็วเจริญ
ฤๅครจะเกินสยามครุณ
จะลิมพระองคะทรงสกุล
พระเดชพระคุณพระราชวงค์
หทัยจะหาวิชาประสงค์
จะมันจะคงเพราะเหตุวิชา
ครุณจะโตจะเติบโตวิชา
กระเคื่องวิชาวิชัยชโย

ณ ยามสายัณห์

สุกร ผลชีวิน

เปชณนาทณันท์

ณ ยามสายัณห์ตะวันยังย้อย
ตะแล็กแด็กแด็กจะแหลกแล้วจ้า
คณาเนื่อนวลก็ครวญคลอขับ
กระเคื่องตำข้าวก็กราวเสียงไกล
ตะแล็กแด็กแด็กตะแล็กแด็กแด็ก
มินานักข้าวก็เปลือกร้าวพลัน
ประเพณีไทยสมัยก่อนเก่า
ครุณลูกหลานสถานที่องนา

เนาะเร่งเท่าหน้อยทะยอยเหยียบหนา
กระดิ่งรีบมาเถะรับข้าวไป
ระริกแคนรับสลับเสียงใส
สนุกน้ำใจสมัยสายัณห์
กระเคื่องดังแทรกสำรวลสรวลสันต์
บุรุษรีบคันกระดิ่งส่งมา
ก็คงมีเค้าจะเนานานถ้า
สมัครรักษาขนบธรรมเนียม

* ชื่อ เปชณนาทณันท์ หมายถึง ดันท์ที่มีกำเนิดจากเสียงครกกระเดื่อง

พระจันทร์กระจ่าง

สุกร ผลชีวิน

มุกตลกนาถฉันท^๑

พระจันทร์กระจ่างสว่างสี
บุรุษสตรีก็เกรียวกราว
ป๊ะโต้นป๊ะโต้นป๊ะโต้นโต้น
อนงค์นำเคลื่อนเขยื้อนไป
บุรุษระริกขยิกค้อน
เกาะนั่งและกรับสลับนา-
สรีระเปลือยละเหี้ยหาย
โจ๊ะทั้งโจ๊ะทั้งด๊ะดิงเต่ง
คนูสดับประทับใจ
“มุกตลกนาถ” เสนอวรรณ-

ณ ลพบุรีฤดูหนาว
สนุก ณ คราวรำไทไทย
บุรุษลีโอนสะเอวไหว
สะบัดสไบวิไลตา
นรีร่าร้อนระเริงร่า
ทะเลแคน ณ คราเสนอเพลง
สนุกและคลาซสมองเคร่ง
ระบอบประเลงตะโพนบรรพ์
แนะนำจะได้ประดิษฐ์ฉันท
คดีก้านฉัตรไทย

กิจกรรม

กลอน ควรแก้สรรเสริญกราวคือขาวนา

๑. ศึกษาความหมายและสารจากบทร้อยกรอง

- ๑) ผู้ประพันธ์กล่าวถึงข้าวในแง่ใด ด้วยความรู้สึกละอย่างไร
- ๒) ขาวนาในทหรรสนะของผู้ประพันธ์ ควรแก้การบกบ่งอย่างไรร
- ๓) สารที่ได้จากกลอนเรื่องนี้ สรปว่าอย่างไรร
- ๔) ผู้ประพันธ์ใช้ คำว่า “แก้วธัญญ์” ในความหมายว่าอย่างไรร
- ๕) ข้อกลอนเรื่องนี้ มีความหมายว่าอย่างไรร การใช้คำ “กราว” ต่อคำ “สรรเสริญ” เน้นให้นึกถึงเสียงอะไร

^๑ชื่อ มุกตลกนาถฉันท หมายถึง ฉันทที่มีกำเนิดจากเสียงตะโพน

๒. ฝึกสังเกตภาษาและวิธีใช้คำ (ทำงานกลุ่ม)

- ๑) หาวรรคของกลอนที่ใช้คำสัมผัสอักษรมาสัก ๔ ววรรค (เช่น ววรรคที่ ๒ บทที่ ๑ มีคำ พิษผลพวง)
- ๒) คำว่า “กล้า” ที่ใช้ในกลอนบทที่ ๓ มีความหมายกี่ย่าง
- ๓) ววรรคใดในกลอนเรื่องนี้แนะให้เห็นภาพมีสีสันสวยงามชัดเจน ววรรคใดแนะให้เห็นภาพคนจำนวนมาก
- ๔) กลุ่มคำต่อไปนี้มีความหมายว่าอย่างไร
 จื่นโสภณพริบมาก แฝงพืงดา คีกรบภาพสนับยน์
 พันป่ายระบายสี ลำจำเริญเนิ่นเดือน
- ๕) จากกลอนนี้หาคำที่ทำหน้าที่เป็น **ส่วนขยาย** มาเขียนให้ดู ให้มีทั้งคำ ๑ พยางค์ คำ ๒ พยางค์ คำประสม อย่างละ ๓ คำ

๓. ฝึกวิจารณ์หรือกรอง โดยตอบคำถาม

- ๑) ผู้ประพันธ์ แสดงความคิดสำคัญในกลอนเรื่องนี้ ได้ชัดเจนเพียงใด
- ๒) การใช้คำสัมผัสในกลอนเรื่องนี้ ไพเราะเหมาะสมเพียงใด

กาพย์ยานี น้าตา

๑. ฝึกการอ่านทำนองเสนาะ

ให้นักเรียนฝึกอ่านทำนองเสนาะแบบทำนองกาพย์ หรือทำนองสรภัญญะ หรืออาจร้องเป็นทำนองเพลง คล้ายเพลง “เรื้อยเรื้อยมาเรียงเรียง” ก็ได้

๒. ฝึกพิจารณาสารและวิธีที่ผู้ประพันธ์เสนอสาร

- ๑) สารที่ได้รับจากบทหรือกรองนี้ให้ความคิด และความรู้สึกอย่างไร
- ๒) ผู้ประพันธ์กล่าวถึงอารมณ์ของมนุษย์ในด้านใดบ้าง
- ๓) ข้อคิดหรือข้อสังเกตของผู้ประพันธ์เกี่ยวกับน้าตามีความจริงเพียงใด
- ๔) วิธีที่ผู้ประพันธ์เสนอสารมีสิ่งใดที่น่าสังเกตบ้าง (เช่น การใช้คำ การเปรียบเทียบ ฯลฯ)
- ๕) กาพย์เรื่องนี้ให้ความรู้สึกประทับใจแก่ผู้อ่านอย่างไร ดอนใดไพเราะ หรือน่าสนใจ ให้หยิบยกมาอ่านแลกเปลี่ยนกัน

๓. ฝึกสังเกตภาษาและวิธีใช้คำ

- ๑) หิบบยกกลุ่มคำที่มี **สัมผัสอักษร** จากเรื่อง “น้ำตา” มาให้ดูสัก ๔ กลุ่มคำ
- ๒) หิบบยกกลุ่มคำที่มี **สัมผัสสระ** จากเรื่อง “น้ำตา” มาเขียนให้ดู เป็นสัมผัสใน ๔ แห่ง สัมผัสนอก ๔ แห่ง

๔. **ศึกษาผังภูมิและลักษณะบังคับของกาพย์ยานี** แล้วฝึกแต่งอย่างน้อย ๔-๖ บท ว่าด้วย อย่ะบางอย่างทีก่อให้เกิดความนึกคิดเกี่ยวกับมนุษย์และสังคม เช่น ตา หู ลิ้น มือ ฯลฯ

ฉันท์ ๓ บท

ขโยสยาม ณ ยามสัจฉน์ พระจันทร์กระจ่าง

๑. ฝึกอ่านทำนองเสนาะ

ให้นักเรียนฝึกอ่านฉันท์ทั้ง ๓ เรื่อง เป็นทำนองเสนาะและสังเกตจังหวะของฉันท์แต่ละชนิดว่าเป็นอย่างไร

๒. ฝึกพิจารณาและวิเคราะห์สารจากฉันท์ (แบ่งกลุ่มทำงาน)

- ๑) สารจากฉันท์แต่ละบทสรุปได้ว่าอย่างไร
- ๒) ผู้ประพันธ์ใช้รูปแบบของฉันท์ เหมาะสมกับเนื้อความเพียงใด
- ๓) ข้อคิด หรือข้อสังเกตของผู้ประพันธ์ที่สรุปได้จากฉันท์แต่ละบทมีว่าอย่างไร
- ๔) การใช้คำที่เนะให้เห็นภาพและนึกถึงเสียง ในฉันท์แต่ละบท มีตอนใดที่น่าสนใจ ให้หิบบยกมาชี้แจงแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในกลุ่ม แล้วรายงานในชั้น

๓. **ศึกษาผังภูมิและลักษณะบังคับของฉันท์แต่ละชนิด** แล้วฝึกแต่งตามความสมัครใจ ว่าด้วยเรื่องสิ่งทีได้พบเห็นในชีวิตประจำวัน หรือข้อคิดเกี่ยวกับมนุษย์ในสังคมไทย เสนอให้ครูตรวจ และแลกเปลี่ยนกันอ่าน

๔. กิจกรรมเสริม

- ๑) อ่านฉันท์จากหนังสือต่าง ๆ ทีมีผู้แต่งและพิมพ์เผยแพร่แล้ว เช่น อิสรราชคำฉันท์ พระนลคำฉันท์ ฉันท์บทสั้น ๆ ของผู้ประพันธ์หลาย ๆ คน
- ๒) จัดทำหนังสือ “ชุมนุมบทร้อยกรอง” ของกลุ่ม หรือของชั้น นำบทร้อยกรองรูปแบบต่าง ๆ ทีนักเรียนเขียนได้ดี ถูกต้องตามฉันทลักษณ์ ลงพิมพ์ในหนังสือนั้น ทำรูปเล่มและเขียนหน้าปกให้สวยงาม

พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ณ ดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี

(ภาพนี้ได้รับความเอื้อเฟื้อจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย)

ลิลิตตะเลงพ่าย

นำเรื่อง

ลิลิตตะเลงพ่ายเป็นวรรณคดีอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งคนไทยทั่วไปควรจะได้อ่าน นอกจากจะมีคุณค่าทางวรรณศิลป์เป็นอย่างสูงแล้ว ยังให้ความรู้ในด้านต่าง ๆ อีกหลายด้าน อาทิ ด้านประวัติศาสตร์ ประเพณี คำราชาศัพท์ สงคราม ตลอดจนหลักธรรมะ ท่านผู้รจนาเป็นผู้เจนจบในทางอักษรศาสตร์ งานนิพนธ์ของท่านเป็นเครื่องพิสูจน์คุณค่าของภาษาไทยว่าสามารถขึ้นถึงขีดสูงสุดของวรรณคดีได้ จึงเป็นที่น่าภูมิใจที่ประเทศไทยมีรัตนกวีที่สามารถสร้างสรรค์งานประพันธ์ให้ขึ้นถึงวรรณศิลป์ระดับนี้

ลิลิตตะเลงพ่ายเป็นงานประพันธ์ที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงนิพนธ์ขึ้นเพื่องานพระราชพิธีฉลองดึกดำบรรพ์พระเชตุพน ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (ตามเนื้อความในโคลง ในหนังสือตะเลงพ่ายฉบับสมบูรณ์) การก่อสร้างดึกดำบรรพ์ในวัดพระเชตุพนครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งตำราต่าง ๆ จารึกลงบนแผ่นหินอ่อนประดับไว้ตามระเบียบงวิหารคดและศาลารายด้วยมีพระราชประสงค์จะให้วัดพระเชตุพนเป็นแหล่งศึกษาอันถาวรสำหรับมหาชน พระราชประสงค์นี้มีแจ้งอยู่ในหนังสือชุมนุมจารึกวัดพระเชตุพน หมวดความเรียง

ลิลิตตะเลงพ่าย จัดอยู่ในประเภทวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ เช่นเดียวกับลิลิตยวนพ่าย ซึ่งเป็นวรรณคดีในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น

ลิลิตเป็นรูปแบบของงานประพันธ์ของไทย ประกอบด้วย ร่าย โคลง ๒ โคลง ๓ และโคลง ๔ สลับกันตามความเหมาะสมของเนื้อความในเรื่อง แต่จะต้องเริ่มต้นด้วยร่ายนำ ซึ่งเป็นบทขอพระเกียรติพระมหากษัตริย์ และสดุดีความรุ่งเรืองของบ้านเมือง ชื่อ ตะเลงพ่ายนั้น แปลตรงตัวว่ามอญแพ้ ที่เรียกเช่นนั้นน่าจะเป็นเพราะเมื่อพมามีอำนาจเหนือมอญ พม่าได้ย้ายเมืองหลวงมาตั้งที่กรุงหงสาวดีอันเป็นเมืองหลวงของมอญมาก่อน กองทัพของพม่าจึงยกมาจากเมืองมอญทั้งได้เกณฑ์พวกมอญมาในกองทัพด้วยเป็นอันมาก คนไทยจึงเรียกว่า ทั่มมอญ

เนื้อเรื่องย่อ เริ่มต้นเป็นร่ายกล่าวถึงพระบรมเชษฐาภาพของพระมหากษัตริย์ ตามขนบของการแต่งลิลิต จากเนื้อความเห็นได้ว่าเป็นการขอพระเกียรติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช แต่อาจจะหมายถึงพระมหากษัตริย์องค์ที่กำลังปกครองบ้านเมืองอยู่ในสมัยของผู้ทรงนิพนธ์ คือพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ ดำเนินเรื่องตามพระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่พระมหาธรรมราชาสวรรคต (พ.ศ. ๒๑๓๓) พระราชโอรสทั้งสองพระองค์คือ สมเด็จพระนเรศวรขึ้นครองราชย์และสมเด็จพระเอกาทศรถดำรงพระอิสริยยศเป็นพระมหาอุปราช

แต่ในพงศาวดารกล่าวถึงรวมกันว่าพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ สมเด็จพระนเรศวรได้ทรงปรารภว่า เขมรมักจะก่อความยุ่งยากทางชายแดนตะวันออกของไทยเสมอในยามที่ไทยมีศึกด้านอื่น จึงโปรดให้เตรียมกองทัพมีไพร่พลสิบหมื่นจะยกไปปราบเขมร

ทางฝ่ายเมืองมอญ ได้ทราบข่าวว่าพระเจ้าแผ่นดินไทยสวรรคต คาดว่าราชโอรสทั้งสองอาจรบพุ่งแย่งราชสมบัติกัน พระเจ้าหงสาวดีจึงโปรดเกล้าฯ ให้พระมหาอุปราชเป็นแม่ทัพยกพล ๕ แสน มาดูแลเอา ถ้าเห็นเป็นโอกาสเหมาะให้ยกทัพเข้าตีกรุงศรีอยุธยา เมื่อสมเด็จพระนเรศวรทรงทราบข่าวศึกมอญ จึงเปลี่ยนแผนการศึกเป็นรับศึกมอญแทนไปตีเขมร พวกอำมาตย์ราชบริพารกราบทูลเสนอว่า ให้ยกทัพออกไปรบศึกนอกกรุง ด้วยเหตุผลว่าการตั้งรับศึกในเมืองไม่ถูกต้องตามยุทธวิธี เพราะจะทำให้ข้าศึกกำเริบได้

ทัพไทยและทัพมอญ (พม่า) ได้เข้าประชิดกัน ณ ตำบลตระพังตรุ ช้างทรงของพระนเรศวรและพระเอกาทศรถตกมันเมื่อได้ยินเสียงกลองศึก ก็วิ่งเข้าไปในหมู่ข้าศึกจนกระทั่งพระนเรศวรได้ทรงทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราช และสมเด็จพระเอกาทศรถได้ทรงทำยุทธหัตถีกับมังฆาโร ได้ชัยชนะทั้งสองพระองค์ หลังจากนั้นกล่าวถึงการปูนบำเหน็จทหารที่มีความชอบในการรบและการลงโทษประหารแก่ทหารที่ตามเสด็จไม่ทัน สมเด็จพระวันรัต วัดป่าแก้ว กราบทูลขอพระราชทานอภัยโทษให้แก่ทหารเหล่านั้น ก็โปรดเกล้าฯ พระราชทานอภัยให้ โดยให้ไปทำการรบแก้ตัว ต่อมาพระเจ้าเชียงใหม่ขอนำแคว้นลานนามาร่วมราชอาณาจักร

ตอนท้ายเรื่องกล่าวถึงธรรมเนียมสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน มีทศธรรม กุศลธรรม และจักรวรรดิวัตร จบลงโดยบอกความมุ่งหมายในการแต่งเรื่องนี้ บอกชื่อผู้แต่งและสมัยที่แต่ง มีพิเศษคือ คำอธิบายของผู้ทรงนิพนธ์ที่ขอให้บรรลุลูกคุณธรรม (นิพพาน) ถ้ายังเวียนว่ายตายเกิดอยู่ขอให้เป็นกวีทุกชาติไป

ลิลิตตะเลงพ่ายที่นักเรียนจะได้อ่านต่อไปในหนังสือเล่มนี้ ได้ละบางตอนออกเสียเพราะถ้านำมาทั้งหมดจะยืดยาวจนเกินไป นักเรียนจะได้อ่านเฉพาะบางตอนที่เห็นว่าคนไทยน่าจะมีส่วนชื่นชมวรรณคดีที่วิจิตรของตน ตอนใดที่ละออกไปก็ได้ใส่ ฯลฯ ไว้เพื่อให้เป็นที่สังเกตบทประพันธ์ที่คัดมาได้แบ่งออกเป็นตอน ๆ และตั้งชื่อตอนไว้ด้วย เพื่อให้นักเรียนสะดวกในการอ่านและการอ้างอิงถึง นอกจากนั้นได้อธิบายศัพท์สำคัญ ๆ ไว้ให้นักเรียนศึกษา ในเชิงอรรถ ทั้งนี้เพื่อช่วยให้นักเรียนเข้าใจบทประพันธ์ง่ายขึ้น เลขประจำบทประพันธ์ในหนังสือนี้ เป็นเลขที่ลำดับเฉพาะหนังสือนี้เท่านั้น สำหรับนักเรียนที่มีความสนใจเป็นพิเศษ ควรหาโอกาสอ่านฉบับสมบูรณ์ด้วยก็จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

คำแนะนำและความรู้เพื่อช่วยในการอ่าน

ตะเลงฟ่ายเป็นบทประพันธ์ที่นักเรียนส่วนใหญ่ไม่สามารถอ่านตามลำพังได้ ต้องอาศัยครูช่วยอธิบาย ในตอนแรกครูย่อมจะต้องช่วยเหลืออยู่มาก ต่อไปเมื่อนักเรียนคุ้นชินแล้ว นักเรียนอาจพยายามเข้าใจด้วยตนเองได้ ถ้านักเรียนจะเข้าใจผิดพลาดไปบ้างก็เป็นสิ่งธรรมดาสามัญสำหรับการอ่านวรรณคดีชิ้นนี้ หากนักเรียนผู้ใดรู้สึกว่าการอ่านหนังสือเรื่องนี้เป็นงานยาก ขออย่าได้ท้อใจเสียแต่ต้น เพราะนักเรียนควรเริ่มอ่านหนังสือที่ยากบ้างเมื่อมาอยู่ชั้นนี้แล้ว

งานประพันธ์ระดับนี้จำเป็นต้องอ่านหลายครั้ง ครั้งแรกอ่านพอรู้เรื่องก่อน ครั้งต่อไปอ่านให้ละเอียดขึ้น บางคนอ่านซ้ำตลอดเรื่อง บางคนอ่านซ้ำเฉพาะตอนที่ติดใจ อ่านทีละสองหน้าบ้างสามหน้าบ้างตามแต่มีเวลา พฤติกรรมการอ่านที่กล่าวมานี้เป็นธรรมดาของคนในชาติที่เจริญแล้ว เมื่ออ่านวรรณคดีชั้นสูงของชาติตน สำหรับนักเรียนก็ควรเป็นเช่นนี้เหมือนกัน อ่านบ่อย ๆ เข้าจนเกิดความคุ้นก็จะ “เข้าใจลึก” บทกวีมากขึ้นทุกที จนอาจ “เข้าถึง” ได้ในที่สุด นั่นคือความพอใจในถ้อยคำที่กระทบใจทุกคำ หลังจากที่ได้อ่านอย่างเพ่งเล็งแล้ว นักเรียนอาจใคร่จำคำประพันธ์บางตอนไว้ เพราะมีความประทับใจ ก็ให้จำแต่เฉพาะที่เข้าใจได้ ส่วนอื่นถึงจะลืมไปบ้างก็เป็นธรรมดา ขอแต่ให้นักเรียนได้มีประสบการณ์ผ่านพบบงานอันวิจิตรที่นับได้ว่าเป็นสมบัติล้ำค่าของไทย

ผู้อ่านงานประพันธ์ชิ้นนี้ต้องยอมรับว่า ถ้าเราไม่รู้ศัพท์ เราจะเข้าถึงบทกวีไม่ได้ เพราะกวีเป็นผู้มีความรู้ทางอักษรศาสตร์สูง ได้ใช้ศัพท์และโวหารอย่างประณีตลึกซึ้ง เราจะพบกลวิธีในการใช้ถ้อยคำของกวีไทยหลายประการ ถ้านักเรียนรู้หลักไว้บ้างก็พอจะเดาความเอาเองได้ ไม่ต้องให้ครูอธิบายทุกคำไป จึงขอประมวลข้อสังเกตในการใช้คำในลิลิตตะเลงฟ่ายไว้ดังต่อไปนี้

๑) การใช้คำแผลง คำที่แผลงแล้ว มีความหมายเช่นเดียวกับคำเดิม

แผลงสระ โอ-เอา เช่น โอรัส - เอรัส มโหฬาร - มหาฬาร
 อี-เอ เช่น อรินทร์ - อเรนทร์ นรินทร์ - นเรนทร์
 อี-เออ เช่น คีก - เคิก
 อุ-โอะ เช่น ทุง - ทัง กุง - กง
 อี-เอ เช่น ทัง - แท้ง
 อี-อี เช่น สิง - สึง

แผลงพยัญชนะ เช่น ภิญโญ - ภิชโย สรรเสริญ - สรเสริญ กระพุ่ม - กรพุ่ม
 ประชด - ผะชด ไชรี - ไสรี

ใส่ ร หรือ ะ เข้ากลางคำ เช่น สะเทิน - สรสะเทิน สะทก - สรสะทก
 ช่อ่ม - ชร่อ่ม ทะนง - ทระนง ตลอด - ตรตลอด กลับ - กรกลับ

แสดงวรรณยุกต์ แผลงคำที่ไม่มีรูปวรรณยุกต์หรือคำที่ใช้รูปวรรณยุกต์รูปหนึ่งเป็นคำที่ใช้วรรณยุกต์อีกรูปหนึ่ง เช่น เพียง - เพี้ยง พยุห์ - พ्यूห์ ว้าง - ว้าง

๒) การใช้คำสมาสและคำที่มีเสียงสนธิ เป็นการใช้อย่างหลักที่นักเรียนได้เรียนมาแล้วในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น

คำสมาส เช่น ขัตติยมานะ มงคลอาสน์ กษยาน พลจันทร์ ราชวาทิ โภคสมบัติ อริราช กษุทธิ์ เสวตฉัตร ราชสถาน

คำที่มีเสียงสนธิ เช่น นรินทร์ (นร + อินทร์) ศัสตราวุธ (ศัสตร + อาวุธ) อรินทร์ (อริ + อินทร์) เพโทบาย (เพท + อุบาย) สุภาภรณ์ (สุภ + อาภรณ์) ปุริโสคม (ปุริส + อุดม) กมลอาสน์ (กมล + อาสน์) ไชยานุภาพ (ไชย + อานุภาพ) พิตยาจารย์ (พิทย + อาจารย์) อุดลยานุภาพ (อูดล + อานุภาพ) พนันต์ (พน + อันต์)

นอกจากนี้ยังมีการใช้คำ ศ เข้าลิติดหรือมี อีส ต่อท้าย เช่น สวามี - สวามิศ ราวี - ราวิส บารมี - บารเมศ บุร - บุเรศ นฤป - นฤเบศ รมยา - รมเยศ อยุธา - อยุธเยศ ชย - ชเยศ ขัตติย - ขัตติเยศ ทวาร - ทวาเรศ

๓) การใช้คำโบราณในความหมายที่ต่างจากปัจจุบัน เช่น คำต่อไปนี้

เพื่อ = เพราะ เบี้ยว = บางที หึง = ช้ำ ห่อน = ไม่ ล้า = หมู่ สบ = ทุก ทาย = ถือ ท้า = คอย เยีย = ทำ ฉาน = แดก เต้า = ไป แผลว = ทำให้สว่าง

๔) การใช้คำ ๆ เดียวกันในความหมายที่ต่างกัน มีคำ ๒ คำ ที่ใช้ในความหมายต่างกันอยู่บ่อย ๆ คือ สาร และ สมร ซึ่งผู้อ่านต้องสังเกตบริบทว่าควรจะเป็นความหมายใด

สาร แปลว่า จดหมาย (หรือใบบอก) คำบอกเล่า ช้าง

สมร แปลว่า ใจ สนามรบ นางอันเป็นที่รัก

ถ้านักเรียนเข้าใจวิธีใช้คำของกวีดังกล่าวมานี้ จะทำให้เข้าใจบทประพันธ์ได้ง่ายขึ้น ขอให้นักเรียนดูเพิ่มเติมในภาคผนวกด้วย

ลิลิตตะเลงพ่าย

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

ตอน ๑ เริ่มบทกวี

รำถ

๑. ศรีสวัสดิเดชะ ชนระชาอรินทร์ ยินพระยศเกริกเกรียง เพียงพกแผ่นฟากฟ้า หล้าลุ่ม
เลื่องชัยเขวง เกรงพระเกียรติระย้อย ฝ่อใจห้าวบมิหาญ ลาญใจแกล้วยมิกล้ำ บค้ำอาดม้ออกรงค์^๑
บคองอาดม้อออกฤทธิ์^๒ ท้าวทั่วทิศทั่วเทศ ทั่วทุกเขตทุกด้าว น้าวมกฏมานบ น้อมพิภพมานอบ
มอบบัวบาทวิบูล อุดลขานุภาพ ปราบคัสกรเกล่นกล้ว หัวหั้นหายกายกลาด ดาษเต็มท่งเต็มดอน
พม่ามอญพ่ายหนี ศรีอโยธยารมยศ พิเศษสุขบำเพ็ญ สำเร้งราชสถาน สำราญราชสถิต พิพิธโภคสมบัติ
พิพัฒน์โภคสมบุรณ์ พูนพิภพด้นเข็ญ เข็นพิภพด้นยุค สนุกสบสัมา สำแสนานอบเกล้า สำสนมเฝ้า
ฝ่ายใน สำพลไกรเกริกหาญ สำพลสารสินทรพ สบสาตราศรเพลิง เถลิงพระเกียรติฟุ้งฟ้า ลือตรลบ
แหล่งหล้า โลกถ้วนสุดดี

โคลง ๔

๒. บุญเจ้าจอมภพพื้น	แผ่นสยาม
แสงพระยศอินขาม	ขาดเกล้า
พระฤทธิ์ดั่งฤทธิ์ราม	รอนราพณ์ แลฤๅ ^๓
ราญอริราชแผ้ว	แผกแพ้ทุกกาย
๓. ไพรินทรนาศเพี้ย	พลมาร
พระดั่งองค์อวดาร	แต่ก็
แสนเลิกล่อนหาญราญ	รฤฤทธิ์ พระฤๅ
ดาลตระดกเคชลิ	ประลาดเหล่าแหล่งสถาน

^๑ บค้ำอาดม้ออกรงค์ — ไม่กล้าปรากฏตัวออกสู้รบ

^๒ บคองอาดม้อออกฤทธิ์ — ไม่กล้าอยู่สู้หน้าและแสดงฤทธิ์

^๓ พระฤทธิ์ดั่งฤทธิ์ราม รอนราพณ์ แลฤๅ — ฤทธิ์ของ (พระมหากษัตริย์สยาม) นั้น เทียบได้เท่ากับฤทธิ์ของพระรามที่ได้ปราบ
ทศกัณฐ์ลงได้

๔. เสร็จเสวยสวรรคตอย่าง	ไอศูรย์ สรวงดา
เป็นพระขนิษฐา	เด่นฟ้า
เกษมสุขสองสมบุรณ์	บานทวีป
สว่างทุกข์ทุกข์เรศหล้า	แหล่งล้วนสรรเสริญ
๑๑๑	

ตอน ๒

เหตุการณ์ทางเมืองมอญ

ร้อย

๕. ฝ่ายพระนครรามัญ ข้าราชเขตต์อัสตง หงสาวดีบุเรศ รั้วรู้เหตุบมิหึง แห่งเอิกอิ่ง กิดาการ ฝ่ายพุทธารออกทิศ^๑ ว่าอติศวรกษัตรา มหาธรรมราชนรินทร์ เจ้าปดพิณทร์ผ่านทวีป ดับ ชนมชีพพิราลัย เอรสไทนฤเบศ นเรศวรเสวยสวรรคตยา แจ้งกิจจาตระหนัก จึงพระปิ่นปักราชครี บุรีรัตนหงสา ราชบัญชาพิภพ ด้วยมวลดมาตยากร ว่านครรามินทร์ ผลัดแผ่นดินเปลี่ยนราช เยียว วิวาทชิงฉัตร เพื่อกษัตริย์สองผู้ บำรุงรู้เหตุผล ควรยาตราพลไปเยือน เดือนประยุทธิ์เอาเปรียบ แม้นไปเรียบเป็นที่ โจมจับย้ายภพ^๒ เสนินบนิทชอบ ระบุบอบเบื่องบรรหาร ราชเอื่อนสารเสาวพจน์ แด่เอารสยศยศ องค์อิศเรศอุปราช ให้ยกยาตราทัพ กับนครเชียงใหม่ เป็นพยุหใหญ่ห้าแสน ไป เหยียบแดนปราจีน^๓ บุตรท่านอินถ้อยถ้อย ข้อยผู้ข้าบาทบงสุ์ ไหรควรคงทำนาย ทายพระเคราะห์ถึง มาต พังสารราชเอารส ราชชะดบัญชา เจ้าอยุธยาโมคร ล้วนยงยุทธเชี่ยวชาญ หาญหักศึกบมิยอ ต่อสู้ศึกบมิยอน ไปพักควอนว่าใช้ ให้ธหวงธห้าม แม้นเจ้าคร้ามเคราะห์กาจ จงอย่ายาตรายุทธนา เอาพัศตราสครี สวมอินทรียสร้างเคราะห์ ตรีศยเยี่ยงขลาด องค์อุปราชยินสาร แสนอประมาณ มาตย์มวลด นวลพระพักตร์ผ่องเผือด เลือดสดดหมดคล้า ซ้ำกมลหมองมัว กลัวพระอาชญาขอบ นอบประณตบทมูล ทูลลาให้ลีลาศ ราชประกาศเกณฑ์พล บอกยุบลบมิหึง ถึงเชียงใหม่คระบัด เร่งแจ้งจัดจตุรงค์ ลงมาสู่หงสา แล้วให้หาเมืองออก บอกทุกแดนทุกด้าว บอกทุกท้าวทุกเทศ ท้าวทุกเขตทุกขอบ รอบสี่มามณฑล ทราบนุสนธิ์ทุกแห่ง ต่างคกแต่งแสะสาร แสนยาหาญมहिมา กลาบรรลุเวียงราช แลสระพราศสระพริ้ง กังคับนับเหลือตรา ต่างภาษาต่างประเทศ พิเศษสรรพ แต่งคน ข่าศึกยลแสะยงฤทธิ์ บพิตรรเทียบทัพหลวง โดยกระทรวงพยุหบาตร จักยาตราครุ้เข้า เสด็จ คืบเข้านิเวศให้ เกรียมอุระราชใหม่ หม่นเศร้าศรีสลาบ อยู่มา

^๑ พุทธารออกทิศ - แผ่นดินด้านตะวันออก หมายถึง เมืองไทย

^๒ แม้นไปเรียบเป็นที่ โจมจับย้ายภพ - แม้มีเหตุการณ์ไม่เรียบร้อย ก็เป็นโอกาสที่จะยกเข้าโจมตี

^๓ แดนปราจีน - แผ่นดินทิศตะวันออก (ของพม่า) หมายถึง เมืองไทย

โคลง ๒

๖. พระผาดผายสู่ห้อง หนุ่มหน้าพระสนม	หาอนุชนวณ้อง
๗. ปวงประนมบนเกล้า อยู่ถ้ำทูลสนอง	งามเสงี่ยมเพ็ญเฝ้า
๘. กรตระกองกอดแก้ว กลาดเกล้ากลาสมร	เรียมจักร้างรสเกล้า
๙. จำใจจรจากสร้อย ห่อนซ้ำคืนสม แม่แล	อยู่แม่อย่าละห้อย

๑๒๑

ร้อย

๑๐. เสรีเสาวนีย์สั่งสนม เมืองบังคมคำราช พระบาททันทนิทรา จวนเวลาล่วงสาข ฟัน
นภางค์เผือดดาว แสงเงินขาวขอบฟ้า แสงทองจ้ำจับเมฆ รังสีเฉกฉายฉ่น ไก่แก้วขันเจื้อยแจ้ว
ดุเหว่าแห้วเสียงใส จีบมรมไทธรรมาธิราช^๑ ยุทธาครยังที่สร่ง ชำระองค์บนาน ทรงสุคนธ์ธารกลั่นครลบ
หอมอวลอบอายขจร ทรงบวรวิภูษิต สนับเพลลาพิศพรายพร้อย ชายไหวย้อยยะยาบ^๒ ชายแครง
ทาบเครือวัลย์ รัตพัศตร์พรรณขรรยง ฉลองพระองค์เพริศแพรว มกรแก้วเกยร ดาบไพฑูรย์เรืองจรัส
สะอึงรัตนประพาพ สอดสังวาลเฉวียงองค์ มกุฎทรงเทริดเกศ อย่างอิศเรศราชมัญ สรรเป็นรูปอรุณเฑียร
เพญพะพานแผ่เศียร แสงวิเชียรช่อช่วง ชำมรงค์ร่วงรุ่งพราย ราชชนพรัดนัชชวาล เครื่องอลงการ
โอ้อ่า งามสง่าขัตติยศ พระแสงเดชผั่งผาย กุมแสงกรายกรณาด ยุทธาครอย่างไกรสร จากศิขรภูหา
ลีลาวยังวังราช ไหว้บัวบาทพิศดุรงค์ ขอลาองค์ท่านไท้ ไปเผด็จคัสกรให้ เหือดเสี้ยนศึกสยาม
สิ้นนา

โคลง ๒

๑๑. พระฟังความถูกท้าว ดั่งเบื่องบรรหาร	ลาเสด็จศึกด้าว
---	----------------

โคลง ๓

๑๒. ภูบาลอันอำนวย จงอุยธ้อย่าพัน	อวยพระพรเลิศล้ำ แห่งเงื่อมมือเทอญ ฟอนา
-------------------------------------	---

^๑ ธิราช - พบในฉบับสมุดไทย แต่ในฉบับพิมพ์เป็น "อุปราชา"

^๒ ชายไหวย้อยยะยาบ - ตามฉบับสมุดไทยเป็นดังนี้ แต่ในฉบับพิมพ์คำ "ย้อย" เป็น "ห้อย"

โคลง ๔

๑๓. จงเจริญชเยศด้วย	เดชะ
ชาวอยุธยาพะ	พ่อได้
จงแพ้พินาศพระ	วิริยาภ พอนา
ชนะแค่สองท่านไท่	ธิดาเจ้าจอมสยาม
๑๔. สงครามความเคิกซึ่ง	แสนกล
จงพ้ออย่ายินยล	แต่ดิน
อย่าลองกะนองตน	คามชอบ ทำนา
การศึกเล็กเล่ห์พัน	ล่อเลี้ยวหลอกหลอน
๑๕. จงแจ้งแห่งเหตุเบื่อง	โบราณ
เป็นประโยชน์ยุทธการ	กล่าวไว้
เอาใจทหารหาญ	เริ่งริน อยู่เนา
อย่าระคนปนไกล่	เกลือกกลัวขลาดเขลา
๑๖. หนึ่งรู้พยุหศึกไสร	สบสถาน
เจนจิตวิทยาการ	กางเกล้า
รู้เชิงพิชัยชาญ	ชุมค่าย ครอบนา
อาจจักรอนรณแล้ว	แผกแพ้วพัน
๑๗. หนึ่งรู้บำเหน็จให้	ขุนพล
อันสมรรถมีอผจญ	จืดเสียน
อย่าหยาบวิริยะยล	อย่างเกียจ
แปดประการกลทัยร	ถ้องแท้ทางแถลง

ฯลฯ

ร่าย

๑๘. เสร็จสิ่งความโอวาท ให้ธประสาทพระพร แด่ภูธรเอารส ธก็ประณตรับคำ อำลาท้าว
 ลีลาศ ยุธยาครยังเกษชัย เสนาในเตรียมทัพ สรรพพลห้าสิบหมื่น ขุนคชห็นหาญเกล้า ขันช้างแก้ว
 พัทธกอ รอรับราชริมเกย ความญเคยกัศทำยเทียบ เสด็จอย่างเหยียบหลังสาร ทรงคชาธารบรรยง
 อลงกตแก้วแกมกาญจน์ เครื่องพุดตานดกแต่ง แข่งสีทองทอนนคร ปีกเสวตฉัตรฉานฉาย กลายคช
 บาทยาตรา กลีพยุหกลาคลาดแล้ว กล้ายคล้ายนายทเกล้า อย่างเอื้องธงทอง แลนา

ฯลฯ

โคลง ๒

๑๙. ถับถึงทวารกรุงแก้ว
คล้าคล้ายคลาขบวน

เคียรดาษพลกลาดแคล้ว

โคลง ๓

๒๐. ค่วนเดินโดยโชนทวาร
ล่วนทแกล้วทกล้า

พวกพลหาญแห่น้ำ
กลาคดกุ่มเกลื่อนสดล มารคนา

ฯลฯ

ตอน ๓

พระมหาอุปราชายกทัพเข้าเมืองกาญจนบุรี

โคลง ๒

๒๑. ขกพลผ่านด่านกว้าง
กีกก้องทางหลวง

เสียงสนั่นม้าช้าง

โคลง ๓

๒๒. ล้วงลูค้านเจดีย์
แดนด่อแดนกันนั้น

สามองค์มีแห่งหัน
เพื่อรู้ราวทาง

๒๓. ขับพลวางเข้าแหล่ง
แลธูลีฟุ้งฟ้า

แห่งอยุธยาเขตหล้า
มีดคลุ้มมัวมล ยิงนา

ฯลฯ

โคลง ๔

๒๔. มาเดี้ยวเปลี่ยวอกอ้า
สถิตอยู่เอื้องคัณ
พิศโพ้นพฤกษ์พยุ
พลางกะเนิงนุชน้อย

อายุสุ
ละห้อย
บานเบิก ใจนา
แบ่งเนื่อนวลสงวน

ฯลฯ

๒๕. สลัดไคไคสลัดน้อง
เพราะเพื่อมาราญรอน
สละสละสมร
นีกะกำนามไม้

แทนงนอน ไพโรฎา
เศิกไสร
เสมอชื่อ ไม่นา
แม่นมั่นทรวงเรียม

ฯลฯ

๒๖. สายหยุดหยุดกลิ้งฟุ้ง	ยามสาย
สายปหยุดเสนห์หาย	ห่างเศร้า
ก็คืนที่วันวาย	วางเทวษ ราแม่
ถวิลทุกขวบคำเข้า	หยุดได้ฉันใด

ฯลฯ

โคลง ๔

๒๗. พลมอญเมิลมิดท้อง	รัดยา
อเนกนิกรอาชา	ชาติช้าง
ทวนทองเลือกทอดา	เปลือยปลาบ
เทียวธวัชแลสล้าง	เฟื่องฟ้าปลิวปลาย

ร้อย

๒๘. ฝ่ายนครกาญจน^๑ จัดขุนพลพวกค่าน ผ่านไปสืบเอาเหตุ ในขอบเขตรามัญ เขาก็พากันรีบรัด ลัดเล็ดลอดเลาะดง ตรงไปทางแม่กษัตริย์^๒ จัดกันชุมเป็นกอง มองเอาเหตุเอาผล ยลนิกรรามัญ เดินแน่นนันทันองเถื่อน เคลื่อนมาทั่วออกทิศ หวังก่อกิจจัสกร แก่พระนครตระหนัก เห็นจักรปักห้าชั้น กันบนเบื้องหลังสาร เขาก็ทราบการโดยขนาด ว่าอุปราชขุนทัพ เร็วรีบกลับมาบอก แด่ออกญาผ่านเฝ้า เจ้านครกาญจนบุรีน ยินยูลข่าวศึก พิถีกลาญขวัญเหล็ก แสกกมลทะท้าว ร้าวอุระขุนเมือง เคืองโจรราษฎร์ทุกผู้ รู้ตรลอดไพร่นาย เขาทั้งหลายตริกัน ขวัญเกียกกินเพื่อนเพื่อน^๓ เลือดสลดหมดหน้า บเห็นถ้าค่อรบ รู้ว่าทบบมิตาน รู้ว่าราญบมีรอด คิดเททอดครว้แตก แหกหนีหน้าอย่าพะ เขาก็มีละบ้านเมือง เปลื้องเปล่าผู้หมู่ชน^๔ ชวนกันชนกันชุก นุกป่าดงป่าแดง แฝงเอาเหตุเอาผล ยลกระแหน่ศึกไสว เพื่อลงลักษณะให้ ส่งท้าวแดงความ ทานนา

โคลง ๔

๒๘. ชาวสยามคร้ามศึกสิ้น	ทั้งผอง
นายและไพร่ไปปอง	รบร้า
อพยพหลบหลีกมอง	เอาเหตุ ^๖
ชุกซ่อนซ่อนให้ข้า	ศึกได้ไปเป็น

^๑ นครกาญจน — เมืองกาญจนบุรี

^๒ แม่กษัตริย์ — ชื่อแม่น้ำในเขตจังหวัดกาญจนบุรี

^๓ ขวัญเกียกกินเพื่อนเพื่อน — กลัวจนขวัญหนีดีฝ่อ

^๔ คิดเททอดครว้ — คิดถ้ายเทครว้หนีหรืออพยพครอบครว้

^๕ เปลื้องเปล่าผู้หมู่ชน — วางคน บ้านเมืองว่างคน

^๖ เหตุ (ในความว่าเอาเหตุ) — เรื่องราว ข่าวคราว

รำถ

๓๐. ส่วนนเรนทรสมญา มหาอุปราชมัญญ ธกัให้เร่งผันพลผ่าย ย้ายมาโดยทางเดือน
 ทัพหน้าเคลื่อนพลเดิน ลุถ้ากระเพิน^๑ บมืหึง จึงพระยาจิดตอง ให้พลกรองเวฬุ ฟูเป็นสะพานผ่านชล
 เร่งเดินพลข้ามฟาก มากนิกรคั่งคาม พวกชาวสยามเห็นตระหนัก จึงลงลัทธิสารสือ ใส่ชื่อทั่ว
 ตัวขุน ถ้วนทุกมูลทุกนาย รายเรื่องราชริปู ยกพยุหเหี้ยยบแดน แต่งขุนแผนเป็นทูต รุดเอาสาร
 มาบอก แด่ออกญามหาด ทูลบัวบาทมหิบาล เขาก็รับสารขึ้นม้า รีบมาเร็วฤชา บอกรื้อเชิญความ
 ท่านนา

โคลง ๒

๓๑. กองทัพตามกันเค้า	เสียงสนั่นลั่นเท้า
ฟ้างพื้นไพรพัง เพิกฤ	

โคลง ๔

๓๒. คลยยังเวียงด่านค้ำ	โดยมี
เมืองช้อกาญจนบุรี	ว่างว่าง
ผู้ใดบ่ออกดี	ตอบต่อ ทพนา
ยลแต่เหยาเรือนร้าง	อยู่ไว้ใครแรม
๓๓. สอดแนมจักจับถ้อย	ไต่ความ
ฤาได้ชาวสยาม	สักผู้
จักสืบจักเสาะถาม	เหตุห่อน รู้แ
รู้ว่าชาวเมืองรู้	เล่ห์แล้วหลีกหนี

๓๔. ธกักรีธาทัพเข้า	เนาเมือง
ประทับอยู่แรมคินเคือง	สวาทไหม้
คำนึงนุชไปเปลือง	จิตท่าน ถวิลนา
เจ็บอุระราชไข	ขุนแก่นคับทรง

๓๕. ระลวงรำลึกอ้า	บังอร
ยลแต่แสงศศิธร	ถ่องฟ้า
แสงจันทร์ปส่องสมร	หมดทวย
ถวิลปลืมนวลหน้า	แม่แม่นนวลจันทร์

ฯลฯ

^๑ ล้ากระเพิน — ล้าน้ำชื่อ กระเพิน

๓๖. พระฝืนทุกข์เทวษกล้า
 ขั้บคชบทธจรวน
 บรรลพนมทวน^๑
 เหตุอนาถนั้กเอ้

๓๗. เกิดเป็นหมอกมิดห้อง
 ลมซื่อเวรัมภา
 หวนหอบหักฉัตรา
 แลฐลิกถัดกถัม

๓๘. พระพลันเห็นเหตุไชร้
 ถนัคคังฎาหลวง
 กระหม่ากระหม่นทรวง
 นั้กหฤทัยท่นร้อง

๓๙. ทั้งหลายล้วนจบแจ้ง
 เห็นตระหนักแม่ใน
 จักทูลปฐุไท
 เสนอแต่ดีกลบร้าว

๔๐. เหตุนี้ผิวเข้าซั่ว
 เกิดเมื่อยามเย็นดี
 อย่างุ่นอย่างล้าเก็ญ
 พระจักถูกลากได้

ฯลฯ

๔๑. กรันฟ้งบพิตรเพียง
 หูหนึ่งแหนงคำสุ
 ไปไว้หฤทัยญ
 นั้กเร้งกริ่งเกรงต้อง

ฯลฯ

๔๒. สระเทินสระทกแท้
 ฤาไคร่คลายใจจินต์
 คำนึงนฤบดินทร์
 พระเร้งลานละห้อย

เกล้าครวญ
 จักเพล้
 เกื่อนที่ นั้มนา
 อาจให้ชนเห็น
 เวหา หนเฮย
 พัดกลุ้ม
 คชขาด ลงแฮ
 เกล่อนเพี้ยงจักรผัน
 เสียวดวง แดเฮย
 ตกต้อง
 สันซัด พักครันนา
 เรียกให้ไทรทาย
 เจนไสย ศาสตร์แฮ
 เหตุห้าว
 เกรงโทษ ท่านนา
 เกล่อนร้ายกลายดี
 ฎุกเข็ญ
 ดอกไ้
 ใจเจ็บ พระเฮย
 เผด็จเสี้ยนศึกสยาม

ฟ้งหู หนึ่งนา
 ซึงพร้อง
 ธรพรีน อยู่นา
 แต่แพ้ศักร

ไทถวิล อยู่เฮย
 จิดสร้อย
 บิดุเรศ พระแฮ
 เทวษให้ไทรทาย

^๑ พนมทวน — ตำบลพนมทวน

๔๓. อ้าจอมจักรพรรดิผู้
แม่พระเสี่ยเอารส
จักเจ็บอุระระทด
ถนัดดังพาหาเหียน

๔๔. ฌรงคันเรศวรค์้าว
ใครจักอ้อออกรอน
เสี่ยด้ายแผ่นดินมอญ
เหคุบมีมือผู้

๔๕. เอ็นดูภูเรศเจ้า
เปลี่ยวอุระราชัน
พระชนม์ชราครัน
เกรงบพิตรจักแพ้

เพ็ญยศ
แก้เสียน
ทุกขีใหญ่ หลวงนา
หันกล้งไกลองค์
ดัสกร
รบสู้
พลันมอด ม้วยเฮ
อินด้านทานเชิญ
จอมถวัลย์
ทดแท้
ครองภพ พระเอย
เพ็ลยงพล้าศึกสยาม

๑๓๑

๔๖. สงครามครานี้หนัก
เรียบเร่งแหงนหนาวเหน็บ
ลูกตายถูใครเก็บ
ผีจักเท้งที่โพล้

๔๗. พระเนนนักเรศอ้า
ญาปมีใครคง
จักรจักเริ่มรงค์
พระจักขุ่นจักซ้อน

๔๘. พระคุณดวงเพียบพื้น
เต็มตรลอดแหล่งบน
พระเกิดพระก่อชนม์
เกรงบ่ทันลูกได้

ใจเจ็บ ใจนา
อกไอ้
ผีฝาก พระเอย
ที่เพล้ใครเผา
เอองค์
คู่ร้อน
ธาตุ แล้วเฮ
จักแก่นกับทรวง
ภูวดล
ปอนได้
ซุบซีพ มานา
กลับเด้าตอบสนอง

๑๓๑

ร่าย

๔๘. เมื่อนั้นเจ้าธานีนทร์ บุรินทรศักดิ์สีมา ทุกบุราราชอาณาเขต ประเทศนครสิงห์
สรศักดิ์ ศรีสุพรรณทุกกาย เขาก็จ่ายครว้ครอก ซอกไปซ่อนไปซุก นุกป่าแดงป่าดง แล้วก็
ลงลักษณะข้าวสาร ส่งอาการเหตุหัว มาบังคมทูลท้าว ธิราชผู้ผ่านถวัลย์ แลนา

ตอน ๔

สมเด็จพระนเรศวรทรงปรารภเรื่องตีเมืองเขมร

โคลง ๔

๕๐. ปางนั้นนฤเบศเบื้อง	บุรพา ภพเส
เฉลิมพิภพอโยธยา	ยิ่งผู้
พระเดชดังรามรา	ฉพเช่น เชิญเฮย
ออกออเรนทร์รั้ว	เร้งร้าวราญสมร
๕๑. ภูธรสถิตท้อง	โรงธาร ท่านฤ
เกลิงภิมุขพิมาน ^๑	มาศแต่้ม
มนตรีชูลิกราณ	กราบแน่น เนื่องนา
บัดบด็ศวรแย้ม	โอรฐ์เอื้อนปราศรัย
๕๒. ได้ถามถึงทุกข์ถ้อย	ทวยชน
ต่างสนองเสนอกล	แก้ท้าว
พระคัคคัคค	โดยเยี่ยง บุคคีนา
เย็นอุระฤร้าว	ราชฎร์ร้อนห่อนมี
๕๓. นฤบดีดำรงศด้วย	การยุทธ์
ซึ่งจักยกอัมพูช	แผ่นโพ้น
พลบกยกเอาอุด-	คมโชค ชัยนา
นับคฤชถีนี้นั้น	แน่นันวันเมื่อ

^๑ นครสิงห์สรศักดิ์ - สิงห์บุรี สรรคบุรี (อยู่ในชัยนาท)

^๒ ศรีสุพรรณ - สุพรรณบุรี

^๓ ภิมุขพิมาน - พระที่นั่ง

๕๔. พลเรือพลรบท้อง
เกณฑ์แต่พลพารา
ไปตีพุทไรธา-
ตีป่าสักเสร็จให้

๕๕. พระห้วงแต่ศึกเสียน
เกรงกระลั่นก่อรงค์
คือใครจักคุมกอง
อาจประกันกรุงถ้ำ

๕๖. พระพิงพิเคราะห์ผู้
คือพระยาจักรี
พระศรีสแด่มนตรี
ถูกจักไกลกรุงแก้ว

๕๗. เขียวพื้นภพแผ่นด้าว
ริพิบัติพูนภัย
สู่กันนครใจ
ถูกจักปล้นคืนป้อม

๕๘. สงครามพิงแพกแพ
แตกเมื่อต้นปีไป
บร้างกระลั่นมี
มีก็มีปีหน้า

๕๙. ทั้งหลายสดับถ้อยท่าน
ยังบ่เยือนสนองสาร
บัดทูตนครกาญ-
พระยาอมาดย่นำเฝ้า

ทางขลา
ปักขี้ไต้
นีมาศ^๑ เมืองเซย
เร่งล้อมขอมหลวง
อัสดง
ร้าวหล้า^๒
ควรคู่ เชิญแฮ
ทัพข้อยคืบถึง
ภักดี ท่านนา
กาจแก้ว
มอมมิง เมืองเซย
เกลือกช้าคลาคลัน
ตกโถง
เพิ่มพ้อง
ครอเคร่า ภูเขย
ปกหล้าแหล่งสยาม
เสียที
ห่อนช้า
มาขวบ นีเลย
แน่แท้ภูทาย
บรรหาร หนเฮย
ใส่เกล้า
จนถับ ถึงแฮ
บอกเบื่องเคืองเชิญ

ฯลฯ

^๑ พุทไรธานีมาศ — เมืองพุทไรมาศในประเทศเขมร เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า บ้านทายมาศ

^๒ ป่าสัก — เมืองบาสัก ตั้งอยู่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำบาสัก เป็นเมืองชายทะเล ปัจจุบันอยู่ในเขตเมืองสาเดียนของญวน

^๓ ร้าวหล้า — ล้วงล้าเข้ามาในแผ่นดิน

โคลง ๒

๖๐. พระเปรมปราโมทย์ไชรย์ ซึ่งบดินทร์ดาลได้
 สดับเบื้องบอกรงค์
 ๖๑. ธิให้ทางคั่นองท้าว แดลงขุบลเหตุท้าว
 ทานแจ้งทุกอัน แลนา

ตอน ๕

สมเด็จพระนเรศวรทรงเตรียมการสู้ศึกมอญ

ร่าง

๖๒. แล้วธบรรหารตระบัด ว่าเราจัดจตุรงค์ จะไปยงยอยุทธ์ ยังกัมพูชาพารา สึกมอญ
 มาชิงคว้น กันบให้ไปออก บอกให้เต้าโดยตก ควรจักยกไปยุทธ์ เป็นมhusสวามหันต์ ปันเอาชัยชิง
 ชื่น* แล้วธก็อื่นออกพจน์ พระราชกฏประกาศ แก่เมืองราชบุรี เกณฑ์โยธีหาร้อย คะค่อยไปชุ่มช่อน
 คูศึกผ่อนพลเดิน ผ่านลำกระพินโดยสะพาน เฟ่งพลหาญเห็นเสร็จ ให้ระเห็จเข้าหั้น บันเรือกขาด
 เป็นท่อน ก่อนพวนขาดเป็นท่อน^๒ เถกิงกรานกรุ่นพลวกเผา อย่าให้เขาจับได้ เขากะทำดั่งไ้
 ธิราชเอื่อนโองการ สั่งนา

โคลง ๔

๖๓. นฤบาลสารเสร็จอ้าง ไปทัน หึงแฮ
 ถับทูตทุกเขตขัณฑ์ ค่านค้าว
 สิงห์สรรคส์สุพรรณบรร- ลูถิ่น ทานนา
 เขาเร่งนำเฝ้าท้าว ถังถ้อยแดลงทูล

๖๔. บดีสุรสั่งให้อ่าน สารา
 พระราช^๓ รับบัญชา ทานไชรย์
 แดลงลักษณะทุกธา- นีบอก มานา
 เสนอขุบลข่าวใกล้ สึกดั่งในแดน

* ปันเอาชัยชิงชื่น - แยกเอาชัยชนะให้ได้ก่อน

^๒ ก่อนพวนขาดเป็นท่อน - ทำลายเชือก (ที่มีดสะพานเรือ) ให้ขาดลอยเป็นท่อน

^๓ พระราช - เป็นชื่อย่อของขุนนาง ตำแหน่งพระราชมีหลายชื่อ เช่น ราชวังสันเป็นทหาร ราชวรินทร์ เป็นตำรวจ เป็นต้น

๖๕. บัคมอญเล่นม้าลาด
วิเศษชัยชาญ^๑ แสด
เขานำอักษรแดง
พระเร่งขึ้นฤชา

เลยแขวง
ข่าวซ้ำ
ถวายเป็น นันนา
ที่ข้อเชิญความ

๖๖. จอมสยามขามศึกไชร์
บานกมลเปรมปรีดิ์
สองสุริยกษัตริย์
หาเลศมลายศึกเหียน

ไปมี
ปราบเสี้ยน
ตรัสต่อ กันแธ
หันหัวหายคม

๖๗. สมเด็จพระโอรสอื่น
แต่ภิรมขมาคยา
จักโรมอริรา-
รับที่ถิ่นฤสุ

ปรึกษา
ทั่วผู้
มัญเมื่อ นี้แธ
นอกไชร์ไหนคิรว

๖๘. ทั้งมวลหมู่มาดย์ซ้อง
ทูลพระจอมจรรโลง
แถลงลักษณะปางบรรพ์
แนะที่ควรเสด็จคำ^๔

สารพัตน์
เลื่องหล้า
มาเทียบ ถวายแธ
ศึกไชร์ไกลกรุง

ฯลฯ

๖๙. โทให้ทรงสดับถ้อย
ถูกเหตุที่ย่านผาย
สูตรก็ตรงหมาย
ดริบต่างกันต้อง

ทูลถวาย
โอรสพร้อม
เหมือนดริ ดุนา
ค่อนำใจดู

^๑ วิเศษชัยชาญ-ปัจจุบันเป็นอำเภออยู่ในจังหวัดอ่างทอง

^๒ ขาม - ตามฉบับสมุดไทย แต่ในฉบับพิมพ์ คำ "ขาม" เป็น "คราม"

^๓ ไหน - ตามฉบับสมุดไทย แต่ในฉบับพิมพ์ "ไหน" กลายเป็น "โน" ที่ดูน่าจะเป็น "ไหน" เพราะความข้างต้นบาทที่ว่า "รับที่ถิ่น" ก็เป็น "โน" อยู่แล้ว ความไม่สนิทเท่า "ไหน"

^๔ คำ-ตามฉบับสมุดไทย แต่ในฉบับพิมพ์ "คำ" เปลี่ยนเป็น "รำ"

๗๐. ภูธรสั่งให้เทียบ
 ห้าหมื่นหมายบัญชี^๑
 เกณฑ์เมืองจัตวาตรี^๒
 ยี่สิบสามเมืองได้

๗๑. บรรหารให้จัดผู้
 เอาพระศรีไสยณรงค์^๓
 เป็นจอมพยุหยัง
 นำนิกรทัพท้าว

๗๒. พระเห็นจกเปลี่ยวข้าง
 เยียวบมีเพื่อนผจญ
 พระราชฤทธานนท์^๔
 เป็นปลัดทัพให้

๗๓. กองหนัานฤนาถตั้ง
 เร็วเร่งห้าพันหาญ
 บ่แตกบ่ด้านทาน
 ภูจ๊กออกโรมร่ำ

๗๔. ทั้งสองรับถ้อยท่าน
 ยกพยุหแสนยา
 โดยแดนทิวราชวา
 ถึงที่หนองสร้อย^๕ ท้าย

๗๕. ปวงทัพปลูกค่ายสร้าง
 ภูมิพยุหไกรสร
 เสนาพลากร
 คอยจักยอยุทธ์ยัง

โยธี ทัพแสะ
 เรียกได้
 ไตรตรวจ เอนา
 เตรียมตั้งต่อฉาน^๒
 อาจง
 ฤทธิห้าว
 ไปยั่ว ยุทธ์แสะ
 ออกร่ำรอนเชิญ
 ขุนพล
 จึงใช้
 หนึ่งช่วย กันนา
 สึกสู้ทั้งสอง
 เสรีสาร สั้งแสะ
 หักกล้า
 มั่นรอด ไชรีฤา
 สึกร้ายภายหลัง
 พูลลา แลเฮย
 ย่างย้าย
 วายถิ่น
 ทุ่งกว้างทางหลวง
 กลางสมร
 สึกตั้ง
 ต่างรืน เริงแสะ
 อยู่ถ้ำทางเชิญ

^๑ เมืองจัตวาตรี—เมืองชั้นสี่ ชั้นสาม การปกครองของไทยสมัยก่อนแบ่งหัวเมืองตามความสำคัญออกเป็น เมืองเอก เมืองโท เมืองตรี เมืองจัตวา (ดูกฎหมายตราสามดวง)

^๒ เตรียมตั้งต่อฉาน—เตรียมไว้เป็นทัพหน้า

^๓ ศรีไสยณรงค์—ราชทินนามตำแหน่งหนึ่ง

^๔ ราชฤทธานนท์—ราชทินนามตำแหน่งหนึ่ง

^๕ หนองสร้อย—ตำบลหนองสร้อย ในเขตจังหวัดสุพรรณบุรี

ตอน ๖

พระนเรศวรทรงตรวจเตรียมทัพ

ว่า

๗๖. ขณะนั้นนเรนทร์ให้ ๒ ให้โหรหามหุติฤกษ์ ซึ่งจะเบิกพยุหบาตรา จึงพระโหรผู้รู้โศลก หลวงญาณโยคโลกที่ป ธิบค่านวนทำนาย ถวายพยากรณ์แก่ให้ ท้าวธิด์จตุรงค์โชค อาจปราบโลก ลาญรงค์ เชิญบาททองสู่เสด็จคลา จากอโยธยาข้ามเข้า เข้าวารมหันต์ วันสิบเอ็ดขึ้นค่ำ^๑ ย่ำรุ่ง สองนาฬิกา^๒ เศษตั้งขยาห้าบาท ในบุษยมาสคฤณี ศรีสวัสดิ์ฤกษ์อุดม บรมนรินทร์คาลสดับ ๒ ให้ตรวจทัพเตรียมพล โดยชลมารคพยุห์ สู่ตำบลปากโมก ครั้นณวันโชควันยาม พยุหสงคราม เขตตรวจ ทุกหมู่หมวดสรรพเสร็จ จึงสมเด็จพระนเรศวร กับบรมราชอนุชา ๒ ก็ทรงธาราเสาวรภัย ครอบ สุกนธกัจจกร ทรงบวรวิภูษา รัตพัศตราวุธเนตร ชายแครงเทศเลือกพร้อม ชายไหวห้อยเห็นเพรา พิศนัษเพลายรรยง ฉลองพระองค์แลเลิศ ทับทรวงเพชรพรายพริ้ง สะอึงรัตนไพฑูรย์ แก้วเกยุร สวมหัตถ์ แสงนพรัตน์มั่งมีเลื่อง เรื่องธำมรงค์รู้ง่วง ช่วงพรเหาแก้วแก้ว แพร้วพรายนิ้วอัญญาณ์ พलगสงกษัตริย์สวมทรง อดงกคกาญจนมกุฏ แสงเพชรผุดพุ่งแพรว แก้วแก้วกอบแกมมาศ นาคกรกรายทาบธนู คูสองเจ้าจอมสยาม เฉลลักษณ์รามรอนราพณ์ ปราบอเรนทร์ทุก ด้าว พलगบพิตรโทท้าว ท่านเยื้องยังฉนวน น่านา

๑ ๒ ๓

โคลง ๔

๗๗. ครันควรพิชัยฤกษ์พร้อม	เพรียงสมัย
โหรกระหิมิน้องชัย	กึกก้อง
พฤทธิพราหมณ์พรอกมนครีไสย ^๔	สังข์เป่า ถวายนา
แตรครลบเสียงซ้อง	แซ่ขันบรรสาน

๑ ๒ ๓

^๑ วันสิบเอ็ดขึ้นค่ำ—วันขึ้นสิบเอ็ดค่ำ

^๒ ย่ำรุ่งสองนาฬิกา—เวลาสองโมงเช้า

^๓ กระหิม—ในสมุดไทยและในฉบับพิมพ์เก่า ๆ เป็น “คฤหิม” แบบเรียนครั้งที่ ๑ เป็น กระหิม แบบเรียนครั้งต่อ ๆ มาเป็น “กระ หิม” ที่เป็น “กระหิม” ก็มี

^๔ พรอกมนครีไสย—ร่ายมนตร์ตามคัมภีร์ไสยศาสตร์

ร้อย

๗๘. พลันขยายพยุหบาตรา คลาเข้าโชนทวารเศ สงฆ์สวดชยเสศพุทธรมนต์ ปราชยประชล
เฉลิมทัพ ตามตำรับราชรณยุทธ์ ไบกกบิฐุชกลาพล ยลนาवादาดาย ดูสระพราศสระพริ้ง กิ่งคับ
ขอบคงคา แลมหาพาร์พันลึก อธิกท้องแถวธาร ถับถึงสถานปากโมก จึ่งพระจอมโลกถือเคช
เสด็จเถลิงนิเวศวังทาง พลงนให้ตรวจเตรียมพล โดยสถลพยุหบาตร บอกพระราชกำหนด กฎแก่ขุน
ทัพขุนพล จักยกพลยาตรา ในเวลาล่วงค่ำ ย่ำสับเอ็ดสามบาท ครั้นเข้ารายศรีสมัย ภูวไนยตรีศ
ครีการ ซึ่งจะรอนราญอริราช ด้วยภินุขมาตยากร จนจันทรลับเลื่อน เคลื่อนเข้าดดิยยาม เจ้าจอม
สยามไสยาสน์ เหนือบรมอาสน์ก่อ่งแก้ว คล้ายคล้ายสับทุมเกล้าฯ ท่านเกล็ดหลับฝัน ฝัน

โคลง ๔

๗๙. เทวัญแสดงเหตุให้
เห็นกระแสนาคร
ไหลลบนาคอน
พระแต่เฟ่งฤพัน

๘๐. พระกรายกรอย่างเขื่อง
ลุยมหาวารี
พอพานพะกุ่มกิล
โถมปะทะเจ้าช้าง

๘๑. พระทรงแสงดาบแก้ว
โถมประจัญฟันฟอน
ด่างฤทธิ์ด่างรบบอน
สระท้านทุกถิ่นท่าดำ

๘๒. นฤบดีโถมถืบสู้
ฟอนฟาดสูงสูมาร
สายสินธุ์ซึ่งนองพนานต์
พระเร่งปรีดาด้วย

๘๓. ทันใดคิลกเจ้า
สร้างผทมถวิลฝัน
พระหาพระโหรพลัน
เร็วเร่งท่ายโดยกระทุ้

สังหร เห็นแฮ
หลังลัน

แดนดก ทิศนา
ที่น้ำนองสาย

จรลี
เรียวกว้าง
หนึ่งใหญ่ ไสร้นา
จักเคี้ยวขบองค์

กับกร
เฟื่องน้ำ
ราญชีพ กันแฮ
ท่งท้องชลธี

ศึกธาร
มอดม้วย
หายเหือด แห่งแฮ
เผด็จเสี้ยนเสือกนัย

จอมถวัลย์
ห่อนรู้
พลงบอก ฝันนา
ที่ถ้อยดูแถลง

๘๔. พระโหรเห็นแจ้งจบ
ถวายพยากรณ์ทุก
สubinบดินทร์สุร
หากเทพสังหรให้

๘๕. นุสนธิ์ซึ่งน่านน้ำ
หนปึงฉิมทิส
คือทัพอริรา-
สมดังลักษณะฝันให้

๘๖. เหตุแสดงแห่งราชพ้อง
ได้แก่อุปราช
สงครามซึ่งเสด็จครา
แท้จักถึงบุพธิ์ผู้

๘๗. ซึ่งผจญอริราชด้วย
เพื่อพระเคโชนะ
ก็องก้อมิตรพระ
เพราะพระหัตถ์หากห้ำ

๘๘. เบื้องบรมขัตติย์ท่องท่อง
พระจักไถ่ลุยลาญ
ริปูปรอราญ
พระจักชาญชเยศได้

ในมุล ผันแฮ
แต่ให้
ฝันใฝ่ นั้นฤ
จิราขรู้เป็นกล
นองพนา สณห์เฮย
ท่อมไซร์
มัญหมู่ นีนา
ชเรศนั้นอย่าแห่ง
ภัยชลา
เชษฐผู้
นี้ใหญ่ หลวงแฮ
ศึกข้างสองชน
เคชะ
ศิกน้ำ
จักมอด เมื่อเฮย
หันด้วยขอม
แถวธาร
เล็กไสร
ฤทธิราช เลยพ่อ
ดั่งท้าวไฝฝัน

โคลง ๒

๘๙. กรันบดินทร์ดาลได้
จิราขแผ้วพูนเกษม

๙๐. เปรมปรีดีปราโมทย์แท้
กล่าวต้องตามฝัน

๙๑. พระพลันทรงเครื่องคัน
แหล่งหล้ากรรม ชื่นนา

๙๒. สมเด็จพระนุชน้องแก้ว
เพริศพร้อมเพราดา ยิ่งแฮ

สดับพยากรณ์ให้

เพราะพระโหรหากแก้

งามประเสริฐเลิศล้ำ

ทรงสุภาภรณ์แพรว

รำถ

๕๓. สองขัณฑ์ยาบุรยาตร ยังเกยราชหอทัพ ขุนคชจับช้างเทียบ ทวยหาญเพียบแผ่นภู
คุมหิมาดาคาษ สระพราสพร้อมโดยขบวน องค์อติศวรสองกษัตริย์ คอยนฤจักรพิชัย บัดเดี๋ยว
ไททฤษฎี พระศรีสารีริกบรมธาตุ ไชโยภาสโสภิต ช่วงชวลิตฟ้างผล สัมเกลี้ยงกลอุก้อง ฟ้องฟ้า
ฝ่ายทักษิณ ผินแฉวงตรงทัพ นั้บกำรบสามครา เป็นทักษิณาวรรตเวียน ว่าขณวัดเจ็ยอนั้พร
ผ่านไ้ปอุครโดยด้าว พลงบพิตรโทท้าว ท่านตั้งสตุติ อยู่นา

๑๓๑

โคลง ๔

๕๔. พระเปรมปราโมทย์น้อม	วันทนา
พลงพระทรงไอยรา	ฤทธิ์เกล้า
พระคเชนทร์ชื่อไชยา-	นุภาพ ^๑ พันแฮ
อาจเข่นคชศึกแผ้ว	แผกแพ้ทุกพาย
๕๕. พลายปราบไตรจักร ^๒ อ่าง	เอิกฤทธิ์
อาจปราบคชทุกทิศ	ทั่วไ้รู้
เอกาทศรถอิส	วรเสด็จ ทรงนา
นำคเชนทเรศไ้	ธิราชเจ้าจอมสยาม

๑๓๑

ตอน ๗

พระมหาอุปราชทรงปริกษาการศึกษาแล้วยกทัพเข้าปะทะทัพหน้าของไทย

รำถ

๕๖. ฝ่ายกองตระเวนรามัญ อันขุนศึกไชให้เอาม้ามาลาด คอยข่าวราชริปู ดูทัพชาวพระนคร
จักออกรอนออกรบ จักออกทบออกทาน เอาอาการมาบอก แม้นออกค่อติด จักประชิดเมืองถึง
จึงสมิงอะคร้านขุนกอง รองสมิงเปอ^๓ ปลัดทัพ กับสมิงชายม่วน ทั้งสามคว่นเดินพล พวกพลหมุ่มม้า
ห้าร้อยมามองความ ยลสยามยาตรทัพ อยู่ทำรับรายค่าย ขอบหนองสร่ายเรียบพยุห์ ดูกองหน้า
กองหลวง แลทั้งปวงทราบเสร็จ เร็วระเห็จไปทูล แค้นเรศรุอุปราช กรันพระบาทได้สดับ ๓ ก็ทราบ
สรรพโดยควร ว่านเรศวรกษัตรา กับเอกาทศรถ ยกมายุทธ์แย่งรงค์ แล้วพระองค์ด้ร้สถาม สามสมิง

^๑ ไชยานุภาพ - ข้างทรงของสมเด็จพระนเรศวร

^๒ ปราบไตรจักร - ข้างทรงของสมเด็จพระเอกาทศรถ

^๓ สมิงอะคร้าน-ตามฉบับสมุดไทย แต่ในฉบับสมุดพิมพ์ เป็น สมิงคร้าน คำ "สมิงเปอ" ตามฉบับสมุดพิมพ์ ฉบับสมุดไทยเป็น
สมิงเปอ ได้สอบในพระราชพงศาวดารของหมอบรัดเลมีความว่าดังนี้ "ฝ่ายสมิงจักตราน สมิงเปา สมิงทราย มอญนายกองม้าคอยเหตุ
เห็นกองทัพหน้าและกองทัพหลวง ดังนั้น" ชื่อต่างกันอยู่ดังนี้

นายกองม้า ถ้าจักประมาณพลไกร สักเท่าใดดูตระหนัก ครัสซ้ำชักเขาสนอง ว่าพลทั้งผองเสร็จ
ประมาณสิบเจ็ดสิบแปดหมื่น ดูดาษคืนท่งกว้าง ครั้นเจ้าช้างทรงสดับ ธกัธรัสแก่ขุนทัพขุนกอง
ว่าซึ่งสองกษัตริย์กล้า ออกมาถ้ำอรับ เป็นพยุหทัพใหญ่ยง กองเขาน้อยกว่าเรา มากกว่าเขาหลายส่วน
จำเราค่วนอุจิม โหมหักเอาแต่แรก ดีให้แตกย่อยย ค่อยเบาแรงเบามือ เร็วเร่งฮือเข้าห้อม ล้อมกรุง
เทพทวารดี ซึ่งเอาฉัตรตัดเชิญ เห็นได้เวียงโดยสะดวก แล้วรตั้งพวกขุนพล เทียบพลทุกทัพ
สรรพแต่สามยามเสร็จ ดีสิบเอ็ดนาฬิกา จักยาดราทพขันธ กันเอารุ่งไว้หน้า^๑ เร็วเร่งจัดอย่าช้า พรั่งเข้า
เราดี เทอญนา

โคลง ๔

๕๗. เสนีรับถ้อยท่าน	ทุกคน
ต่างเร่งตรวจเตรียมพล	ทุกผู้
พลหาญหั้นหนรรณ	เรียงร่าน อยู่แะ
คอยจักจับเกี่ยวสู้	เช่นเลี่ยนศึกสยาม

๕๘. ครั้นยามสิบเอ็ดแล้ว	เวลา ลุเอะ
องค์อัครอุปราชา	หน่อไ้
โสรจสรรพสรรพาร	รวริน ฉมมา
เฉลิมวิเลปน์อุบลไ้	เฟื่องฟุ้งเสาวคนธ์

๑๗๑

๕๙. ภูเบนท์รป่ายบาทขึ้น	เกยหอ
ขัชชข้อพัทธกอ	กาจกล้า
ป่เจ็ดป่ขามขอ	เขาเจ็อด เจ็อด
มันดกติดหลังหน้า	เสือกเสือกสายเสย

๑๗๑

^๑ กันเอารุ่งไว้หน้า—ไปสวางเอาข้างหน้า

ราย

๑๐๐. ส่วนพระยาศรีไสยณรงค์ สองขุนคงควาทัพ กับพระราชฤทธานนท์ ทราบอนุสนธิ
สั่งให้ ๓ ให้ยาตรยกโยธี ออกโจมตีตัดศึก แด่ยามดึกเดินพล เร่งขวาชวนเตรียมทัพ สรรพห้าหมื่น
โดยมี ตนพระยาศรีชีกษ ปราบภูเข้อมาตงก์ พลายสุรงคเดชะ เมืองสิงหะปึกขวา ออกญาสรณ์ปึกซ้าย
เห็จคชฝ่ายทุกมูล^๑ ขุนผู้คู่กำกับ เป็นทัพหลังพรั่งพณท์ ชีคชินทรพาหะ นามชนะจำบัง รังปึกป้อง
กองขวา พระยาวิเศษชัยชาญ ขุนหาญปึกอุดร เจ้านครชัยนาท กองหน้าอาจโจมประจัญ ให้พระยา
สุพรรณผ่ายพยุห์ ผู้ปึกซ้ายเมืองธน ทัพเมืองนนท์ปึกขวา ศรีเสนาเก้ายกกอง ลำลองเหล่าอาสา ลำ
ศาสตราครมมือ ถือกระบี่กระบอง หอกดาบปืนและสาร แสนยาหาญแน่นขนัด รัศเร้งเท้าเร่งเทา
โดยลำเนาลำดับ ถับถึงโคกเผาเข้า^๒ พอยามเช้ายังสาย หมายประมาณโมงครบก ปรารถนทัพรามัญ
ประชันทัพพม่า จับทวยกล้ำเข้าแทง จับทวยแขงเข้าฟัน สองฝ่ายยันยืนยุทธ์ อุดอึงให้
เอาฤกษ์ เอิกอึงให้เอาชัย สาดปืนไฟยะแย้ง แผลงปืนพิชยะยุ่ง ฟุ้งหอกใหญ่คะคว้าง ขว้างหอกซัดคะไขว่
ไล่คะกลุกบุกบัน เจือดาบฟันฉะฉาด ง้าวฟาดฉะฉับ จับปึกซ้ายเข้าดา จับปึกขวาเข้าแดก
แยกกันออกโรมรัน ปั่นกันออกโรมรณ ทนสู้ศึกปมิลด อดสู้ศึกปมิลาด อาจต่ออาจเข้ารุก
ออกต่อออกเข้าร่า กล้าต่อกล้าชิงบัน กลั่นต่อกลั่นชิงรอน สรต่อสรยิงยืน ปืนต่อปืนยิงยัน กุทัณฑ์ต่าง
ตอบโต้ โล่ต่อโล่ต่อตั้ง ดังต่อตั้งค่อติด เช่นประชิดเช่นสู้ ดาวคู่คู่ดาวค่อ หอกหันร่อหอกรับ ง้าวจ่าจับง้าว
ประจัญ ทวนผัดผ่นทวนทบ รบอลวนอลเวง ต่างบเกรงบกลัว ตัวต่อตัวชิงมล้าง ช้างต่อช้างชิงชน
คนต่อคนต่อรบ ของ้าวทบทะกัน ต่างฟันต่างป้องปิด วางเสน็ดหลังสาร ขานเสียงศึกกึกก้อง
ว่องต่อว่องชิงชัย ไวต่อไวชิงชนะ ม้าไทยพะม้ามอญ ต่างเข้ารอนเข้าโรม ทวนแทงโถมทวนทบ
หอกเข้ารบร่อหอก หลอกไล่ไล่ไขว่แกว่ง แย้งธนูเหนียวน้ำว ห้าวต่อห้าวหักหาญ ขาญต่อขาญหักเขี้ยว
เรียวต่อเรียวหักแรง แขงต่อแขงหักฤทธิ์ ต่างประชิดฟอนฟัน ต่างประชันฟอนฟาด ล้วนสามารถ
มือหัก ล้วนสามารถมือทาน ผลาญกันลงเต็มหล้า ฝร่ากันลงเต็มแหล่ง แบ่งกันตายลงครัน
ปั่นกันตายลงมาก ตากเต็มท่งเต็มเถื่อน ตากเต็มเผื่อนเต็มพวง ที่ยังคงบมิอยู่ ที่ยังอยู่บมิหยอน
ต่างต่อกรฮักฮือ ต่างต่อมือฮักฮัก หนักหนุนแน่นมาหนา ดาหนุนแน่นมาดาษ บรู๊ชขาดยอทัพ
บรู๊ชยับยอศึก คะกิกเข้าต่อเกล้า กะเกล้าเข้าต่อกล้า ต่างชิงฆ่าชิงหัน ต่างชิงบันชิงฟัน ปั่นกัน
ยิงกันแผลง ปั่นกันแทงกันฟุ้ง ขอยุทธ์ยุ่งบมิแตก แยกยุทธแย่งบมิพัง ทวยหน้าหลังด้อนผ่าย
ทวยขวาซ้ายด้อนพล เข้าผจญจูโจม โหมหักหาญราญรบ ต่างท้าวทบระนับ ต่างท้าวทบระนาด
บ้างตนขาดหัวหวิน บ้างขาดินแขนเค็ด บออยากเข็ดอยากเกรง บออยากเขงอยากย่าน บัดมอญม่าน
มาหลาย รายกันโอบกันอ้อม ล้อมกระหนาบหน้าหลัง ไทยประนังน้อยแ่ง แผลออกรบบมิรอด

^๑ เห็จคชฝ่ายทุกมูล—นายทหารทุกคนขี่ช้างไป

^๒ เท้า—ตามฉบับสมุดไทยทั้ง ๓ ฉบับ แต่ในสมุดพิมพ์ทั้ง ๓ ฉบับ เป็น “เทา” คงจะเป็นด้วยตกโทตาม ๆ กันไป

^๓ โคกเผาเข้า—ชื่อตำบลในจังหวัดสุพรรณบุรี

^๔ ทะ—ตามฉบับสมุดไทย ๒ ฉบับ แต่ฉบับสมุดไทยอีกฉบับหนึ่ง กับฉบับพิมพ์ทั้ง ๓ ฉบับ เป็นปะทะ ที่แท้ความก็ปะทะนั่นเอง
แต่ผู้แต่งท่านละใช้แต่ “ทะ” บ้างกระมัง ลดพยางค์หน้าเสีย เช่น “ทบ” ก็คงเป็น “กระทบ” นั่นเอง

ถอดถอยท้อรอรืบ มอญขยับยกตาม หลามเหลื่อล้นพลเด้า เสี่ยงปิ่นตึงตั้นเร้า เร่งกรั่นเกรงกรีก
อู่เนา

โคลง ๒

๑๐๑. พันลิกลุ่มล้นฟ้า	เจกอสุนีผ่าหล้า
แหล่งเพี้ยงพกพัง แดนา	
๑๐๒. คังตรลบโลกแล้	ญาบร้างรู้แพ
ชนะผู้ใดดาล ฉงนนา	
๑๐๓. สองฝ้ายหาญไข่ซ้ำ	ถือสีหสูสีหกล้า
ค่อเกล้าไฉนกลาง สมรนา	

โคลง ๔

๑๐๔. ปางอุภัยภูเบศเบื่อง	บุรพถวัลย ราชย์แซ
เรียบพิริยพลพรรค	พรั่งพร้อม
เจียนจวบรวีวรรณ	รางเรือ แลฤา
ทวยทิดากรน้อม	นอบน้อมเสนอทูล

ฯลฯ

ตอน ๔

ทัพหน้าไทยถอยไม่เป็นขบวน

ร้อย

๑๐๕. ฝ่ายชีพ้อทวิชาชาติ ราชบุรีโสคม พรหมพิทยาจารย์ เบิกโขนทวารโดยกระทรวง
ปวงละว้าเช่นไก่ ไชว่สรวงพลีผีสาธ พลากรสงแสงอาชญา แคหลวมมหาวิชัย ใจตระนองอาจ
ยาตรคึดไม้ข่มนาม ตามคำรับไสยเพท บัดนฤเบศทรงสดับ เสี่ยงปิ่นทัพแย้งยุทธ์ สุดอำเภอลือ
โสค^๑ โปรดโองการธิใช้ ให้หมื่นทิพเสนา เห็จอาษาเร็วรีบ ถีบไปสืบเอาการ เขารับสารขึ้นม้า
ควบบซ้ำบึง ถึงที่ทวยพลทัพ รับพลางถอยพลางล่า มอญพม่าตามติด ประชิดไล่ถลวน ผจญ
รับอลหม่าน ผ่านท้องทุ่งท้องนา ดามาโดยแดนผลู ดูกะกลาคะกล้า บรู๊ก็ต่ำสับสน เขาเอาตนหมื่น
หนึ่ง^๒ ซึ่งเนาในกองทัพ กลับม้านำมาเผ้า จึงพระพุทธรเจ้าอยู่หัว ตรัสถามด้วหมื่นพล เขียวใดกลจึง

^๑ สุดอำเภอลือโสค—สุดเขตที่จะได้ยศ คือได้ยศเพียงแคว่ ๆ

^๒ เขาเอาตนหมื่นหนึ่ง—เอาทหารชั้นขุนหมื่นมาหนึ่งคน

ฝ่าย เจ้าหน้าเหตุการณ์ เหตุการณ์ ว่าเมื่อผองผาดฝ่าย ท้ายคอนเฝ้าชัยภูมิ พอนาฬิกาหนึ่งนับ ปะทะ
ทัพดัสกร เข้าราญรอนรุมรุก คลุกคลีกันนั้นหนา ปวงปัจจามิตรมาก หลากทุกคราทุกครั้ง ตั้งตน
ด้อมมิกง ตรงตนด้อมมิหุด เหลือจักยุทธ์จึงลาด ครั้นพระบาทยินสาร ธกับริหารดระบัด ตรีสปรักษา
หาเลศ แห่งเหตุเพโทบาย ถ้วนทุกนายทุกมูล ทัวทุกขุนหมุ่มมาดย์ กาดความคิดทั้งมวล ควรรยศใด
ใครเห็น จักเช่นเชิญให้มอด จักขอเชิญให้ม้วย ด้วยถ้อยเทเลห์ไหนด วานเชื้อไข้อย่ำอำ เขาขานคำ
ท่านถาม สงครามครานี้หนัก เชิญเสด็จพักพลหมั้น แต่งทัพชั้นไปหน่วง ถ่วงศึกไว้จงหนา รามือลง
ก่อนไสร้ ไว้สักครั้งร้งรอ พอได้ทีจึงขาดร ยกพยุหบาตรออกราญ เห็นควรการชั้ยชอบ ธ ก็ตรีสตอบ
มนตรี ตรองคดีดูแพก ฝ่ายเราแตกยับยับ จักส่งทัพไปทาน พอพลอยฉานสองซ้า ค้ำบอยู่บหุด
ชอบดอยทรุดอย่ำร้ง^๒ ให้ศึกพลั้งเสียเชิง โดยละเลิงใจอาจ ขาดตามคิดผิดชบวน ควรเรายกออกโรม
โหมหักหาญราญรงค์ คงชำนะศึกไสร้ ได้ด้วยง่ายด้วยงาม เขายินความยลชอบ นอบประณตแด่ไท้
ธให้หมั้นทิพเสนา กับหมั้นราชามาตย์ เห็นหัยราชริบร้อน ไปเดือนค้อนกองนำ เร็วเร่งล่าอย่ำร้ง
ทวยพลทัวทั้ง ทราบข้อบรรหาร ท่านนา

โคลง ๒

๑๐๖. บนานต่างคนฝ่าย	ไปปรอรั้งท้าย
ถืเท่าผาดผิง มานา	
๑๐๗. ผันหลังแล่นแผ่ผ้าน	บมีผู้อยู่ด้าน
ด้อมสู้สักคน หนึ่งนา	

โคลง ๓

๑๐๘. พวกลพลทัพรามัญ	เห็นไทยผันหนีหน้า
ไปบ่หุดยั้งซ้า	ดินค้อนแตกฉาน นานนา
๑๐๙. ไปแจ้งการแห่งเลห์	เทห์กลไทยไชน้อย
ต่างเร่งดิคเร่งด้อย	เร่งเด้าดินด้าม มานา
๑๑๐. แลหลังหลามเหลือนับ	บเป็นทัพเป็นขบวนแท้
ถวิลว่าฝ่ายจริงแล้	ไล่ล้าระส่ำระสาย ยิงนา
๑๑๑. หมายละเลิงใจอาจ	ประมาทประมาณหมิ่นหมั้น
เบาเร่งเบาเชิงชั้น	ชั้นหน้ามาสรวม สรวอนนา

^๑ คอนเฝ้าชัยภูมิ—ตำบลโคกเฝ้าขาว

^๒ ชอบดอยทรุดอย่ำร้ง—ทางที่ถูกน้ำจะถอยร่นเรื่อย ๆ อย่ำร้งรออยู่

^๓ ดิน—ตามฉบับสมุดไทย ๒ ฉบับ กับฉบับสมุดพิมพ์ทั้งหมด แต่ฉบับสมุดไทยอีกฉบับหนึ่ง เป็น ดิน ความน่าจะงามข้าง “ดิน”

ตอน ๘

ทัพหลวงเคลื่อนพล ข้างทรงพระนเรศวรและพระเอกาทศรถฝ่าเข้าไปในกองทัพข้าศึก
โคลง ๔

๑๑๒. เบื้องบรมจักรพรรดิเกล้า	กษัตรา
เถลิงพิภพทวารว	เกริ่นเกล้า
สถิตเกษรรัตนราชา	อาสน์ไธ้องค์เอย
คอยฤกษ์เบิกยุทธแผ้ว	แผ่นพื้นหาหน
๑๑๓. บัดคลวลาหกรื้อ	พระอับ อยู่แฮ
แห่งทิศพายัพพล	เยือกฟ้า
มลักแลกระลาขระลัป	ลิว่ง ไปเฮ
เผยผ่องภาณุเมศจำ	แจ่มแจ้งแสงฉาน
๑๑๔. ถักนาคันตุราสร้าง	ราทิน
ถือระเบียบรัตนอินทนิล	ดาดีไว้
บริสุทธีสร้างมลทิน	ถ่องโทษ อยู่นา
นักษัตรสวัสดิเดชไค	โชคชัยสุกผล

๑๑๕

ร่าย

๑๑๕. เคลื่อนพลตามเกล็ดนาค^๒ ดากเต็มท่งแถวเลื่อน เคลื่อนกล่นแสนยาทัพ ถับปะทะ
ไพรินทร์ ส่วนหัสตินอุภัย^๓ เจ้าพระยาไชยานุภาพ เจ้าพระยาปราบไตรจักร ตรีบทระหนักสำเนียง
เสียงฆ้องกลองปี่มโหรี อีกเอิกก้องกาหล เร่งคำรนเรียกมัน ชันหุชูหางเด่น แปร้นแปร้แลคะไขว่
บาทอย่างใหญ่คุ่มควน ป่วนกิริยาร่าเริง บำเหิงมันครั้นครึก เข้าสู่ศึกโรมราญ ความญักค้ำยบมิอยู่
วู่วางวังฉับฉิว ปลิวประเลห์ลมพาน ต่ำสะสารแสนยา ขวาช้ายแซงหน้าหลัง ทั้งทวยพลตนขุน
ถ้วนทุกมูลมวณมาตย์ ยาดรบทันโทท้าว ด้าวศึกสู้สองสาร^๔ ราชูศึกสู้สองไท้^๕ ไร้พิริยะแห่ห้อม
พร้อมแต่กลางความญัก กำหนดสี่โดยเสด็จ เหิงเข้าใกล้กองหน้า ข้าศึกดูดาชเดียวร ธารเมียรหมุดัสกร
มอญพม่าดาฉิน เดินดุจคลื่นกลาฟอง นองน่านในอรรณเวศ ตรีศทอดพระเนตรเนืองบร ไล้โรมรอน

^๑ คอยฤกษ์เบิกยุทธแผ้ว แผ่นพื้นหาหน—คอยฤกษ์ดูท้องฟ้าปลอดโปร่งเมื่อไรจะได้เคลื่อนทัพ

^๒ เคลื่อนพลตามเกล็ดนาค—แบบแผนการเคลื่อนทัพตามตำราพิชัยสงคราม ซึ่งบอกไว้ว่าวันใดนาคจะหันหัวไปทางทิศใด ถ้ายกทัพวันนั้น
ก็ต้องเดินไปในทิศทางเดียวกันกับที่หัวของนาคหันไป จึงจะเกิดสิริมงคล

^๓ หัสตินอุภัย—ช้างทั้งคู่ คือ เจ้าพระยาไชยานุภาพ และเจ้าพระยาปราบไตรจักร

^๔ ด้าวศึกสู้สองสาร—ช้างทั้งสองเข้าไปสู้ในแดนของข้าศึก

^๕ ราชูศึกสู้สองไท้—สองพระองค์สู้กับข้าศึก

ทวยสยาม หลามเหลือหลังกัณฑ์ ชับซ้อนแทรกสับสน ยลเป็นทัพเป็นกอง ธิ์ไสสองสารทรวง
 ตรงเข้าตีเข้าแทง ด้วยแรงมันแรงกาย หงายงาเสยสารเลก เพิกพังฟ่ายบ้ายตน ปนปะไปไขว่กว้าง
 ช้างศึกได้กลิ่นมัน หันหัวหกตกกระหว่า บำกันเลียงกันหลบ ประทพประทะอลวน สองกษชน
 ชาญเขียว เรียวรณรงค์เรีงแรง แทงตีบฉัดตะลุมบอน พม่ามอญตายกลาด ข้าศึกสาปเป็นโจรม
 โรมกุทัณฑ์ธนู ดูดั่งพรรษาซ้อง ไปตกค้องคนสาร ชุมการเกิดกระลบ อ๋บออลเวงฟากฟ้า ดูบรู้งักหน้า
 หนึ่งสิ้นแสงไถง แลนา

โคลง ๔

๑๑๖. จึงไทเทเวศอ้าง	สมมุติ
มิ่งมหิศวรมกุญ	เกศหล้า
เถลิงภพแผ่นอุษ-	ยาอิง ยศเส
แสดงพระเดชฟุ้งฟ้า	เฟื่องด้าวดินไหว
๑๑๗. ภูในนภายโอรสูอื่น	โซียงการ
แก้เทพทุกถิ่นสถาน	ฉชั้น
โสฬสพรหมพิมาน	กมลასน์ แลนา
เชิญช่วยชุมโสคชั้น	สดับถ้อยดูแถลง
๑๑๘. ซึ่งสร้างรังสฤษฎีให้	มาอุบติ
ในประยูรเสวตฉัตร	สืบเชื้อ
ห้วงผดุงบวรรัตน	ดริยศ ยินนา
ทำนุภพระศาสน์เกื้อ	ก่อสร้างแสวงพล
๑๑๙. กลใดไปช่วยแผ้ว	นภา คลฤา
ใสสรว่างธูมา	มิดม้วย
มลักเล็งเหล่าพาธา	ทวยศึก สมรเส
เห็นตระหนักเนตรด้วย	ดั่งนี้แห่งฉาย
๑๒๐. พอวาวรรวากย์อ้าง	โอรสูพระ
ดาลมหาวาตะ	ดินฟ้า
ทรมึงทรวลพะ-	พานพัด ทาวเส
หอบธูมางก็จางจ้า	จรัสด้าวแดนสมร
๑๒๑. ภูธรเมิลอมิตรให้	ธำรง สารเส
กรบสืบทกฉัตรทรง	เทริดเกล้า
บ่จวนบ่จวบองค์	อุปราช แลฤา
พลางเร่งขับคชเด้า	แต่ตั้งดาแสวง

๑๒๒. โดยแขวงขวาทิสท้าว
บัค ฐ เห็นขุนกริ^๑
เถลิงฉัตรจักรพรรดิ
หนแห่งฉายาไม้

๑๒๓. ปีนสยามชลแท่นท่าน
ถวิลว่าขุนศึกสำ-
ทวยทัพเทียบพันลึก
ครบเครื่องอุปโภคพื้น

ทฤษฎี แลนา
หนึ่งไสร
เรียงกัง ขุเฮย
ข่อยชี้เฌอนาม
กะเนนิก อยู่นา
นักโน้น
แลหลาก หลายเฮ
เฟ่งเพียงพิศวง

โคลง ๒

๑๒๔. สองสุริยวงศ์ผ่านหล้า^๒
แจกเจ้าจอมตะเลง แลนา

๑๒๕. ไปเกรงประภาพเท่าเผ้า
สู่เสียนไปหนี หนานา

๑๒๖. ไพร่เร่งสาตซ้อง
ดินเค้าแตกฉาน ผ่านนา

จับคเชนทร์บ้ายหน้า

พักตร์ท่านผ่องฤาเศร้า

โชรมปืนไฟไปต้อง

ตอน ๑๐

ยุทธหัตถี และชัยชนะของไทย

โคลง ๔

๑๒๗. นฤบาลพิตรเผ้า
ผายสีหนาทกถา
ไพเราะราชสุภา-
เสนอบมีข้อข้อง

๑๒๘. อ้าไทภูเรศหล้า
เผยพระยศอินเขง
สิบทิศทั่วลือละเวง
ไปเริ่มรอรุทธิแผ้ว

ภูวนา ยกเฮ
ท่านพร้อง
มิดลือ สารนา
ขุนแก่นคำไข
แหล่งตะเลง โลกฤา
อ่านเกล้า
หวันเดช ท่านนา
เผือกกล้าเกลนหนี

^๑ ขุนกริ-ฉบับสมุดไทยทั้ง ๓ ฉบับเป็น "หัตถี" แต่ฉบับสมุดพิมพ์ทั้ง ๓ ฉบับ เป็น "ขุนกริ" ครั้นดูความข้าง "หัตถี" สนทนมนมาก เพราะข้อ ๑ ย่อมเห็นข้างก่อนคนขี่ ข้อ ๒ ความกล่าวถึงผู้ขี่ก็ไปมีอยู่ในโคลงถัดนั้นลงไปแล้ว เมื่อเห็นข้างแปลกแล้ว จึงได้พิเคราะห์ถึง ผู้ขี่ ได้เรื่องได้ราวคืออยู่

^๒ สองสุริยวงศ์-พระนเรศวรกับพระเอกาทศรถ

๑๒๙. พระพี่พระผู้ผ่าน
ไปชอบเชษฐี้นหยุด
เชษฐาร่วมกษัตริย์
สืบกว่าสองเราไสร

๑๓๐. หัสติธมเรศอ้าง
นับอนาคตกาล
ขัดติยายุทธ์บรรหาร
กงแต่เพื่อพี่น้อง

๑๓๑. ไว้เป็นมหรสพห้อง
สำหรับราชสำราญ
บำเพ็ญกฤตยาน
เสนอนเตรมณุษย์ตั้ง

๑๓๒. ปวงไท้เทเวศทั้ง
เชิญประชุมในสถาน
ชมชื่นกษัตริย์
ไครเชียวไครชาญชี

๑๓๓. หวังเริ่มกฤตเกียรติกอง
ยืนพระยศอยู่กอง
สงครามกษัตริย์ทรง
สองราชรอนฤทธิ์ร่า

๑๓๔. ดำเนินพจนพากย์พร้อม
องค์อัครอุปราชา
กอบเกิดขัดติยา-
จับกษเข้ายุทธ์แย่ง

๑๓๕. หัสตินปิ่นธเรศไท้
คือสมิทธิมาตงค์^๑
หนึ่งคือกิริเมขลัมมัง-
เศียรสายหงายจากว้าง

ภพอุด คมเอย
ร่วมไม้
เผื่อเกียรติ ไว้แ
สุดสิ้นฤมี
อวสาน นีนา
ห่อนพ้อง
กษัตริ์ กันแ
ดราบฟ้าดินกษัย
สุขสานต์
เริ่มร้าง
ประดิษฐ์ นันนา
แต่เหล่าเลอสรวง
พรหมาน
ที่นี้
ดูต่อ กันแ
ชเยศอ้างอวยเฉลิม
กลางรงค์
คู่เหล่า
ภพแผ่น สองฤ
เรื่องรัฐรเสริญ
พรรณนา
ท่านแจ้ง
นะนิก หาญเยย
ด่วนด้วยโดยดวล
โททรง
หนึ่งอ้าง
กลอาสน์ มารเอย
ไขว่แคว้งแทงโถม

^๑ สมิทธิมาตงค์ - ช้างมีฤทธิ์พร้อม คือช้างของพระอินทร์

^๒ กิริเมขลัม - ชื่อช้างทรงของวสวัตติมาร ที่มาผจญพระพุทธเจ้าณไพศัลลังก์

๑๓๖. สองโถมสองจู๊จ้วง
สองขัดติบสองขอรู
กระลึงกระลอกคู
ควาญขับคชแข่งค้ำ

๑๓๗. งามสองสุริยราชล้ำ
ฟ้างพัชรินทรไพจิตร
ฤาหรามเริ่มรณฤทธิ์
ทุกเทศทุกทิศอ้าง

๑๓๘. ขุนเสียมสามรรถด้าน
ขุนต่อขุนไปเียง
ยอหัตถ์เทิดลบองเลบง
งามเร่งงามโทท้าว

๑๓๙. กษยานขัดติเบศเบื่อง
โถมปะทะไปทัน
สารทรวงราชรามัญ
เสยสายท่ายทันต์ทั้ง

๑๔๐. ดำเนินหนูนถนัดได้
หน่อนเรนทรทิส
เสด็จแสดงวราฤทธิ์
ฟอนฟาดแสงของ้าว

๑๔๑. เบื่องนันทนฤนาถผู้
เบี่ยงพระมาลาฉิน
ศัสตราวุธอรินทร
เพราะพระหัตถ์หากป้อง

๑๔๒. บัดมงกลฟ้าให้
แว้งเหวี่ยงเบี่ยงยิงเสียรสะบัด
อุกกลุกพลุกเงยงัด
เบนบ้ายหงายแขนงให้

บำรุ
เชิดดำ
ไวว่อง นักรนา
เช่นเขี้ยวในสนาม
เลอพิศ นาพ่อ
ศึกสร้าง^๑
รบราพณ์ แลฤา^๒
อื่นให้ไปเทียม

ขุนตะเลง
หย่อนห้าว
อังกฤษ ไกวแสด
ท่านผู้ศึกษาร

ออกถวัลย์
เหยียบยัง
ลงล่าง แลนา
คู่ค้ำกางเขน

เชิงชิด
ดกด้าว
ร่ำร้อน ขอแสด
อยู่เพียงจักรผัน

สยามินทร์
ห่อนพ้อง
ฤาฤก องค์เอย
ปิดด้วยขอทรง

ทวารดี
ดกได้
คอกช เคิกแสด
ท่วงท้อที่ถอย^๔

^๑ ฟ้างพัชรินทรไพจิตร ศักดิ์สร้าง-เปรียบเสมือนศักระหว่างพระอินทร์กับท้าวไพจิตรราสุร

^๒ ฤาหรามเริ่มรณฤทธิ์ รบราพณ์ แลฤา-หรือเหมือนพระรามเริ่มรบกับทศกัณฐ์

^๓ เบี่ยง-ตามฉบับสมุดไทย ๒ ฉบับ แต่อีกฉบับหนึ่งกับสมุดพิมพ์ทั้ง ๓ ฉบับ คำ "เบี่ยง" ไม่มี ที่จะงามข้างมี "เบี่ยง" บางฉบับจะตก
ส่วนที่พิมพ์ไป ได้ฉบับที่ตกมา

^๔ ท่วงท้อที่ถอย-เสียท่าต้องถอย

๑๔๓. พลอยพล้ำเพี้ยกัณฑ์ท่าน	ในรณ
บัคธาพาดแสงพล	พ่ายีพื่อน
พระเดชพระแสงคณ	เผด็จกู๋ เชิญแฮ
ถนัดพระอังสาซ้อน	ขาดค้ำโดยขวา
๑๔๔. อูรารานร้าวแยก	ชลสยบ
เอนพระองค์ลงทบ	ท้าวคั่น
เหนือคอกชชอนชบ	สังเวช
วายชีวาตม์สุดสิ้น	สู่ฟ้าแสวยสวรค์
๑๔๕. บันท่ายกชาเรศท้าว	ไทยไพท
ถึงพิราลัยลาญ	ชีพมล้าง
เพราะเพื่อพิพิริไพ-	วีราช แลนา
โชรมสาดตราดปิ่นขว้าง	ตอกต้องคนสลาย
๑๔๖. ฝ่ายองค์อิศวรนาถน้อง	นฤบาล
แสดงยศกษัตริย์ยาน	ยาตรเค้า
มาจาชโรราญ	ฤทธิ์ราช แลฤ
เร็วเร้งกเชนทราเข้า	เช่นคำบารู
๑๔๗. บัฏฐเรศฟ้าหิได้	เชิงชน
ลงล่างง้างโททนต์	เทิดได้
พัชเนียงเปียงเบนตน	เชชวด ไปแฮ
หัวปิ่นหันข้างให้	เพลิงพลั้งเสียที่
๑๔๘. ภูมิเมืองง้าว	ของอน
พันฟ้าดขาดคอบร	บันเกล้า
อินทรีชัยชบกุญชร	เมื่อชีพ แลเฮย
เผยพระเกียรติผ่านผ้า	พื่อน้องสองไท

^๑ แสงพลพ่าย-อ่านว่า แสง - พน - ละ - พ่าย ชื่อพระแสงของง้าวของสมเด็จพระนเรศวร

^๒ มาจาชโร-ชื่อพระพี่เลี้ยงของพระมหาอุปราช

^๓ พัชเนียง-ชื่อช้างของมาจาชโร

๑๔๙. ทันใดกลางกษเจ้า
มลายชิพิตลาญทัก
เหลือหลามเหล่าปรปักษ์
ครึ่งอกพกดักขัว

จุลจักร^๑
ท้าวข้า
ปิ่นปาย เอาเอย
อยู่เบื้องบนสาร
เดโช
ท่านท้าว^๒
ผ่านแผ่ ภพนา
ศึกสู้เสียดอง^๔

๑๕๐. พระราญอริราชด้วย
สี่ทาสสนองบาทโท
พระยศยิ่งภิชโย
สองรอดโดยเสด็จคำ

ร้อย

๑๕๑. จึงกองพยุหทวยทัพ สรรพพลหลังหน้าขวาซ้าย ฝ่ายมาทันธิบดินทร์ ขณะอรินทร
พินาศ ขาดคอชสองเสร็จ ต่างรีบระเห็จเข้าโรม โหมหักหาญราญรุก นุกบั่นฟันแทงฆ่า พม่ามอญ
ไทยใหญ่ ไล้มล้างลาวคายนวน ไล้มล้างขวนคายนัน คั่นกันแตกกันตาย หลายเหลือนับเนื่อง
นอง กองกายกรายหัว ตัวขาแขนเด็ดดาบ กลาดกลางทุ่งกลางเถื่อน เกลื่อนกลางดงกลางดอน
เล่นชอกซอนชนชุก นุกทุกพ่ายพ่ายแพ้ เพราะพระเดชท่านแท้ หากให้ขาดเชิญ แลนา

โคลง ๒

๑๕๒. เห็นประภาพเจ้าช้าง เชี่ยวกว่าเชียวเหลืออ้าง
เอิกอ้ออศจรย์ ยิงนา
๑๕๓. ขวัญหนีดีฝ่อพัน พวกอเรนทร์คว่นดัน
คัดค้านทางทวน ไปนา

๑๕๔

^๑ เจ้าจุลจักร-จักรพรรดิองค์เล็ก คือสมเด็จพระเอกาทศรถ

^๒ ตก-ตามฉบับสมุดไทยฉบับหนึ่ง กับสมุดพิมพ์ แต่สมุดไทยอีก ๒ ฉบับ คำว่า "ตก" เป็น "ตน"

^๓ สี่ทาสสนองบาทโท ท่านท้าว-ผู้คอยรับใช้ ๔ คนที่โดยเสด็จสมเด็จพระนเรศวร และสมเด็จพระเอกาทศรถ หมายถึงกลางช้าง

๒ คน และควาญ ๒ คน

^๔ สองรอดโดยเสด็จคำ ศึกสู้เสียดอง-ผู้ตามเสด็จใกล้ชิดในการศึกครั้งนี้ รอดชีวิต ๒ คน ตาย ๒ คน

พระนเรศวรทรงสร้างสถูปและปูนบำเหน็จทหาร

โคลง ๔

๑๕๔. ราชาชัยเขื่อน	โองการ
รังสฤษฎ์พระสถูปสถาน	ทิมล่าง
ขุนเชิญกู๋รำบญ	สวมศพ ไว้แะ
หนตระพังตรุสร้าง	สืบหล้าแหล่งเฉลิม

ร่าย

๑๕๕. เสร็จเริ่มรณแล้วไสร้ ธิให้เจ้าเมืองม่วน ถ้วนทั้งคชหมอควาญ จำทูลสารเสียดรงค์
องค์อุปราชเอารส ขาดคอกขลาญชีพ รีบเรี่ยวาตรอย่าหึง ไปแจ้งอิงกฤษฎาการ แด่มหิบาลผู้เฝ้า
เจ้าแผ่นภพหงสา แล้วธิให้คลาพยุหทัพ กลับคืนครองกรอบเหล้า เถลิงอยุธยาเป็นเกล้า ท้าวถ้วน
ทวยสยาม สันนา

โคลง ๔

๑๕๖. กรุงรามฤทธิ์เฟื่องฟ้า	พุกพ
กระบัตบพิตรปรารภ	ขอบพัน
เจ้ารามรามพ ^๑	คงกู๋ เสด็จนา
ตำแหน่งกลางช้างต้น	ต่อด้วยดัสกร
๑๕๗. ญชรวรพ่าห์ท้าย	เถลิงงาน
องค์อนุชนอุบาล	บันเสียน
ขุนศรีคชกัจจาย	ชัยศ ยิงนา
สนองบาทยาตรยุทธ์เทียน	เพื่อนไท้ในรณ
๑๕๘. สองผจญอริราชด้วย	โดยเสด็จ
คุณขอบคอบบำเหน็จ	ท่านให้
กรบเครื่องอุปโภคเสร็จ	ทุกสิ่ง สรรพแฮ
เงินและทองทาสใช้	อีกทั้งทวยเชลย

^๑ เจ้ารามรามพ-ตำแหน่งกลางช้างทรงของสมเด็จพระนเรศวร

^๒ ขุนศรีคชก-ตำแหน่งท้ายช้างทรงสมเด็จพระเอกาทศรถ

๑๕๙. แล้วเผยแพร่จนารถขึ้น
ยกชอบกอบบ้านาญ
นายมหานุกาพควาญ
หมื่นภักดีศรด้วย

๑๖๐. บัดคลดคำรัสให้
ทรัพย์สิ่งศรีสารค
บุตรทหารท่านแทนทด
สมที่ภักดีตั้ง

บรรหาร
ที่ม้วย
กลางคช หนึ่งนา
ศึกสู้เสียคน
ปุนยศ
ทั่วทั้ง
ความชอบ เขานา
ต่อเหง้าเผ่าเฉลิม

ร้อย

๑๖๑. เพิ่มบำเหน็จเสร็จไซ้ ๙ ให้เชิญพระอัยการศึก ปรีกษาโทษขุนทัพ สรรพทั้งมวล
หม่อมมาดย์ ว่าอริราชริปู ยกพยุหเหี้ยบเขต ประเวศขานเวียงชัย พระบาทไทยทั้งสอง ปองพระศาสน์
อำรุง ผดุงชุมชืทวิชาดี ทั่วทวยราษฎร์ประชา ไประอาออกท้อ ข้อลำเค็ญพระองค์ ทรง
พระอุคสาภาพ เสด็จปราบราชอริ ปวงมนตรีนายทัพ สรรพทุกคนทุกตัว กล้าวเรนทร์เหลือล้น พันยัง
พระราชอาชญา ไปยาตราพลขันธ ทันเสด็จดำวณรงค์ มละสารทรงสองเต้า^๑ เข้าท่ามกลางบังนิก
ถึงผู้ศึกหัสดี มีชัยยศเสร็จสรรพ โทษขุนทัพทั้งมวล ควรประการใดไซ้ โดยระบอบแบบไว้ แต่เบื้อง
โบราณ รัตนนา

๑๗๑

โคลง ๒

๑๖๒. ถวายพิพากษาขึ้น	ดำรัสโดยเหตุเห็น
แห่งเบื้องบันทีก	โทษนา
๑๖๓. กำนิ้งนิกบาปไกล	วันบั้นรสไซ้
จวบเข้าครองด	หน่อยนา
๑๖๔. กำหนดพรุกเพ็ญแท้	พันธนาไว้แล้ว
ตรุดรังครากขัง	มันนา

โคลง ๓

๑๖๕. ตั้งแต่ปาฏิบท	ล่วงอุโบสถเสร็จแล้ว
เร่งสฤษฏ์โทษอย่าแคล้ว	กลาดด้าวดำเนิน บทนา

^๑ มละสารทรงสองเต้า-ปล่อยให้ทั้งสองพระองค์เสด็จโดยลำพังกับช้างพระที่นั่ง

สมเด็จพระวันรัตขอพระราชทานอภัยโทษ

ว่า

๑๖๖. ไปเกินกาลท่านสั่ง กระทั่งแรมสิบห้าค่ำ ข้าสองนาฬิกาปลาย ท่างนงายพอเสร็จ จึงสมเด็จพระวันรัต วัดป่าแก้วแคล้วคลา กับราชาคณะสงฆ์ ยี่สิบห้าองค์สองแผนก^๑ แลกงานสาน สร่าย ผ้ายลยังวังราช พระบาทฯให้มนต์ คลเรือนรัตนมาพัก ตกแต่งอาสน์ลาดเจียม เตรียม เสร็จสงฆ์ผู้สถิต บพิตรกรกรรพุม ชุมบรรพชิตแซมขึ้น ขุนชี้อันอวยพร ถามข่าวจรจอมภพ ซึ่งเสด็จ รมพารณ จนอรนทรพินาศ ขาดคอกขในรงค์ จึงพระองค์อิศเรศ บรรหารเหตุจำบัง จอมสงฆ์พึง ชั้นขาน พระราชสมภารมีชัย ไคทวยบาทมุสิกฯ ต้องอาชญาอินแหงง ตรีสแสดงโดยดัด ว่านายทัพ ทั้งผอง เกณฑ์เข้ากองพยุห์ โยมสองคู่ต่อเชื้อ มั่นเห็นเสิกสระทก ตระดกดาลระรัว ยิ่งกว่ากลัว สวามิศ บเค้าติดคูค้อย มละแต่ข้อยสองคน เข้าโรมณราวิศ ในอมิตรหมุกกลาง แสนเสนางค์ เนืองบร จนราษฎรอนไอยเรศ ลุขเยศมฤตยู จึงได้คูหน้ามัน เพื่อมหันคบาร์เมศ เบื้องบุเรศบำรุง ผดุงเดชเผื่อพี่น้อง ผิบห้องบุญบุรพ์ ไศสุรย์ศูนย์เสียมภพ^๒ ตรีลบเลื่องขามนามตะเลง ลือเลเวงชายตรี เป็นธรรณีหงสา เสื่อมกฤตยาสยามยศ สาหัสหากมากมวล ครอบลงทัณฑ์ถึงม้วย ด้วยพระอัยการศึก จารึกชื่อชั่วฟ้า ไว้เป็นชนบภายหน้า อย่าให้ใครยล เบียงนา

โคลง ๔

๑๖๗. สมเด็จพระวันรัตเจ้า	จอมชี
ฉลองพจน์ราชาที่	ท่านไท้
ทวยทูลละอองธุลี	บัวบาท พระนา
พื้นภักดีต่อได้	บทเบื้องเรณู
๑๖๘. คูผิดไปรักท้าว	ไปเกรง
แผกระบอบแต่เพรง	ห่อนพ้อง
พระเดชหากแสดงเอง	อำนาจ พระนา
เสนอทุกทวยชเรศก้อง	เกียรติอ้างอัศจรรย์

^๑ สองแผนก-คือ แผนกวิปัสสนาธุระ เรียนกรรมฐาน กับแผนกคันถธุระ เรียนพระปริยัติธรรม

^๒ ศูนย์เสียมภพ-ตามฉบับสมุดไทยฉบับหนึ่ง แต่อีกฉบับหนึ่งกับฉบับพิมพ์ คำว่า "ศูนย์" เป็น "สัญ" พิศระห์ความไม่แตก แต่งฉบับโรงพิมพ์พิศาลบรรณนิติ มีแปลไว้ว่า "สัญเสียมภพ - ชื่อแผ่นดินไทย" ข้อนี้มีได้ความว่ามีมูลมาแต่ไหน

๑๖๕. พระศรีโลกนาถแพ้ว	เผด็จมาร
แจกพระราชสมภาร	พี่น้อง
เสด็จไว้พิริยาราญ	อรินาส ลงนา
เสนอพระยศยีนก้อง	เกียรติท้าวทุกกาย
๑๗๐. ผิวหลายพยุหุทธิ์ร่า	โรมรอน
ชนะอมิตรมวลมอญ	มัวมล้าง
พระเดชปดาลขจร	เจริญฤทธิ์ พระนา
ไปท้าวเรศออกอ้าง	เอิกฟ้าดินไหว
๑๗๑. อย่าไทโทมนัสน้อย	หฤทยา
เพื่อพระราชกฤษฎา	แต่ก็
ทุกทวยเทพคณา	ชุมช่วย พระเอย
แสดงพระเดชไชชี	ชเยศไว้ในสนาม

โคลง ๒

๑๗๒. สมดังความคู่ปร้อง	ขอบพิตรอย่าข้อง
ขุนแสนเคื่องกมล	ท่านนา
๑๗๓. โดยบุบลด่องแท้	ฤาสนเทห์เล่ห์แล
ถูกถ้อยแถลงการ	นี้นา

๑๗๔

ร่าย

๑๗๔. ปางนฤบาลดินทร์ ยินสมเด็จพระวันรัต จำแนกอรชรบรรยาย ถวายวิชันาสาร
โดยพิสดารพรรณนา เสนอสมญาขสโยก พระบรมโลกโมลี ด้วยวิธีอุปมา แห่งกฤษฎาภินิหาร คาล
มนัสชุ่มชื่น ดันเต็มปรีดิ์ปราโมทย์ โอษฐ์ออกอันสาธุ ชูพระกรกรรพุม ชุมทศนัขเหนือผาก เพื่อยิน
มลากเลอมาน เจ้าภูพานคำขอบ ขอบทุกสิ่งจริงถ้อย ถวิลบ่แห่งหนึ่งน้อย แน่แท้ทางแถลง
แลนา

โคลง ๔

๑๗๕. แจ้งเหตุแห่งเหือดซึ้ง	ในมนัส
จึงพระวันรัตวัด	ป่าแก้ว
ถวายพรบวรศรีสวัสดิ์	สว่างโทษ ท่านนา
นฤทุกจันทรภัยแผ้ว	ผ่องพันอันตราย

๑๗๖. ทั้งหลายทวยบาทเบื่อง	บงกช
ควรรโคตรโทษสาหัส ^๑	อะคร้าว
แต่ทุลธูลีบท	สนองบาท มานา
เพรงพระอัยกาท้าว ^๒	ตราบไท้พระเจ้าหลวง ^๓
๑๗๗. ล้วงถึงบพิตรผู้	เถลิงถวัลย ราชย์ฤา
คือพุทธบรรษัทสรรพ	สืบสร้าง
เชิญคอคอวยทัณฑ์	ทวยโทษ นีนา
เลื่อยยาลาญชีพมล้าง	หนึ่งครั้งขอเผื่อ
๑๗๘ ไว้เพื่อผดุงเดชเจ้า	จอมปราณ
ก่อเกิดราชรำบาญ	ใหม่แม่
พูนเพิ่มพระสมภาร	เพ็ญภพ พระนา
วายบ่หวังตนแก้	ชอบได้ไปมี ^๔

ร้อย

๑๗๘. นฤปดีคาลสดับบรรด ซึ่งพระวันรัตภิปราย ถวายพระพรอาญาจน์ โทษมวลมาตย์
ทุกมูล เพื่อการอุบบริรักษ์ ภัคดีในบาทบงสุ์ จึงพระองค์อนุญาต พระราชทานโทษทั้งผอง โดยอัน
ครองคงยศ บรรหารพจนพาที ซึ่งเจ้าชีขานขอ ข้อยยกขอโทษให้ แต่ขอใช้ไพรอน เอนครตะนาวศรี
บุรีทวามริด ถ่ายหนผิดหาขอบ ขุนสงฆ์ตอบคำขาน ข้อมโรมาญราวิศ ไปเป็นกิจคู่ตาม ไซเงื่อนงาม
บรรพชิต โดยบพิตรธัทยา เบื่องบัญชาเชิงไซ้ ขอลาไท้ลีลาศ ยังอาวาสเวียงวัด ตระบัดท่านจรลี
พาเพื่อนชีอะคร้าว ก็นสู่ด้าวอาราม เจ้าจอมสยามเสาวนีย์ เนื่องมนตรีพันโทษ ไพรคให้เนาตำแหน่ง
แห่งฐานันดรยศ พระราชกำหนดโดยดับ ทัพเจ้าพระยาพระคลัง รั้งพลห้าหมื่นเสร็จ เหยงไปโหมเวียง
ทวาย หมายเจ้าพระยาจักรี พรักพิริยเทียบทัด รัตไปโรมตะนาวศรี ตีมริดเวียงชัย จึงชไมมาดยา
บังคลลยาครพอยู่ สู่แดนเต็กโดยปอง ปั้นเสียมสองสุริยชาติ ครัสพิภายพจนา ซึ่งอุตรานครเศ
เขตสีมาเมืองออก เลิกคร้าวครอกมาหลาย หมายบ่หมดทั้งผอง คริไครครองกราวศึก เสื่อมหาญ
ฮักแบ่งเบา จักโรมเราฤาษ่าน ฝีมือนามมอญมวล ควรผดุงชนบท ปรากฎเกียรติยืนยง^๕ คงคู่กล้า
ประลัย เฉลิมแหล่งไฟท้าวด้ว แสดงพระยศไท้ท้าว ธิราชไว้ไปวาย นามนา

๑๗๙

^๑ ควรรโคตรโทษสาหัส-ควรได้รับโทษสาหัสทั้งโคตร.

^๒ พระอัยกาท้าว-ตา คือ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

^๓ พระเจ้าหลวง-พระราชาธิบดี คือ สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช

^๔ วายบ่หวังตนแก้ ชอบได้ไปมี-ไม่มีใครเลยที่ไม่อยากจะทำความดีความชอบเพื่อแก้ตัว หรืออาจหมายความว่า ไม่มีใครเลยยอมตายโดยไม่คิดแก้ตัว

^๕ ยืนยง-ตามฉบับสมุดไทยฉบับหนึ่งแต่อีกฉบับหนึ่งกับฉบับพิมพ์คำว่า "ยืนยง" เป็น "ยรรยง"

กิจกรรม

๑. ทบทวนความรู้

- ๑) นักเรียนอ่านโคลงต่อไปนี้ อ่านแล้วเข้าใจหรือไม่ ถ้าไม่เข้าใจเป็นเพราะไม่รู้ศัพท์คำใด
 - ก. โคลง ๑๕ - ๑๗
 - ข. โคลง ๔๒ - ๔๕
 - ค. โคลง ๑๒๗ - ๑๓๑
 - ง. โคลง ๑๖๕ - ๑๗๑
- ๒) นักเรียนพิจารณาว่า มีตอนใดในเรื่องที่
 - ก. แสดงถึงความเสียสละ และความกล้าหาญของนักรบไทยแต่โบราณ
ระบุเลขที่ประจําบท แล้วอ่านบทประพันธ์นั้นให้ผู้อื่นฟัง
 - ข. ชี้ให้เห็นว่าการรบนั้น ผู้เป็นแม่ทัพต้องมีคุณสมบัติพิเศษ
 - ค. แสดงว่ากองทัพของทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายมอญต่างก็มีน้ำใจเป็นนักรบไม่ย่อท้อ
ต่อการสงคราม
- ๓) จงบอกว่าตอนใดในลิลิตตะเลงพ่าย สนับสนุนข้อความข้างล่างนี้ ให้กล่าวถึง
ข้อความตอนนั้นอย่างสั้น ๆ พอให้เข้าใจ
 - ก. สมเด็จพระนเรศวรเป็นผู้กล้าหาญ
 - ข. พระมหาอุปราชาวุธไม่ดีในการทำสงครามครั้งนี้
 - ค. พระเจ้าหงสาวดีต้องการรักษาอำนาจและขยายอำนาจ
 - ง. กองทัพไทยและกองทัพมอญต่างก็มีฝีมือทั้ง ๒ ฝ่าย กองทัพมอญใหญ่มาก
กองทัพไทยไม่ใหญ่นักแต่ทหารมีขวัญดี
- ๔) เลือกบทอุปมาที่นักเรียนเห็นว่าไพเราะมาคนละ ๓ ตอน แล้วชี้ให้เห็นว่าบทอุปมานั้น ๆ ไพเราะอย่างไร

๒. ฝึกใช้ความคิดและค้นคว้า

- ๑) แสดงเส้นทางเดินทัพของพระมหาอุปราช ตั้งแต่ออกจากเมืองมอญจนถึง
กรุงศรีอยุธยาว่าผ่านเมืองใดบ้าง แล้วเขียนแผนผังเส้นทางเท่าที่สามารถทำได้
- ๒) นักเรียนตั้งข้อสังเกตว่าพระเอกาทศรถมีบทบาทอย่างไรในเรื่องนี้ และค้นคว้า
จากประวัติศาสตร์ว่าบุคลิกภาพของพระเอกาทศรถเป็นอย่างไร เพื่อนำมาเล่า
ให้เพื่อน ๆ ในห้องฟัง
- ๓) นักเรียนอภิปรายกันในหัวข้อเรื่อง “ข้อควรสังเกตในหนังสือตะเลงพ่าย” และ
เรื่อง “คุณธรรมที่กล่าวถึงในตะเลงพ่าย ที่ยังปฏิบัติได้ในปัจจุบันนี้”

- ๔) เลือกบทประพันธ์ที่ประทับใจมาคนละ ๕ บท ถอดคำประพันธ์เป็นร้อยแก้วที่สื่อความหมายชัดเจน แล้วสอบถามดูว่า บทที่ตนเลือกมานั้นตรงกับของเพื่อนคนใดบ้าง บทที่ตรงกันให้เทียบกันดูว่าถอดความตรงกันหรือไม่ โดยอภิปรายกันในกลุ่มเล็ก ๒ - ๓ คน หรือ ๔ - ๕ คน เขียนบทสรุปส่งครู ในกรณีที่เข้าใจไม่ตรงกันให้รายงานให้ครูทราบ และขอให้ครูช่วยวินิจฉัย
- ๕) ให้นักเรียนรวบรวมคำศัพท์เป็นหมวด หมวดไหนใช้ศัพท์อะไรบ้าง
- (๑) หมวดที่แปลว่า ช้าง
 - (๒) หมวดที่แปลว่า ม้า
 - (๓) หมวดที่แปลว่า ข้าศึก
 - (๔) หมวดที่แปลว่า พระเจ้าแผ่นดิน

สังเขปประวัติ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงพระราชสมภพ ณ วันจันทร์ที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ ณ เมืองเคมบริดจ์ รัฐแมสซาชูเซตส์ ประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๓ ใน สมเด็จพระมหิตลาธิเบศรอดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนกและสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงศึกษาเบื้องต้น ณ โรงเรียนมาแตร์เดอี กรุงเทพมหานคร ชั้นประถม มัธยม และอุดมศึกษา ทรงศึกษา ณ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติต่อจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๘ เป็นพระมหากษัตริย์ ลำดับที่ ๘ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์

ตลอดเวลาดังแต่ขึ้นครองราชสมบัติมา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงร่วมทุกข์ร่วมสุขกับประชาชนทุกหมู่เหล่า ทรงมีความรัก ความผูกพันต่อประชาชนและประเทศชาติอย่างลึกซึ้ง พระราชจริยวัตรดังกล่าวนี้เป็นที่ประจักษ์ ทั้งแก่ประชาชนชาวไทยและชาวต่างประเทศ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งชาวไทยถวายพระนามว่า สมเด็จพระปิยมหาราช เป็นพระมหากษัตริย์องค์ที่ ๕ ในพระบรมราชจักรีวงศ์ ทรงพระราชสมภพเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๕ พระนามเดิม สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ กรมขุนอินทรนิคม ประทานนามว่า เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชชนนี เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ พ.ศ. ๒๔๑๑ สวรรคตเมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓

นอกจากในด้านการปกครองแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงพระปรีชาสามารถในการประพันธ์อีกด้วย พระราชนิพนธ์มีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง อาทิ พระราชนิพนธ์สิบสองเดือน ไกลบ้าน เงาะป่า ลิลิตนิทราชาคริต โคลงสุภาษิตต่าง ๆ นอกจากนั้นยังมีบทพระราชวิจารณ์อีกเป็นจำนวนมาก ที่เป็นประโยชน์ต่อการปกครอง และวิชาการด้านต่าง ๆ

พ่อขุนรามคำแหงมหาราช

พ่อขุนรามคำแหงมหาราช เป็นโอรสของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์และนางเสือง มีพระเชษฐาทรงพระนามว่า บานเมือง พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงกล้าแข็งในการสงคราม เมื่อ

พระชนมายุได้ ๑๕ พรรษา ทรงชนช้างชนะเจ้าเมืองฉอด ซึ่งเป็นศัตรูของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ จึงได้รับพระราชทานนามจากพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ว่า “พระรามคำแหง”

เมื่อพ่อขุนศรีอินทราทิตย์และพ่อขุนบานเมืองสิ้นพระชนม์แล้ว พ่อขุนรามคำแหงได้เสวยราชย์ในเมืองสุโขทัยต่อมา พระองค์ได้ทรงขยายอาณาเขตของประเทศไทยออกไปได้กว้างขวาง ทั้งยังทรงพระปรีชาสามารถปกครองบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุข ทรงสร้างถาวรวัตถุหลายอย่าง เช่น พระแท่นมนังคศิลาบาตร และพระมหาธาตุ เมืองศรีสัชนาลัย ทั้งยังทรงคิดแบบอักษรไทยให้เราได้ใช้กันจนทุกวันนี้

เจ้าพระยาพระคลัง (หน)

เจ้าพระยาพระคลัง (หน) เกิดในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย

ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้รับราชการเป็นหลวงสรวิชิต แล้วไปเป็นนายด่านเมืองอุทัยธานี ในสมัยรัชกาลที่หนึ่งแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้เลื่อนเป็นพระยาพิพัฒน์โกษาและเป็นเจ้าพระยาพระคลังในที่สุด

เจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นกวียอดเยี่ยมของไทยคนหนึ่ง งานที่สำคัญได้แก่ ราชาริราชสามก๊ก ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์ कुमारและกัณฑ์มัทรี บทมโหรีเรื่อง กากี ลิลิตเพชรมงกุฎ และโอหนาคำฉันท์ เป็นต้น

เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ถึงแก่อสัญกรรม พ.ศ. ๒๓๔๔

พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์

พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ พระนามเดิมพระองค์เจ้ารัชนี้แจ่มจรัส เป็นพระโอรสกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ ประสูติเมื่อวันที่ ๑๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๕ ทรงศึกษาเบื้องต้นที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ในพระบรมมหาราชวัง และจบประโยค ๒ ใน พ.ศ. ๒๔๓๔ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรป ในพ.ศ. ๒๔๔๐ ได้โปรดให้พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ตามเสด็จ และโปรดให้ศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์

เมื่อกลับจากประเทศอังกฤษแล้ว ได้ทรงเข้ารับราชการในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ได้ทรงริเริ่มงานใหม่หลายอย่าง เช่น การใช้ธนบัตรแทนเงินเหรียญ การสถิติพยากรณ์และการสหกรณ์ เป็นต้น ตำแหน่งสุดท้ายในชีวิตราชการ คือ รองเสนาบดีกระทรวงพาณิชย์

พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงสนพระทัยและมีความสามารถในทางหนังสือเป็นพิเศษ ทรงนิพนธ์เรื่องลงในหนังสือวชิรญาณ ทวีปัญญา และลักขวิทยา ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์รายเดือนที่ออกในรัชกาลที่ ๕

พระนามแฝงที่ใช้ในบทประพันธ์ คือ น.ม.ส. นั้น มาจากอักษรตัวสุดท้ายของแต่ละคำในพระนามเดิม งานวรรณกรรมสำคัญที่ทรงนิพนธ์มี นิทานเวตาล จดหมายจางวางหรั กนกนคร พระนลคำฉันท์ และลิลิตสามกรุง เป็นต้น

พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ สิ้นพระชนม์วันที่ ๒๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๘

อิสรา อมันตกุล

นายอิสรา อมันตกุล เกิดเมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๔ สำเร็จชั้นมัธยมปีที่ ๘ จากโรงเรียนเทพศิรินทร์ เมื่อพ.ศ. ๒๔๘๑ ต่อจากนั้นได้ใช้เวลาท่องเที่ยวไปตามที่ต่าง ๆ ในประเทศไทยตั้งแต่เหนือสุดถึงใต้สุด และคลอດไปถึงแหลมมลายู ระหว่างนั้นได้ทำงานหลายแห่ง เช่น งานในโรงพยาบาล เหมืองแร่ และสวนยาง

นายอิสรา อมันตกุล เริ่มทำงานหนังสือพิมพ์และเป็นผู้ประพันธ์ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๘๓ จนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต หน้าที่ส่วนใหญ่ประจำกองบรรณาธิการของหนังสือพิมพ์หลายฉบับ ทั้งรายวันและรายสัปดาห์ เป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องมากในวงการหนังสือพิมพ์ของประเทศไทย ภายหลังถึงแก่กรรมจึงได้มีผู้ตั้ง “มูลนิธิอิสรา อมันตกุล” ขึ้น เพื่อใช้ดอกผลส่งเสริมวิชาชีพและการศึกษาวิชาการหนังสือพิมพ์

ผลงานเขียนมีหลายประเภท เช่น เรื่องสั้น นวนิยาย บทความในหนังสือพิมพ์ และบทประพันธ์ต่าง ๆ นายอิสรา อมันตกุล ใช้ทั้งนามจริงและนามแฝงในการเขียน นามแฝง เช่น อโศก มะงุมมะงาหรา เจตีย์กลางแดด ทรงกลดกลางหาว และแฟรงค์ ฟรีแมน ฯลฯ

นายอิสรา อมันตกุล ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๑๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๒

พระยาอุปกิตศิลปสาร

อำมาตย์เอก พระยาอุปกิตศิลปสาร (น้อม กาญจนาชิวะ) เกิดเมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๒๒ ศึกษาความรู้ภาษาไทยเบื้องต้นที่วัดบางประทุนนอก อำเภอบางขุนเทียน จังหวัดธนบุรี และที่วัดประยุรวงศาวาส ต่อมาได้บวชเป็นสามเณรและเป็นพระภิกษุที่วัดสุทัศนเทพวราราม สมเด็จพระวันรัต (แดง) เป็นพระอุปัชฌาย์ ได้ศึกษาพระธรรมวินัย จนสอบได้เปรียญ ๖ ประโยค

พระยาอุปกิตศิลปสาร ได้เริ่มเข้ารับราชการเป็นครูฝึกสอนที่โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ สายสวลี ต่อมาได้ไปสอนที่โรงเรียนสวนกุหลาบ โรงเรียนวัดมหาธาตุ และโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ บ้านสมเด็จพระเจ้าพระยา เคยดำรงตำแหน่งข้าหลวงตรวจการพนักงานกรมราชบัณฑิต หัวหน้าการพิมพ์แบบเรียน หัวหน้าแผนกอภิธานสยาม ปลัดกรมตำรา อาจารย์ประจำกรมศึกษาธิการ อาจารย์พิเศษ แผนกภาษาไทยและภาษาโบราณตะวันออก ในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อาจารย์พิเศษสอนภาษาไทยชุดक्रमมัธยมศึกษาและกรรมการชำระปะทานุกรม

พระยาอุปกิตศิลปสาร เป็นผู้มีความรู้เชี่ยวชาญทางภาษาไทย ภาษาบาลี และวรรณคดีไทย ผลงานสำคัญ คือ ตำราสยามไวยากรณ์ ได้แก่ อักษรวิธี วจวิภาค วากยสัมพันธ์ และ จันทรลักษณ์ สงครามการดักกลอน และคำประพันธ์บางเรื่อง นามแฝงที่รู้จักกันแพร่หลาย คือ “อ.น.ก.” และ “อนึก คำชูชีพ”

พระยาอุปกิตศิลปสารถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๔

นายบุญสืบ ชื่นทรง

นายบุญสืบ ชื่นทรง ผู้ใช้นามแฝง เจตน์ อติจิตต์ เกิดเมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๑ ที่อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้รับการศึกษาขั้นต้นจากโรงเรียนประชาบาลที่บ้านเกิด หลังจากจบชั้นประถมศึกษา เมื่อพ.ศ. ๒๔๔๓ ได้เข้ามาศึกษาต่อชั้นมัธยมศึกษาที่โรงเรียนมัธยมวัดบวรนิเวศ ต่อมาเมื่อเกิดสงครามมหาเอเชียบูรพา ได้อพยพกลับไปเรียนที่โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จนถึงชั้นมัธยมปีที่ ๖ แต่ด้วยความจำเป็นบางประการจึงไม่ได้เรียนต่ออีก ได้พยายามศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองตลอดเวลา โดยเฉพาะทางด้านภาษาไทยและวรรณคดี เป็นผู้หนึ่งในจำนวนผู้เริ่มก่อตั้งสมาคมนักกลอน และเป็นกรรมการของสมาคมนี้นมาหลายสมัย

นายบุญสืบ ชื่นทรวง ทำงานฝ่ายการช่างกล การรถไฟแห่งประเทศไทย และเป็นผู้สนใจในการประพันธ์มาก เคยแต่งคำประพันธ์เข้าประกวดในวาระต่าง ๆ ใช้นามแฝง “เจดีย์ อติจิตต์” เคยได้รับรางวัลหลายครั้ง โคลง “สมเด็จพระปิยมหาราชทรงรักษาเอกราชของชาติไว้ได้อย่างไร” ได้รับรางวัลชนะเลิศในการประกวดร้อยกรองของสมาคมนิสิตเก่าจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในวันปิยมหาราช เมื่อพ.ศ. ๒๕๑๘

หลวงบุญมานพพานิชย์

หลวงบุญมานพพานิชย์ (อรุณ บุญมานพ) ผู้ใช้นามแฝง “แสงทอง” เกิดเมื่อวันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๖ สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมปีที่ ๘ จากโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ เข้าศึกษาต่อที่โรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรม สำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๒ และได้อุปสมบทที่วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อพ.ศ. ๒๔๕๘

หลวงบุญมานพพานิชย์ เคยรับราชการที่กรมสุลการ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ กระทรวงยุติธรรม กระทรวงพาณิชย์ กระทรวงเศรษฐกิจ และกรมประชาสัมพันธ์ เมื่อพ.ศ. ๒๔๘๘ ได้ลาออกจากราชการไปประกอบอาชีพส่วนตัว เริ่มเป็นนักเขียนตั้งแต่พ.ศ. ๒๔๕๔ มีผลงานการประพันธ์หลายประเภท ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง อาทิ บทละคร นวนิยาย เรื่องสั้น เรื่องแปล โดยเฉพาะเรื่องแปลชุดของ เอฟ ดับบลิว เบน เรื่องแปลที่ชื่อ อติรูป ซึ่งแปลจาก Bubbles of the Foam ของ เบน ได้ทำให้ชื่อ “แสงทอง” เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง บทร้อยกรองที่มีชื่อเสียงคือ “นิราศรอบโลก” และหนังสือรวมบทประพันธ์ในชื่อ “อักษราวลี” ซึ่งรวมบทร้อยกรองไว้ถึง ๘๗ บท

นายกำชัย ทองหล่อ

นายกำชัย ทองหล่อ เกิดเมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๘ เริ่มเรียนหนังสือภาษาไทยและภาษาขอมจากวัดเกาะ จังหวัดนครสวรรค์ ต่อมาได้เข้าเรียนต่อในโรงเรียนประจำจังหวัด จนถึงชั้นมัธยมปีที่ ๑ หลังจากนั้นได้เดินทางเข้ากรุงเทพฯ ได้อุปสมบท ณ วัด

เทพศิรินทราวาส ระหว่างที่เป็นสามเณร สอบได้เปรียญ ๕ ประโยค ขณะที่อยู่ในสมณเพศ สอนภาษาไทยและภาษาบาลีแก่พระภิกษุ สามเณร ในวัดนั้นด้วย

หลังจากที่ลาสิกขาแล้ว ได้เคยเป็นครูสอนภาษาไทยที่โรงเรียนอินทรีศึกษา โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย และโรงเรียนจิตรลดา ได้มีโอกาสถวายพระอักษรสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอและสมเด็จพระเจ้าลูกเธอในรัชกาลปัจจุบัน ทุกพระองค์

นอกจากนี้ ได้เคยเป็นอาจารย์พิเศษวิชาภาษาไทย ในคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และวิทยาลัยวิชาการศึกษาปทุมวัน

นายกำชัย ทองหล่อ ได้รับปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาภาษาและวรรณคดีไทย จากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ผลงานประพันธ์ มี คำราชนิพนธ์ภาษาไทย อินทรีหยก (ทางคดีโลก) นิทานสำหรับเด็ก นอกจากนั้นยังมี นิราศ บทร้อยกรองราชสุคติ บทละคร เรื่องสั้น และบทวิทยุอีกหลายเรื่อง

นายกำชัย ทองหล่อ ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๒๖ สิงหาคม ๒๕๒๘

นายสุกร ผลชีวิน

นายสุกร ผลชีวิน เกิดที่กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๕ ศึกษาชั้นต้นที่โรงเรียนมัธยมวัดสระเกษ และโรงเรียนมัธยมวัดเทพศิรินทร์ ชั้นอุดมศึกษา แผนกอักษรศาสตร์ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้รับปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต

นายสุกร ผลชีวิน รับราชการในกรมสหกรณ์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เคยเป็นอาจารย์พิเศษในคณะสหกรณ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ตำแหน่งสุดท้ายในราชการ คือผู้ตรวจราชการสหกรณ์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ปัจจุบันเป็นข้าราชการบำนาญ

นายสุกร ผลชีวิน มีผลงานในด้านดนตรี เป็นผู้แต่งเพลงเชียร์กีฬาให้จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยหลายเพลง และได้ร่วมกับท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา เขียนคำร้องสำหรับเพลงพระราชนิพนธ์ “มหาจุฬาลงกรณ์”

ในด้านงานประพันธ์ ได้เขียนบทร้อยกรองทั้งขนาดสั้น และขนาดยาวหลายเรื่อง ใช้นามจริงบ้าง นามแฝง “แสงกรานต์” บ้าง บทประพันธ์เหล่านี้ มีจุดมุ่งหมายในการส่งเสริมศิลปกรรมและวัฒนธรรมของชาติไทย คำประพันธ์เรื่องยาวที่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ ได้แก่ รามายณะ-วิลาสินี ของวาลมิกฤษี ซึ่งเรียบเรียงเป็นโคลงฉันท์ และรามายณะฉบับย่อเรียบเรียงเป็นคำกลอน นอกจากนี้ยังมีผลงานที่เป็นคำขวัญสั้น ๆ อยู่เป็นอันมาก เพื่อจูงใจให้เกษตรกรและประชาชนทั่วไปร่วมมือร่วมใจกันทำงานด้วยวิธีการของสหกรณ์

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ผู้ทรงนิพนธ์ลิลิตตะเลงพ่าย มีพระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าवासกรี เป็นพระเจ้าลูกยาเธอในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ประสูติ ในพ.ศ. ๒๓๓๓ เมื่อพระชนมายุประมาณ ๑๒ พรรษา ทรงผนวชเป็นสามเณรและทรงศึกษาอยู่ในสำนักสมเด็จพระวันรัต วัดพระเชตุพนฯ ในพ.ศ. ๒๓๕๔ ทรงได้รับอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ประทับอยู่ ณ วัดพระเชตุพนฯ ต่อมาได้ดำรงตำแหน่งเป็นพระราชาคณะ ณ วัดนั้น และได้รับสถาปนาเป็นกรมหมื่นนุชิตชิโนรส ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ต่อมา ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพ.ศ. ๒๓๙๔ มีประกาศพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนเป็นกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส สิ้นพระชนม์ในสมณเพศ เมื่อพ.ศ. ๒๓๙๖ พระชนมายุ ๖๔ พรรษา ต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ พระองค์นี้ เป็นพระอาจารย์เจ้านายในพระราชวงศ์จักรีหลายพระองค์ รวมทั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย พระนิพนธ์ต่าง ๆ มีทั้งคำราและวรรณคดีหลายเล่ม เป็นต้นว่า พระราชพงศาวดารฯ คำรับฉันทมาตราพฤติและวรรณพฤติ สรรพสิทธิ์คำฉันท์ กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ลิลิตตะเลงพ่าย มหาชาติ ๑๑ กัณฑ์ (เว้นกัณฑ์มหามงคลและมัทรี) พระปฐมสมโพธิกถา และยังมีหนังสือเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ อีก เช่น โคลงถายี่ดัดตน โคลงกลบท และเพลงยาวเจ้าพระ

ศัพทานุกรม

ก

กง	โครงเรือ
กงวาน	กงที่มีช่องด้านล่างให้น้ำไหลไปได้
กบี่รุช	ธงมีรูปหนุมาน คู่กับธงมีรูปครุฑ หรือที่เรียกว่า พระครุฑพ่าห์
กมลასัน	ผู้มีดอกบัวเป็นที่นั่ง คือ พระพรหม
กรกรรพุม	กระพุ่มมือ
กรรทบ	กระทบ
กรอง	सान ถัก ร้อย
กระเดื่อง	เครื่องดำข้าวชนิดหนึ่งใช้กำลังเท้า
กระทรวง	แบบ
กระลัับกระลอก (อ่านว่า กระ - หลับ - กระ - หลอก)	กวดแกว่ง กระลัับกระลอก แผลงมาจาก “กลัับกลอก”
กระลายกระลัับ (อ่านว่า กระ - ลาย - กระ - หลับ)	กลายกลัับ
กระหม่า	ประหม่า
กระหม่น	เขม่น กระหม่นทรวง หมายถึง ใจสั้น
กระแห่น	เล่ห์กล ท่วงที่ อาการ
กราน	กราบ ไฟ
กรุงเทพมหานคร	กรุงศรีอยุธยา
กฤตยา	เกียรติ บางที่อาจแปลว่า เวทมนตร์
กฤษฏาการ	อาการอันได้กระทำแล้ว
กล้องสลัด	กล้องส่องทางไกล
กลางคช	กลางช้าง ผู้มีหน้าที่โบกแพนหางนกยูง บอกสัญญาณทัพและส่งอาวุธให้ผู้ที่อยู่บนคอช้าง
กษณะ	ขณะ
กษัย	สิ้น หหมด
ก้อ	แสดงอาการเข้าสู้
กัมปนาท	เสียงอันก็ก้องสนั่นสะเทือน
กาจ	ร้าย กลัว
ก้านขด	ลายชนิดหนึ่งที่เขียนวนอย่างกันหอย
กาสร	ควาย

กาสาว	ผ้าข้อมผาด สัพพัตถ์เต็มว่า กาสาวพัสดร์
ก้านัด	ให้เป็นของขวัญ
กำสรด	เสวราโศก
กิดาการ	การที่ได้กระทำมา
กิตติ	คำเล่าลือ คำสรรเสริญ
กุ่อง	สว่าง
กุนนที	แม่น้ำน้อย ๆ ในบางแห่งอาจหมายถึง บาป ชั่ว ก็ได้
เกย	ที่ที่ทำได้สำหรับพระเจ้าแผ่นดินเสด็จขึ้นลง เวลาทรงช้าง หรือพระราชยาน
เกยूर	สร้อยอ่อน สายสร้อย ทองคันแขน กำไล
เกลื่อน	เกลื่อน
เกศจุไร	ในกัมมัทกุมาร หมายถึง ผมจุก แต่ จุไร หมายถึง ไรผม ไรจุก ได้
เกษตริน	เกษตรกร หรือผู้มีอาชีพเพาะปลูก
แก้	ชี้แจง
แก้	ใกล้ เกือบ
แก้ดงหล่อ	ตั้งใจหล่อ หรือสร้างขึ้น
โกกิลา	นกคูเหว่า
ไกรสร	ราชสีห์ชั้นสูงในราชสีห์ ๔ จำพวกเป็นสัตว์ในวรรณคดี

ข

ขจร	พุ่งไป
ขนบ	แบบแผน
ซ้อน	ดี ทูบ ตัด
ขันท์	เขต
ขัตติยมานะ	ความสำนึกว่าตนเป็นกษัตริย์
ขันติ ขันตี	ความอดทน ความอดกลั้น
ข้าครอกเกิดในเรือนเบี้ย	คือ ลูกทาสที่เกิดขณะที่แม่ยังเป็นทาสอยู่ ตามกฎหมาย ตราสามดวง กำหนดว่าลูกที่เกิดนั้น จะต้องเป็นสิทธิ์แก่ เจ้าของทาสด้วย
ขาดแก้แล้ว	ไม่มีความกล้า

ขาน

กล่าว

ขาม

เกรง

ขึง

โกรธ

ขึ้นชื่อ

ตั้งชื่อ ให้ชื่อ (เพราะมีความดีเด่น)

ขุก

เกิดขึ้นทันทีทันใด

ขุนกริ ขุนคช

นายทหารที่จับข้าข้าง

ขุนชี

ผู้เป็นใหญ่ในหมู่สงฆ์ คือ สมเด็จพระวันรัต

ขุนแผน

ตำแหน่งข้าราชการตระเวนด่าน

ขุนเสียม

พระเจ้าแผ่นดินสยาม

ขุนนิธิ

ขุนทรัพย์

ขู

มาก มาจากโข

เขน

เครื่องป้องกันอาวุธเช่นเดียวกับโล่ แต่มีรูปกลม มีห่วง
ด้านหนึ่งสำหรับสอดแขน

เขิน

สูง เริดขึ้นไป

เขือ

ท่าน (สรรพนาม บุรุษที่ ๒)

แขก

ผู้มาหา ไปหา

โขลงทวาร โขลงทวารศ

ประตูปา ทำตามตำราพราหมณ์ เป็นซุ้มสวดด้วยกิ่งไม้และ
ใบไม้ สำหรับให้กองทัพเดินลอด มีพราหมณ์นั่งบนร้าน
สูงที่ประตูข้างละคน คอยพรมน้ำเทพมนตร์ เป็นการบำรุง
ขวัญทหารเพื่อความสวัสดิมีชัย

ไขว่

ขวกไขว่

ไขษย

หมด ล้น ทั่วไปใช้ กษย

ค

करबाण

การรบด้วยช้าง

करकरा

รอกอย

करभल्ला

ครองแผ่นดิน

करहिम

ดี

कल्य

เคลื่อน กลายคชบาท หมายถึง เริ่มให้ช้างออกเดิน

कल्यकल्य

เรื่อย ๆ เดินไปเรื่อย ๆ

कली

เริ่ม คลี่พยุห หมายถึง เริ่มเคลื่อนกระบวนทัพ

ควาญ	ผู้จับซื้ออยู่ท้ายช้าง
คัคนานต์	ท้องฟ้า (มาจากคัคน + อันค)
คาม	บ้าน หมู่บ้าน
คาวิ	วัว
คำรน	ร้อง คำราม
เคย	ชำนาญ
เครื่องพุดตาน	บัลลังก์ที่ประทับซึ่งบางครั้งใช้ตั้งบนหลังช้าง บนพระราช ยานคานหาม หรือตั้งภายในพระที่นั่งก็ได้
เครื่องอุปโภค	เครื่องแสดงเกียรติยศของขุนนาง และพระราชวงศ์
เครื่องวัลย์	ลายไม้เถา

ฉรวาฬ

ฅ
ผู้ครองเรือน

งาฐาน

ง
ตาลปัตรรูปหน้านาง ใช้งานช้างจักเป็นเส้น ๆ แล้วสาน
สำหรับพระสงฆ์ฝ่ายวิปัสสนาธุระ (สงฆ์ฝ่ายวิปัสสนาธุระ
คัดขาดจากความนิยมวัตถุมีค่า เช่น เครื่องเงินทอง
โดยเด็ดขาด)

งาย

เข้า

จ

จตุรงค์ (เสนา)

ทหารสี่เหล่า ช้าง ม้า รถ พลเดินเท้า

จตุรพิริย

ไพร่พล ๔ เหล่า เหมือนจตุรงค์เสนา

จรรโลง

พองไว้ไม่ให้ล้มลง

จวน

ใกล้

จวบ

พบ

จังกอบ

ปากเรือ

จักรงคโชค

จาร

จำทูลสาร

จันรรจา

จำบัง

จำลอง

จำหน่าย

จำหลัก

จิรัง

จิต

เจ้ากู

เจียม

เจียรระบาด

ฉาย

ฉั่น

ฉนวนน้ำ

ฉม

ฉลองพระองค์

โชค ๔ ประการ เกี่ยวกับการยาดราหัพ ก็อ ๑ โชคดี
๒. วันเดือนปีดี ๓. กำลังทหารเข้มแข็ง

๔. อาหารบริบูรณ์

เขียนด้วยเหล็กแหลมบนใบลาน

นำข้อความไปทูล

พูด

รบ เหตุจำบัง หมายถึง เหตุการรบ

ถ่ายแบบ

จ่าย แจก ชี้แจง จำหน่ายเหตุสนอง หมายถึง ชี้แจงเหตุ
การณ์

สลักให้เป็นลวดลาย

ยืดยาว ยั่งยืน

จาง จืดสโรย หมายถึง กลายความเศร้าสโรย

เป็นสรพนามเรียกพระภิกษุ มีความหมายเช่นเดียว

กับ พระคุณเจ้า

พรหมชนิดหนึ่ง

ผ้าคาดเอวชนิดหนึ่งมีชายห้อยลงที่หน้าขา

น

สงสัย

สวรรค์ ๖ ชั้น ก็อ

๑. จาตุมหาราชิก

๒. ดาวดึงส์

๓. ยามะ

๔. ดุสิต

๕. นิมมานรดี

๖.ปรนิมมิตวสวัตดี

ทางเดินซึ่งมีเครื่องกำบังสำหรับเจ้านายฝ่ายในเสด็จออก
ฉนวนน้ำ หมายถึง ทางเดินลงท่อน้ำ มีเครื่องกำบังข้างทาง
กลิ่นหอม

เสื่อ

ฉัด

ฉาน

ฉเวียง

ฉก

เตะ

แตกกระจาย

ทแยง ซ้าย

ตาลปัตรรูปใบโพ ปักดินเงินทอง ทำลวดลายกระหนก
เป็นฉก พระสงฆ์ฝ่ายคันถธุระใช้ตาลปัตรฉก

ช

ชฎา

ชนกนาถ

ชไม

ชยศพุทธรมณต์

ผมที่เกล้าเป็นมวยสูงชัน เครื่องประดับศีรษะ

พ่อผู้เป็นใหญ่ ใช้สำหรับพระชนกที่เป็นพระมหากษัตริย์
ทั้งสอง ทั้งคู่

บทชัยมงคลกถา พระสงฆ์ใช้สวดอวยพร บางทีเรียกสวด
ชยันโต

ชั่ว

ตอน ระยะเวลา เมื่อชั่วพ่อกู หมายถึง เมื่อตอนที่พ่อกูยังมี
ชีวิตอยู่

ชำ

ชำ ไซ้ชำ หมายถึง ไม่ไซ้ชำ

ชายแครง

ผ้าห้อยทับหน้าขาทั้งสองข้าง

ชายไหว

ผ้าห้อยหน้า อยู่ระหว่างชายแครง ผ้าทิพย์ก็เรียก

ชิงควัน

ชิงรบเป็นการตัดหน้า

ช้อ

เย็นเยือก ช้อชะอับ หมายถึง เย็นเยือกอับชื้น

ชุม

รวม พร้อม ชุมโสด หมายถึง พร้อมกันเจียหูฟัง

ชุมทศนัษ

ประชุมเล็บทั้งสิบ คือ ประณมมือ

เซว

รุ่งเรือง เลื่องลือ

เซียว

เซียวชาญ

โฆงโฆง

เครื่องวิดน้ำชนิดหนึ่ง

ช

ช้อง

ร่วมกัน ประชุมกัน เกี่ยวข้องกัน

ชั้น

นั้น รีบ เร็ว ถึ ดิด ๆ กัน

โซม

โซโลม

โซรม

รุม

ญ

ญาณ

ปัญญา ความรู้ยิ่ง

ด

คนู

ฉันท ข้างเจ้า

ครุณ

เด็กรุ่น

คฤชณี

คติ วันตามจันทร์คติ

คัง

เครื่องป้องกันอาวุธรูปร่างคล้ายกาบกล้วย

คัคคิ

คัคคินคิ

คาล

เกิดขึ้น

คาชควน

คาชดา (เพลงเพื่อให้สัมผัสกับ ขวน ในวรรคต่อไป)

เคโซ

อำนาจ เคช

โดย

ตาม โดยดับ หมายถึง ตามลำดับ

ต

ตกโถง

ทิศตะวันตก

ตติยาม

ยามที่ ๓ คือ ระหว่างเวลา ๒๔.๐๐ - ๓.๐๐ น. คืนหนึ่ง
มี ๔ ยาม ตามแบบของไทย

ตณู

ตัวกู

ตันหน

เจ้าหน้าที่ฝ่ายเดินเรือ

ตลบ

ตลบ แผลงให้ไพเราะในคำประพันธ์โดยแทรก ร

ตลอด

ตลอด

ตระบัด

ในทันทีทันใด

ตริบ

ฟัง

ตริส

พูด แจ่มแจ้ง ตรัสทอดพระเนตร หมายถึง ทอดพระเนตร
เห็นแจ่มแจ้ง กิริยาราชศัพท์โบราณมักใช้คำ “ตริส”
นำหน้า เช่น ตรัสเอาพระทัยใส่

ตรา

กำหนด กฎเกณฑ์

ตราด

กราด

ตริ้ง

ตริ้ง มัด

ตรู

ที่คุมขังนักโทษ

ต่อข้าง

ดอก

ตะปลิง

ตะโพน

ตัดไม้ข่มนาม

ต่างเพศ

ดาบ

ดาว

ดิดิรา

ดีหนังวังข้าง

เต้า

เตียมแต่

แต่ก็

โต

ถ่องโทษ

ถับ

ถ้ำ

ถ้ำ

ชนข้าง

ต้อง ถูก

ตัวปลิงที่ใช้เกาะวัตถุที่แยกให้ติดกัน ทำด้วยเหล็ก
กลองสองหน้า หัวสอบท้ายสอบ ดีด้วยฝ่ามือ เรียก
เป็นคำศัพท์ว่า มูทิงค์

เป็นพิธีอย่างหนึ่ง กระทำก่อนยกทัพไปปราบศัตรู กิจการ
พิธีคือ ตั้งโรงพิธีวงสายสิญจน์ แล้วให้เอาดินปั้นเป็นข้าศึก
เขียนชื่อและลงยันต์กำกับ ห่อด้วยกาบกล้วยนำเข้าพิธีปลุกเสก
แล้วนำไปมัดติดกับต้นไม้ที่มีชื่อร่วมตัวอักษรกับชื่อข้าศึก
นำต้นไม้มาปักลงในหลุมในโรงพิธีพอถึงกำหนดฤกษ์
ผู้ที่รับมอบอำนาจจากพระเจ้าแผ่นดินก็เชิญพระแสงอาญา
สิทธิ์ไปยังโรงพิธี ย่างเข้าฟันไม้และรูปข้าศึกนั้นแล้วไป
เข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน กราบทูลว่าได้ปราบปรามข้าศึก
มีชัยชนะตามพระกระแสรับสั่งแล้วเป็นอันเสร็จพิธี

เสื้อผ้าต่างกัน

เครื่องประดับคอ หรือออก

ดาบ

สองฝั่งน้ำ

ภาษาที่ใช้เกี่ยวกับการจับข้าง ดีหนัง คือกรรมวิธีในการ
ทำหนังให้เป็นเส้นเชือกเพื่อนำมาเป็นบ่วงสำหรับคล้อง
ข้าง วังข้าง จับข้างโดยวิธีล้อม หรือสร้างคอกจับ

เดิน

ตั้งแต่

แต่ก่อน

สิงโต

ถ

ผ่องใสปราศจากโทษ

ทันใด พลัน

คอย (มาจาก ท่า)

ที่ทำ หนทาง (ใน บทเห็นถ้ำต่อรบ) ในคำประพันธ์ต้องการ
โทเพื่อให้รับกับ “หน้า” ในวรรคที่มาก่อน

เถลิงกราน
เถื่อน
ไถง

ก่อไฟ
ป่า
พระอาทิตย์

ท

ทยอย
ทรงทรหวล
ทฤฐิ
ทฤษฏี
ท้องโรงธาร
ทะท้าว
ทักษิณ
ทักษิณาวรรต
ทังกลม
ทัด
ทันต์
ท่า
ทาย
ทาร
ท้าวทบ
ทาสวิสัย
ทำงาน

ทำนุก
ทิชากร
ทิพยกรรม ทิพยเนตร
ทิมราช

ทุราธวา
เทพสังหาร

ติด ๆ กันไป
ปั่นป่วน
ทิจิ
เห็น
ท้องพระโรง
สันระริก
ทิศใต้
เวียนขวา
ทั้งสิ้น ทั้งหมด
เทียม มือทัด หมายถึง ฝีมือทัดเทียม
พื้น งาม้าง ท้ายทันต์ หมายถึง ปลายงา
คอย ใช้ในภาษาถิ่นทั่วไป ภาษาไทยภาคกลางมักใช้ว่าคอยท่า
ถือ
ภรรยา
ล้มลง ท้าวทบระนับ หมายถึง ล้มลงทับกัน
การเป็นทาส
ภาระ ทำงานพอเสร็จ หมายถึงเสร็จภารกิจหรือกิจวัตร
ในตอนเช้า
อุดหนุน เกื้อกูล (ทนุ = ทำนุ)
ผู้เกิด ๒ คน หมายถึง พรหมณ์
หุทิพย์ คาทิพย์
พระราชผู้ทรงครองราชย์ยั่งยืน (ทิม - ยาว ยั่งยืน
ราช - พระราชา)
จาก ทูร + อธวา ทางไกลไปมาลำบาก
ฝันชนิดที่เผลอดำดลใจให้เกิด คติโบราณถือว่าความฝัน
มี ๔ อย่าง คือ บุรพนิมิต (ฝันบอกกลาง) จิตนิวรรณ์ (ฝัน

เทริด	เพราะใจกังวล) เทพสังหร (ฝันด้วยเทวดาบันดาล) ธาตุ
เทวษ	โขก (ฝันเพราะธาตุในกายวิปริต)
เทห์	เครื่องสวมศีรษะยอดสั้นไม่สูงอย่างชฎา
เทียน	เส้าโศก ความเคียดแค้น ชิงชัง
เทียร	คัดจาก สนเทห์ น่าจมน
เทียว	เหมือน เปรียบ
โทน	มาจากคำว่า เทียร ในที่นี้ต้องการโท แปลว่า ย่อม ธง
	ชื่อกลองประเภทหนึ่ง สำหรับตีขัดจังหวะ จึงหนังด้านเดียว คล้ายกลองยาว แต่เล็กและสั้นกว่า มี ๒ ชนิด คือ โทนชาตรี และโทนมโหรี

ธ

ธตะขาบ	ธงแบบจีนเป็นพื้นยาวแต่แคบ ริมเป็นแถบ ๆ
ธเรศ	แผ่นดิน มาจาก ธร + อิศ
ธวัช	ธง
ธัญลักษณ์	ลักษณะดี
ธาศรี	แผ่นดิน มาจากคำว่า ธาตรี
ธีรภาพ	ความมั่นคง ความแน่นอนหา ความฉลาด
ธุมการ	กวัน (ในตะเลงพ่าย หมายถึง ผ่นตลบ)

น

นครรามินทร์	นครของพระราม หมายถึง กรุงศรีอยุธยา มาจาก ราม + อินทร์
นพรัตน์	แก้ว ๘ อย่าง มีเพชร ทับทิม มรกต บุษราคัม โกเมน นิล มุกดา เพทาย ไพฑูรย์
นรี	คือนารี หมายถึงผู้หญิง
นฤเบศ	ผู้ปกครอง ผู้ปกครองหรือคุ้มครองรักษา ผู้เป็นใหญ่ใน หมู่คน (มาจาก นฤป + อิศ นฤป = พระราชา)
นฤราส	นิราศ ปราศจาก ไม่มี
นักษัตร	ฤกษ์ นักษัตรสวัสดิเดช หมายถึง ฤกษ์แห่งความสวัสดิและ อำนาจ
นักสิทธิ์	ฤษี หรือผู้สำเร็จวิชาคม

นาถ	ที่พึ่ง ผู้เป็นที่พึ่ง
นาท	เสียงร้อง ในมูทิงกนาทฉันท์ หมายถึง เสียงเครื่องดนตรี
นาศ	แพ้ มาจากพินาศ
นิกร	หมู่
นิมิต	สร้าง แปลง เหตุ ผัน บุญนิมิต หมายถึง ลางอันเกิดขึ้น ล่องหน้าบอกเหตุร้ายหรือดีก็ได้
นิยม	การกำหนด
นิเวศ	ที่ประทับ นิเวศวังทาง หมายถึง พลัฒพลที่ประทับ ระหว่างทาง
นุสนธิ์	เรื่องราวที่สืบต่อมา คัดจากอนุสนธิ
เนา	อยู่
เนาวิรัตน์	นพรัตน์

บ

บร้าง บร้าง	ไม่ ไม่มี
บุทจร	เที่ยวเดินไป
บทวลัญชา	รอยเท้า
บร	ฝ่ายอื่น ข้าศึก
บรรพ์	เบื้องต้น ที่แรก ก่อน
บรรหาร	กล่าว
บวร	ดีเลิศ
บวรรัตนตรัยเยศ	พระรัตนตรัยอันประเสริฐ หมายถึง พระพุทธศาสนา
บัณฑุกัมพลศิลา	ชื่อแท่นที่ประทับของพระอินทร์ ซึ่งทำด้วยหินมีสี่เหลี่ยม นวลเรียกเต็มว่า บัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ (บัณฑุ = เหลืองอ่อน กัมพล = ผ้าทอด้วยขนสัตว์)
บัด	ทันทีทันใด
บันท้าย	สะโพก ก้น
บันลือ	สนั่น เลื่องลือ
บัลลังก์	ที่นั่ง ที่นอน
บัวบาทมหิบาล	พระเจ้าแผ่นดิน
ป่า	หลากหลาย ล้น มาก ป่ากัน หมายถึง เบียดเสียดกัน

บาท	มาตราบอกเวลา เท่ากับ ๖ นาที
บาทบงส์	ธูลีที่พระบาท หรือฝุ่นที่เท้า (บงส์ = ผง ฝุ่น)
บาทมูลิกา	ข้าทูลละอองธุลีพระบาท
บ่ารู	ประจักษ์
บ่าเรอ	คอยรับใช้ ปฏิบัติให้ชอบใจ
บุษบง	ดอกไม้
บุษยมาลี	ดอกบัว
บุษยมาส	เดือนยี่
บุรพ	ก่อน ปางก่อน บุญบุรพ์ หมายถึง บุญแต่ปางก่อน
บุรพา	ทิศข้างหน้า ทิศตะวันออก
เบกพล	น่าจะเป็นคำเดียวกับ เบิกพล มีความหมายว่า แหวกพล

ป

ปฏิบัติหก	ผู้รับ
ปถพินทร์	แผ่นดินใหญ่ มาจาก ปถวี + อินทร์
ประดิยุทธ์	รบตอบ ผู้รบ
ประนัง	รวมกัน ประชุม ไทยประนังน้อยแ่ง หมายถึง ไทยรวมกัน เข้ารบ แต่มีกำลังน้อยกว่า
ประพาพ	แก้วสีแดงเรื่อ
ประภาพ	อำนาจ ฤทธิ์
ประยูรเศวตฉัตร	ตระกูลกษัตริย์
ประลาด	หนีไป
ประเลง	บรรเลง
ประเลห์	เหมือน
ประเวศ	เข้ามาถึง
ปรามาส	ดูถูก การจับต้อง ลูบคลำ
ปรียะ	ที่รัก
ปฤษฏางค์	หลัง
ปัจจุสมัย	เวลาใกล้รุ่ง
ปัจฉิมราตรี	ส่วนสุดท้ายแห่งราตรี คือตอนตีกตั้งแต่ ๓.๐๐ น. ไป

ปาฏิบถ

ปุ่น

เปษณ (อ่านว่า เป-สะ-นะ)

โปดกมฤคราช

พรว้า

พสุ

พะชด

ผาก

ผ้าน

ผิว ผิว (ผิว อ่านว่า ผิ - วะ)

ผู้أي

เผด็จ

เผ้า

เผื่อ

เผ้ว

พก

พนาเวศ

พบุ

พยุห

พยุหบาตร

พยุห

พรวหา

พรวมวิหาร

พระขรรค์

วันขึ้น ๑ ค่ำ หรือแรม ๑ ค่ำ อันเป็นดิถีที่หนึ่งแห่งปีกษ์
ปาน ประหนึ่ง ในบางบริบทแปลว่า ให้ เช่น ปูนบำเหน็จ
เครื่องบดสี เครื่องสีข้าว ในเปษณาทลันท์หมายถึง
ครกกระเดื่อง

ลูกพระยาเนื้อหรือกวาง โปดก แปลว่า ลูก

ผ

ทำลาย ทำให้ตาย มาจาก พร้า แต่ในที่นี้ต้องการโท
ทาง

ประชด

หน้าผาก

ผ่าน พล่าน ในที่นี้ต้องการคำโท

แม้ว่า หากว่า

ผู้เป็นพี่ชายหัวปี (เอื้อย - พี่สาวหัวปี)

คัด ปราบ

เส้นผม

เรา เป็นพหูพจน์

ถาง กวาด ทำให้สะอาด

พ

พลิก กลับ คั่ว

ป่า ตามศัพท์แปลว่า ทางเข้าแห่งป่า

ดอกไม้

กองทัพ

กระบวนทัพ

กองทัพ

เลิศ มาก ยิ่ง

ธรรมะของพระพรหมมี ๔ ประการ

คือ เมตตา กรุณา มุติตา และอุเบกขา

อาวุชณิกหนึ่งมีคม ๒ ข้าง ค้ำมสัน

พระตรีโลกนาถ

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นที่พึ่งของโลก
ทั้งสาม

พระศรีสารีริกธาตุ

พระบรมสารีริกธาตุ หรือพระอัฐิของสมเด็จพระสัมมา
สัมพุทธเจ้า

พระอริยประเพณี

ประเพณีหรือเยี่ยงอย่างพระอริยะ อันได้แก่ พระผู้พ้น
กิเลสจนแต่โสดาบันถึงอรหันต์

พระอัยการศึก

กฎหมายว่าด้วยการทำศึก

พรุณเพ็ญ

พຼ່ງนี้เป็่นวันเพ็ญ หรือวันพระ

พณฺท์

กองหมູ

พลวก

ลวก ทำลาย

พลุก

งาข้าง

พวน

เชือกเส้นใหญ่

พะ

ปะทะ พบ

พะพาน

พังพาน

พันลึก

พิลึก น่ากลัว แปลก

พ่าง

เพียง เท่ากับ

พาธา

เบียดเบียน

พารณ

ข้าง

พาหา

แขน

พาหิรภย

ภัยภายนอก

พิกัถ

กำหนด

พิทักษ์

ดูแล คุ้มครอง

พิเทศ

ต่างประเทศ แผลงจากวิเทศ

พิบัติ

ความฉิบหาย

พิพัฒน์

เจริญยิ่ง

พิพิธ

ต่าง ๆ แผลงมาจาก วิวิธ

พิภาษ

พูดแตกต่าง พูดแย้ง

พิรัช ไพรัช

นอกประเทศ ต่างประเทศ

พิริยะ

ทหาร คนกล้า นักรบ ความเพียร

พิไร

พຼ่່า ร่ำร้อง

พิสดาร

อย่างละเอียด

พิน

ล้วน พินักดี หมายถึง ล้วนักดี

พุงข้าง
พุทธบรรณัท
พุทธางกูร
เพโทบาย
เพรง
เพลลา (อ่านว่า เพลา)

เพลี่ยก
เพศ
เพื่อ
ไพลิจู

ฟอง

กัษลา
ภากย์
ภาณูเมศ
ภิมุข
ภียโย
ภูมิพยุหไกรสร

ภูมิสยาม
โกไคย

มกร
มนิมนา
มถ

จับข้างเข้าสู่กัน
พุทธบริษัทสี่ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา
เชื้อสายพระพุทธเจ้า (พุทธ + อังกร)
อุบายกลศึก
ก่อน
เบาลง เบาพอประมาณ ถ้าวอกเสียง เพ - ลา
หมายความว่า เวลา
พลาด เพลี่ยกฉ่ำ หมายถึง พลาดท่า
เสื่อผ้า รูป
เพราะว่า เหตุด้วย โบราณใช้
ประเสริฐ วิเศษ

ฟ

ลอย

ภ

ภยในน้ำ

โชค โชคดี โสภากย์ หมายถึง โชคดียิ่ง
ดวงอาทิตย์

ข้างหน้า เบื้องหน้า หัวหน้า

เจริญ รุ่งเรือง

ชื่อชัยภูมิที่เรียกว่า สีหนาม มีต้นไม้ใหญ่ ๓ ต้น ขึ้นอยู่
บนจอมปลวก หรือภูเขา

แผ่นดินสยาม (ภูมิ - แผ่นดิน)

เครื่องใช้สอย ทรัพย์สินสมบัติ

ม

มใหญ่ พญาม

รีบ อย่างรวดเร็ว

ไม่กระจำง หมองมัว

มละ
มลัก
ม้วย
มหาวาตะ
มหีมา
มหิศวร
มฤติฤกษ์
มหัสสวมหันต์
มโหศุรยศวรราช
มองความ
มัจฉริยะ
มั่ว
มาด
มาตย์
มาตยากร
มาติกา
ม่าน
มารชา
มัลลาค
มาพก (อ่านว่า มา - ลก)
มุทิงค์
เมิล
เมื่อ
เมืองออก
ไม่มีเนตร

ทึง
เห็น มองดู
คาย ลั่น
พาญใหญ่
ใหญ่ แผลงเป็น มหีมา
ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง พระเจ้าแผ่นดิน (มห + อิศวร)
ฤกษ์ดี ขามดี
การรื่นเริงบันเทิงที่ยิ่งใหญ่ มหุสสว ไทยใช้ มหรสพ
ความเป็นใหญ่ (มหา + ไอศวรย + องค์)
หาข้อเท็จจริง
ความตระหนี่เหนียวแน่น ความเห็นแก่ตัว
ขุมขุม
มุง หมายถึง คัดไว้
อำมาตย์ ข้าราชการพลเรือน
หมู่อำมาตย์ (มาตย + อากร)
แม่บท
ชนชาติพม่า
คำไม่จริง คำเท็จ ทัวไปใช้มุสา
กองลาดตระเวนใช้ม้าเป็นพาหนะ
พลับพลา ปะรำ
กลองสองหน้า ตะโพน
มอง เห็น
ไป เมื่อชีพ หมายถึง คาย
เมืองขึ้น
ไม่มีเลข เป็นภาษาเก่าของชาวนครศรีธรรมราช

ย

ยรรยง
ยศโยค
ยอ
ยัง

งาม
ประกอบด้วยยศ
ให้หยุดยอกัมพูช หมายถึง ทำให้เขมรหยุด หรือปราบเขมร
มี มืออยู่ ยังอยู่ ยังพื้ญ หมายถึงความว่า พื้ญยังมีชีวิตอยู่

อย่างใหญ่

ยাত্রา

ย่าน

ยีน

ยีนมลาก

ยุคตี

ยุค

ยุทธโธพาร

ยุบล

เยง

เยียด

เยียว

เดินเร็ว (ใช้กับช้าง)

เดินทาง การเดินทาง

ขลาด

ได้อินเรื่องราว

อินดีมาก

ยุติธรรม

คราว ตอน

การรบที่ยิ่งใหญ่ (ยุทธ + โธพาร)

เรื่องราว

กลัว

เหตุใด ทำไม

อาจจะ ถ้าจะ ถ้าแม้ว่า

ร

รมเยศ

รวีวาร

รอน

รอุฤทธิ์

ระนาด

ระเมียร

ระเห็จ

รัง

รัง

รังสฤษฏ์

รัฐประศาสนศาสตร์

รัต

รัตนอินทนิล

รัถยา

รัชนีรโหฐาน

เป็นที่น่ายินดี น่าพึงพอใจ (รมย + อิศ)

วันอาทิตย์

บัน คัดทอง

ต่อสู้ฤทธิ์

เกลื่อนกลาด

เห็น

รีบไป

แต่ง ตั้ง สร้าง อาจ

รัง ตั้ง สร้าง เริ่มรัง หมายถึง เริ่มตั้ง

แต่ง สร้าง

วิชาการปกครองบ้านเมือง ความรู้เรื่องการปกครอง
บ้านเมือง

สีแดง รัตพัสดุ หมายถึง ผ้าสีแดง

แก้วสีน้ำเงิน

หนทาง ถนน

รัชนี = นำรัชนี รโหฐาน = ที่เฉพาะส่วนตัว
ที่ลับ ที่สงัด

ราชปรีโสคม พรหมพิทยาจารย์

คำเรียกพราหมณ์ผู้ทำพิธี อาจารย์ผู้รู้วิทยาของพรหม

ราชัย	ความเป็นพระเจ้าแผ่นดิน หรือราชสมบัติ
ราโท	กราบเรือ
ราพนธ์	ชื่อของทศกัณฐ์ เรียกอย่างเต็มว่า ท้าวราพณาสูร เป็น เจ้ากรุงลงกา
รามรามพ	พระรามซึ่งเป็นเชื้อสายพระรณู
รูด	รูด รีบ
เรียบ	จัดให้เข้าระเบียบ เรียบพิริยพล หมายถึง จัดทหารให้ เข้าระเบียบ
เรือก	ไม้ที่ผ่าออกเป็นซี่ก แล้วถักด้วยหวาย ไขปูพื้น
โรม	รุม รบ
ฤทธิรณ	เก่งกล้าในการรบ

ด

ดดาวัลย์	ไม้เลื้อย
ดบอง	แบบแผน แบบฉบับ
ดมกาล	ดมท่าสาบล้างโลกเมื่อสิ้นกัลป์ หรือเรียกว่า ดม ประลัยกัลป์
ดะว่าเซ่นไก่	ชื่อพิธีบวงสรวงเทวดาและเจ้าป่า
ดะเวง	เฟื่องฟุ้ง เลื่องลือ
ลักษณะ	ในลิลิตตะเลงพ่าย หมายถึง ข้อเขียน
ด่ำ	ถอย
ดาญรงค์	ทำให้พ่ายแพ้ในสงคราม
ลาด	ลาดตระเวน ถอย
ลามก	ร้าย ชั่ว ต่ำ บาป
ด่าลอง	ไม่เต็มตามแบบ ไม่เต็มรูป ด่าลองเหล่าอาสา หมายถึง พลอาสาเหล่าต่าง ๆ
ดิวล่ง	ปลอกโปรง โลงลิว
ดุงชี	หมายถึง ดุงผู้เป็นนักบวชตามความหมายของคำ ชี ที่ ใช้ในภาษาไทย แต่ 'ชี' ที่ใช้ในสันสกฤตและในภาษาปัจจุบัน ของอินเดีย เป็นคำดื้อท้าวชื่อ เพื่อแสดงความขกย่อง นับถือเช่นเดียวกับท่านหรือคุณ

เลกวัด

เลบง

เลศ

เลห์

เลอมาน

เลิก

เลิกพังพาน

โลกิยนาวา

ชาขณกรรจที่มีผู้อุทิศถวายให้แก่วัด

มแต่ง ทำ การเล่น

ชั้นเชิง แบบอย่าง แสดงอาการให้รู้ในที่

กลอุบาย

ท่อมทั้นดวงใจ

ยก เลิกครีวครอก หมายถึง ยกครอบคร้ว

ยกหัวตั้งขึ้น ใช้สำหรับงู

เรือแห่งโลกีย์

ว

วโรงการ

โองการอันประเสริฐ โองการคือ คำศักดิ์สิทธิ์ ใช้หมายถึง
คำสั่งด้วย (วร + โองการ)

วลาหก

เมฆ

วันบัณรสี

วัน ๑๕ คำ เป็นวันอุโบสถหรือวันพระ

วาย

หมด ลิ่น

วายุ

ลม อากาศ

วิจลจลาจล

วุ่นวายอย่างยิ่ง

วินิจฉัย

ตัดสิน ตัดสินใจ

วิปริต

ผิดแปลก เปลี่ยนแปลง

วิภูษิต

ผ้าที่ตกแต่งแล้ว

วิริยภาพ

ความเพียร ความพยายามมานะ (วิริย + ภาพ)

วิเลปน

เครื่องอุปได้ เช่น แป้ง น้ำมัน น้ำอบ

วิสหนาสาร

คำตอบ คำชี้แจง เรื่องราว

วิหิงสา

การเบียดเบียนทำร้าย

เวน

มอบให้ นำมาให้

เวพู

ไม้ไผ่

โวหาร

ถ้อยคำที่มีชั้นเชิงแยบคาย ไม่ตรงไปตรงมา

โวทิต

ความรู้ รู้แล้ว

ค

ศรเพลิง

ปืนไฟ ปืนอย่างฝรั่ง แต่ก่อน เรามีปืนยา คือ ลูกศรอาบยาพิษ ยิงด้วยธนูหรือหน้าไม้

ศรี

ความสง่า ความสุกใส ความสว่าง ความงาม ความดี ความเจริญ ความสำเร็จ

ศักดิ์

อำนาจ ความสามารถ กำลัง ฐานะ เกียรติศักดิ์

ศีโรत्म์

ส่วนสูงสุดของหัว ก็คือหัวนั่นเอง

ศิลป์

ศิลปิน ผู้มีศิลปะ

ศิขรภูหา

ถ้ำหิน

ศีล สมาธิ ปัญญา

คือ องค์ศึกษา ๓ ประการแห่งสงฆ์

ศึกข้างสองชน

ชนข้างกันสองต่อสอง

โสภณ

ได้รับทุกข์เดือดร้อน ใช้ได้ทั้งทางร่างกายและจิตใจ

โสลก

โศลก โศก ฤกษ์ (เดิมหมายถึงบทสวดสรรเสริญพระเจ้าของพราหมณ์ สืบาท เป็น หนึ่งในโสลก)

ส

สกล

ทั่ว

สกลกายา

ทั่วร่างกาย

สกลมารค

ทางบก

สอุป

สิ่งก่อสร้างบรรจุของควรรบูชา มี อัฐิ เป็นต้น

สนธเยศ

เวลาใกล้ค่ำ (ศ เข้าลิลิต)

สนับเพลา

กางเกงขายาวถึงเข่า สวมแล้วนุ่งผ้าโจงกระเบนทับให้ปลายขาแลบออกมา

สบ

พบ ทั่ว

สมญา

ชื่อ

สมภาร

การตั้งสมณญานาม เพื่อให้บรรลुพระโพธิญาณ ไทยใช้สมภาร หมายถึง บุคคลได้ เช่น ราชสมภาร หมายถึง พระเจ้าแผ่นดิน พระสมภาร ในเรื่องมหาเวสสันดรชาดก หมายถึง พระเวสสันดร

สมร

ร่วมตาย หมายถึง สนามรบ หรือภรรยา เพราะถือว่า ภรรยาเป็นผู้ร่วมตาย

สมัย

สมาธิมัชฌิมา

สมาโนตม

สมาบัติ

สวร

สรวพวงค์

สรวมสรวอน (อ่านว่า สะ-ระ-หลม สะ-ระ-หลอน) มากมาย คืบคาน

สรวลาย

สรวง

สรวงพลี

สรว้อง

สรวเทินสรวทก

สรวพรวค

สรวบ

สรวีระ

สรวูป

สรวโขบขรวณิ

สรวญญโทย

สรวมิต

สรวอิง

สรวขยา

สรวนคาน

สรวมโทยนีย

สรวตรา

สรวทยายมนตร

สรวฐ สรวฐการ สรวฐ

สรวมรวรธ

สรวหส

เวลา พรว้อมเพรียง สมัย หมายถึง เวลาที่เหมาะสม
ความตั้งใจมั่น ความสรวรวมจิตอยู่ในท่ามกลาง
สูงสรวเสมอกัน (สมาน + อุดคม) ในมหาเวสสันดร
ชาดก น่าจะหมายถึงเพียง น้อมสรวีระเท่านั้น

การบรวรลุลูณ

เลือกแล้ว

ทั้งค้ว ท้วค้ว

มากมาย คืบคาน

เรียงราย สลอน

สรวรรค

ทำการเช่นสรวเว พลี (อ่าน พะลี) การบรวงสรวง

ซ้อง สรวเรสิณ ร้องพรว้อม ๆ กัน อยู่รวร่วมกัน

สรวเทินสรวทก สรวเทินสรวทก = ประหม่า พรว้นพรวง

มากมาย (ทำให้เสียงเพราะรับกับ สรวะพรวง)

สรวรพ พรว้อมท้ว

ร้วงกาย

สรวูป

สรวะบ้ว

ท้วโทย

จากสรวามี (ศ เข้าลิลิต) หมายถึง เจ้าของ ผู้

เป็นใหญ่ นาย

สรวยรวัดเอว

การนับหรือการคิดค้วนวน

อุปนิสัยที่มีมาแต่กำเนิด

อันชวนให้เบิกบานใจ (สรว + โทย + อนีย)

ของมีคม

การท้วงบ่นมนตร

แสดงความเห็นชอบ แสดงความยินดี ตรงกับ

ค้วไทยว่าดีแล้ว

สามารถ

สรวหัส

ต่ำ	พวก เหล่า
ตำร	ผ้าคาดเอว ปักลายอย่างลายขอบเสื้อครุยโบราณ
	สำหรับขุนนาง
ตำรวล	หัวเราะ
ติษา	ความหมายของคำนี้ มีผู้สันนิษฐานหลายทาง คือ ๑. อาจมาจากคำว่าสิกขา ซึ่งแปลว่า ศึกษา ๒. แปลว่า เปลวไฟ ยอด ปลาย ๓. เป็นคำไทย ๒ คำ คือ สิ กับ ขา
ติน	ตัด เจียน
สินธพ	ม้า
สิบทุม	เวลา ๔.๐๐ น. หรือ ดี่สี่
สีมา	เขต
สีหนาทกถา	วาทะที่กล่าวด้วยเสียงอันมีอำนาจดังราชสีห์
สุคนธ์ธาร	น้ำหอม
สุราบาน	น้ำสุราอันเป็นเครื่องดื่ม
เสนัด	ปิ่น
เสาวนีย์	คำสั่งพระราชินี ในตะเลงฟ้าย หมายถึง คำอ่อนหวาน
เสาวรภย์	กลิ่นหอม
เสียดน	ดาบ
เสียน	ศัตรู
เสียม	เสียม รียบร้อย
เสียมภพ	แผ่นดินสยาม
เสียรงค์	แพ้วสงคราม
แสก	แยก
แสง	พระแสง (อาวุธ)
แสงอาชญา	พระแสงดาบอาญาสิทธิ์ เป็นของพระเจ้าแผ่นดิน ถ้าพระเจ้าแผ่นดินมอบให้แก่ผู้ใด แสดงว่าผู้นั้นมีอำนาจสูงสุดในที่นั้น ตัดสินใจกระทำการใด ๆ ได้
แสนยา	กองทัพ
แสยง	กลัว หวาดเกรง
แสรัง	จงใจ คั่งใจ
แสะ	ม้า
โสง	สอง

โสด
โสรจสรง
โศทศพรหม
ไสยเพท

กระแสนว ทาง สาย หู การฟัง
อาบนํ้า
พรหม ๑๖ ชั้น
พระเวทของพรหมณ์

ห

หน
หนี
หมั่น

หยอน
ห่อน
หัน
หัย
ห้วยซ้าย ห้วยขวา
หินชาติ
หิง
หิงส์
หัน

หวัง ทาง
หลีกไป
ด้ายดิบหรือผ้าที่ชุบน้ำมันยางและชัน ดอกอัดเข้าไปใน
ระหว่างไม้กระดานแนวเรือเพื่อกันรั่ว
หวาดเสียว
เคย ในคำประพันธ์บางครั้งอาจใช้แทนคำว่า ไม่นั้น
ม้า
ทางซ้าย ทางขวา
ด้าซ้าย เลวทราม
ซ้ำ นาน
ความเบียดเบียน มาจาก หิงสา
ฮึกเหิม ทะยานอยาก หั้นหนรรณ มีใจฮึกเหิมอยาก
รบพุ่ง

หือหรือโหด
หือฤหรรษ์

เหือด
แหงน

ยิดเสียงจากเหตุโหดซึ่งหมายความว่าชั่วร้าย เลวทราม
นำยินดี เป็นคำเดียวกับ เหตุหรรษ์ เช่นเดียวกับหือหรือโหด
เป็นคำเดียวกับ เหตุโหด
หาย
กลางแกลงในถ้อยคำ

อ

อธิกรณ

อนาวรรณญาณ

โทษที่ทำให้ต้องฟ้องร้อง หรือเหตุปัญหาที่ทำให้ทะเลาะ
วิวาทไม่ปรองดองกัน
ความรู้อันไม่มีเครื่องกีดกัน (อ + อาวรรณ + ญาณ)

อภิวันทน

อมิตร

อรรถเวศ

อวี อวี

อลงกต

อลงการ

อวตาร

อวิชา

อสนี

ออกญาผ่านฟ้า

ออกญามหาด

อะโข

อะคร้าว

อังกุศ

อังสา

อัชฌาสัย

อัปเจา

อัประมาณ

อัษฎางค์

อัสดง

อัธสาส บัธสาส

อาธรรม

อาเพศ

อาย

อายสุ

อายาจน์

อาศรมบท

กราบ

ไม่ใช่เพื่อน ข้าศึก ศัตรู

ห้วงน้ำใหญ่ มาจาก อรรถพ แปลง พ เป็น ว แล้วเติม
ศ เข้าลิต

ศัตรู

ที่ตกแต่งแล้ว

ตกแต่ง

การลงมาเกิด การแบ่งภาคมาเกิด เช่น พระนารายณ์ผู้แบ่ง
ภาคมาเกิดในโลกมนุษย์ถึง ๑๐ ปาง ใ้ว่า พระนารายณ์-
อวตารความไม่รู้ อันเป็นต้นเหตุแห่งการเวียนว่ายตายเกิด หรือ
การที่ปัญญาดับ

สายฟ้า

ตำแหน่งพระยาเจ้าเมือง

ตำแหน่งหัวหน้าข้าราชการฝ่ายมหาดไทย

มาจาก อักโขภินิ แปลว่า มากมาย

ยิ่ง

ขอเหล็ก หรือของ้าว

ป่า

ในกัณฑ์กุมาร หมายถึง ค่อยผ่อนผัน ตามความหมาย
หนึ่งของ อชฺฌาสัย ที่แปลได้ว่า ไน้มเหนียว
ของหนักที่ถ่วงท้องเรือกันเรือโคลง

อัปอาช

องค์แปด นิ้วอัษฎางค์ หมายถึง นิ้วทั้งแปด

ทิศตะวันตก หมายถึง มอญ หรือพม่า เมืองหงสาวดี
ลมหายใจเข้า ลมหายใจออก

ไม่เป็นธรรม

การเปลี่ยนแปลงอย่างผิดปกติ

กลืน

สุ แปลว่า อาย ในที่นี้เป็นคำซ้อน

การขอร้อง การวิงวอน

ที่อยู่คืออาศรม

อำ

อีก

อิศเรศ

อิงกฤษฏาการ

อัน

อุก

อุกคอุก

อุโฆษ

อุตตานภาพ

อุตรานนคร

อุเบกษา

อุปนิสัย

อุภัย

อุรเคนทร์

อุสุภ

เอื้องค์

เอ็นดู

เอารส

ไอศุรย์

ปกปิด

อีก

ผู้เป็นใหญ่ หมายถึง กษัตริย์ มาจาก อิศร + อิศ

ปาวร้อง อาการที่ได้กระทำมาแล้วให้เลื่องลือไป

กล่าว เป็นภาษาถิ่นจากเอ็น พุด ตะโกน

หักหาญด้วยกำลัง เช่น อุกอาจ

บุกเข้าคุกกลืน

กึกก้อง ประกาศกึกก้อง ตะโกน

นอนหงายเหยียดแผ่

เมืองเหนือ

ความว่างเฉย

พื้นรากฐาน ความประพฤติที่คิดมาแต่เดิม

ทั้งคู่

พญานาค (อุรค + อินทร์ ผู้เป็นใหญ่ที่ไปด้วยออก

คือ เลือยไป)

วัวผู้

องค์เดียว คนเดียว

สงสาร สัมเวชใจ

ลูกชาย แผลงจาก โอรัส

ราชสมบัติ บ้านเมือง

ภาคผนวก

ความรู้บางประการเกี่ยวกับการแผลงคำ

หากนักเรียนสังเกตถ้อยคำที่ใช้ในบทร้อยกรองต่าง ๆ จะเห็นว่ามีคำบางคำ ซึ่งมีรูปและเสียงต่างกันแต่มีความหมายอย่างเดียวกัน เช่น

“นางแก้วก็เสด็จมายังพระอาศรมบรมราชสามี น้อมพระ**เกศ**เกศีสมาโนดม”

“อันว่าแม่น้ำทั้งห้าห้วงกระแสนาย**ชล**ลาไหล มาจากห้วงคงคาเป็นห้าแถว”

“**เทวา** เทเวศถ้วน**เทวินทร์**”

คำว่า เกศ กับเกศี มีความหมายเหมือนกัน ชล กับชลา มีความหมายเหมือนกัน และ เทวา เทเวศ กับเทวินทร์ ก็มีความหมายเหมือนกัน

คำในบทร้อยกรองที่ยกตัวอย่างมาข้างต้นนี้ เราเรียกว่าคำแผลง การแผลงคำทำให้ในภาษาไทยมีคำที่ต่างรูปต่างเสียง แต่มีความหมายเหมือนกันอยู่มากมาย เช่น

สุริยะ สุริยา สุริยัน สุริโย สุริยง สุริยศ สุริย์ สุรีย์

ชีว ชีพ ชิพ ชีวี ชีวิน ชีวัง ชีวา

รวี รวี ระพิ ระพี ราไพ

วน วนา พนา พนัส

กวีแผลงคำเพื่อประโยชน์ในการแต่งบทประพันธ์ ทำให้ได้คำที่มีเสียงไพเราะ และมีเสียงสัมผัส ครุลหุ เอกโท และจำนวนพยางค์พอเหมาะแก่บทประพันธ์ แม้นักเรียนอาจไม่มีโอกาสใช้คำแผลงเพื่อประโยชน์ในการแต่งบทประพันธ์อย่างกวี แต่ความรู้เกี่ยวกับการแผลงคำก็ยังนับว่ามีประโยชน์ เพราะจะช่วยให้นักเรียนสามารถสันนิษฐานความหมายของคำแผลงที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีอันจะช่วยให้อ่านวรรณคดีได้เข้าใจดียิ่งขึ้น

การแผลงคำนั้นก็ถือการเปลี่ยนแปลงเสียงและจำนวนพยางค์ของคำไปจากเดิม จุดประสงค์ของการแผลงคำก็เพื่อให้ได้คำที่มีเสียงตามที่ต้องการ มิใช่เพื่อให้ได้คำที่มีความหมายใหม่ คำแผลงจึงมักไม่เปลี่ยนความหมาย

การแผลงคำมีหลักเกณฑ์อยู่เหมือนกัน มิใช่ว่ากวีจะแผลงคำได้ตามใจชอบ เสียงหนึ่งอาจแผลงเป็นเสียงหนึ่งได้ แต่แผลงเป็นอีกเสียงหนึ่งไม่ได้ ดังจะยกตัวอย่างคำแผลงบางคำเพื่อให้เห็นว่ามีเสียงใดที่แผลงกันได้บ้าง โดยจะกล่าวถึงคำแผลงที่มีการเปลี่ยนแปลงเสียงที่ส่วนประกอบของคำตามลำดับต่อไปนี้

๑. สระ

๒. พยัญชนะ

๓. วรรณยุกต์

๔. พยางค์

๑. สระ

สระหนึ่งอาจจะเปลี่ยนเป็นอีกสระหนึ่ง ดังนี้

อะ	แผลงเป็น	อา	ตัวอย่าง	เทวะ - เทวา	เดชะ - เดชา
	”	อิ	”	วชิระ - วิเชียร	วรุณ - พิรุณ
	”	เอะ	”	ปัญจ - เบญจ	พัชร - เพชร
	”	โอ	”	กมล - โกมล	สุขะ - สุขโ
	”	เอา	”	นวรรค์ - เนาว์รงค์	ขวนะ - เขาวน
อิ	”	อี	”	ขันติ - ขันตี	อริ - อรี
	”	อี	”	มहिมา - มหิมา	อริก - อริก
	”	เอ	”	นิรเทศ - เนรเทศ	ศิลา - เสลา
	”	ไอ	”	พิหาร - ไพหาร	พิจิตร - ไพจิตร
	”	เอีย	”	นิรทุกข์ - เนียรทุกข์	จิร - เจียร
อี	”	อิ	”	กิพา - กิพา	ชีว - ชิว
	”	เอ	”	สีมา - เสมมา	
	”	เอีย	”	ธีร - เรียร	เคีรณ - เคียรณ
อุ	”	อะ	”	กมุท - กมุท	
	”	อา	”	สุรภี - สารภี	
	”	อุ	”	ริปู - ริปู	พหู - พหู
	”	โอ	”	กุสุม - โกสุม	สุนัข - โสนัข
	”	เอา	”	บุราณ - เบาราน	กุมาร - เกามาร
	”	อัว	”	ยุรยาตร - ยวรยาตร	
อุ	”	อุ	”	วฐุ - วฐุ	สุกร - สุกร
โอ	”	อุ	”	โสภณ - สุภณ	โกทัณห์ - กุทัณห์

๒. พยัญชนะ

พยัญชนะหนึ่งอาจจะเปลี่ยนเป็นอีกพยัญชนะหนึ่ง หรือมีพยัญชนะเพิ่มขึ้นในคำ ดังนี้

ก	กับ	จ	แผลงกันได้	ตัวอย่าง	กริว - จริว	กรึง - จริง
ก	”	ค	”	”	กระพอง - ตะพอง	กรอก - ตรอก
ก	”	ส	”	”	กระท้อน - สะท้อน	กระเทือน - สะเทือน
ก	”	ข	”	”	กษัย - ขษัย	กนิษฐา - ขนิษฐา
ฉ	”	ส	”	”	ฉลาก - สลาก	ฉลา - เสลา

ค กับ จ แผลงกันได้ ตัวอย่าง ตรอก - จรอก ตลาด - จรตลาด
 ถ " ส " " ถนิม - สนิม ถนอง - สนอง
 ท " ช " " ทะเล - ชะเล ทะลาย - ชะลาย

อนึ่งในคำบาลีและสันสกฤต เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย ว แผลงเป็น พ ป แผลงเป็น บ ฎ แผลงเป็น ภู และ ด แผลงเป็น ค ได้ดังนี้

ว	แผลงเป็น พ	ตัวอย่าง	เวลา - เพลา วิวิธ - พิพิธ
ป	" บ	"	ปรีวาร - บริวาร ปาล - บาล
ฎ	" ภู	"	ฎีกา - ฎีกา ปิฎก - ปิฎก
ด	" ค	"	คิลก - คิลก คุลย์ - คุลย์

นอกจากนี้ยังมีการแทรกเสียงพยัญชนะ ดังนี้

๑. แทรกเสียงพยัญชนะสะกดของพยางค์หน้าให้เหมือนพยัญชนะต้นของพยางค์ที่ตามมา
 ตัวอย่าง ลดา - ลัดดา หทยา - หัตทยา

๒. แทรกนิคหิตแล้วออกเสียงเป็นเสียงนาสิกซึ่งอยู่ในวรรคเดียวกับพยัญชนะที่ตามมา
 ตัวอย่าง มกฏ - มงกฏ อมาศย์ - อัมมาศย์

๓. แทรก ว ตัวอย่าง สุคนธ์ - สุวคนธ์ สุภาพ - สุวภาพ

๔. แทรก ษ ตัวอย่าง ราตรี - ราษตรี ชาติ - ษาชตรี

๕. แทรก ร ตัวอย่าง ไกลาส - ไกรลาส ช่อม - ชร่อม

๖. เติมเสียง ศ ท้ายคำ เรียกว่า ศ เข้าลิติด ก่อนจะเติมเสียง ศ อาจมีการเปลี่ยนแปลงสระด้วย ตัวอย่าง ดารา - ดาเรศ ปรม - ปรมเสศ

๓. วรรณยุกต์

วรรณยุกต์อาจจะเปลี่ยนแปลงได้ ดังนี้

๑. คำไทยที่ไม่มีรูปวรรณยุกต์ เติมวรรณยุกต์ลงได้บ้าง เช่น จิง - จิ่ง จุง - จุ้ง
 บ - ป คัง - คั่ง ฟาง - ฟ้าง เพียง - เพี้ยง แพรว - แพร้ว แล - แล้

๒. คำที่มาจากภาษาบาลีสันสกฤต บางคำเติมวรรณยุกต์ลงได้ เช่น พาร์ - ฟาร์
 วิเทห - วิเทห์ คราห - คร่าห์ โมห - ม่อห์ เลห - เลห์

๔. พยางค์

พยางค์อาจจะเปลี่ยนไปหรือเพิ่มขึ้นหรือลดลงได้

จำนวนพยางค์อาจจะเพิ่มขึ้นได้ ดังนี้

ก. เพิ่มพยางค์ต้นคำ

๑. เพิ่มพยางค์ต้นของคำโดยให้พยางค์ที่เพิ่มใหม่มีพยัญชนะต้นเหมือนพยัญชนะต้นของคำเดิมและเป็นสระ อะ หรือ เราอาจพิจารณาได้อีกอย่างหนึ่งว่าเป็นการซ้ำคำแล้วกร่อนเสียง เช่น

กรัน - ตะกรัน ยัม - ตะยัม รัน - ระรัน
เรื้อย - ระเรื้อย วาว - ระวาว วับ - ระวับ

๒. เพิ่มพยางค์ ประ กระ มะ สะ ต้นคำ เช่น

คฺจ - ประคฺจ เฝิง - กระเฝิง ลาว - มลาว พฺริบ - สะพฺริบ

๓. เพิ่มเสียง อะ หรือ อัม ระหว่างพยัญชนะต้นที่เป็นพยัญชนะควบ เช่น

เกลือก - กระเกลือก กลับ - กระลับ กรบ - คํارب

๔. เพิ่มเสียง อัม หลังพยัญชนะต้น เช่น ควร - คํานวร ภูณ - คํานูณ

ข. เพิ่มพยางค์กลางคำ

๑. เพิ่มเสียงพยัญชนะต้นและสระของพยางค์ท้ายที่กลางคำ เช่น ชีวาคฺม - ชีวาวาคฺม
ศุมาลย์ - ศุมาวมลย์

๒. เพิ่มเสียง นิ กลางคำ ในคำว่า พิศ - พินิศ

จำนวนพยางค์อาจจะลดลงได้ ดังนี้

ก. ตัดพยางค์ต้นคำ เช่น

รณรงค์ - ณรงค์

อิธราช - ธิราช

อัญชลี - ชลี

กนฺช - นฺช

หฤทัย - ฤทัย

ชีพิตกมฺย - ตักมฺย

ข. ตัดพยางค์ท้ายคำ เช่น

เอกอุตม - เอกอุ

อธยาศัย - อธยา

อาชาไนย - อาชา

อักษิณ - อักโข

โกสาล - โกลา

อัชฌาสัย - อัชฌา

อนึ่ง เมื่อตัดท้ายคำแล้ว พยัญชนะในคำนั้นยังคงเหลืออยู่เป็นตัวสะกดหรือตัวการันต์ ดังนี้

พยัญชนะในพยางค์ท้ายเป็นต้นคำสะกด

นิตี - นิตติ กรุณา - กรุณ

พยัญชนะในพยางค์ท้ายเป็นตัวการันต์ เช่น

ธรรมะ - ธรรม์ เทห - เทห์

ก. ดัดพยางค์กลางคำ เช่น

ชนมพรรษา - ชันษา อรุโณทัย - อโนทัย

พยางค์อาจจะเปลี่ยนไป ดังนี้

ชะ เป็น กระ เช่น

ขจัด - กระจัด แซ่ม่ว - กระแซ่ม่ว

กระ เป็น กรร เช่น

กระพุ่ม - กรรพุ่ม กระแตก - กรรแตก

ศ เป็น ประ เช่น

ศกาย - ประกาย ศจัญ - ประจัญ

ประ เป็น บรร เช่น

ประลัย - บรรลัย ประสาน - บรรสาน

ปริ เป็น บรร เช่น

ปริยัท - บรรยัท ปริหาร - บรรหาร

รายนามผู้จัดทำหนังสือเรียนภาษาไทย ชุดวรรณวิภักษ์ เล่ม ๒ ท ๕๐๓ ท ๕๐๔
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ (ม. ๕)

๑. นายสวณิต ยมาภัย	ประธาน	๑๒. นางสาววิพุธ โสภวงศ์
๒. หม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ	ที่ปรึกษา	๑๓. นางจารุณี กองพลพรหม
๓. นางกุหลาบ มัลลิกะมาส	ที่ปรึกษา	๑๔. นางสาวนวรรณ พันธุมธา
๔. นางฐะปะนีย์ นาครทรรพ	ที่ปรึกษา	๑๕. นางประนอม วิบูลย์พันธุ์
๕. นายนิรันดร์ นวมารค		๑๖. นางสาววัฒนา กรกำแหง
๖. นางบุญชิ้น ทองอยู่		๑๗. นางสาวมงคล สุวรรณเมฆ
๗. นางบุญนำ บุญเสธฐ		๑๘. นายเสริม พงศ์ทอง
๘. นางสุจิต เพียรชอบ		๑๙. นางสาวเข็มช้อย ปิ่นสุวรรณ
๙. นางยุพา สังกศิริ		๒๐. นางเพชรภรณ์ รื่นรมย์
๑๐. นางสาวฉัตรรัตน์ อติแพทย์		๒๑. นางศิริรัตน์ วงศ์สุวรรณ
๑๑. นางนุกูล ศรีวาระกุล		๒๒. นางสาวปรางค์ สันธูสอาด

มโนธรรมคือมิตรแท้
คอยกระซิบเตือนใจ
ทำถูกจิตผ่องใส
ทำผิดจิตจืดเฝือก

คู่หทัย
คำเช้า
ผาสุก
ไม้ร้อนทุรนทุราย

01135010013

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว
นายพจนม แก้วกำเนิด ผู้พิมพ์และจัดจำหน่าย

๓๗๐๐๑๔๕ (๑)